

วิสุทธิมคฺคสฺส นาม ปกรณวิเสสสฺส ปฐโม ภาค

ปกรณวิเสสชื่อวิสุทธิมรรค ภาค ๑

วิสุทธิมรรค ภาค ๑ บาลี-ไทย (เฉพาะตอน ๑)

สารบัญหลัก

(คลิกเพื่อไปยังหัวข้อในสารบัญย่อ)

๑ สีนินเทส ๑๔

๒ รุดงคินเทส ๑๑๖

[000] คือ เลขหน้าในหนังสือฉบับบาลี (ค้นหาหน้า ใช้ Ctrl+F เช่น 123)

สตถา ประธาน (ปฐมาวโรหิตติ) หรือช่วยบ่งชี้ประธาน

PALidict ๒๐ เม.ย.๖๖ - จัดหน้าด้วยโปรแกรม LibreOffice 7

สารบัญย่อ

(คลิกเพื่อไปยังหน้าที่ต้องการ)

[นิทานกถา].....๑	[สังวรศีล].....๑๕
[ปัญหาพยากรณ์].....๑	[อวิติกมศีล].....๑๕
[แก้อรธคาถาปัญหา].....๒	[สังวร ๕].....๑๕
[คำปรารภผู้รจนาคัมภีร์].....๔	[ปาฏิโมกขสังวร].....๑๕
[อธิบายทางแห่งวิสุทธิ].....๔	[สติสังวร].....๑๖
[คุณ ๙ ประการ ที่ประกาศด้วยไตรสิกขา].....๙	[ญาณสังวร].....๑๖
๑) สิกขา ๓.....๙	[ขันติสังวร].....๑๖
๒) ศาสนามีความงาม ๓ อย่าง.....๙	[วิริยสังวร].....๑๗
๓) อุปนิสัยแห่งคุณวิเศษมีความเป็นผู้ได้วิชา ๓ เป็นต้น.....๑๑	[อรธแห่งศีล].....๑๗
๔) การเว้นที่สุดโต่ง ๒ อย่างและการเสพข้อปฏิบัติสายกลาง.....๑๑	[ลักษณะ รส ปัจจุปฏิฐาน ปทัฐาน ของศีล].....๑๘
๕) อุบายเป็นเครื่องลวงพ้นจากคติมีอบายเป็นต้น.....๑๒	[ลักษณะ].....๑๘
๖) การละกิเลสด้วยอาการ ๓.....๑๒	[รส].....๑๙
๗) ธรรมอันเป็นปฏิปักษ์ต่อโทษมีวิติกมมะเป็นต้น.....๑๒	[ปัจจุปฏิฐาน ปทัฐาน].....๑๙
๘) การชำระสังกิเลส ๓.....๑๒	[อานิสงส์ของศีล].....๒๐
๙) เหตุแห่งความเป็นพระอริยะบุคคล.....๑๓	[ศีลมีกี่อย่าง].....๒๓
๑ สีนินเทส.....๑๔	ศีลหมวด ๒.....๒๔
[อะไรเป็นศีล].....๑๔	[ทูกะที่ ๑].....๒๔
[เจตนาศีล].....๑๔	[ทูกะที่ ๒].....๒๕
[เจตสิกศีล].....๑๕	

[ทูกะที่ ๓].....	๒๖	[กุหนัตถุเกี่ยวกับด้วยปัจจัย].....	๕๒
[ทูกะที่ ๔].....	๒๖	[กุหนัตถุเกี่ยวกับการพูดเลียบเคียง].....	๕๓
[ทูกะที่ ๕].....	๒๗	[กุหนัตถุเกี่ยวกับอิริยาบถ].....	๕๔
[ทูกะที่ ๖].....	๒๗	[ลปนานิเทศ].....	๕๖
[ทูกะที่ ๗].....	๒๘	[เนमितติกทานิเทศ].....	๕๘
ศีลหมวด ๓	๓๐	[นิปเปสิกทานิเทศ].....	๖๐
[ติกะที่ ๑].....	๓๐	[ลาเภณ ลากั นิชิตีสนทานิเทศ].....	๖๑
[ติกะที่ ๒].....	๓๑	[ปัจจัยสันนิสิตศีล].....	๖๓
[ติกะที่ ๓].....	๓๑	[แก้บทจีวร].....	๖๓
[ติกะที่ ๔].....	๓๑	[แก้บทปิณฑบาต].....	๖๕
[ติกะที่ ๕].....	๓๒	[แก้บทเสนาสนะ].....	๖๙
ศีลหมวด ๔	๓๓	[แก้บทคิลานปัจจัยเภสัชชบริวาร].....	๗๑
[จตุกกะที่ ๑].....	๓๓	[ธรรมเป็นเหตุให้ปารีสุทธิศีล ๔ สำเร็จ].....	๗๓
[จตุกกะที่ ๒].....	๓๔	[ปาฏิโมกขสังวรศีล มีศรัทธาเป็นเหตุให้สำเร็จ].....	๗๓
[จตุกกะที่ ๓].....	๓๕	[อินทริยสังวรศีล มีสติเป็นเหตุให้สำเร็จ].....	๗๔
[จตุกกะที่ ๔].....	๓๕	[เรื่องพระวังคีสเถระ].....	๗๗
[ปารีสุทธิศีล ๔].....	๓๖	[เรื่องพระจิตตคุดตเถระ].....	๗๘
[ปาฏิโมกขสังวรศีล].....	๓๖	[เรื่องพระมหามิตตเถระ].....	๘๐
[อินทริยสังวรศีล].....	๓๖	[อาชีวนปารีสุทธิศีล มีวิริยะเป็นเหตุให้สำเร็จ].....	๘๑
[อาชีวนปารีสุทธิศีล].....	๓๖	[เรื่องพระสารีบุตรอาพาธ].....	๘๓
[ปัจจัยสันนิสิตศีล].....	๓๗	[ปัจจัยสันนิสิตศีล มีปัญญาเป็นเหตุให้สำเร็จ].....	๘๖
[แก้อรธแห่งบทต่างๆ].....	๓๗	[บริโภาค ๔].....	๘๗
[ปาฏิโมกขสังวรศีล].....	๓๗	[สุทธิ ๔].....	๘๘
[อาจารย์ อนาจารย์].....	๓๘	ศีลหมวด ๕	๙๒
[โคจร โอโคจร].....	๓๙	[ปัญจกะที่ ๑].....	๙๒
[อนาจารย์ ๒].....	๔๐	[เรื่องพระมหาสังฆรักขิต].....	๙๔
[อนาจารย์ทางกาย].....	๔๐	[เรื่องพระเถระองค์หนึ่ง].....	๙๗
[อนาจารย์ทางวาจา].....	๔๑	[ปัญจกะที่ ๒].....	๙๘
[โคจร ๓].....	๔๓	[ความเศร้าหมองและผ่องแผ้วแห่งศีล].....	๑๐๒
[อุปนิสัยโคจร].....	๔๓	[ความเศร้าหมองแห่งศีล].....	๑๐๒
[อารักขโคจร].....	๔๓	[ความหมายของคำว่า ขาด ทะลุ ต่าง พร้อย ของศีล].....	๑๐๒
[อุปนิพันธโคจร].....	๔๔	[เมถุนสังโยค ๓].....	๑๐๓
[อินทริยสังวรศีล].....	๔๕	[ความผ่องแผ้วแห่งศีล].....	๑๐๖
[เรื่องพระมหาตีสเถระ].....	๔๖	[โทษแห่งศีลวิบัติ].....	๑๐๗
[อาชีวนปารีสุทธิศีล].....	๔๙	[อัคคิขันธปริยาย].....	๑๐๘
[กุหนานิเทศ].....	๕๑	[อานิสงส์ในศีลสมบัติ].....	๑๑๓

๒ รูดงคินเทค.....	๑๑๖	[ความแตกแห่งเอกาสนิกังคะ].....	๑๓๙
[วินิจฉัยโดยอรรถ].....	๑๑๗	[อานิสงส์แห่งเอกาสนิกังคะ].....	๑๔๐
[วินิจฉัยโดยลักษณะเป็นต้น].....	๑๒๑	[คาถาสรูป].....	๑๔๐
[วินิจฉัยโดยการสมาทาน และวิธี(ปฏิบัติ) เป็นต้น].....	๑๒๑	๖. ปัตตปิณฑิกังคะ.....	๑๔๑
๑. ปังสุกุลิกังคะ.....	๑๒๒	[การสมาทานปัตตปิณฑิกังคะ].....	๑๔๑
[การสมาทานปังสุกุลิกังคะ].....	๑๒๒	[วิธี(ปฏิบัติ)ในปัตตปิณฑิกังคะ].....	๑๔๑
[วิธี(ปฏิบัติ)ในปังสุกุลิกังคะ].....	๑๒๓	[ประเภทแห่งปัตตปิณฑิกิกิษุ].....	๑๔๒
[ประเภทแห่งปังสุกุลิกิกิษุ].....	๑๒๖	[ความแตกแห่งปัตตปิณฑิกังคะ].....	๑๔๒
[ความแตกแห่งปังสุกุลิกังคะ].....	๑๒๗	[อานิสงส์ปัตตปิณฑิกังคะ].....	๑๔๒
[อานิสงส์แห่งปังสุกุลิกังคะ].....	๑๒๗	[คาถาสรูป].....	๑๔๓
[คาถาสรูป].....	๑๒๘	๗. ขลุปัจจัยฉัตติกังคะ.....	๑๔๓
๒. เตจวีริกังคะ.....	๑๒๘	[การสมาทานขลุปัจจัยฉัตติกังคะ].....	๑๔๓
[การสมาทานเตจวีริกังคะ].....	๑๒๘	[วิธี(ปฏิบัติ)ในขลุปัจจัยฉัตติกังคะ].....	๑๔๓
[วิธี(ปฏิบัติ)ในเตจวีริกังคะ].....	๑๒๘	[ประเภทแห่งขลุปัจจัยฉัตติกิกิษุ].....	๑๔๓
[ประเภทแห่งเตจวีริกิกิษุ].....	๑๒๙	[ความแตกแห่งขลุปัจจัยฉัตติกังคะ].....	๑๔๔
[ความแตกแห่งจวีริกังคะ].....	๑๓๐	[อานิสงส์แห่งขลุปัจจัยฉัตติกังคะ].....	๑๔๔
[อานิสงส์แห่งเตจวีริกังคะ].....	๑๓๐	[คาถาสรูป].....	๑๔๕
[คาถาสรูป].....	๑๓๑	๘. อารัญญิกังคะ.....	๑๔๕
๓. ปินชปาตีกังคะ.....	๑๓๑	[การสมาทานอารัญญิกังคะ].....	๑๔๕
[การสมาทานปินชปาตีกังคะ].....	๑๓๑	[วิธี(ปฏิบัติ)ในอารัญญิกังคะ].....	๑๔๕
[วิธี(ปฏิบัติ)ในปินชปาตีกังคะ].....	๑๓๑	[วินิจฉัยเสนาสนะปา].....	๑๔๕
[ประเภทแห่งปินชปาตีกิกิษุ].....	๑๓๒	[ประเภทแห่งอารัญญิกิกิษุ].....	๑๔๘
[ความแตกแห่งปินชปาตีกังคะ].....	๑๓๓	[ความแตกแห่งอารัญญิกังคะ].....	๑๔๘
[อานิสงส์แห่งปินชปาตีกังคะ].....	๑๓๓	[อานิสงส์แห่งอารัญญิกังคะ].....	๑๔๘
[คาถาสรูป].....	๑๓๔	[คาถาสรูป].....	๑๔๙
๔. สปัตทานจาริกังคะ.....	๑๓๕	๙. รุกขมุสิกังคะ.....	๑๔๙
[การสมาทานสปัตทานจาริกังคะ].....	๑๓๕	[การสมาทานรุกขมุสิกังคะ].....	๑๔๙
[วิธี(ปฏิบัติ)ในสปัตทานจาริกังคะ].....	๑๓๕	[วิธี(ปฏิบัติ)ในรุกขมุสิกังคะ].....	๑๕๐
[ประเภทแห่งสปัตทานจาริกิกิษุ].....	๑๓๖	[ประเภทแห่งรุกขมุสิกิกิษุ].....	๑๕๐
[ความแตกแห่งสปัตทานจาริกังคะ].....	๑๓๗	[ความแตกแห่งรุกขมุสิกังคะ].....	๑๕๐
[อานิสงส์แห่งสปัตทานจาริกังคะ].....	๑๓๗	[อานิสงส์แห่งรุกขมุสิกังคะ].....	๑๕๑
[คาถาสรูป].....	๑๓๗	[คาถาสรูป].....	๑๕๑
๕. เอกาสนิกังคะ.....	๑๓๘	๑๐. อัปโภกาสิกังคะ.....	๑๕๒
[การสมาทานเอกาสิกังคะ].....	๑๓๘	[การสมาทานอัปโภกาสิกังคะ].....	๑๕๒
[วิธี(ปฏิบัติ)ในเอกาสนิกังคะ].....	๑๓๘	[วิธี(ปฏิบัติ)ในอัปโภกาสิกังคะ].....	๑๕๒
[ประเภทแห่งเอกาสนิกิกิษุ].....	๑๓๙	[ประเภทแห่งอัปโภกาสิกิกิษุ].....	๑๕๓

[ความแตกในอัมภิกาสิกังคะ].....	๑๕๓	๑๓. เนสัชชีกังคะ.....	๑๖๐
[อาณิสสแห่งอัมภิกาสิกังคะ].....	๑๕๔	[การสมาทานเนสัชชีกังคะ].....	๑๖๐
[คาถาสรูป].....	๑๕๔	[วิธี(ปฏิบัติ)ในเนสัชชีกังคะ].....	๑๖๐
๑๑. โสสานิกังคะ.....	๑๕๕	[ประเภทแห่งเนสัชชีกังคะ].....	๑๖๑
[การสมาทานโสสานิกังคะ].....	๑๕๕	[ความแตกแห่งเนสัชชีกังคะ].....	๑๖๑
[วิธี(ปฏิบัติ)ในโสสานิกังคะ].....	๑๕๕	[อาณิสสแห่งเนสัชชีกังคะ].....	๑๖๒
[ประเภทแห่งโสสานิกังคะ].....	๑๕๖	[คาถาสรูป].....	๑๖๒
[ความแตกแห่งโสสานิกังคะ].....	๑๕๗	[วินิจฉัยโดยกุสลติกะ].....	๑๖๓
[อาณิสสแห่งโสสานิกังคะ].....	๑๕๗	[วินิจฉัยโดยจำแนกรูตาทีศัพท]	๑๖๔
[คาถาสรูป].....	๑๕๗	[จตุระ].....	๑๖๔
๑๒. ยถาสันถติกังคะ.....	๑๕๘	[จตุวาทะ].....	๑๖๕
[การสมาทานยถาสันถติกังคะ].....	๑๕๘	[จตุธรรม].....	๑๖๕
[วิธี(ปฏิบัติ)ในยถาสันถติกังคะ].....	๑๕๘	[จตุตังคะ].....	๑๖๖
[ประเภทแห่งยถาสันถติกังคะ].....	๑๕๘	[จตุตังคะเสวนา].....	๑๖๖
[ความแตกแห่งยถาสันถติกังคะ].....	๑๕๙	[วินิจฉัยโดยย่อและโดยพิสดาร].....	๑๖๗
[อาณิสสแห่งยถาสันถติกังคะ].....	๑๕๙	[วินิจฉัยโดยย่อ].....	๑๖๗
[คาถาสรูป].....	๑๖๐	[วินิจฉัยโดยพิสดาร].....	๑๖๘

[1] วิสุทธิธรรมคตส นาม ปกรณ์วิเสสส ปฐโม ภาค

ปกรณ์วิเสสชื่อวิสุทธิธรรมคต ภาค ๑ (ตอน ๑)

นโม ตสส ภควโต อรหโต สมมาสมพุทฺธสส.

ขอนอบน้อมแด่พระผู้มีพระภาคเจ้า ผู้เป็นพระอรหันต์ ตรัสรู้เองโดยชอบ พระองค์นั้น

[นิทานกถา]

[ปัญหาพยากรณ์]

ปัญหาพยากรณ์วณณา

สีเล ปติภูทฺฐาย นโร สพลญฺญ จิตฺตํ ปญฺญญจ ภาวยํ
อาตาศี นีปกโก ภิกขุ โส อิมํ วิชฺฐเย ชฺฆนฺตติ."

“ภิกษุผู้เป็นคนฉลาด มีความเพียร มีปัญญาบริหารตน ตั้งอยู่ในศีลแล้ว
อบรมจิตและปัญญาตั้งอยู่ นั้น พึงถางชัฏนี้ได้แล。”

อติ หิหํ วุตฺตํ.

คำดังนี้พระผู้มีพระภาคตรัสไว้.

กสฺมา ปเนตฺตํ วุตฺตํ.

ก็เหตุไฉนตรัสคำนี้?

ภควนฺตํ กิร สาวตฺถิยํ วิหรนฺตํ รตฺติภาเค อญฺญตโร เทวปุตฺโต อุกฺกุฏมิตฺวา อตฺตโน สํสยสมุคฺฆาตนตฺถิ

อนโตชฺฎา พหิชฺฎา ชฺฎาย ชฺฎิตา ปชา
ตํ ตํ โคตม ปุจฺฉามิ โส อิมํ วิชฺฐเย ชฺฆนฺตติ.

อิมํ ปญฺหํ ปุจฺฉิ.

ได้ยินว่า เทพบุตรองค์หนึ่งเข้าไปเฝ้าพระผู้มีพระภาคเจ้า เมื่อประทับอยู่ ณ กรุงสาวัตถี ในเวลาตอนกลางคืน ทูลถามปัญหา
เพื่อถอนความสงสัยของตนว่า

“ธรรมชาติอันหนึ่ง เป็นชัฏทั้งภายใน ชัฏทั้งภายนอก.
ประชาชนถูกชัฏ(นั้น)เกี่ยวสอดไว้แล้ว. ข้าแต่พระโคตม
เพราะเหตุนั้น ข้าพเจ้าขอทูลถามพระองค์ ใครจะพึงถางชัฏนี้ได้?”

๑ ส. ส. ๑๕/๒๐.

๒ ส. ส. ๑๕/๒๐. โบราณท่านนิยมเติมคำเพื่อเข้ากับอติว่า พระศาสดานี้ว่า “ภิกษุผู้... ชัฏนี้ได้” ดังนี้
ซึ่งนับเนื่องในขุทฺธกถา อันพระพุทฺธโฆษาจารย์ชักมาตั้งไว้แล้วในกาลเป็นที่เริ่มปกรณ์นี้ เพื่อประโยชน์แก่ความเป็นบทกระทู้.

[แก้บรรณคดีปัญหา]

ตลสายย์ สงเขปตโธ.

อรรถกถาธิบายย่อแห่งปัญหานั้นต่อไปนี้ :-

“ขุฎาติ ตณหาย ชาลินียา เอต อธิวงน.

คำว่า ขุฎ นี้ เป็นชื่อของตัณหา ซึ่งเป็นธรรมชาติมีช่าย.

สา หิ รูพาทีสุ อารมมณเสสุ เภฏฐูปริยวเสน ปุนปฺปุนิ อฺปฺปชชนโต

สสิพพณฺฐเฐน เวหุคฺคฺคาพาทินิ สาชาชาลสงฆาตา ชฎา วียาติ ชฎา.

แท้จริง ตัณหานั้น ได้ชื่อว่า ขุฎ

เพราะเป็นดุจขุฎ กล่าวคือช่ายแห่งกิ่ง ของต้นไม้(ที่มีกิ่งเป็นช่าย)ทั้งหลาย มีกอไผ่เป็นต้น ด้วยอรรถาว่าเกี่ยวประสานไว้

เพราะเกิดขึ้นแล้วๆ เล่าๆ ในอารมณทั้งหลายมีรูปเป็นต้น โดยเป็นไปในทั้งอารมณชั้นต่ำและอารมณชั้นสูง.^๑

สา ปเนสสา สกปริกฺขารปรปริกฺขาเรสุ สกอตตภาวปรอตตภาเวสุ อชฺมตติกายตนาพาหิรายตเนสุ จ อฺปฺปชชนโต

“อนฺโตชฎา พหิชฎาติ วุจจติ.

ก็ตัณหานี้ นั้น เทพบุตรเรียกว่า ขุฎทั้งภายใน ขุฎทั้งภายนอก เพราะมันเกิดขึ้น ทั้งในบริวารของตนและบริวารของผู้อื่น ทั้งในอรรถภาพของตนและอรรถภาพของผู้อื่น ทั้งในอายตนะภายใน และอายตนะภายนอก.

ตาย เอวิ อฺปฺปชชมานาย ชฎาย ชฎิตา ปชา.

ประชาชน อันขุฎ(คือตัณหา)ที่เกิดขึ้นอยู่อย่างนี้นั้น เกี่ยวสอดไว้แล้ว.

ยถา [๒] นาม เวหุชฎาทีหิ เวหุอาทโย

เอวิ ตาย ตณหาชฎาย สพฺพาปิ อยฺ สตตนิกายสงฆาตา ปชา ชฎิตา วินฺทสา สสิพพิตาติ อตโธ.

(รวม)ความว่า ประชา กล่าวคือหมู่สัตว์นี้แม้ทั้งหมด อันขุฎคือตัณหานั้นเกี่ยวสอด คือรัดรั้งตรึงไว้

เหมือนต้นไม้(ที่มีขุฎทั้งหลาย)มีไม้ไผ่เป็นอาทิ อันขุฎมีขุฎไผ่เป็นต้นเกี่ยวสอดไว้.

๑ เภฏฐูปริยวเสน. มหาฎีกา ให้ถือเอาความว่า บางคราวเป็นไปในรูปอารมณ บางคราวเป็นไปในอารมณที่เหลือนจนถึงธรรมารมณ บางคราวเป็นไปในธรรมารมณ บางคราวเป็นไปในอารมณ โดยลำดับจนถึงรูปารมณ หรือบางครั้งเป็นไปในกามภพ บางครั้งในรูปภพ บางครั้งในรูปภพ หรือบางครั้งเป็นไปในอรุภพ-ในรูปภพ-ในกามภพ ตามมติท่านฎีกาจารย์นี้ ดูเหมือนจะให้ถือว่า รูปารมณเป็นต่ำ เลื่อนขึ้นไปโดยลำดับจนถึงธรรมารมณเป็นสูง และกามภพเป็นต่ำ อรุภพเป็นสูง เข้าใจว่า ท่านจะหมายถึงหยาบละเอียดกว่ากันกระมัง. นำเห็นว่า สำหรับอารมณ ๖ นั้น หมายถึงความต่ำสูงซึ่งมีอยู่ในตัวของมันแต่ละอย่างนั่นเอง เช่นรูปที่หยาบ เลว นับเป็นชั้นต่ำ รูปที่ละเอียด ประณีต นับเป็นชั้นสูง ทั้งนี้อาศัยนัยพระบาลีเช่นบาลีอนัตตลักขณสูตร ตอนนิเทศปัญจขันธ์ว่า ยงกิญฺจิ รูปิ ... โอพาริกิ วา สฺสุขุมิ วา หินฺ วา ปณตฺ วา (รูปอย่างใดอย่างหนึ่ง ... หยาบหรือละเอียดก็ตาม เลวหรือประณีตก็ตาม) ดังนี้ อันตัณหานั้นมันไม่เลือกสุดแต่ความยินดีพอใจในที่ใด มันก็เกิดขึ้นในที่นั้น ไม่ว่าที่ต่ำที่สูง มันจึงโยงไปหมด ส่วนภพทั้ง ๓ นั้น จะถือเอาความหยาบละเอียดเป็นที่สูงต่ำกว่ากันก็ชอบอยู่ สมด้วยพระบาลีในติงคสูตรที่ ๗๗ ว่า กามธาตฺ เป็น หินธาตฺ, รูปธาตฺ เป็น มัชฌิมธาตฺ, อรุธาตฺ เป็น ปณิตธาตฺ. บุคคลจะอยู่ในฐานะอย่างไรก็ตาม แต่ตัณหาในสันดานของบุคคลนั้น มันหาเป็นไปตามควรแก่ฐานะไม่ มันย่อมเป็นไปสูงบ้าง ต่ำบ้าง ตามความยินดีพอใจ (นनुทริทาสหคตา) จึงปรากฏว่า มนุษย์ไปเกิดเป็นพรหมและเทวดาก็มี พรหมและเทวดากลับลงมาเกิดเป็นมนุษย์ก็มี สับสนกันไปมา มันจึงโยง.

ยสฺมา จ เอวํ ชฺฉิตฺตา “ตํ ตํ โคตม ปุจฺฉามิตฺติ ตสฺมา ตํ ปุจฺฉามิ.

ฉะนันฺ ก็เพราะเหตุว่า หมุ่สัตว์อันชฺฉิตคือค้นหาเกี่ยวสอดไว้แบบนี้
ข้าแต่พระโคตม เพราะเหตุฉนั้น ข้าพเจ้าจึงขอทูลถามพระองค์.

ชื่อว่า ตํ ตํ โคตม ปุจฺฉามิ ความว่า เพราะเหตุฉนั้น^๑ ข้าพเจ้าจึงขอทูลถามพระองค์.

“โคตมาติ ภควนตํ โคตเตน อาลปติ.

เทพบุตรออกพระนามพระผู้มีพระภาคเจ้า โดยพระโคตรว่า โคตมะ.

“โก อิมํ วิชฺฌเย ชฺฉนฺติ “อิมํ เอวํ เตธาตุกํ ชฺฉนฺตฺวา ชฺฉิตํ ชฺฉํ โก วิชฺฌเยย วิชฺฌตฺถุ โก สมตฺถิติ ปุจฺฉติ.

ชื่อว่า ใครพึงวางชฺฉนนี้ได้ คือ เทพบุตรทูลถามว่า

“ใครจะพึงวาง คือใครสามารถจะวาง ซึ่งชฺฉนอันเกี่ยวสอดไว้ทั้งไตร(โลก)ธาตุตั้งอยู่อย่างนี้ได้.”

เอวํ ปุณฺณํ ปนสฺส สพฺพธมฺเมสุ อปฺปฏิหตฺตฺยานจฺจโร เทวเทโว เทวานํ อติเทโว สกฺกานํ อติสกฺโก พุรฺหมานํ อติพุรฺหมานํ
จตุเวสฺสารชฺชวีสารโท ทสฺพลโร อนาวรณญฺยานํ สมนตจกฺขุ ภควา เอตมตฺถํ วิสฺขเซนฺโต

สีเล ปติภฺนุชฺชาย นโร สปญฺญู จิตฺตํ ปญฺญญจ ภาวยํ
อาตาปี นิปโก ภิกฺขุ โส อิมํ วิชฺฌเย ชฺฉนฺติ

อิมํ คาถมาห.

ฝ่ายพระผู้มีพระภาคเจ้า ผู้ท่องเที่ยวไปด้วยพระญาณ อันไม่มีอะไรขัดขวางในธรรมทั้งปวง ผู้เป็นของเทพ เป็นเทพยิ่งเหล่า
เทพ เป็นสักกะยิ่งเหล่าสักกะ เป็นพรหมยิ่งเหล่าเหล่าพรหม เป็นผู้แก้แล้วแก้ด้วยเวสสารชฺชญาณ ๔ ผู้ทรงไว้ซึ่งทสพลญาณ
ผู้ทรงมีพระญาณหาเครื่องกันกางมิได้ ผู้ทรงมีสมันตจักขุ อันเทพบุตรทูลถามอย่างนี้แล้ว
เมื่อจะทรงวิสขณาความนี้แก่เทพบุตรนั้น จึงตรัสคาถานี้ว่า

“ภิกษุผู้เป็นคนฉลาด มีความเพียร มีปัญญาบริหารตน ตั้งอยู่ในศีลแล้ว
อบรมจิตและปัญญาอยู่นั้น พึงวางชฺฉนนี้ได้” ดังนี้.

๑ วิธีแปลเช่นนี้ คือเป็นทั้งความ เป็นทั้งบทตั้ง แล้วแก้ความด้วย นิยมกันไว้ในวิธีแก้อรธ ยกตัวอย่างในอรธกาถารมบท
แก้อรธเรื่อง กุมารกัสสเปธมาตุวัตถุ (ภาค ๖/๑๑).. อตตนาณเจ ตถา กอิรา ยถญญมนุสาสติ. เอวํ สนเต สฺพทนต์ วัต ทเมถาติ เยน:
คุณฺเณน ปรี อนุสาสติ เตน อตตนา สทนต์ หตฺวา ทเมย.

[คำปรารภผู้รจนาคัมภีร์]

อิมิสสาทานิ คากาย	กถิตาย มหะสินา
วณฺณยนฺโต ยถาภูตํ	อตถํ สีลาทิเกทหนิ
สุทฺถลลภํ ลภิตวาน	ปพฺพชฺชํ ชินสาสเน
สีลาทิสงคหํ เขมํ	อุชฺฌมคคํ วิสุทฺธิยา
ยถาภูตํ อชานนฺตา	สุทฺธิกามาปิ เย อธิ
วิสุทฺธิ นาคิจจณฺติ	วายนฺตปิ โยคิโน
เตสํ ปามุชชกรณํ	สุวิสุทฺธิวินิจจยํ
มหาวิหารวาสินิ	เทสนานยนิสฺสิตํ
[3] วิสุทฺธิมคคํ ภาสิสฺสํ	ตมเม สกุกจจ ภาสโต
วิสุทฺธิกามา สพฺเพปิ	นิสามยถ สาธโวติ.

บัดนี้ ข้าพเจ้าเมื่อจะพรรณานาเนื้อความอันต่างโดยคุณมีศีลเป็นต้น
แห่งพระคากาที่พระผู้แสวงคุณอันใหญ่ตรัสแล้วนี้ตามที่ถูกต้อง
จักกล่าววิสุทฺธิมรรค อันอาศัยนัยแห่งเทศนาของพระเถระฝ่ายมหาวิหาร
ซึ่งมีวินิจจยอันหมดจดดี เป็นเครื่องปลูกปราโมทย์แก่เหล่าพระโยคี
ในพระศาสนา ผู้ได้บรรพชาในศาสนาแห่งพระชินศรีเจ้า อันได้แสนยากแล้ว
เมื่อไม่รู้วิสุทฺธิมรรคอันตรงอันเกษม อันรวบรวมคุณมีศีลเป็นต้น ตามที่ถูกต้อง
แม้มุ่งความบริสุทธิ์ แม้พยายามอยู่ ย่อมไม่ลุถึงวิสุทฺธิได้
ดูก่อนสาธุชนทั้งหลาย เมื่อข้าพเจ้ากล่าววิสุทฺธิมรรคโดยเคารพ
ขอท่านทั้งหลายทั้งปวงผู้มุ่งวิสุทฺธิ จงตั้งใจฟังวิสุทฺธิมรรคนั้นโดยเคารพเทอญ.

ตตถ “วิสุทฺธิตี สพฺพมลวิริหิตํ อจฺจนตปริสุทฺธิ นีพพานํ เวทิตพฺพิ.

พระนิพพาน อันปราศจากมลทินทั้งปวง อันบริสุทธิ์แท้จริง ฟังทราบว่าเป็นว่า ชื่อว่า วิสุทฺธิ ในคำว่า ข้าพเจ้าจักกล่าววิสุทฺธิมรรค นั้น.

[อธิบายทางแห่งวิสุทฺธิ]

ตสฺสา วิสุทฺธิยา มคฺโคติ วิสุทฺธิมคฺโค.

“มคฺโคติ อธิคมุปาโย วุจฺจติ. “ตํ วิสุทฺธิมคคํ ภาสิสฺสามิติ อตฺถโถ.

ทางแห่งวิสุทฺธินั้นแล ชื่อว่า วิสุทฺธิมรรค.

อุบายเป็นเครื่องบรรลุ ท่านเรียกว่า ทาง. ความก็คือ ข้าพเจ้าจักกล่าวทางแห่งวิสุทฺธินั้น.

โส ปนาย วิสุทธิมคโค กตถจิ วิปัสสนามตตวเสเนว เทสิโต. ยถาห.

“สพเพ สงขารา อนิจจาติ ยथा ปญญา ยสสติ
อล นิพพิหนติ ทุกเข. เอส มคโค วิสุทธิยาติ.”^๑

ก็ทางแห่งวิสุทธินั้น ในพระบาลีบางแห่ง ทรงแสดงเนื่องด้วยธรรมเพียงวิปัสสนาอย่างเดียว ดังที่ตรัสว่า

“เมื่อใด บุคคลเห็นด้วยปัญญาว่าสังขารทั้งปวงไม่เที่ยง
เมื่อนั้น เขาย่อมหน่ายในทุกข์. นั่นทางแห่งวิสุทธิ.”

กตถจิ ฆานปญญาเสเน. ยถาห.

“นตถิ ฆานํ อปญญาสส. นตถิ ปญญา อฆายิโน.
ยมติ ฆานญจ ปญญา จ, ส เว นิพพานสนติเกติ.”^๒

บางแห่งทรงแสดงเนื่องด้วยฆานและปัญญา เหมือนที่ตรัสว่า

“ฆานย่อมไม่มีแก่ผู้ไม่มีปัญญา. ปัญญาย่อมไม่มีแก่ผู้ไม่มีฆาน.
ฆานและปัญญามีอยู่ในผู้ใด ผู้นั้นแลอยู่ใกล้พระนิพพาน.”

กตถจิ กมมาทิวเสเน. ยถาห.

กम्मํ วิชชา จ ธมโม จ สีลํ ชีวิตมุตตมํ
เอเตน มจจา สุขุณฺณติ น โคตเตน ธเนน วาติ.”^๓

บางแห่งทรงแสดงเนื่องด้วยธรรมมีกรรมเป็นต้น เช่นที่ตรัสว่า

“มัจจะทั้งหลายหมดจดได้ด้วยธรรม ๕ ประการนี้ คือ
กรรม วิชา ธรรม สีล และอุดมชีวิต ไม่ใช่ด้วยโคตรหรือด้วยทรัพย์”

กตถจิ สีลาทิวเสเน. ยถาห.

สพพทา สีลสมปนฺโน ปญญาวา สุตมาหิโต
อารทฺทวิริโย ปหิตตโต โอฆํ ตรติ ทุตฺตรนติ.”^๔

บางแห่งทรงแสดงเนื่องด้วยธรรมมีศีลเป็นต้น อย่างที่ตรัสว่า

“ภิกษุสมบูรณ์ด้วยศีล มีจิตตั้งมั่นดีแล้ว มีปัญญา มีความเพียรอันปรารถนา
แล้ว มีตนอันส่งไปแล้ว ในกาลทุกเมื่อ ย่อมข้ามโอฆะอันยากที่จะข้ามได้.”

๑ พุ. ๖. ๒๕/๕๑.

๒ พุ. ๖. ๒๕/๖๕.

๓ ส. ส. ๑๕/๗๘.

๔ ส. ส. ๑๕/๗๘.

กตลจิ สติปฏฐานาทิวเสน. ยถา.

เอกายโน อัย ภิกขเว [4] มคฺโค สุตตานิ วิสุทธียา ... นิพพานสส สจฉิกิริยา
ยทิทํ จตตารโ สติปฏฐานาติ^๑.

บางแห่งทรงแสดงเนื่องด้วยโพธิปักขิยธรรม มีสติปฏฐานเป็นต้น อย่างที่ตรัสว่า

“ภิกษุทั้งหลาย ทางที่ไปอันเอกนี้ ย่อมเป็นไปพร้อมเพื่อวิสุทธิแห่งสัตว์ทั้ง
หลาย ... เพื่อให้แจ้งซึ่งพระนิพพาน นี่คืออะไร คือสติปฏฐาน ๔.”^๒

สมมปปธานาทีสุปี เอสเว นโย.

แม้ในโพธิปักขิยธรรมอื่น มีสมมปปธานเป็นต้น ก็นัยเดียวกัน.

อิมสมฺมิ ปน ปญหาพยาकरणे สีลาทิวเสน เทสิโต.

แต่ในปัญหาพยากรณ์นี้ ทางแห่งวิสุทธินั้น ทรงแสดงเนื่องด้วยไตรสิกขามีศีลเป็นต้น.

ตตรายํ สงเขปนวณณา.

นี่เป็นพรรณนาโดยย่อในพระคานานั้น.

“สีเล ปติฏฐายาติ สีเล ฐตฺวา.

คำว่า สีเล ปติฏฐาย นั้น แปลว่า ตั้งอยู่ในศีล.

สีลํ ปริปุรยมาโนเยว เจตถ “สีเล ฐิตฺติ วุจฺจติ. ตสฺมา “สีลปริปุรณน สีเล ปติฏฐหิตฺวาติ อยเมตถ **อตฺโถ**.

ก็ภิกษุทำศีลให้บริบูรณ์นั่นเอง เรียกว่า ผู้ตั้งอยู่ในศีล ในที่นี้.

เพราะฉะนั้น ความหมายในคำว่า สีเล ปติฏฐาย นี้ จึงมีดังนี้ว่า ตั้งอยู่ในศีล โดยทำให้ศีลบริบูรณ์.

“นโรติ สตุโต.

บทว่า นโร ได้แก่ สัตว์.^๓

“สปลโยติ กम्मชติเหตุกปฏิสนธิปัญญา **ปญญา**.

บทว่า สปลโยติ ความว่า ผู้มีปัญญา โดยปัญญาอันมาพร้อมกับปฏิสนธิอันเป็นไตรเหตุ เกิดแต่กรรม.

๑ ที. มหา. ๑๐/๓๒๕.

๒ ที. ม. ๑๐/๓๒๕.

๓ นโรติ สตุโต. รู้สึกว่าท่านแก่ออกจะมากไป สำหรับนักศึกษาชาวไทยฝั่งใจกันมานานแล้วว่า นโร นี้แปลว่า คน ไม่เคยแปล นโร ว่าสัตว์
จริงอยู่คำว่าสัตว์นั้นเป็นคำรวม จะหมายความถึงมนุษย์หรือดิรัจฉานตลอดไปถึงเทวดามารพรหมอะไรก็ได้ แต่บรรดาที่มีวิญญาณครอง และแม้ว่า
อาจารย์ทางศัพทศาสตร์ท่านจะวิเคราะห์ศัพท์ นโร นี้ว่า สัตว์อันขรามรณะนำไป แต่ว่าโดยเฉพาะในพระคานานี้ ต้องเป็นคน จึงจะเหมาะสมแก่การตั้ง
อยู่ในศีลและบำเพ็ญสมาธิปัญญาได้.

ในทางไวยากรณ์ บทที่จะเป็นประธานได้ในพระคานานี้มีอยู่ ๒ บท คือ นโร กับ ภิกขุ แต่จะเป็นสยกตตาทัง ๒ บทไม่ได้ จำต้องเป็นสยกตตาทบทหนึ่ง
อีกบทหนึ่งเป็นวิกตกตตาท ถ้าดูตามที่ท่านแก่วั คือแปล นโร ว่าสัตว์ ส่วน ภิกขุ ท่านวิเคราะห์ว่า สัสเร ภัย อิกขชติติ ภิกขุ ก็คือว่า ให้แปล ภิกขุ ว่าผู้
เห็นภัยในสงสาร เช่นนี้ก็ประหนึ่งว่าจะยกให้ นโร เป็นสยกตตาท คือแปลคานานี้ว่า “สัตว์ผู้ฉลาด ตั้งอยู่ในศีล ... มีปัญญาเห็นภัยในสงสาร ...” แต่ว่า
โดยทางความ สู้เอา ภิกขุ เป็นสยกตตาทไม่ได้ ดังที่นักศึกษาเข้าใจและแปลกันอยู่ทั่วไปเช่นนั้น ถ้าตั้งนี้แล้วไซ้ คงจะแปล นโร ว่าสัตว์ เอาความว่า
ภิกษุผู้เป็นสัตว์ฉลาด ... ดังนี้ จะขัดหูคนไทยอย่างยิ่ง อันที่จริงบทว่า นโร ก็ดูจะเป็นเพียงบทปุรณะ คือใส่เข้ามาให้เต็มคณะฉันทเท่านั้น โดยว่าจะ
ไม่มี นโร ก็คงแปลได้ความบริบูรณ์ ดีกว่ามี นโร เสียอีก.

“จิตต์ ปรณญจ ภาวณติ สมာธิญเจว วิปัสสนญจ ภาวมาโน.

คำว่า จิตต์ ปรณญจ ภาวณิ ความว่า ยังสมาธิและวิปัสสนาให้เจริญอยู่.

จิตตสี่เสน เหตุจ สมာธิ นิททิฏฐโฐ ปรณญานาเมณ จ วิปัสสนาติ.

จริงอยู่ ในคำนี้ สมาธิทรงแสดงด้วยหัวข้อคือจิต. ส่วนวิปัสสนาทรงแสดงโดยชื่อว่าปัญญา. ดังนี้.

“อาตาปีติ วิริยวา.

บทว่า อาตาปี แปลว่า มีความเพียร.

วิริยํ ทิ กิเลสานํ อาตาปนปริตทาปนญฺฐเฐน “อาตาไปติ วุจฺจติ. ตทสฺสตุถิติ อาตาปี.

ก็ความเพียร ท่านเรียกว่า อาตาปะ เพราะอรรถว่าเป็นเหตุเผากิเลสให้เร่าร้อน.

ความเพียรเป็นเหตุเผากิเลสของภิกษุณั้มีอยู่ เหตุนั้น ภิกษุณั้จึงชื่อว่า อาตาปี (ผู้มีความเพียรเป็นเหตุเผากิเลสให้เร่าร้อน).

“นิปโกติ เนปํ กํ วุจฺจติ ปรณญา, “ตาย สมณนาคโตติ อตฺถโถ.

ปัญญา ท่านเรียกว่า เนปะกะ ในคำว่า นิปะโก, หมายความว่า ผู้ประกอบด้วยปัญญานั้น.

อิมินา ปน ปเทณ ปาริหาริกปรณญํ ทสฺเสติ.

พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงแสดงปาริหาริกปัญญา ด้วยบทนี้.

อิมสฺมี ทิ ปญฺหาพยากรณเณ ติกฺขตฺตุํ ปรณญา อาคตา.

ก็ในปัญหาพยากรณ์นี้ ปัญญามาถึง ๓ วาระ.

ตตถ ปฐฺมา สขาติปรณญา. ทุตฺติยา วิปัสสนาปรณญา. ตตฺติยา สัพพทิจฺจปริณายิกา ปาริหาริกปรณญา.

ในปัญญาทั้ง ๓ นั้น ที่ ๑ ชื่อว่า สขาติปัญญา (ปัญญามีมาพร้อมกับกำเนิด)

ที่ ๒ ชื่อว่า วิปัสสนาปัญญา.

ที่ ๓ ชื่อว่า ปาริหาริกปัญญา (ปัญญาบริหาร) อันเป็นผู้นำในกิจทุกอย่าง.^๑

“ภิกฺขุติ สํสาเร ภยํ อิกฺขตฺติติ ภิกฺขุ.

บทว่า ภิกษุ มีวิเคราะหว่า “ผู้โดยย่อมองเห็นภัยในสงสาร เหตุนั้น ผู้นั้นจึงชื่อว่า ภิกษุ.”

๑ มหาฎีกา ๑/๒๓ ว่า ปัญญาประกอบในการบริหารกัมมัญฐาน ชื่อว่า ปาริหาริกา.

ปัญญาที่กำหนดนำไปซึ่งกิจทุกอย่างมีการก้าวเดินไปเป็นต้น โดยสัมปชัญญะมีสาดถกสัมปชัญญะเป็นอาทิ ชื่อสัพพทิจจปริณายกา อีกอย่างหนึ่ง ปัญญาที่นำสรรพกิจ เป็นต้นว่าการเรียน การไต่ถาม การทำภาวนา มนสิการวิธีและความเป็นผู้ทำโดยเคารพทำติดต่อกัน ทำสิ่งที่เป็นสัพปาเยะ ฉลาดในนิमित ความเด็ดเดี่ยว ไม่หันหน้าแบกกลางคัน ทำอินทรีย์ให้เสมอกัน ประกอบความเพียรให้สม่ำเสมอในกิจเหล่านั้น ชื่อว่า สัพพทิจจปริณายกา.

“โส อิมิ วิชฎเย ชฎนติ โส “(๑) อิมินา จ สีเลน (๒) อิมินา จ จิตตสีเสน นิตฺติภูมฺมฐมาธินา (๓-๕) อิมาย จ ติวริยาย ปญญา (๖) อิมินา จ อาตาเปนาติ ฉหิ ฐเมหิ สมณนาโคโต ภิက္ขุ, เสยฺยถาปิ นาม ปุริโส ปฐวียิ ปติภูมฺมย สุนิสิตํ สตถํ อุกฺขิปิตวา มหนตํ [๕] เวฬุคฺคัมพี วิชฎเยย, เหวเมว สีลปฐวียิ ปติภูมฺมย สมานิสิตาย สุนิสิตํ วิปสสนาปญญาสตถํ วิริยพลคฺคหิเตน ปาริหาริกปญญาหตฺเตน อุกฺขิปิตวา สพพมปิ ตํ อตตโน สนตนาเป ปตติตํ ตณฺหาชฺฌํ วิชฎเยย สฉฉินฺทเยย สมปทาเลเยย.

บททำยว่า โส อิมิ วิชฎเย ชฎิ ความว่า “ภิက္ขุณั้น คือ ภิက္ขุผู้ประกอบด้วยธรรม ๖ ประการ คือ (๑) ด้วยศีลนี้ (๒) ด้วยสมาธิที่แสดงออกด้วยหัวข้อคือจิตนี้ (๓-๕) ด้วยปัญญา ๓ ประการนี้ และ (๖) ด้วยความเพียรเผากิเลสนี้ ยืนอยู่บนแผ่นดินคือศีลแล้ว ยกศัสตราคือวิปัสสนาปัญญา ที่ลับติแล้วด้วยศีลาคือสมาธิ ด้วยมือคือปาริหาริกปัญญา อันกำลังคือวิริยะสนับสนุนแล้ว

พึงถาง คือพึงตัด ทำลาย ซึ่งชฎิคือต้นหา อันตกอยู่แล้วในสันดานของตนนั้นทั้งหมดได้ เปรียบเหมือนบุรุษยืนบนแผ่นดิน ยกศัสตราที่ลับติแล้ว ถางกอไฟใหญ่ฉะนั้น.”

มคคกขณฺเณ ปเนส ตํ ชฎิ วิชฎติ นาม. ผลกฺขณฺเณ วิชฎิตชฺฌโณ สเทวกสส โลกสส อคฺคทกฺขิณฺเณโย โหติ.

ก็ในขณะที่แห่งมรรค ภิက္ขุนี้ชื่อว่ากำลังถางชฎิอยู่นั้นอยู่, ในขณะที่แห่งผลชื่อว่าถางชฎิเสร็จแล้ว ย่อมเป็นอัครทักษิณฺเณของ(มนุษย์)โลก กับทั้งเทวโลก.

เตนาห ภาควา

สีเล ปติภูมฺมย นโร สปญฺโญ จิตตํ ปญญาญจ ภาวํ
อาตาปี นิปโก ภิက္ขุ โส อิมิ วิชฎเย ชฎนติ.

เพราะฉะนั้น พระผู้มีพระภาคเจ้าจึงตรัสว่า

“ภิက္ขุผู้เป็นคนฉลาด มีความเพียร มีปัญญาบริหารตน ตั้งอยู่ในศีลแล้ว
อบรมจิตและปัญญาอยู่ นั้น พึงถางชฎินี้ได้.”

ตตรายํ ยาย ปญญา “สปญฺญอติ วุตโต, ตตรสส กรณียํ นตฺถิ. ปุริมกมฺมานุภาเวเนว หิสส สา สิทธา.

ภิက္ขุนี้ พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสในพระคานานี้ว่า “เป็นผู้ฉลาด” ด้วยปัญญาใด
กิจที่ผู้นั้นจะพึงทำในปัญญานั้นหาไม่มี เพราะปัญญานั้นสำเร็จแก่เขาด้วยอานุภาพแห่งปุริมกรรมแล้วทีเดียว.

“อาตาปี นิปโกติ เอตถ

วุตตวิริยวเสน ปน เตน สาทจฺจการินา ปญญาวเสน จ สมปชานการินา หุตวา

สีเล ปติภูมฺมย จิตตปญญาวเสน วุตตา สมฉวิปสสนา ภาเวตพฺพชาติ.

แต่ผู้นั้นพึงเป็นผู้กระทำโดยติดต่อดำเนินการแห่งวิริยะ และเป็นผู้ทำโดยความรู้ดีด้วยอำนาจแห่งปัญญา
ที่ตรัสไว้ในสองบทว่า อาตาปี นิปโก นั้น ตั้งอยู่ในศีลแล้ว อบรมสมณะและวิปัสสนา ที่ตรัสด้วยอำนาจจิตและปัญญานั้น.

อิมมตร ภาควา สีลสมาธิปญญามุขเณ วิสุทฺธิมคฺคํ ทสเสติ.

พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงแสดงทางแห่งวิสุทธินี้ด้วยมุข คือ ศีล สมาธิ ปัญญา ในพระคานานี้ ดังนี้แล.

[คุณ ๙ ประการ ที่ประกาศด้วยไตรสิกขา]

เอตตาวตาทิ

- ๑) ติสฺโส สิกขา.
- ๒) ติวริชกฺขยาณํ สาสนํ.
- ๓) เตวริชชตาทินิ อุนนิสฺสโย.
- ๔) อนตทวยวชฺชนมฺขณิมนิปฏิบัติเสวนานิ.
- ๕) อปายาทิสฺมตฺติกฺกมนุปาโย.
- ๖) ตีหากาเรทฺติ กิเลสูปฺพหานํ.
- ๗) วิตฺติกฺกมาทินิ ปฏิปฺกโข.
- ๘) สงฺกิเลสตฺตยวิโสธนํ.
- ๙) โสตาปนฺนาทิกาวสฺส จ การณํ.

ปกาสิตํ โหติ.

ก็แล ด้วยพระธรรมเทศนาเพียงเท่านั้น ย่อมเป็นอันพระพุทธรองค์ ได้ทรงประกาศ

- ๑) สิกขา ๓.
- ๒) ศาสนามีความงาม ๓ อย่าง.
- ๓) อุนนิสสัยแห่งคุณวิเศษมีความเป็นผู้ได้วิชา ๓ เป็นต้น.
- ๔) การเว้นที่สุดต่าง ๒ อย่างและการเสพข้อปฏิบัติสายกลาง.
- ๕) อุบายเป็นเครื่องล่องพ้นจากคติมีอุบาย เป็นต้น.
- ๖) การละกิเลสด้วยอาการ ๓.
- ๗) ธรรมอันเป็นปฏิบัติต่อโทษมีวิติกกมะ เป็นต้น.
- ๘) การชำระสังกิเลส ๓. และ
- ๙) เหตุแห่งความเป็นพระอริยะบุคคล มีพระโสตาบัน เป็นต้น.

“กถิ.

ถามว่า ทรงประกาศอย่างไร?

๑) สิกขา ๓

“(๑) เอตถ ทิ สีสฺเลน อธิสึลสิกขา ปกาสิตา โหติ. สมารินา อธิจิตตสิกขา. ปญฺญา อธิปญฺญาสิกขา.

ตอบว่า ก็ในปัญหากรรมนี้

(๑) อธิสึลสิกขา ย่อมเป็นอันทรงประกาศด้วยศีล. อธิจิตตสิกขา ทรงประกาศด้วยสมาธิ. อธิปัญญาสิกขา ทรงประกาศด้วยปัญญา.

๒) ศาสนามีความงาม ๓ อย่าง

(๒) สีสฺเลน จ สาสนสฺส อาทิกฺขยาณตา ปกาสิตา โหติ.

(๒) อนึ่ง ความงามในเบื้องต้นแห่งพระศาสนา ก็เป็นอันทรงประกาศด้วยศีล.

“โก จาติ กุสลานํ ฌมมานํ? สีลญจ [๑] สุวิสุทฺตนิ^๑” หิ วจนโต

สพฺพปาปสฺส^๒ อกรรมนฺตืออาทิวจนโต จ

สีลํ สาสนสฺส อาทึ.

จริงอยู่ สีล ชื่อว่าเป็นเบื้องต้นแห่งพระศาสนา

เพราะพระบาลีว่า

(ถามว่า) “อะไรเล่า ชื่อว่าเป็นเบื้องต้นแห่งกุศลธรรมทั้งหลาย.”^๓

(ตอบว่า) “ศีลที่หมดจดดีแล้วด้วย (ชื่อว่าเป็นเบื้องต้นแห่งกุศลธรรมทั้งหลาย).

และเพราะพระบาลี (โอวาทปาฏิโมกข์ข้อต้น) ว่า “ความไม่ทำบาปทั้งสิ้น” ดังนี้ เป็นต้น.

ตญฺจ กลฺยาณํ อวิปฺปฏิสาราทึคุณาวหตฺตา.

ก็ศีลนั้น ชื่อว่า งาม เพราะความเป็นเหตุนำมาซึ่งคุณมีความไม่เดือดร้อน เป็นต้น.

สมาธินา มชฺฌมกลฺยาณตา ปกาสิตา โหติ.

ความงามในท่ามกลางเป็นอันทรงประกาศด้วยสมาธิ.

“กุสลสฺส อุปสมฺพทาติอาทิวจนโต ทิ สมาธิ สาสนสฺส มชฺฌม.

จริงอยู่ สมาธิ ชื่อว่าเป็นคุณในท่ามกลางแห่งพระศาสนา

เพราะพระบาลี (โอวาทปาฏิโมกข์ข้อกลาง) ว่า “การยังกุศลให้ถึงพร้อม” ดังนี้ เป็นต้น.

โส จ กลฺยาณํ อิทฺธิวิธาทึคุณาวหตฺตา.

ก็สมาธินั้น ชื่อว่า งาม เพราะเป็นเหตุนำมาซึ่งคุณมีอิทธิวิธเป็นต้น.

ปญฺญา ย ปรีโยสานกลฺยาณตา ปกาสิตา โหติ.

ความงามในที่สุดเป็นอันทรงประกาศด้วยปัญญา.

“สจฺจิตฺตปรีโยทฺปนํ เอตํ พุทฺธานสาสนนฺติ หิ วจนโต ปญฺญตฺตรโต จ ปญฺญา สาสนสฺส ปรีโยสานํ.

จริงอยู่ ปัญญา ชื่อว่าเป็นที่สุดแห่งพระศาสนา เพราะพระบาลี (โอวาทปาฏิโมกข์ข้อสุดท้าย) ว่า

“การทำจิตของตนให้ผ่องแผ้ว นี่เป็นคำสอนของพระพุทธเจ้าทั้งหลาย” ดังนี้^๔ และเพราะศาสนามีปัญญาเป็นคุณอันยิ่ง.

๑ ส. มหาวาร. ๑๙/๒๒๐.

๒ ที. มหา. ๑๐/๕๗.

๓ ส. มหา. ๑๙/๒๒๑. ในที่นี้ยกมาเพียงศีล ในพระบาลีมี ธิญฺฐิ จ อุชฺฐา ด้วย.

๔ ที. ม. ๑๐/๕๗.

สา จ กลยาณา อธิฐานนิญฐุสฺส ตาทิภาวาวหนโต.

เสโล ยถา เอกฆโน วาเตน น สมิริติ,
เอวํ นินทาปัสสาสุ น สมินฺชุนติ ปณฺทิตาติ^๑

หิ วุตฺตํ.

ก็ปัญญานั้น ชื่อว่า งาม เพราะความเป็นเหตุนำมาซึ่งความเป็นผู้คงที่ในอริหารมณฺและอนิหารมณฺ สมดังพระพุทธพจน์ว่า

“ภูเขาศิลาแห่งทิบเป็นอันเดียว ย่อมไม่เขยื้อนเพราะลม ฉนใด
บัณฑิตทั้งหลาย ย่อมไม่หวั่นไหวในเพราะนินทาและสรรเสริญ ฉนนัน.”^๒

๓) อุปนิสัยแห่งคุณวิเศษมีความเป็นผู้ได้วิชา ๓ เป็นต้น

(๓) ตถา

- ๑) สีเลน เตวิชชตาย **อุปนิสัยโย** ปกาสิโต โหติ.
สีลสมปตฺตี หิ นิสสาย ติสโส วิชชา ปาปุณาติ น ตโต ปรี.
- ๒) สมารินา ฉฬภิญญตาย **อุปนิสัยโย** ปกาสิโต โหติ.
สมาริสมปทํ หิ นิสสาย ฉฬภิญญา ปาปุณาติ น ตโต ปรี.
- ๓) ปญฺญาย ปฏิสัมภิตาปภทสฺส **อุปนิสัยโย** ปกาสิโต โหติ.
ปญฺญาสมปตฺตี หิ นิสสาย จตฺสโส ปฏิสัมภิตาโย ปาปุณาติ น อญฺเญน การณน.

(๓) อนึ่ง

- ๑) อุปนิสัยแห่งความเป็นผู้ได้วิชา ๓ ก็เป็นอันทรงประกาศด้วยศีล เพราะบุคคลอาศัยศีลสมบัติจึงบรรลุวิชา ๓ ได้ มิใช่อาศัยเหตุอื่นจากศีลนั้น.
- ๒) อุปนิสัยแห่งความเป็นผู้ได้อภิญญา ๖ ทรงประกาศด้วยสมาธิ เพราะบุคคลอาศัยสมาธิสมบัติจึงบรรลุอภิญญา ๖ ได้ จะอาศัยเหตุอื่นจากสมาธินั้นหาไม่ได้.
- ๓) อุปนิสัยแห่งการแตกฉานในปฏิสัมภิตา ทรงประกาศด้วยปัญญา เพราะบุคคลอาศัยปัญญาสมบัติจึงบรรลุปฏิสัมภิตา ๔ ได้ หาใช่ด้วยเหตุอย่างอื่นไม่.

๔) การเว้นที่สุดโต่ง ๒ อย่างและการเสพข้อปฏิบัติสายกลาง

(๔) สีเลน จ กามสุขัลลิกานุโยคสงฆาตสฺส อนตสฺส **วชฺชนิ** ปกาสิโต โหติ.

สมารินา อตตกิลมถานุโยคสงฆาตสฺส อนตสฺส **วชฺชนิ**. ปญฺญาย มชฺฌิมาย ปฏิปตฺติยา **เสวนิ** ปกาสิโต โหติ.

(๔) อนึ่ง

การเว้นที่สุดโต่งคือกามสุขัลลิกานุโยค ก็เป็นอันทรงประกาศด้วยศีล

การเว้นที่สุดโต่งคืออตตกิลมถานุโยค ทรงประกาศด้วยสมาธิ

การเสพข้อปฏิบัติสายกลาง ทรงประกาศด้วยปัญญา.

๑ พุ. ๖. ๒๕/๒๕.

๒ พุ. ๖. ๒๕/๒๕.

๕) อุบายเป็นเครื่องลวงพ้นจากคติมีอบายเป็นต้น

(๕) ตถา สีเลน อปายสมตักกมฺนุปาโย ปกาสิโต โหติ. สมာธินา [๗] กามราตุสมตักกมฺนุปาโย. ปญญา สพฺพภวสมตักกมฺนุปาโย.

(๕) เช่นเดียวกัน

อุบายเครื่องลวงอบาย ก็ทรงประกาศด้วยศีล.

อุบายเครื่องลวงกามราตุ ทรงประกาศด้วยสมาธิ

อุบายเครื่องลวงภพทั้งปวง ทรงประกาศด้วยปัญญา.

๖) การละกิเลสด้วยอาการ ๓

(๖) สีเลน จ ตทกคฺคฺคปหานวเสน กิเลสํปฺปหานํ ปกาสิโต โหติ. สมာธินา วิกฺขมฺภนปฺปหานวเสน. ปญญา สมฺมุจฺเจทปฺปหานวเสน.

(๖) และ

การละกิเลสด้วยอำนาจตทกคฺคปหาน ทรงประกาศด้วยศีล

การละกิเลสด้วยอำนาจวิกขมฺภนปหาน ทรงประกาศด้วยสมาธิ

การละกิเลสด้วยอำนาจสมฺมุจฺเจทปหาน ทรงประกาศด้วยปัญญา.

๗) ธรรมอันเป็นปฏิบัติต่อโทษมีวิตกกัมมะเป็นต้น

(๗) ตถา สีเลน กิเลสานํ วิตักกมฺปฏิปกฺโข ปกาสิโต โหติ. สมာธินา ปริยฺยฐานปฏิปกฺโข. ปญญา อนุสยปฏิปกฺโข.

(๗) ฉะนั้น

ธรรมอันเป็นปฏิบัติต่อวิตกกัมมะ (การลวงละเมตออกถึงกายวาจา) แห่งกิเลส ทรงประกาศด้วยศีล

ธรรมอันเป็นปฏิบัติต่อปริยฺยฐาน (การลุ่มลุ่มจิต) แห่งกิเลส ทรงประกาศด้วยสมาธิ

ธรรมอันเป็นปฏิบัติต่ออนุสย (การแอบแนบอยู่ในจิต) แห่งกิเลส ทรงประกาศด้วยปัญญา.

๘) การชำระสังกิเลส ๓

(๘) สีเลน จ ทฺวจฺจิตฺตสํกิเลสวีสฺรณํ ปกาสิโต โหติ. สมာธินา ตณฺหาสํกิเลสวีสฺรณํ. ปญญา ทิฏฺฐิสํกิเลสวีสฺรณํ.

(๘) อนึ่ง

การชำระสังกิเลสคือทฺวจฺจิต เป็นอันทรงประกาศด้วยศีล

การชำระสังกิเลสคือตณฺหา ทรงประกาศด้วยสมาธิ

การชำระสังกิเลสคือทิฏฺฐิ ทรงประกาศด้วยปัญญา.

๙) เหตุแห่งความเป็นพระอริยะบุคคล

(๙) ตถา สีเลน โสตาปนนสภททาคามิภาวสส การณ์ ปกาสิโต โทติ. สมานินา อนาคามิภาวสส. ปณญาย อรหตตสส.

โสตตาปนโน ทิ สีเลสฺ ปรีปฐิการิตี วุตโต. ตถา สภททาคามิ. อนาคามิ ปน สมานิสฺมี ปรีปฐิการิ. อรทา ปน ปณญาย ปรีปฐิการิตี.

(๙) โดยนัยนั้น

เหตุแห่งความเป็นพระโสตตาปนและพระสภททาคามิ เป็นอันทรงประกาศด้วยศีล

เหตุแห่งความเป็นพระอนาคามิ ทรงประกาศด้วยสมาธิ

เหตุแห่งความเป็นพระอรหันต์ ทรงประกาศด้วยปัญญา

เพราะว่าโสตตาปน พระผู้มีพระภาคตรัสว่า “เป็นผู้ทำให้บริบูรณ์ในศีลทั้งหลาย”

พระสภททาคามิก็อย่างนั้น.

ส่วนพระอนาคามิ ตรัสว่า “เป็นผู้ทำให้บริบูรณ์ในสมาธิ”

แต่พระอรหันต์ ตรัสว่า “เป็นผู้ทำให้บริบูรณ์ในปัญญา.”^๑

เอว เอตตาวตทา (๑) ติสฺโส สีกขา (๒) ติวริชกฺขยาณํ สาสณํ (๓) เตวิชชตาทีนํ อุปนิสฺสโย

(๔) อนตทวยวชฺชนมฺขณิปปตฺติเสวนานิ (๕) อปายาทิสฺมตฺติกฺกมนฺนุปาโย

(๖) ตีหากาเรหิ กิเลสฺปฺพหฺนํ (๗) วิตฺติกฺกมาทีนํ ปฏฺฐิกฺโข (๘) สงฺกิเลสฺตตฺตยวิโสธนํ

(๙) โสตาปนนาทิจภาวสส จ การณฺนติ อิมเ นว

อญฺเญ จ เอวรูปา คุณตฺตติกา ปกาสิตา โทหนฺติ.

ดังนั้นแล ด้วยพระธรรมเทศนาเพียงเท่านั้น ย่อมเป็นอันทรงประกาศคุณ ๙ อย่างนี้ คือ

(๑) สิกขา ๓ (๒) ศาสนามีความงาม ๓ อย่าง (๓) อุปนิสัยแห่งคุณวิเศษมีความเป็นผู้ได้วิชา ๓ เป็นต้น

(๔) การเว้นที่สุดโด่ง ๒ อย่าง และการเสพข้อปฏิบัติสายกลาง (๕) อุปบายเครื่องลวงพ้นจากคติมีอุปบายเป็นต้น

(๖) การละกิเลสด้วยอาการ ๓ (๗) ธรรมอันเป็นปฏิบัติต่อโทษมีวิตกกัมมะเป็นต้น

(๘) การชำระสังกิเลส ๓ และ (๙) เหตุแห่งความเป็นอริยะบุคคลมีพระโสตตาปนเป็นต้น.

อนึ่ง คุณที่เป็นหมวด ๓ อื่นๆ รูปเดียวกันนี้ก็เป็อันทรงประกาศด้วย.^๒

๑ ความตอนนีกล่าวตามนัยพระสูตรที่ ๘๗.๘๘ ตักกสูตร หน้า ๒๙๗/๓๐๑.

๒ มหาภูิกาวา คุณที่เป็นหมวดที่ ๓ อื่นๆ เช่น วิเวก ๓ กุศลมูล ๓ เป็นต้น อธิบายความเป็นนิตฺสสนะต่อไปว่า ๑) กายวิเวกเป็นอันประกาศด้วยศีล

เพราะศีลในที่นี้หมายถึงศีลที่อิงวิภูฏะ ๒) จิตตวิเวกประกาศด้วยสมาธิ ๓) อุปฐิวิเวกประกาศด้วยปัญญา.

นัยเดียวกัน ๑) อโทสกุศลมูลประกาศด้วยศีล เพราะศีลมีความอดกลั้นเป็นประธาน และเพราะศีลมีสภาวะไม่ทำร้ายผู้อื่น ๒) อโลกะประกาศด้วย

สมาธิ เพราะสมาธิเป็นข้าศึกต่อโลกะ และมีอโลกะเป็นประธาน ๓) ส่วนอโมหะประกาศด้วยปัญญาแท้ ...

๑ สีสันเทศ

สีสนิทเทศ

เอว อเนกคุณสงคาทเคน สีลสมาธิปัญญามุขเน เทสิโตปิ ปเนส วิสุทฺธิมคโค อติสงเขปเทสิโตเยว โหติ.
ตสฺมา นาลํ สพเพสํ อุปการายาติ วิตถารมสฺส ทสเสตุํ สีลํ ตาว อารพก อิทํ ปญฺหากมฺมํ โหติ.

ก็วิสุทฺธิมรรคนี้ แม้ทรงแสดงโดยมุขคือศีลสมาธิและปัญญา อันประมวลไว้ซึ่งคุณเป็นอเนกอย่างนี้แล้ว ก็ยังนับว่าเป็นอันทรงแสดงโดยสังเขปอยู่นั่นเอง. เพราะฉะนั้น จึงยังไม่เพียงพอที่จะช่วยเหลือแก่ชนทุกจำพวกได้ เพราะเหตุนี้ เพื่อแสดงความพิสดารแห่งวิสุทฺธิมรรคนี้ จึงมีปัญหากกรรม (การตั้งปัญหา) นี้ ประรภกศีลก่อน คือ

๑) ก็ สีล.	๕) กติวิธยเจตํ สีล.
๒) เกนญฺฐนํ สีล.	๖) โภ จสฺส สงกิลโส.
๓) กานสฺส ลกขณรสปจฺจุปฺปญฺฐาน[รปทฺถฐานานิ].	๗) ก็ โวทานนฺติ.
๔) กิมาณิสํสี สีล.	
-
๑) อะไรเป็นศีล?	๔) ศีลมีอันสงส้อย่างไร?
๒) ที่เรียกว่าศีล เพราะอรรถว่าอะไร?	๕) ศีลนั้นมีกี่อย่าง?
๓) อะไรเป็นลักษณะ เป็นรส เป็นปัจจุปัฏฐาน เป็นปทัฏฐานของศีลนั้น?	๖) อะไรเป็นความเศร้าหมอง? และ
	๗) อะไรเป็นความผ่องแผ้วของศีลนั้น?

ตตฺริทํ วิสขฺชนํ.

(ต่อไปนี้เป็นคำแก้ในปัญหากกรรมนั้น.

[อะไรเป็นศีล]

“ก็ สีลนฺติ

ปัญหาชื่อว่า “อะไรเป็นศีล?”

[เจตนาศีล]

ปาณาติปาตาทิตฺติ วา วิรมนตฺสฺส วตฺตปฏฺิปปตฺติ วา ปุเรนตฺสฺส เจตนาทโย ธมฺมา.

แก้ว่า “ธรรมทั้งหลายมีเจตนาเป็นต้น ของบุคคลผู้เว้นจากโทษมีปาณาติบาตเป็นต้นก็ดี ของบุคคลผู้บำเพ็ญข้อวัตรปฏิบัติที่ดี เป็นศีล.”

[เจตสิกศิลปะ]

วุดตถุเหตุ ปฐมิกมิกทาย “กี สิ้นนติ. เจตนา สิ้น เจตสิก สิ้น สั้วโร สิ้น อวิติกกโม สิ้นนติ.”^๑

ข้อนี้ สมคำที่พระธรรมเสนาบดีสารีบุตรกล่าวไว้ ในปฏิสัมภิทายว่า

“ถามว่า ‘อะไรเป็นศิลปะ?’ ตอบว่า ‘เจตนาเป็นศิลปะ เจตสิกก็เป็นศิลปะ สังวรก็เป็นศิลปะ ความไม่ก้าวล่วงก็เป็นศิลปะ.’” ดังนี้.^๒

[สังวรศิลปะ]

ตตถ เจตนาสิล นาม ปาณาติปาตาทีหิ วา วิรมนตสส วุดตปฏิปัตตี วา ปุเรนตสส เจตนา.

ในศิลปะเหล่านั้น เจตนาของบุคคลผู้เว้นจากโทษมีปาณาติบาตเป็นต้นก็ดี ของบุคคลผู้บำเพ็ญวัตรปฏิบัติที่ดี ชื่อว่า เจตนาศิลปะ.

[อวิติกกมศิลปะ]

เจตสิกสิล นาม ปาณาติปาตาทีหิ วิรมนตสส วิรติ.

ความงดเว้นของบุคคลผู้เว้นจากโทษมีปาณาติบาตเป็นต้น ชื่อว่า เจตสิกศิลปะ.

อปิจ เจตนาสิล นาม ปาณาติปาตาทีนิ ปชหนตสส สุตตกมมปลเจตนา.

อีกอย่างหนึ่ง เจตนาในกรรมบถ ๗ ของบุคคลผู้ละโทษมีปาณาติบาตเป็นต้น ชื่อว่า เจตนาศิลปะ.

เจตสิกสิล นาม “อภิชณั ปหาย วิคตภิชณเณ เจตสา วิหระตีอาทินา” นเณ วุดตา อนภิชณาอพยาปาทสมมาทิกุฐิธมมา.

ธรรมคือ อนภิชณา อพยาบาท และสัมมาทิกุฐิ ที่ตรัสไว้โดยนัยว่า “ภิกษุละอภิชณา มีใจปราศจากอภิชณาอยู่” ดังนี้เป็นต้น ชื่อว่า เจตสิกศิลปะ.^๔

[สังวร ๕]

“สั้วโร สิ้นนติ เอตถ ปญจวิเรน สั้วโร เวทิตพโพ ปากุโมกขสั้วโร สติสั้วโร ญาณสั้วโร ขนตีสั้วโร วิริยสั้วโรติ.

ในข้อว่า สังวรก็เป็นศิลปะ นี้ พึงทราบสังวรโดยอาการ ๕ คือ ปากุโมกขสังวร สติสังวร ญาณสังวร ขันตีสังวร วิริยสังวร.

[ปากุโมกขสังวร]

ตตถ “อิมินา ปากุโมกขสั้วเรน อุเปโต โหติ สมเปโตติ” อัย ปากุโมกขสั้วโร.

ในสังวร ๕ อย่างนั้น

สังวรที่ตรัสไว้ว่า “ภิกษุเป็นผู้เข้าถึงแล้ว เป็นผู้ประกอบพร้อมแล้วด้วยปากุโมกขสังวรนี้”^๖ นี้ชื่อว่า ปากุโมกขสังวร.

๑ ชุ. ป. ๓๑/๖๔.

๒ ชุ. ป. ๓๑/๖๔.

๓ ที. สี. ๘/๘๕.

๔ ที. สี. ๘/๘๔.

๕ อภ. วิ. ๓๕/๓๓๑.

๖ อภ. วิ. ๓๕/๓๓๑.

[สติสังวร]

“รทขติ จกขุนทริยัม จกขุนทริเย สัวรํ อปาชชตีติ^๑ อัย สติสัวรโร.

สังวรที่ตรัสไว้ว่า “ภิกษุยอมรักษาอินทรียคือจักขุ ย่อมถึงความสังวรในอินทรียคือจักขุ”^๒ (เป็นต้น) ชื่อว่า สติสังวร.

[ญาณสังวร]

ยานิ โสทานิ โลกสมิ อชิตาติ ภควา

สติ เตสํ นิวารณํ.

โสทานํ สัวรํ พุริมิ.

ปญญาเยเต ปิถियเรติ.^๓

อัย ญาณสัวรโร.

สังวรที่กล่าวไว้ว่า

“พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสตอบว่า ‘ตูก่อนอชิตะ

กระแสน(แห่งตัณหา)ทั้งหลายเหล่าใดมีอยู่ในโลก.

สติเป็นเครื่องกั้นกระแสเหล่านั้น.

เรากล่าวสติว่าเป็นเครื่องกั้นกระแสทั้งหลาย.

แต่กระแสเหล่านั้นอันผู้ปฏิบัติจะละได้ด้วยปัญญา.”^๔

นี้ชื่อว่า ญาณสังวร.

[๑] ปจจยปฏิเสวนมปิ เอตเถว สโมธานํ คจจติ.

แม้การเสพปัจจัยก็รวมลงในญาณสังวรนี้ด้วยเหมือนกัน.

[ขันติสังวร]

โย ปนายิ ‘ขโม โหติ สีตสส อุณหสสาตืออาทินา^๕ นยเนน อาคโต อัย ขนติสัวรโร นาม.

ส่วนสังวรที่มาโดยนัยว่า “ภิกษุเป็นผู้อดทนต่อความหนาว ต่อความร้อน” ดังนี้เป็นต้น^๖ นี้ชื่อว่า ขันติสังวร.

๑ อ.จ. ตีก. ๒๐/๑๔๓.

๒ อ.จ. ตีก. ๒๐/๑๔๓.

๓ พ. ฐ. ๒๕/๕๓๐. พ. จุ. ๓๐/๑๖.

๔ พ. จุ. ๓๐/๑๖.

๕ ม. มุ. ๑๒/๑๘.

๖ ม. มุ. ๑๒/๑๘.

[วิริยสังวร]

โย จายิ ‘อุปปนฺนํ กามวิตกกํ นาธิวาเสตีติอาทินา’ นเยน อากโต อัย วิริยสํวโร นาม.

และสังวรที่มาโดยนัยว่า “ภิกษุยอมไม่รับไว้ซึ่งกามวิตกที่เกิดขึ้นแล้ว” ดังนี้เป็นอาทิ^๑ นี้ชื่อว่า วิริยสังวร.

อาชีวปาริสุทธิปิ เอตเถว สโมธานํ คจฺจติ.

แม้อาชีวปาริสุทธิก็รวมลงในวิริยสังวรนี้ด้วย.

อิติ อัย ปณฺจวิโรปิ สํวโร ยา จ ปาปภีรูกานํ กุลฺปุตตานํ สมฺปตฺตวตฺตฺตฺโต วิรติ สพฺพมเปตํ “สํวรสีลนติ เวทิตพฺพ.

สังวรทั้ง ๕ ประการนี้ที่กล่าวมาขณะนี้ก็ดี ความงดเว้นจากวัตถุที่ประจวบเข้า แห่งกุกุบุตรทั้งหลายผู้กล่าวปากก็ดี
แม้ทั้งหมดนี้พึงทราบว่าเป็นชื่อ สังวรศีล.

“อวิตกกโม สีลนติ สสมาทินนสีลสส กายิกวาจสิโก อนติกกโม.

ชื่อว่า ความไม่ก้าวล่วงเป็นศีล นั้น ได้แก่ ความไม่ล่วงละเมิดทางกายและวาจาแห่งผู้สมาทานศีลแล้ว.

อิทํ ตาว “กํ สีลนติ ปณฺหสส วิสขณฺโณ.

นี่เป็นคำแก้ปัญหาชื่อว่า “อะไรเป็นศีล” เป็นอันดับแรก.

[อรรถแห่งศีล]

อวเสเสสุ.

จะแก้ในปัญหาที่เหลือ(ต่อไป).

“เกณฺณฐฺเณ สีลนติ. สีลนฺฐฺเณ สีลํ.

ปัญหาชื่อว่า “ที่เรียกว่าศีล เพราะอรรถว่าอะไร?”

แก้ว่า “ที่เรียกว่าศีลเพราะอรรถว่าเป็นสีลนะ (คือเป็นมูลราก).

กิมิทํ สีลนํ นาม.

ชื่อว่า สีลนะนี้ เป็นอย่างไร?

สมาธานํ วา กายกมฺมาทินํ สุสีลยวเสน อวิปฺปกิณฺณตาทิ อตฺโถ.

อุประาณํ วา กุสลาณํ ฐมฺมานํ ปติฐฺฐานวเสน อาธารภาโวติ อตฺโถ.

ชื่อว่า สีลนะนี้

คือกิริยาที่รวมเอาไว้อย่างดี หมายถึงความที่กรรมในทวารมีกายกรรมเป็นต้น ไม่กระจัดกระจาย โดยความมีระเบียบอันดี ๑

คือความเข้าไปรับไว้ หมายถึงความเป็นที่รองรับ โดยความเป็นที่ตั้งอาศัยแห่งกุกุศลธรรมทั้งหลาย ๑.

เอตเทว हि เอตถ อตฺถทวํ สทฺทลฺกขณฺวิฑู อนุชานนฺติ.

ก็อาจารย์ผู้รู้ลักษณะแห่งศัพท์ทั้งหลาย เห็นชอบด้วยอรรถ ๒ อย่างนี้เท่านั้น ในศีลศัพท์นี้.

๑ อจ. ทสก. ๒๔/๑๑๘.

๒ อจ. ทสก. ๒๔/๑๑๘.

อถฺย ปน สิริฏฺฐ สีสฏฺฐ สิตลฏฺฐ สิวฏฺฐติ^๑ เอวมาทินาปิ นเยน เอตถ อตถํ วรรณยนฺติ.

ส่วนอาจารย์อื่นๆ พรรณนาอรรถในศีลศัพท์นี้ไว้ โดยนัย(ต่างๆ) เช่นว่า ศีลศัพท์มีอรรถว่าสิระ มีอรรถว่าสีสะ มีอรรถว่าสีตละ (เย็น) มีอรรถว่าสีวะ (เกษม) ดังนี้เป็นอาทิ.^๒

[ลักษณะ รส ปัจจุปัฏฐาน ปทัฏฐาน ของศีล]

อิทานิ “กานสส ลกขณรสปัจจุปัฏฐานปทัฏฐานานิติ เอตถ.

บัดนี้จะแก้ในปัญหาชื่อว่า “อะไรเป็นลักษณะ เป็นรส เป็นปัจจุปัฏฐาน และเป็นปทัฏฐานของศีลนั้น?”

[ลักษณะ]

สีลนํ ลกขณนตสส	ภินนสสาปิ อเนกธา
สนิทสสนตตํ รูปสส	ยถาภินนสสเนกธา.

สีลนะ (ความเป็นมูลราก) เป็นลักษณะของศีลนั้น แม้(มีประเภท)ต่างกันโดยอเนก เปรียบเหมือนความเป็นสิ่งมีชีวิตที่จะพึงเห็นได้(ด้วยจักขุ) เป็นลักษณะของรูป อัน(มีชนิด)ต่างกันโดยอเนก ฉะนั้น.

ยถา ทิ นีลปีตาทิเกเทน อเนกธา ภินนสสาปิ รูปายตนสส สนิทสสนตตํ ลกขณํ

นีลาทิเกเทน ภินนสสาปิ สนิทสสนทาวานติกกมนโต.

ตถา สีลสส เจตนาทิเกเทน อเนกธา ภินนสสาปิ ยเทตํ กายกมฺมาทินํ [10] สมารานวเสน กุสลาณญจ ฐมฺมานํ ปติฏฺฐานวเสน วุตตํ สีลนํ ตเทว ลกขณํ เจตนาทิเกเทน อเนกธา ภินนสสาปิ สมารานปติฏฺฐานทาวานติกกมนโต.

จริงอยู่ ความเป็นสิ่งมีชีวิตที่จะพึงเห็นได้(ด้วยจักขุ) ชื่อว่า เป็นลักษณะของรูปายตนะ

แม้(มีชนิด)ต่างกันโดยอเนกประการ โดยต่างแห่งสีมีสีเขียวและสีเหลือง เป็นต้น

เพราะรูปายตนะแม้ต่างกัน โดยต่างแห่งสีมีสีเขียว เป็นต้น ก็ไม่ล่วงพ้นความเป็นสิ่งมีชีวิตที่จะพึงเห็น(ด้วยจักขุ)ไปได้ ฉะนั้น

สีลนะที่กล่าวไว้โดยเป็นการรวมเอาไว้อย่างดีซึ่งกายกรรม เป็นต้น และโดยเป็นที่ตั้งอาศัยแห่งกุศลธรรมทั้งหลายนั้นแหละ

ชื่อว่า เป็นลักษณะแห่งศีล แม้(มีประเภท)ต่างกันโดยอเนก โดยต่างแห่งธรรมมีเจตนา เป็นต้น

เพราะศีลแม้(มีประเภท)ต่างกันโดยอเนก โดยต่างแห่งเจตนา เป็นต้น

ก็ไม่ล่วงพ้นความเป็นที่รวมเอาไว้อย่างดี และความเป็นที่ตั้งอาศัยไปได้ ฉะนั้น.

๑ ม. ย. สีลต. โถ. ส. นตถ.

๒ มหาภูทิกาชวชฺชยอรรถแห่งศีลศัพท์นี้ไว้ ๓ ศัพท์ คือ สิระ สีสะ สีตละ ส่วนสีวะ ไม่เห็นขยาย สิระกับสีสะนั้นเป็นอันเดียวกัน คือแปลว่า หัว เหมือนกัน ท่านขยายไว้ว่า เมื่อหัวขาดแล้ว ร่างกายทั้งหมดก็เสีย ใช้การไม่ได้ ฉะนั้น เมื่อศีลแตกทำลายเสียแล้ว ร่างกายคือคุณธรรมทั้งปวง ก็เสียไปหมด ฉะนั้น เพราะฉะนั้น ศีล จึงมีอรรถว่า สิระ หรือ สีสะ แต่เรียกว่า สีละ ไม่เรียก สิระ หรือ สีสะ นั้นเป็นโดยนिरุกตินัย อรรถว่า สีตละ (เย็น) เห็นได้ง่าย คือมีศีลแล้วก็ระงับร้อนได้ (คนมีศีลเป็นคนเย็น ไม่ทำความเดือดร้อนให้ใคร) แต่เรียกสีละ โดยลภ ต. เสีย ตามนिरุกตินัยเหมือนกัน.

[รส]

เอว็ลภขณสส ปนสส

ทูลสีลยวิฑธัสนตา

อนวชชคุโณ ตถา

กิจจสมปตติอฏฐเฐน

รโส นาม ปวุจจติ.

ส่วนว่า กิริยาที่กำจัดความทูลสีล อีกอย่างหนึ่ง คุณคือความหาโทษมิได้
ท่านกล่าวชื่อว่า เป็นรส เพราะอรรถว่าเป็นกิจและเป็นสมบัติ.

ของสีลนั้น ซึ่งเป็นลักษณะดังกล่าวมานี้.

ตสฺมา อิหิ สีลํ นาม “(๑) กิจจฏฐเฐน รเสน ทูลสีลยวิฑธัสนรสี (๒) สมปตติอฏฐเฐน รเสน อนวชชรสนติ เวทิตพฺพ.

เพราะฉะนั้น ชื่อว่าสีลนี้ พึงทราบว่าเป็น (๑) มีการกำจัดซึ่งความทูลสีลเป็นรส โดยรสอันมีกิจเป็นอรรถ

(๒) มีความไม่มีโทษเป็นรส โดยรสอันมีสมบัติเป็นอรรถ.

ลกขณาทิสฺส หิ กิจจเมว สมปตติ วา ‘รโสติ วุจจติ.

แท้จริงกิจนั่นเอง หรือ(มีฉะนั้นก็)สมบัติ ท่านเรียกว่า รส ในบท(ปัญหาทั้ง ๔) มีลักษณะเป็นต้น.^๑

[ปัจจุปัฏฐาน ปทัฏฐาน]

โสเจยย ปจฺจุปัฏฐานํ

ตยิทํ ตสฺส วิญญุหิ

โอตตปฺเปลฺล หิริ เจว

ปทฏฐานนติ วณฺณิตํ.

สีลนั้นผู้รู้พรรณนาไว้ว่า มีความสะอาดเป็นปัจจุปัฏฐาน
โอตตปเปลและหิรินั่นแล เป็นปทัฏฐานแห่งสีลนั้น.

ตํ หิทํ สีลํ กายโสเจยยํ วจิสฺโสเจยยํ มโนโสเจยยนติ^๒ เอวํ วุตตโสเจยยปจฺจุปัฏฐานํ โสเจยยภาเวน ปจฺจุปัฏฐาติ คคฺคณภาวํ คจฺจติ.

แท้จริง สีลนั้นมีความสะอาดที่ตรัสไว้ว่า “(ความสะอาด ๓ คือ) ความสะอาดทางกาย ความสะอาดทางวาจา ความสะอาดทางใจ”^๓ ดังนี้เป็นปัจจุปัฏฐาน หมายความว่าสีลนั้นย่อมปรากฏ คือถึงความเป็นผู้ที่ควรถือเอาโดยความเป็นธรรมชาติสะอาด.

หิโรตตปฺเปลฺล ปน ตสฺส วิญญุหิ “ปทฏฐานนติ วณฺณิตํ. “อาสนนการณนติ อตฺถเ.

ส่วนหิริและโอตตปเปล นักปราชญ์ทั้งหลายพรรณนาว่าเป็นปทัฏฐาน. อธิบายว่า เป็นอาสนนเหตุ (เหตุใกล้) แห่งสีลนั้น.

หิโรตตปเป หิ สติ, สีลํ อูปฺปชฺชติ เจว ติฏฐติ จ. อสติ, เนว อูปฺปชฺชติ น ติฏฐติตี.

๑ หมายความว่า รสในที่นี้ไม่ใช่รสสายตนะอันเป็นคู่กับชีวหายตนะ คำว่า กิจ คงหมายความว่า เป็นไทยๆ ว่า “หน้าที่” คุณก็ได้ความดีว่า สีลมีหน้าที่กำจัดความทูลสีล ส่วนคำว่า สมบัติ ในที่นี้ น่าจะหมายความว่า “ดีพร้อม” คือไม่บกพร่องต้องดำเนิน อธิบายว่า คนรักษาสีลแล้ว ย่อมปราศจากโทษทางกายวาจา แม้บัณฑิตพิจารณาแล้วก็หาที่ตำหนิมิได้

อีกนัยหนึ่ง อธิบายว่า สีลนั้นบุคคลอาจรักษาไม่ให้โทษมีทางกาย วาจา คือไม่ขาด ไม่ทะลุ ไม่ต่าง ไม่พร้อย (อชณท อจฉิทท อสพล อกมมาส) แต่โทษทางใจยังมี คืออาจรักษาสีลด้วยอำนาจตัณหามานะทิฏฐิ ทำให้เกิดความฟุ้งซ่าน ผู้รู้ไม่สรรเสริญ (ไม่เป็น ภูชิสส วิญญุปสฏฐ อปฺรามฏฐ สมาริสวดตนิก) ต่อเมื่อรักษาประกอบพร้อมด้วยองค์ ๘ นี้แล้ว จึงเป็นอริยกันตสีล ซึ่งจะเรียก อนวัชชสีลก็ได้ เพราะดีพร้อมหาที่ติมิได้.

๒ อจ. ติก. ๒๐/๓๕๐.

๓ อจ. ติก. ๒๐/๓๕๐.

เพราะเมื่อหิริและโอตตปัปะมีอยู่ ศิลจึงจะเกิดขึ้นและตั้งอยู่ได้ เมื่อหิริและโอตตปัปะไม่มี ศิลก็เกิดไม่ได้ ตั้งอยู่ไม่ได้.

เอวัง สีลสส ลกขณรสปัจจุฐานานานิ เวทิตพพานิ.

ลักษณะ รส ปัจจุฐาน และปัทฐานแห่งศิล สารุชนพึงทราบ ด้วยประการดังพรรณนามาฉะนี้.

[อาณิสงส์ของศิล]

“กิมานิสส์ สีสันติ

ชื่อว่า “ศิลมีอาณิสงส์อย่างไร?

อวิปฏิบัติสราทือเนกคุณปฏิลาภานิสส์.

แก้ว่า มีอันได้รับคุณเป็นอนเนก มีความไม่ต้องเดือดร้อนเป็นต้นเป็นอาณิสงส์.

วุตตยเหตุ “อวิปฏิบัติสราตถานิ โข ปนานนท กุสลา นิ สีสานิ อวิปฏิบัติสราทานิสส์านิติ.”^๑

สมคำที่พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสไว้ว่า

“ดูก่อนอานนท์ ก็แล ศิลเป็นกุศล มีความไม่ต้องเดือดร้อนใจเป็นผล มีความไม่ต้องเดือดร้อนใจเป็นอาณิสงส์” ดังนี้.^๒

อปรมปิ วุตต “ปญจิม คหปตโย อาณิสสา สีลวโต

สีลสมปทาย. กตเม ปญจ.

ตรัสไว้อื่นอีกก็มีว่า “ดูก่อนคฤหบดีทั้งหลาย อาณิสงส์แห่งศิล สมบัติของผู้มีศิล ๕ ประการนี้ อาณิสงส์ ๕ เป็นไฉน?

(๑) อธิ คหปตโย [11] สีลวา สีลสมปนโน อปปมาทาธิกรณ มหนตฺ โภคกขนธฺ อธิคจจติ.

อัย ปฐโม อาณิสโส สีลวโต สีลสมปทาย.

(๑) ดูก่อนคฤหบดีทั้งหลาย บุคคลในโลกนี้เป็นผู้มีศิล ถึงพร้อมด้วยศิล ย่อมได้ประสบกองแห่งโภคะใหญ่ มีความไม่ประมาทเป็นเหตุ.

นี้เป็นอาณิสงส์ที่ ๑ แห่งศิลสมบัติของผู้มีศิล.

(๒) ปุน จปริ คหปตโย สีลวโต สีลสมปนฺนสส กลยาโณ กิตติสทโท อพุกคจจติ.

อัย ทุตติโย อาณิสโส สีลวโต สีลสมปทาย.

(๒) ดูก่อนคฤหบดีทั้งหลาย ข้ออื่นยังมีอยู่อีก กิตติศัพท์ อันงามของผู้มีศิล ผู้ถึงพร้อมด้วยศิล ย่อมพุ่งไป นี้เป็นอาณิสงส์ที่ ๒ แห่งศิลสมบัติของผู้มีศิล.

(๓) ปุน จปริ คหปตโย สีลวา สีลสมปนโน ยณฺเฑทว ปริสํ อุปสงกมติ ยทิ ขตติยปริสํ ยทิ พฺราหมณปริสํ ยทิ คหปติปริสํ ยทิ สมณปริสํ วิสารโท อุปสงกมติ อมงกุฏโต. อัย ตติโย อาณิสโส สีลวโต สีลสมปทาย.

(๓) ดูก่อนคฤหบดีทั้งหลาย ข้ออื่นยังมีอยู่อีก ผู้มีศิล ถึงพร้อมด้วยศิล จะเข้าไปสู่บริษัทใดๆ จะเป็น ชัตติยบริษัทก็ตาม พราหมณบริษัทก็ตาม คฤหบดีบริษัทก็ตาม สมณบริษัทก็ตาม ย่อมเป็นผู้องอาจ ไม่เคอะเขินเข้าไป.

นี้เป็นอาณิสงส์ที่ ๓ แห่งศิลสมบัติของผู้มีศิล.

(๔) ปุน จปริ คหปตโย สีลวา สีลสมปนโน อสมมุฬโ

(๔) ดูก่อนคฤหบดีทั้งหลาย ข้ออื่นยังมีอยู่อีก ผู้มีศิล

๑ อจ. ทสก. ๒๔/๑.

๒ อจ. ทสก. ๒๔/๑.

กาลั กโรติ. **อัย** จตุตถโธ อานิสส์โส สิวโต สีสสมปทาย.

(๕) ปุณ จปริ คหปตโย สีลวา สีสสมปโนน กายสส เภทา
ปรम्मรรณา สุกคตี สคคั โลกั อุปปชชติ.

อัย ปณจโม อานิสส์โส สิวโต สีสสมปทายาติ.^๑

ถึงพร้อมด้วยศีล เป็นผู้ไม่หลงทำกาลกิริยา
นี้เป็นอานิสงส์ที่ ๔ แห่งศีลสมบัติของผู้มีศีล.

(๕) ดูก่อนคฤหบดีทั้งหลาย ข้ออื่นยังมีอยู่ ผู้มีศีล
ถึงพร้อมด้วยศีล เบื้องหน้าแต่ตายเพราะกายแตก
ย่อมเข้าถึงสุคติโลกสวรรค์.

นี้เป็นอานิสงส์ที่ ๕ แห่งศีลสมบัติของผู้มีศีล.”^๒

อปเรปิ “อากงเขยย เจ ภิกขเว **ภิกขุ** สพรหมจารินี ปิโย จสสั มนาโป จ ครุ จ ภวานิโย จาติ สีเลเสวรสส ปริปุริการีติ”^๓
อาทิชา นเยน ปิยมนาปตาทโย อาสวกขยปริโยसानา อนเภา **สีลานิสส์สา** วุตตา.

อานิสงส์ของศีลเป็นอเนกอื่นอีกเล่า มีความเป็นที่รักที่ชบใจเป็นเบื้องต้น มีความสิ้นอาสวะเป็นที่สุด
พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสไว้โดยนัยว่า “ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย หากภิกษุพึงหวังว่า เราพึงเป็นที่รักเป็นที่ชบใจ เป็นที่เคารพ
เป็นที่ยกย่อง ของสพรหมจารีทั้งหลาย ภิกษุนั้นพึงเป็นผู้กระทำให้บริบูรณ์ในศีลทั้งหลายเถิด.”^๔ ดังนี้ เป็นต้น.

เอว อวิปปฏิสาราทือเนกคุณานิสส์ **สีลั**.

ศีลมีคุณเป็นอเนก มีความไม่ต้องเดือดร้อนใจเป็นต้นเป็นอานิสงส์ มีประการดังกล่าวมาฉะนี้.

อปิจ

สาสเน กุลปุตตานั **ปติฏฐา** นตถิ ยั วินา.

อานิสส์ ปริจเฉทั **ตสส** สีลสส **โก** เวท.

อีกนัยหนึ่ง เว้นศีลใดเสียแล้ว ที่พึง(อื่น)ของกุลบุตรในพระศาสนาหาไม่มี.
ใครเล่าจะพึงกล่าวกำหนดอานิสงส์ของศีลนั้นได้.

น คงคา ยมุนา วาปี **สรภู** วา **สรสสุตตี**^๕

นินนคา วาจิรวตี **มฮี** วาปี **มหานที**

สกกุณนติ วิโสเธตุ **ต มลั** อีธ **ปาณินั**

[12] วิโสเธยติ สุตตานั **ยั** เว **สีลชลั** มลั.

น้ำคือศีลย่อมชำระมลทินอันใดของสัตว์มีชีวิตในโลกนี้ได้
แม่น้ำใหญ่ทั้งหลาย คือ แม่น้ำคงคาก็ดี ยมุนาก็ดี สรภูก็ดี สรัสวดีก็ดี
แม่น้ำอจิรวดีก็ดี มहींก็ดี หากอาจชำระมลทินอันนั้นได้ไม่.

๑ ที. มหา. ๑๐/๑๐๒.

๒ ที. มหา. ๑๐/๑๐๒.

๓ ม. มุ. ๑๒/๕๘.

๔ อากังเขยยสูตร ม. มุ. ๑๒/๔๘.

๕ ม. ยุ. สรสวตี.

น ตั สชลทา วาตา	น จาปี หริจันทน์
เนว หารา น มณโย	น จนทกิริณงกุรา
สมยนุติธ สุตตานั	ปริพาหุ สุรกุขิตั
ยั สมเทีหิ อริยั	สีลั อจจนุตสีตลั.

ศีลที่บุคคลรักษาดีแล้วเป็นอริยศีลนี้ มีความเย็นยิ่งนัก ย่อมระงับความ
เร่าร้อนอันใด ของสัตว์ทั้งหลายในโลกนี้ได้ ลมเจือปนก็ระงับความเร่าร้อน
อันนั้นไม่ได้ และแม่ไม้แก่นจันทน์แดง^๑ ก็ระงับไม่ได้ สร้อยคอมุกดาก็ไม่ได้
แก้วมณีก็ไม่ได้ รัศมีอ่อนๆ แห่งจันทร์ก็ไม่ได้.

สีลคนธสโม คนุโธ	กุโต นาม ภวิสสตี
โย สมั อนุวาเต จ	ปฎิวาเต จ วายตี.

กลิ่นที่เสมอด้วยกลิ่นศีล ซึ่งฟุ้งไปได้ทั้งในที่ตามลมและทวนลมเท่าๆ กัน จัก
มีแต่ที่ไหน.^๒

สคคาโรทมนโสปานั	อญญู สีลสมั กุโต
ทวารั วา ปน นิพพาน-	นครสส ปเวสเน.

บันไดขั้นสู่สวรรค์ หรือประตูในอันที่จะยังสัตว์ให้เข้าสู่พระนครนิพพาน
อันเสมอด้วยศีล จักมีแต่ที่ไหน.

โสภนเตวนน ^๓ ราชาโน	มุตตามณิวิภูสิตา
ยถา โสภนตี ยติโน	สีลภูสนภูสิตา.

พระราชาทรงประดับแล้วด้วยมุกดาและมณี
ก็ยิ่งงามไม่เหมือนนักพรตผู้ประดับด้วยเครื่องประดับคือศีลแล้วงาม.

อตตานูวาทาทิภยั	วิทธัสยตี สพพโส.
ขเนตี กิตตี หาสญจ	สีลั สีลวตั สทา.

ศีลย่อมกำจัดภัยมีอัตตานูวาทภัยเป็นต้นได้ โดยประการทั้งปวง.
ศีลย่อมยังชื่อเสียงและความร่าเริงให้เกิดแก่ผู้มีศีลทุกเมื่อ.

คุณานั มุลภูตสส	โทसानั พลฆาติโน
อิตี สีลสส วิญญูญยั	อาณิสสภามุขนตี.

ภกามุขแสดงอาณิสงส์ของศีล อันเป็นมูลแห่งคุณทั้งหลาย
อันมีปกติทำลายกำลังแห่งโทษทั้งหลาย สาธุชนพึงทราบ ด้วยประการฉะนี้แล.

๑ ในอภิธานปิปปิกากล่าวว่า หริจันทน์ เป็นจันทร์สีเหลือง.

๒ หรือจะแปล ย - ต ว่ากลิ่นศีลใด ย่อมฟุ้งไปได้ทั้งในที่ตามลมและทวนลมเท่าๆ กัน กลิ่นที่เสมอด้วยกลิ่นศีลนั้น จักมีแต่ที่ไหน.

๓ โสภนเตวนน (โสภนตี-เอวัน).

[ศิลปะมีกี่อย่าง]

อิททานิ ยัม วุตตัม “กตติวิธยเจตัม สิลนติ ตตริทัง วิสขุชนัน.

ต่อไปนี้เป็นคำวิสัยขนาในปัญหาที่ข้าพเจ้ากล่าวไว้ว่า กี่ศิลป์นั้นมีกี่อย่าง?

สหพพเมว ตาว อิทัง สิลล์ อตตโน สิลนลกขณเณน เอกวิธัง.

ศิลป์นี้ทั้งหมด โดยลักษณะคือความเป็นมูลรากของตน ก็เป็นเพียงอย่างเดียว.

(๑) จาริตตวาริตตวเสน ทูวิธัง ตถา (๒) อภิสมาจาริกอาทิพรหมจริยวเสน (๓) วิรติอวิรติวเสน (๔) นิสสิตานิสสิตวเสน (๕) กาลปริยนต์อาปามโกฏิกวเสน (๖) สปริยนต์อาปริยนต์วเสน (๗) โลกียโลกุตตรวเสน จ.

(แต่)เป็น ๒ อย่าง (๑) โดยเป็นจาริตศิลป์และวาริตศิลป์.

อนึ่ง เป็น ๒ (๒) โดยเป็นอภิสาจาริกศิลป์และอาทิพรหมจริยศิลป์ (๓) โดยเป็นวิรติศิลป์และอวิรติศิลป์

(๔) โดยเป็นนิสสิตศิลป์และอนิสิตศิลป์ (๕) โดยเป็นกาลปริยนต์ศิลป์และอาปามโกฏิกศิลป์

(๖) โดยเป็นสปริยนต์ศิลป์และอปริยนต์ศิลป์ และ (๗) โดยเป็นโลกียศิลป์และโลกุตตรศิลป์.

ติวิธัง (๑) หินมขณิมปณิตวเสน ตถา (๒) อตตาริปปเตยยโลกาธิปปเตยยธมมาริปป[๑๓]เตยยวเสน

(๓) ปรามภูฐาปรามภูฐูปปฏิสสทวเสน (๔) วิสุททวิสุททเวมติกวเสน (๕) เสขาสเสขเนวเสขานาเสขวเสน จ.

เป็น ๓ อย่าง

(๑) โดยเป็นหินศิลป์ มขณิมศิลป์ ปณิตศิลป์ อนึ่ง เป็น ๓ (๒) โดยเป็นอตตาริปปเตยยศิลป์ โลกาธิปปเตยยศิลป์ และธมมาริปปเตยยศิลป์

(๓) โดยเป็นปรามภูฐศิลป์ อปรามภูฐศิลป์ และปฏิสสทศิลป์ (๔) โดยเป็นวิสุททศิลป์ อวิสุททศิลป์ และเวมติกศิลป์ และ

(๕) โดยเป็นเสขศิลป์ อเสขศิลป์ และเนวเสขานาเสขศิลป์.

จตุพพิธัง (๑) หานภาคยฐิติภาคยวิเสสภาคยนิพเพธภาคยวเสน ตถา (๒) ภิกขุภิกขุณีอนุสสมปนนคณฐูลีลาวเสน

(๓) ปกติอาจารธมตูปพพเหตุกสิลาวเสน (๔) ปาฏิโมกขสังวรอินทริยสังวรอาชีวาปริสุทธีปัจจยสนนิสสิตสิลาวเสน จ.

เป็น ๔ อย่าง (๑) โดยเป็นหานภาคยศิลป์ ฐิติภาคยศิลป์ วิเสสภาคยศิลป์ และนิพเพธภาคยศิลป์.

อนึ่ง เป็น ๔ (๒) โดยเป็นภิกขุศิลป์ ภิกขุณีศิลป์ อนุสสมปนนศิลป์ และคณฐูลีลาศิลป์ (๓) โดยเป็นปกติศิลป์ อาจารศิลป์ ธมมตาศิลป์ และ

พพพเหตุกศิลป์ และ (๔) โดยเป็นปาฏิโมกขสังวรศิลป์ อินทริยสังวรศิลป์ อาชีวาปริสุทธีศิลป์ และปัจจยสนนิสสิตศิลป์.

ปญจวิธัง (๑) ปริยนต์ปาริสุทธีสิลาทิวเสน.

เป็น ๕ อย่าง (๑) โดยเป็นปาริสุทธีศิลป์มีปริยนต์ปาริสุทธีศิลป์เป็นต้น.

วุตตมปิ เจตัม ปฏิสมภิกายัม^๑ ปญจ สิลานิ ปริยนต์ปาริสุทธีสิลล์ อปริยนต์ปาริสุทธีสิลล์ ปริปุณณปาริสุทธีสิลล์

อปรามภูฐปาริสุทธีสิลล์ ปฏิสสทธีปาริสุทธีสิลนติ.

ก็แล ข้อนี้แม้พระสารีบุตรก็ได้กล่าวไว้ในคัมภีร์ปฏิสมภิกายาว่า “ศิลป์ ๕ ประการ คือ ปริยนต์ปาริสุทธีศิลป์ อปริยนต์ปาริสุทธีศิลป์

ปริปุณณปาริสุทธีศิลป์ อปรามภูฐปาริสุทธีศิลป์ ปฏิสสทธีปาริสุทธีศิลป์.”^๒

๑ ขุ. ป. ๓๑/๖๑.

๒ ขุ. ป. ๓๑/๖๑.

ตลา (๒) ปทานเวรมณีเจตนาสวาราวีติกมวเสน.

อนึ่ง เป็น ๕ (๒) โดยเป็นปทานศีล เวรมณีศีล เจตนาศีล สังวรศีล และอวิตกมศีล.

ตตถ เอกวิธโกฏฐาส อตโถ วุตตนเยเนว เวทิตพโพ.

บรรดาศีลเหล่านั้น ในส่วนที่เป็นศีลอย่างเดียว พึงทราบเนื้อความตามนัยที่กล่าวแล้วนั้นเกิด.

ศีลหมวด ๒

[ทุกะที่ ๑]

ทวิธโกฏฐาส.

วินิจฉัยในส่วนศีลที่เป็นที่ ๒ อย่างดังต่อไปนี้.

ยํ ภควตา “อิทํ กตตพพนติ **ปญญุตตสิกขาปทปุณณํ**, ตํ จาริตตํ.

ยํ “อิทํ น กตตพพนติ ปฏิกขิตตสส **อกรณณํ**, ตํ วาริตตํ.

การบำเพ็ญสิกขาบท อันพระผู้มีพระภาคเจ้าทรงบัญญัติไว้ว่า “นี้ควรทำ” อันใด การบำเพ็ญนั้นชื่อว่า จาริตศีล การไม่กระทำข้อที่ทรงห้ามไว้ว่า นี่ไม่ควรทำอันใด การไม่กระทำนั้นชื่อ วาริตศีล (ต่อไป).

ตตรายํ วจนภูโฐ.

นี่เป็นอธิบายคำในบททั้ง ๒ นั้น.

จรนติ ตสมี^๑ สีเสสุ ปริปุริการิตาย ปวตตนตีติ จาริตตํ.

บุคคลทั้งหลายย่อมประพฤตินิสัยนั้น คือดำเนิน(กายวาจา)ไป โดยความเป็นผู้ทำให้บริบูรณ์ในศีลทั้งหลาย เพราะเหตุนั้น ศีลนั้นจึงชื่อว่า จาริตตะ (เป็นข้อประพฤติน).

วาริตตํ ตายนติ รกขณติ เตนาติ วาริตตํ.

บุคคลทั้งหลายย่อมป้องกัน คือย่อมรักษาข้อที่ทรงห้าม ด้วยศีลนั้น เพราะเหตุนั้น ศีลนั้นจึงชื่อว่า วาริตตะ (เป็นเครื่องรักษาข้อห้าม).

ตตถ สทฐาวีริยสาธนํ **จาริตตํ**. สทฐาสาธนํ **วาริตตํ**.

ในศีล ๒ อย่างนั้น จาริตศีลสำเร็จด้วยศรัทธาและวิริยะ. วาริตศีล สำเร็จด้วยศรัทธา(อย่างเดียว).

เอวํ จาริตตวาริตตวเสน ทวิธ.

ดังนี้ ศีลเป็น ๒ อย่าง โดยเป็นจาริตศีลและวาริตศีล.

๑ ม. ย. ตสมี ตสมงคิโน สีเสสุ ปริปุริการิตาย.

[ทูกะที่ ๒]

ทุดิยทุกะ.

วินิจฉัยในทูกะที่ ๒.

“อภิสมจาโรติ อุตตมสมจาโร.

มรรยาทอย่างสูง ชื่อ อภิสมจาร.

อภิสมจาโรว อภิสมจาริก.

อภิสมจารนั้นแล เรียกว่า อภิสมจาริกะ.

อภิสมจารี ว่า อารพภ ปณญุตต์ อภิสมจาริก.

อีกอย่างหนึ่ง สิกขาบทที่ทรงบัญญัติปรารภอภิสมจาร ชื่อ อภิสมจาริก.

อาชีวะภูมิกโต อวเสสสีลเสต อธิวจน.

คำว่า อภิสมจาริก นี้ เป็นคำเรียกศีลที่นอกไปจากอาชีวะภูมิกศีล.

มคคพรหมจริยสส อาทิภาวภูตติ อาทิพรหมจริยก.

ศีล ชื่อว่า อาทิพรหมจริยกะ เพราะเป็นภาวะเบื้องต้นแห่งมรรคพรหมจรรย์.

อาชีวะภูมิกสีลเสต อธิวจน.

คำว่า อาทิพรหมจริยกะ นี้ เป็นชื่อแห่งอาชีวะภูมิกศีล.

ตํ หิ มคคสส [14] อาทิภาวภูตํ ปุพฺพภาเคเยว ปริโสเธตพฺพโต.

ก็อาชีวะภูมิกศีลนั้น ชื่อว่าเป็นภาวะเบื้องต้นแห่งมรรค เพราะเป็นคุณอันบุคคลพึงทำให้หมดจดในส่วนเบื้องต้นนั่นเอง.

เตนาห “ปุพฺพเพว โข ปนสส กายกมมํ วจีกมมํ อาชีโว สุปริสุทฺโธ โหตีติ.”^๑

เพราะเหตุฉะนั้นพระผู้มีพระภาคเจ้าจึงตรัสว่า

“ก็แล กายกรรม วจีกกรรม อาชีวะ ของภิกษุนี้ ย่อมเป็นอันหมดจดดีแล้วในเบื้องต้นแล.”^๒

ยานิ ว่า สิกขาปทานิ “ขุทฺทานุขุทฺทกานีติ วุตตานิ อิห อภิสมจาริกสีลํ. เสสํ อาทิพรหมจริยกํ.

สิกขาบทเหล่าใดที่ตรัสว่า “เป็นสิกขาบทเล็กน้อย” นี้ก็เป็นอภิสมจาริกศีล. ที่เหลือเป็นอาทิพรหมจริยกศีล.

อุกฺโตวิภังคปริยาปนํ ว่า อาทิพรหมจริยกํ. ขนฺธกวัตตปริยาปนํ อภิสมจาริกํ.

อีกอย่างหนึ่ง ศีลที่นับเนื่องในอุกฺโตวิภังค เป็นอาทิพรหมจริยกศีล. ที่นับเนื่องในขนฺธกวัตต เป็นอภิสมจารศีล.

ตสฺส สมปตฺติยา อาทิพรหมจริยกํ สมปชฺชติ.

อาทิพรหมจริยกศีลย่อมถึงพร้อม เพราะความถึงพร้อมแห่งอภิสมจารศีลนั้น.

๑ ม. อุปริ. ๑๔/๕๒๓.

๒ ม. อุปริ. ๑๔/๕๒๓.

เดเนวาท “โส วต ภิกขเว **ภิกขุ** อภิสมาจาริกं ฌมมํ อปริปุเรตวา อาทิพรหมจริยิกं ฌมมํ ปริปุเรสสติ **เนตํ** ฐานํ วิชชตีติ.”^๓

เพราะเหตุที่นั่นนั่นแล พระผู้มีพระภาคเจ้าจึงตรัสว่า

“ภิกษุทั้งหลาย ข้อที่ภิกษุเหล่านั้นหนอไม่ทำธรรมที่เป็นอภิสมาจาริกะให้บริบูรณ์ก่อนแล้ว

จักยังธรรมที่เป็นอาทิพรหมจริยิกะให้บริบูรณ์ ดังนี้ นีมิไซฐานะจะมีได้.”^๒

เอวํ อภิสมาจาริกอาทิพรหมจริยิกวเสน ทูวิธึ.

ศีลเป็น ๒ อย่าง โดยเป็นอภิสมาจาริกศีลและอาทิพรหมจริยิกศีล ด้วยประการฉะนี้.

[ทักที่ ๓]

ตติยทัก.

วินิจฉัยในทักที่ ๓.

ปาณาติปาตาทีหิ **เวรมณิมตตํ** วิรตีสสิ, **เสสํ** เจตนาหิ อวิรตีสลินติ.

คุณคือความเว้นจากโทษมีปาณาติบาตเป็นต้นอย่างเดียว เป็นวิรตีสสิ, คุณที่เหลือมีเจตนาเป็นต้น เป็นอวิรตีสลินติ.”

เอวํ วิรตือวิรติวเสน ทูวิธึ.

พึงทราบ ศีลเป็น ๒ อย่าง โดยเป็นวิรตีสสิและอวิรตีสสิ ด้วยประการฉะนี้.

[ทักที่ ๔]

จตุตถทัก.

วินิจฉัยในทักที่ ๔.

“นิสสัยติ เทว **นิสสัยา** ตณฺหานิสสัย จ ทิฏฐินิสสัย จ.

คำว่า นิสสัย ได้แก่ นิสสัย ๒ คือ ตณฺหานิสสัย และ ทิฏฐินิสสัย.”^๓

ตตถ ยํ “อิมินาหํ สีเลน เทโว วา ภวิสฺสามิ เทวญฺญตโร วาติ เอวํ ภวสมฺปตฺตี อากงฺขมาเนน ปวตฺติตํ **อิหํ** ตณฺหานิสฺสิตํ.

ใน ๒ อย่างนั้น ศีลใดอันบุคคลหวังภพสมบัติว่า เราจักได้เป็นเทพเจ้าหรือเทพตนใดตนหนึ่งด้วยศีลนี้” ดังนี้ ประพฤติไป

ศีลนี้ เป็นตณฺหานิสิตศีล.

ยํ “สีเลน สุทฺธิติ เอวํ สุทฺธิทิฏฐิยา ปวตฺติตํ **อิหํ** ทิฏฐินิสฺสิตํ.

ศีลใดบุคคลประพฤติไปด้วยสุทฺธิทิฏฐิ^๔ว่า “ความหมดจด(จักมีได้)ด้วยศีล” ดังนี้ ศีลนี้เป็นทิฏฐินิสิตศีล.

๓ อ.ง. ปญจก. ๒๒/๑๕.

๒ อ.ง. ปญจก. ๒๒/๑๕.

๓ ดูคำตอบปัญหาว่า อะไรเป็นศีล? ข้างต้น.

๔ บท นิสสัย ไม่มีในบทตั้ง ท่านยกเอามาแก้รรถเฉยๆ เช่นนี้ ขัดเชิงความ แล้วก็พูดทิ้งไว้แค่นี้เอง ต่อไปก็ใช้ นิสสิต.

๕ สุทฺธิทิฏฐิยา มหาภูทิกายความว่า อิติ สํสารสุทฺธิ ภวิสฺสตีติ เอวํ ปวตฺตทิฏฐิยา ด้วยความเห็นอันเป็นไปดังนี้ว่า สํสารสุทฺธิจักมีอย่างนี้ เคยเข้าใจว่า มีมีฉฉาทิฏฐิประเภทหนึ่ง เห็นว่าความบริสุทธิ์นั้น มีได้ด้วยสังสาร คือเวียนว่ายตายเกิดไปนานเข้าก็บริสุทธิ์เอง ไม่ต้องทำอะไร เรียกว่า สํสารบริสุทธิ์ ยิ่งกับทางพระพุทธศาสนาที่สอนว่าความบริสุทธิ์นั้นมิได้ด้วยสังสาร คือต้องประกอบเหตุให้ควรกัน จึงจะมีความบริสุทธิ์เป็นผล ขึ้นได้ ดังนี้

ยมน โลกุตตร โลกียญจ ตสเสว สมภารภูต อิทํ อนิสิตินติ.

ส่วนศีลใดเป็นโลกุตระกัฏฐิ เป็นโลกียะแต่เป็นเครื่องสนับสนุนโลกุตตรศีลนั้นก็ดี นี่เป็นอนิสิตศีล ดังนี้แล.

เอวํ นิสิตานิสิติวเสณ ทูริธํ.

ศีลเป็น ๒ อย่าง โดยเป็นนิสิตศีลและอนิสิตศีล.

[ทูกะที่ ๕]

ปญจมทุกะ.

ในทูกะที่ ๕ พึงทราบวินิจฉัยดังนี้.

กาลปริจเฉทํ กตวา สมาทินันํ สิลํ กาลปริยนต์.

ศีลที่บุคคลทำกำหนดกาลสมาทาน ชื่อกาลปริยนต์ศีล.

ยาวชีวํ สมายิตฺวา ตเถว ปวตฺติตํ อาปาณโกฏฺฐิกนฺติ.

ศีลที่บุคคลสมาทานตลอดชีวิตแล้ว ประพฤติไปตลอดชีวิตเช่นกัน ชื่อว่า อาปาณโกฏฐิศีล.

เอวํ กาลปริยนต์อาปาณโกฏฺฐิกวเสณ ทูริธํ.

พึงทราบศีลเป็น ๒ อย่าง โดยเป็นกาลปริยนต์ศีลและอาปาณโกฏฐิศีล ด้วยประการฉะนี้.

[ทูกะที่ ๖]

ฉฏฐทุกะ.

พึงทราบวินิจฉัยในทูกะที่ ๖ ต่อไป.

ลามยสญฺญาตองฺคชีวิตฺวาเสณ ทิฏฺฐินิสิตินฺติ สปริยนต์ํ นาม, วิปริตํ อปริยนต์ํ.

ศีลที่มีความเห็นด้วยอำนาจลามย ศญฺญาติ อวิยวะ และชีวิตเป็นที่สุด ชื่อว่า สปริยนต์ศีล, ที่ตรงกันข้าม ชื่อว่า อปริยนต์ศีล.

วุดตมปิ เจต [15] ปฏิสัมภิตาย^๑

“กตมนต์ สิลล์ สปริยนต์, อตถิ สิลล์ ลากปริยนต์, อตถิ สิลล์ ยสปริยนต์,
อตถิ สิลล์ ญาตปริยนต์, อตถิ สิลล์ องคปริยนต์, อตถิ สิลล์ ชีวิตปริยนต์.
กตมนต์ สิลล์ ลากปริยนต์,

อิเรกัจโจ (บุคคลโล) ลากเหตุ ลากปัจจยา ลากการณา ยถาสมาทินัน สิกขาบท วิติกมตติ, อิหํ ตํ สิลล์ ลากปริยนต์นติ.

จริงอยู่ แม้พระธรรมเสนาบดีสารีบุตร ก็กล่าวคำนี้ไว้ในคัมภีร์ปฏิสัมภิตาว่า

“(ถามว่า) ศิลมที่สุตนั้นเป็นไฉน? ตอบว่า ศิลมลากเป็นที่สุตก็มี ศิลมียศเป็นที่สุตก็มี, ศิลมัญญาตเป็นที่สุตก็มี,
ศิลมอวัยวะเป็นที่สุตก็มี, ศิลมชีวิตเป็นที่สุตก็มี.

(ถามว่า) ศิลมลากเป็นที่สุตนั้นเป็นไฉน? (ตอบว่า) บุคคลบางคนในโลกนี้ ย่อมละเมิดสิกขาบทตามที่ตนสมาทานไว้ เพราะลาก
เป็นเหตุ เพราะลากเป็นปัจจัย เพราะลากเป็นตัวละครณ์, นี้ศิลมนั้น ชื่อว่า มีลากเป็นที่สุต.”^๒

เอเตเนว อุปาเยน อิตราณีปี วิตถาเรตพพานิ.

ถึงศิลนอกนี้ ก็พึงให้พิสดารโดยอุบายนี้นั้นแล.

อปปริยนต์วิสซชเนปิ วุดตํ

“กตมนต์ สิลล์ น ลากปริยนต์,

อิเรกัจโจ (บุคคลโล) ลากเหตุ ลากปัจจยา ลากการณา ยถาสมาทินัน สิกขาบท วิติกกมมาย จิตตมปิ น อุปาเทติ,
กิ โส วิติกกมัสสตี, อิทนต์ สิลล์ น ลากปริยนต์นติ.”^๓

แม้ในการวิสัชชนาอปปริยนต์ศิล ท่านก็กล่าวไว้ว่า “(ถามว่า) ศิลมิใช่มีลากเป็นที่สุตนั้นเป็นไฉน?

(ตอบว่า) บุคคลบางคนในโลกนี้ ไม่ยังแม้แต่ความคิดที่จะละเมิดสิกขาบทตามที่สมาทานแล้ว เพราะลากเป็นเหตุ
เพราะลากเป็นปัจจัย เพราะลากเป็นตัวละครณ์ ให้เกิดขึ้น ไฉนเขาจักละเมิด(ด้วยกายวาจา)เล่า
นี้ศิลมนั้น ชื่อว่า มิใช่มีลากเป็นที่สุต.”^๔

เอเตเนว อุปาเยน อิตราณีปี วิตถาเรตพพานิ.

แม้ศิลนอกนี้ก็พึงให้พิสดารโดยอุบายนี้เหมือนกัน.

เอว สปริยนต์าปริยนต์วเสน ทูวิธึ.

พึงทราบศิลเป็น ๒ อย่าง โดยเป็นสปริยนต์ศิลและอปปริยนต์ศิล ด้วยประการฉะนี้.

[ทักที่ ๗]

สตตมทุกเ.

วินิจฉัยในทักที่ ๗.

๑ ม. อุปริ. ๑๔/๕๒๓.

๒ ขุ. ป. ๓๑/๖๒.

๓ อง. ปญจก. ๒๒/๑๕.

๔ ขุ. ป. ๓๑/๖๓.

สหพมปิ สาสวํ สิลํ โลกียํ. อนาสวํ โลกุตตรํ.

ศีลมีอาสวะแม้ทั้งหมด เป็นโลกียศีล. ที่ไม่มีอาสวะเป็นโลกุตตรศีล.

ตตถ โลกียํ ภาวิสเสสาวหํ โทติ ภวนิสสรณสส จ สมภาโร.

ในศีล ๒ อย่างนั้น โลกียศีลย่อมเป็นคุณนำภวิเศษมาให้ และเป็นเครื่องสนับสนุนการออกจากภพด้วย.

ยถาห.

• วินโย สํวรตถาย.	• ปสสทธิ สุขตถาย.	• วิราโค วิมุตตตถาย.
• สํวโร อวิปปฏิสสารตถาย.	• สุขํ สมารตถาย.	• วิมุตติ วิมุตติญาณทสสนตถาย.
• อวิปปฏิสสารो ปาโมชชตถาย.	• สมาริ ยถากุตญาณทสสนตถาย.	• วิมุตติญาณทสสนํ
• ปาโมชชํ ปิตตถาย.	• ยถากุตญาณทสสนํ นิพพิทตถาย.	• อนุปาทาปรินิพพานตถาย.
• ปิตติ ปสสทตถาย.	• นิพพิทา วิราคตถาย.	

เอตตตถา ถลา เอตตตถา มนตนา เอตตตถา อุนิสสา เอตตตถํ โสดาวธานํ ยทิทํ อนุปาทา จิตตสส วิโมกโขติ.^๑

ดังพระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสไว้ว่า

• “วินัย(ย่อมมี)เพื่อประโยชน์แก่สังวร.	• สมาริเพื่อประโยชน์แก่ยถากุตญาณทสสนะ.
• สังวรเพื่อประโยชน์แก่อวิปปฏิสสาร.	• ยถากุตญาณทสสนะเพื่อประโยชน์แก่นิพพิทา.
• อวิปปฏิสสารเพื่อประโยชน์แก่ปราโมทย์.	• นิพพิทาเพื่อประโยชน์แก่วิราคะ.
• ปราโมทย์เพื่อประโยชน์แก่ปิตติ.	• วิราคะเพื่อประโยชน์แก่วิมุตติ.
• ปิตติเพื่อประโยชน์แก่ปัสสทธิ.	• วิมุตติเพื่อประโยชน์แก่วิมุตติญาณทสสนะ.
• ปัสสทธิเพื่อประโยชน์แก่สุข.	• วิมุตติญาณทสสนะเพื่อประโยชน์แก่อนุปาทาปรินิพพาน.
• สุขเพื่อประโยชน์แก่สมาริ.	• วิมุตติญาณทสสนะเพื่อประโยชน์แก่อนุปาทาปรินิพพาน.

การพูดกัน การปรึกษากัน การเข้านั่งใกล้กัน การเจียโสต(ลงสดับ) (ทุกอย่าง) มีนั้นเป็นประโยชน์ นั่นคืออะไร นั่นคือความพ้นแห่งจิต เพราะไม่ถ่อมมัน.”^๒ ดังนี้.

โลกุตตรํ [16] ภวนิสสรณาวหํ โทติ ปจจเวกขณญาณสส จ ภูมิติ.

ส่วนโลกุตตรศีล ย่อมเป็นคุณนำมาซึ่งการสลัดออกจากภพ และเป็นภูมิแห่งปัจจเวกขณญาณแล.

เอวํ โลกียโลกุตตรวเสน ทุวิธํ.

บัณฑิตพึงทราบ ศีลเป็น ๒ อย่าง โดยเป็นโลกียศีลและเป็นโลกุตตรศีล ด้วยประการฉะนี้.

๑ วิ. ป. ๘/๔๐๖.

๒ วิ. ป. ๘/๔๐๖.

ศิลปหवाद ๓

[ติกะที่ ๑]

ติเกสุ ปฐมตติเก.

ในติกะทั้งหลาย พิงทราภวินิจฉัยในติกะที่ ๑ ดังนี้.

หีนเนน ฉนเทน จิตเตน วิริเยน วิมีสาย วา **ปวตติต** หีน.

มชฉิมเมหิ ฉนทาหิหิ **ปวตติต** มชฉิมมี. ปณิตเทหิ ปณิต.

ศีลที่บุคคลประพฤติด้วยฉันทะ จิตตะ^๑ วิริยะ วิมังสา อย่างทราม ชื่อว่า หีนศีล.

ที่ประพฤติด้วยฉันทะเป็นต้นปานกลาง ชื่อว่า มชฉิมศีล.

ที่ประพฤติด้วยฉันทะเป็นต้นอย่างประณีต ชื่อว่า ปณิตศีล.

ยสกาตตาย วา **สมาทินน** หีน.

ปญญผลกาตตาย มชฉิมมี.

“กตตพพเมวิทินติ อริยภาว นิสสาย **สมาทินน** ปณิต.

อีกอย่างหนึ่ง ศีลที่สมาทานด้วยความปรารถนายศ ชื่อว่า หีนศีล.

ที่สมาทานด้วยต้องการผลบุญ ชื่อว่า มชฉิมศีล.

ที่สมาทานอาศัยอริยภาวะ ด้วยคิดว่า “สิ่งนี้ควรทำแท้” ชื่อว่า ปณิตศีล.

“อหมสมิ สีสสมปนโน อิเม ปนญญ **ภิกขุ** ทุสสีลา ปาปธมมาติ เอว อตตุกุกัสนปรวมภนาหิหิ อุกุกิลิภูฏ วา หีน

อนุกุกิลิภูฏ **โลกียสีล** มชฉิมมี

โลกุตตร ปณิต.

อีกอย่างหนึ่ง ศีลที่เศร้าหมอง ด้วยโทษมีการยกตนข่มผู้อื่นอย่างนี้ว่า

“เราเป็นผู้ถึงพร้อมด้วยศีล ส่วนภิกษุอื่นเหล่านี้เป็นผู้ทุศีล มีธรรมลามก” ดังนี้เป็นต้น เป็น หีนศีล.

โลกียศีลที่ไม่เศร้าหมองอย่างนั้น เป็น มชฉิมศีล.

โลกุตตรศีล เป็น ปณิตศีล.

ตณหาเวสเนน วา ภาวโกคตถาย **ปวตติต** หีน

อตตโน วิโมกขตถาย **ปวตติต** มชฉิมมี

สพพสตติวิโมกขตถาย **ปวตติต** ปารมิตาสีล ปณิตนติ.

อีกอย่างหนึ่ง ศีลที่ประพฤติเพื่อต้องการภพและโคคะด้วยอำนาจตัณหา เป็น หีนศีล.

ที่ประพฤติเพื่อต้องการความหลุดพ้นแห่งตน เป็น มชฉิมศีล.

ศีลบารมีที่ประพฤติเพื่อต้องการความหลุดพ้นแห่งสรรพสัตว์ เป็น ปณิตศีล.

เอว หีนมชฉิมปณิตวาเสน ทิวริ.

บัณฑิตพิงทราภ ศีลเป็น ๓ อย่าง โดยเป็นหีนศีล มชฉิมศีล และปณิตศีล ด้วยประการฉะนี้.

๑ อย่างไรท่านจึงเรียงจิตตะไว้หน้าวิริยะ?

[ติกะที่ ๒]

ทุติยตติเก.

พึงทราบวินิจฉัยในติกะที่ ๒ ต่อไป.

อตตโน อนนรูป ปชหิตุกาเมน อตตครุณา อตตนิ कारेण **ปวตติตี** อตตาริपเตय्य
 โลกาปวาทำ परिหิตุกาเมน โลกครุणा โลกकारेण **ปวตติตี** โลกาธิपเตय्य
 ธรรมมหตตี पुषेतुकामेण ธรรมครุणा ธรรมकारेण **ปวตติตี** ธรรมาริपเตय्यนติ.

- ศิลที่บุคคลผู้หนักในตน มุ่งจะละกรรมที่ไม่ควรแก้ตน ประพฤติด้วยความเคารพในตน
 ชื่อว่า อตตาริปเตยยศีล (ศีลมีตนเป็นใหญ่).
- ศิลที่บุคคลผู้หนักในโลก มุ่งจะหลีกคำติเตียนของชาวโลก ประพฤติด้วยความเคารพโลก
 ชื่อว่า โลกาธิปเตยยศีล (ศีลมีโลกเป็นใหญ่).
- ศิลที่บุคคลผู้หนักในธรรม มุ่งจะบูชาความใหญ่แห่งธรรม ประพฤติด้วยความเคารพธรรม
 ชื่อว่า ธรรมาริปเตยยศีล (ศีลมีธรรมเป็นใหญ่).

เอวํ อตตาริपเตยยาทิวเสน ทิวริ.

พึงทราบศีลเป็น ๓ อย่าง โดยเป็นอตตาริปเตยยศีลเป็นต้น ด้วยประการฉะนี้.

[ติกะที่ ๓]

ตติยตติเก.

พึงทราบวินิจฉัยในติกะที่ ๓ ต่อไป.

ยํ ทุเกสุ “นิสสินนติ วุตตี, ตํ ตณหาทิกุฐีหิ ปรามภูตตดา ปรามภูตตี.
 ปุชชชนกถยานกสส มคคสมภารภูตํ เสขานนจ มคคสมปยุตตี อปรามภูตตี.
 เสขาสะขานนจ ผลสมปยุตตี ปฏิปัสสทธนติ.

เอวํ ปรามภูตทิวเสน ทิวริ.

- ศิลใดที่เรียกว่านิสสินตศีล ในศีลหมวด ๒ ศีลนั้น ชื่อว่า ปรามภูตศีล เพราะเป็นที่ถูกค้นหาและทิกุฐิจับ.
- ศิลอันเป็นสัมภาระแห่งมรรคของกัลยาณปุชชน^๑ และที่สัมปยุตด้วยมรรคของพระเสขะทั้งหลาย
 ชื่อว่า อปรามภูตศีล (ศีลที่ไม่ถูกค้นหาและทิกุฐิจับ).
- ส่วนที่สัมปยุตด้วยผลทั้งของพระเสขะและของพระอเสขะ ชื่อว่า ปฏิปัสสัทธศีล (ศีลอันระงับแล้ว).

พึงทราบศีลเป็น ๓ อย่าง โดยเป็นปรามภูตศีลเป็นต้น ด้วยประการฉะนี้.

[ติกะที่ ๔]

จตุตถตติเก.

พึงทราบวินิจฉัยในติกะที่ ๔ ต่อไป.

๑ ปุชชชนกถยานกสส มหาภิกขาแก้วว่า ปุชชชนนสุ กถยานกสส เห็นว่าลงกันได้กับคำกัลยาณปุชชน ที่เราใช้ ซึ่งพึงสนิทกว่า.

ยี่ อาปตตี อนาคตน ปุริตี อาปชชิตวา วา ปุณ กตปฏิกมมัม ตัม วิสุทธี
อาปตตี [17] อาปนนสส อกตปฏิกมมัม อวิสุทธี
วตถุมหิ วา อาปตติยา วา อชมาจาเร วา เวมตีกสส สีลัม เวมตีกสีลัม นาม.

ศีลที่ภิกษุผู้ไม่ต้องอาบัติ ทำให้บริบูรณ์ก็ดี ที่ต้องแล้วทำคืนเสียก็ดี ชื่อว่า วิสุทธศีล.

ศีลที่ภิกษุต้องอาบัติแล้ว ไม่ทำคืน ชื่อว่า อวิสุทธศีล.

ศีลของภิกษุผู้สงฆ์ในวัตรก็ดี ในอาบัติก็ดี ในอชมาจารก็ดี ชื่อว่า เวมตีกศีล.

ตตถ โยคินา อวิสุทธี สีลัม โสเธตพพิ^๑ เวมตีกเว วตถุชมาจาเร อกตวา วิมตี ปฏิวินโนเทตพพา. อิจจสส ผาสู ภวิสสตีตี.

ในศีลเหล่านั้น อวิสุทธศีล พระโยคีควรทำให้บริสุทธิ์เสีย

ในเวมตีกศีล อย่าเพิ่งทำการล่วงละเมิดวัตร ฟังถ่ายถอนความสงสัยเสียให้ได้. อย่างนี้ ความผาสุกจะมีแก่เธอแล.

เอว วิสุทธาวิสุทธาทิวเสน^๒ ติวธี.

พึงทราบศีลเป็น ๓ อย่าง โดยเป็นวิสุทธศีลเป็นต้น^๓ ด้วยประการฉะนี้.

[ติกะที่ ๕]

ปญจมตติเก.

พึงทราบวินิจฉัยในติกะที่ ๕ ต่อไป.

จตุหิ อริยมคเคหิ ตีหิ จ สามญญผลเลหิ สมปยุตตัม สีลัม เสขัม

อรหตตผลสมปยุตตัม อเสขัม

เสลัม เนวเสขานาเสขนติ.

ศีลที่สัมปยุตด้วยอริยมรรค ๔ และสามัญญผล ๓ เป็นเสขศีล

ที่สัมปยุตด้วยอรหัตผล เป็นอเสขศีล

ที่เหลือ^๔ เป็นเนวเสขานาเสขศีลเป็นต้น.

เอว เสขาทิวเสน ติวธี.

พึงทราบศีลเป็น ๓ อย่าง โดยเป็นเสขศีลเป็นต้น ด้วยประการฉะนี้.

๑ วิโสเธตพพิ.

๒ วิสุทธาทิวเสน.

๓ วิสุทธาวิสุทธาทิวเสน ผิดหลักการใช้อาติ เข้าใจว่าจะคลาดเคลื่อน ที่ถูกจะเป็น วิสุทธาทิวเสน.

๔ มหาภูทิกาวา คำว่าศีลที่เหลือนี้ ได้แก่โลกียศีลทั้งหมด.

ปฏิสมภิกษาภยมน “ยสมมา โลก เตส เตส สุตต่าน ปกตปิ “สीलนติ วุจติ
 ย สุนธา ย ‘อัย สุกสีโล อัย ทุกขสีโล อัย กลหสีโล อัย มณชนสีโลติ ภาณนติ
 ตสมมา เตน ปรียาเณ ตีณิ สीलานิ ‘กุศลสีล อุกุศลสีล อพพยากตสีลนติ’ เอวิ กุสลาทิวเสนปี ติวินนติ วุตต์.

แต่ในคัมภีร์ปฏิสมภิกษา ท่านพระธรรมเสนาบดีสารีบุตรกล่าววว่า

“เพราะเหตุวว่า แม้ปกติของสัตว์นั้นๆ ในโลก ก็เรียกวว่า ‘ศีล’ ซึ่งเขาหมายกล่าวกันอยู่วว่า

‘คนนี้มีปกติเป็นสุข คนนี้มีปกติเป็นทุกข์ คนนี้มีปกติทะเลาะ คนนี้มีปกติแต่งตัว’ ดังนี้

โดยปริยายนั้น ศีลจึงมี ๓ อย่าง คือ ‘กุศลศีล อุกุศลศีล อพพยากตศีล.’ ศีลเป็น ๓ โดยเป็นกุศลศีลเป็นต้นก็มีอย่างนี้แล.

ตตถ อุกุสล อิมสมิ อตเถ อธิปเปตสส สีลสส ลกขณาทีสุ เอเคนปี น สมตตี อธิ น อุปนีต.

ในศีล ๓ อย่างนั้น อุกุศลศีล ย่อมไม่สมกับอาการแม้อย่างเดียว ในอาการทั้งหลายมีลักษณะเป็นต้น

แห่งศีลที่ประสงคในอรรถนี้ เพราะเหตุนั้น จึงไม่นับเข้าในสीलนิตเทศนี้.

ตสมมา วุตตนเยเนวสส ติวินตา เวทิตพพา.

เพราะฉะนั้น พึงทราบความที่ศีลนั้นเป็น ๓ อย่าง โดยนัยที่กล่าวแล้วเท่านั้น.

ศีลหมวด ๔

[จตุกกะที่ ๑]

จตุกกเกสุ ปฐมจตุกกเก.

ในจตุกกะทั้งหลาย พึงทราบวินิจฉัยในจตุกกะที่ ๑ (ดังต่อไปนี้).

โยธ เสวติ ทุสสีเล	สีลวนเต น เสวติ
วตถุวีติกกเม โทส	น ปสสตี อวินทิสู ^๑
มิจฉาสงกปปพหุโล	อินทริยานิ น รกขติ,
เอวรุปสส เว สีล	ชายเต หานภาคิย.

ภิกษุใดในพระศาสนานี้ คบแต่คนทุศีล ไม่คบคนมีศีล เป็นคนเขลา

ไม่เห็นโทษในการล่วงวัตถุ เป็นผู้มากไปด้วยความดำริผิด

ไม่รักษาอินทริยทั้งหลาย

ศีลของภิกษุรูปนั้นแล จัดเป็นหानภาคิยศีล (ศีลตั้งอยู่ในฝ่ายแห่งความเสื่อม).

๑ อวิททสุ.

๒ อวิททสุ.

โย ปนตมโน โหติ	สีลสมปตติยา อิช
[18] กम्मภูฐานานุกมฺหิ	น อุปปาเทติ มานสี
ตุฏฐสฺส สีลมตเตน	อฆฏฺเณตสฺส อุตฺตริ,
ตสฺส ตํ จูติภาคิยํ	สีลํ ภาวติ ภิกฺขุโน.

ส่วนภิกษุใดในพระศาสนานี้เป็นผู้มีใจยินดีแต่ด้วยศีลสมบัติ
ไม่ยังความพอใจในการประกอบกัมมภูฐานี้อย่างใดให้เกิดขึ้น
ศีลนั้นของภิกษุผู้พอใจอยู่ด้วยคุณเพียงศีล ไม่พยายามสืบต่อให้ยิ่งขึ้นไปนั้น
เป็นฐิติภาคศีล (ศีลตั้งอยู่ในฝ่ายตรงตัว).

สมปนฺนสีโล ขณฺเฑติ	สมารถถาย โย ปน,
วิเสสภาคิยํ สีลํ	โหติ เอตสฺส ภิกฺขุโน.

ส่วนภิกษุใดเป็นผู้มีศีลถึงพร้อมแล้ว พยายามสืบต่อให้ได้สมาธิ
ศีลของภิกษุนั้นเป็นวิเสสภาคศีล (ศีลตั้งอยู่ในฝ่ายวิเศษขึ้น).

อตุฏฺฐโฐ สีลมตเตน	นิพพิทํ โยนฺนุยุชฺติ
โหติ นิพเพรภาคิยํ	สีลเมตสฺส ภิกฺขุโนติ.

ภิกษุใดไม่พอใจด้วยคุณเพียงศีล ประกอบนิพพิทาเนื่องๆ อยู่
ศีลของภิกษุนั้นเป็นนิพเพรภาคศีล (ศีลตั้งอยู่ในฝ่ายชำแรกกิเลส).

ฉะนี้แล.

เอวํ หานภาคิยาทิวเสน จตุพฺพิธํ.

พึงทราบศีลเป็น ๔ อย่าง โดยเป็นหानภาคศีลเป็นต้น ด้วยประการฉะนี้.

[จตุกกะที่ ๒]

ทฺฐิตย จตุกฺเก.

พึงทราบวินิจฉัยในจตุกกะที่ ๒ ต่อไป.

ภิกฺขุ อารพฺภ ปณฺณตฺตสิกฺขาปทานิ ยานิ จ เนสํ ภิกฺขุณํ ปณฺณตฺติโต รกฺขิตพฺพานิ อิหํ ภิกฺขุสีลํ.

สิกขาบทที่ทรงบัญญัติปรารภภิกษุทั้งหลาย และ

สิกขาบททั้งหลายที่ภิกษุเหล่านั้นจำต้องรักษา โดยเป็นพระบัญญัติสำหรับภิกษุ^๑ นี้ชื่อว่า ภิกษุศีล.

ภิกฺขุณีโย อารพฺภ ปณฺณตฺตสิกฺขาปทานิ ยานิ จ ตาสํ ภิกฺขุณีณํ ปณฺณตฺติโต รกฺขิตพฺพานิ อิหํ ภิกฺขุณีสีลํ.

สิกขาบทที่ทรงบัญญัติปรารภภิกษุณีทั้งหลาย และ

สิกขาบทที่ภิกษุณีเหล่านั้นจำต้องรักษา โดยเป็นพระบัญญัติสำหรับภิกษุณี นี้ชื่อว่า ภิกษุณีศีล.

๑ หมายถึงสิกขาบทอื่นๆ บางประเภท ซึ่งมีในสาราณบัญญัติ.

สามแฉกรสามแฉกรีน ทส สีลानी อนุสหมปนีสล

ศีล ๑๐ ของสามแฉกรและสามแฉกรีนทั้งหลาย ชื่อว่า อนุสหมปนีสล.

อุปาสกอุปาสิกานันิจจสีลวเสน ปณจ สิกขาปทานิ

สติ วา อุสสาเห, ทส อุโปสถงควเสน อญญาติ อิทํ คหัญญุสีลนติ.

สิกขาบท ๕ ของอุปาสกอุปาสิกา โดยเป็นนิจศีล

หรือเมื่อมีอุตสาหะ สิกขาบท ๑๐^๑ (หรือ) สิกขาบท ๘ โดยเป็นองค์อุโบสถ นี้ชื่อว่า คหัญญุศีล.

เอวํ ภิกขุสีลาทิวเสน จตฺตพพริ.

พึงทราบศีลเป็น ๔ อย่างโดยเป็นภิกขุศีลเป็นต้น ด้วยประการฉะนี้.

[จตุกษะที่ ๓]

ตติยจตุกเก.

พึงทราบวินิจฉัยในจตุกษะที่ ๓ ต่อไป.

(๑) อุตฺตรกรุกานัน มนุสฺसानัน อวีติกฺกโม ปกตีสล

(๒) กุลเทสปาสณฺधानัน อตฺตโน อตฺตโน มริยาทาจาริตฺตํ อจารีสล

(๓) “ธมฺมตา เอสา อานนฺท ยทา โพธิสฺตโต มาตฺตฺกฺจฺฉิ โอกฺกนฺโต โหติ

น โพธิสฺตตฺมาตฺตฺ ปฺริเสสฺสฺ มานสํ อุปฺปชฺชติ กามคฺคฺคฺนฺปฺสณฺทิตนฺติ” เอวํ วุตฺตํ โพธิสฺตตฺมาตฺตฺ สลลํ ธมฺมตาสลลํ

(๔) มหาภสฺสปาทีนํ ปน สฺทฺธสฺตตฺตานัน โพธิสฺตตฺสส จ ตาสฺ ตาสฺ [19] ชาตีสฺส สลลํ ปุพฺพเหตุกฺสีลนติ.

(๑) ความไม่ล่วง(ศีล ๕) ของมนุษย์ชาวอุตฺตรกรุกทวีป ชื่อ ปกตีสล.

(๒) มารยาทและจารีตของตนๆ แห่งตระกูลแห่งเทศและแห่งปาสันทะ(ลัทธิ) ชื่อว่า อจารีสล.

(๓) ศีลของพระมารดาพระโพธิสัตว์ ที่มีพระพุทธานุภาพไว้ว่า “ดูก่อนอานนท ข้อนนี้เป็นธรมฺมตา คือ ในกาลเมื่อพระโพธิสัตว์ก้าวลงสู่พระครรรค์ของพระมารดาแล้ว ความพอใจอันเกี่ยวกับกามคฺคฺนฺในบุรุษทั้งหลาย ย่อมไม่เกิดแก่พระมารดาของพระโพธิสัตว์” ดังนี้^๒ ชื่อว่า ธมฺมตาสล.

(๔) ส่วนศีลในชาตินั้นๆ ของสัตว์ผู้มีสันดานหมจดจตทั้งหลาย มีพระมหากัสสปะเป็นอาทิ และของพระโพธิสัตว์ ชื่อว่า ปุพฺพเหตุกฺสีล (ศีลมีเหตุอันสำเร็จมาแต่ในชาติปางก่อนๆ).

เอวํ ปกตีสลลาทิวเสน จตฺตพพริ.

พึงทราบศีลเป็น ๔ อย่าง โดยปกตีสลเป็นต้น ด้วยประการฉะนี้.

[จตุกษะที่ ๔]

จตุตถจตุกเก.

พึงทราบวินิจฉัยในจตุกษะที่ ๔ ต่อไป.

๑ มหาภูิกาวา สิกขาบท ๑๐ ก็คือศีลของสามแฉกรนนั้นเอง คฤหัสถ์ผู้มีศรัทธาอุตสาหะ บางคนเช่น ฆฏิกการพราหมณ์ รัปปฏิบัติ.

๒ ที. มห. ๑๐/๑๔.

๓ ที. มห. ๑๐/๑๔.

[ปารีสุทธิศีล ๔]

[ปาฏิโมกขสังวรศีล]

ยัม ภควตา “อิธ ภิกขุ ปาฏิโมกขสังวรสูโต วิหริตติ อจจาโรคจรสมนปโน อณุมตเตสุ วุชเชสุ ภูยทสสาวิ
สมาทาย ลิกขติ ลิกขาปเทสุติ^๑ เอวั วุตตัม **สีลमितํ** ปาฏิโมกขสังวรสีลํ นาม.

ศีลใดที่พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสไว้ว่า “ภิกษุใดในศาสนานี้ เป็นผู้สำรวมด้วยปาฏิโมกขสังวรอยู่ ถึงพร้อมด้วยอาจารย์และโคจร
มีปกติเห็นเป็นภัยในโทษมาตรว่าเล็กน้อย สมทานศึกษาอยู่ในสิกขาบททั้งหลาย” ดังนี้^๒ ศีลนี้ชื่อว่า ปาฏิโมกขสังวรศีล.

[อินทริยสังวรศีล]

ยัม ปน “โส จกขุนา รูปํ ทิสวาน น นิมิตตคคาคี โหติ นานุพยณชนคคาคี,
ยตวาธิกรณเมณํ จกขุนทริยํ อสวุตํ วิหรนตํ **อภิขณาโทมนสสา** ปาปกกา อกุสลา **ธมมา** อนวาสสเวยยํ, ตสส สํวราย ปฏิปชชติ
รกชติ จกขุนทริยํ จกขุนทริเย สํวรํ อาปชชติ.

โสเตน สททํ สุตวา ... ฆาเนน คนธํ ฆายิตวา ... ชิวหาย รสํ สายิตวา ... กายเณ โผฏฐัพพํ ฝุสิตวา ...
มนสา ธมมํ วิถญาย น นิมิตตคคาคี โหติ ... มนินทริเย สํวรํ อาปชชติ” วุตตัม **อิทํ** อินทริยสังวรสีลํ นาม.

ส่วนศีลใดที่ตรัสไว้ว่า “ภิกษุนั้นเห็นรูปด้วยจักขุแล้ว เป็นผู้ไม่ถือเอานิมิต ไม่ถือเอาอนุพยัญชนะ,^๔
อภิขณาโทมนัสทั้งหลาย ธรรมทั้งหลายอันเป็นบาปเป็นกุศล จะพึงไหลไปตามภิกษุผู้ไม่สำรวมจักขุทริยอยู่
เพราะเหตุไม่สำรวมจักขุทริยอันใด, ย่อมปฏิบัติเพื่อปิดกั้นเสียซึ่งจักขุทริยนั้น รักษาจักขุทริย ถึงความสำรวมในจักขุทริย.
เธอพึงเสียงด้วยโสตแล้ว ... ตมกลืนด้วยฆานะแล้ว ... ลิ้มรสด้วยชีวหาแล้ว ... ถูกต้องโผฏฐัพพะด้วยกายแล้ว ...
รู้ธรรมารมณ์ด้วยมนะแล้ว ไม่ถือเอานิมิต ไม่ถือเอาอนุพยัญชนะ ... ถึงความสำรวมในมโนทริย”^๕ ดังนี้
ศีลนี้ชื่อว่า อินทริยสังวรศีล.

[อาชีวีปารีสุทธิศีล]

ยา ปน อาชีวีเหตุ อาชีวีการณา ปญญุตตานิ ฉนณํ ลิกขาปทานํ วิติกมสส
กุกุณา ลปนา เนमितติกตา นิปเปสิกตา ลาเภณ ลาภํ นิชิคีสนตาติ เอวมาทินญจ ปาปธมมานํ
วเสน ปวตตวา มิจฉาชีวา **วิริตี** **อิทํ** อาชีวีปารีสุทธิศีลํ.

ส่วนการงดเว้นจากมิจฉาชีวะ อันเป็นไป

- (๑) ด้วยอำนาจแห่งการละเมตสิกขาบท ๖ ที่พระผู้มีพระภาคทรงบัญญัติ เพราะอาชีวะเป็นเหตุ เพราะอาชีวะเป็นตัวการณ และ
- (๒) (ด้วยอำนาจ)แห่งบาปธรรมทั้งหลายมีอย่างนี้ คือ “การล่อลวง การบื้อยอ การทำใบ้ การบีบบังคับ การแสวงหาลาภด้วยลาภ”
ดังนี้ เป็นต้น ศีลนี้ชื่อว่า อาชีวีปารีสุทธิศีล.

๑ อภ. วิ. ๓๕/๓๒๘.

๒ อภ. วิ. ๓๕/๓๒๘.

๓ อจ. ติก. ๒๐/๑๔๓.

๔ เราเคยแปลกันว่า ไม่ถือโดยนิมิต ไม่ถือโดยอนุพยัญชนะ แต่ในคัมภีร์นี้ท่านให้แปลว่าไม่ถือซึ่งนิมิต ไม่ถือซึ่งอนุพยัญชนะ
ดังจะปรากฏในตอนแก้อรรถอินทริยสังวรศีล.

๕ อจ. ติก. ๒๐/๑๔๓.

[ปัจจัยสันนิสิตศีล]

“ปฏิสงฆา โยนิโส จีวรํ ปฏิเสวติ ยาวเทว สีตสส ปฏิฆาตยาตยาตีนา^๑ นเณน วุตโต ปฏิสงฆานปริสุทฺโธ จตฺตปัจจัยปริโภค
อิทํ ปัจจัยสนฺนิสิตศีลํ นาม.

การบริโภคปัจจัย ๔ อันบริสุทฺธิ์ด้วยการพิจารณา ที่พระศาสดาตรัสไว้โดยนัยว่า

“ภิกษุพิจารณาโดยแยกกายแล้วเสพจีวร ว่าเพียงเพื่อบำบัดความหนาว” ดังนี้เป็นต้น^๒ นี้ชื่อว่า ปัจจัยสันนิสิตศีล.

[แก้้อรรถแห่งบทต่างๆ]

ตตฺรายํ อาทิตโต ปฏฺฐาย อนุพุทฺทพทวณฺณนาย สทฺธิ วิวินิจฉัยกถา.

(ต่อไป)นี้ เป็นคำวินิจฉัยพร้อมด้วยพรรณนาความแห่งบทโดยลำดับจำเดิมแต่ต้นในศีลเหล่านั้น:-

“อิธาคิ อิมสฺมี สาสเน.

บทว่า อิธ คือในพระศาสนา.

“ภิกษุติ สํสาเร ภยํ อิภฺขณตาย วา [20] ภินฺนปฏฺฐราทิตาย วา เหวํ ลทฺธโวหาโร สทฺธาปพฺพชิตโต กุลฺลปฺตโต.

บทว่า ภิกษุ ได้แก่ กุลลบุตรผู้บวชด้วยศรัทธา อันได้โหวหาร (คำเรียก) อย่างนั้น

เพราะภาวะคือเห็นภัยในสงสาร หรือเพราะความเป็นผู้ใช้ผ้าที่ฉีกเป็นชิ้นแล้วเป็นต้น.”^๓

[ปาฏิโมกขสังวรศีล]

“ปาฏิโมกฺขสํวรํสุตฺตติ เอตถ.

ในบทว่า สํรวมด้วยปาฏิโมกขสังวร นี้ มีความว่า

“ปาฏิโมกฺขนฺติ สิกฺขาปทสี่ลํ. ตํ ทิ โย นํ ปาติ รกฺขติ, ตํ โมกฺเขตติ โมจยติ อาปายิกาทิทิ ทุกฺเขทติ ตสฺมา “ปาฏิโมกฺขนฺติ วุจฺจติ.

คำว่า ปาฏิโมกข์ หมายถึงศีลที่เป็นสิกขาบท. เพราะว่าผู้ใดเฝ้าระวัง คือรักษาศีลนั้น,

ศีลนั้นย่อมยังผู้นั้นให้รอด คือให้พ้นจากทุกข์ทั้งหลายมีทุกข์เป็นต้น. เพราะเหตุนี้ ศีลนั้นท่านจึงเรียกว่า ปาฏิโมกข์.”^๔

สํวรณํ สํวโร. กายิกวาทสิกฺกสส อวิตฺติกมฺสเสตํ นาม.

ความปิดกั้น ชื่อว่า สังวร. คำว่า สังวร นี้ เป็นชื่อแห่งความไม่ละเมิดทางกายและทางวาจา.

๑ ม. มุ. ๑๒/๑๗.

๒ ม. มุ. ๑๒/๑๗.

๓ ครั้งแรก (วิสุทฺธิมรรคหน้า ๔) แก้ไว้รรถเดียว คือเห็นภัยในสงสาร (... ภยํ อิภฺขณตาย) คราวนี้แก้เพิ่มอีกอรรถหนึ่ง คือใช้ผ้าฉีก (ภินฺนปฏฺฐโร) มีอาทิไว้ด้วย.

๔ ตามนี้ ปาฏิโมกข์ แปลว่า ศีลที่ยังรักษาให้พ้น ท่านแก้เอาตามรูปของศัพท์ต่างๆ ดี แต่ทางนักปราชญ์ไทยเรา ดูเหมือนจะไม่ชอบแปลอย่างนั้น ท่านแปลโดยความหมายทางหนึ่งว่า เป็นหลักเป็นประธาน ใช้ประกอบกับธรรมก็ได้ เช่นโอวาทปาฏิโมกข์ ก็ไม่เคยได้ยินใครแปลว่า โอวาทที่ยังปฏิบัติให้พ้น ได้ยินแต่ว่าคำสอนอันเป็นหลัก หรือหลักคำสอน.

ปาฏิโมกขเมว **สัวโร** ปาฏิโมกขสัวโร. “เตน ปาฏิโมกขสัวเรน **สัวุโต** ปาฏิโมกขสัวรสัวุโต อุปคโต สมณนาคโตติ **อตฺโถ**.
สังวรคือปาฏิโมกข์ ชื่อว่า ปาฏิโมกขสังวร.” ภิกษุสำรวมแล้ว คือเข้าถึง ประกอบพร้อมแล้ว ด้วยสังวรคือปาฏิโมกข์นั้น
ชื่อว่า ผู้สำรวมด้วยปาฏิโมกขสังวร.

วิหระตีติ อิริยติ.

บทว่า วิหระติ คือ ผลัดเปลี่ยนอิริยาบถอยู่.

[อาจารย์ อุนาจาระ]

“อาจารย์โคจรสมปนโนติอาทีน**มตฺโถ** ปาลีย์ อาคตณเยเนว เวทิตพฺโพ.

เนื้อความแห่งคำว่า ถึงพร้อมด้วยอาจารย์และโคจร เป็นต้น พึงทราบตามนัยที่มาแล้วในพระบาลีนั้นแล.

วุตตยเหตุ “อาจารย์โคจรสมปนโนติ อตฺถิ **อจาโร** อตฺถิ **อนาจาโร**

ตตฺถ กตโม **อนาจาโร**. กายิโก **วิตฺกโม** วาจสิโก **วิตฺกโม** กายิกวาจสิโก **วิตฺกโม**. **อโย** วุจฺจติ **อนาจาโร**.

จริงอยู่ พระธรรมสังคหาคารยกล่าวคำนี้ไว้ว่า “คำว่า ถึงพร้อมด้วยอาจารย์และโคจร มีนิตะว่า
อาจารย์ก็มี อุนาจาระก็มี ใน ๒ อย่างนั้น อุนาจาระเป็นไฉน? ความละเมิดทางกาย ความละเมิดทางวาจา
ความละเมิดทั้งทางกายทั้งทางวาจา นี้ท่านเรียกว่า อุนาจาระ.

สพฺพมปิ **ทุสฺสึลโย** อนาจาโร.

ความเป็นผู้ทุศีลแม้ทั้งหมด ก็ชื่ออุนาจาระ.

อิเรกฺโข (๑) เวฬุทานเนน วา (๒) ปตฺตทานเนน วา (๓) ปุพฺพผลสินานทนตฺกณฺฐทานเนน วา (๔) จาณุกมยตาย^๑ วา
(๕) มุคฺคสุปฺตตาย วา (๖) ปาริภฺยตาย วา (๗) ชงฺขเปสนิเกน วา (๘) อณฺเวยตรณฺยตฺเรณ วา พุทฺธปฏิภฺกฺกณฺฐเณ มิจฺฉาชีเวณ ชีวิตฺ กปฺเปติ
อโย วุจฺจติ **อนาจาโร**.

ภิกษุบางรูปในธรรมวินัยนี้ ย่อมเลี้ยงชีวิต (๑) ด้วยการให้ไม้ไผ่บ้าง (๒) ด้วยการให้ไปไม้ไผ่บ้าง
(๓) ด้วยการให้ดอกไม้ผลไม้เครื่องสนานและไม้สีฟันบ้าง^๒ (๔) ด้วยการทำตัวให้ต่ำ (เพื่อจะให้เขารัก) บ้าง
(๕) ด้วยพูด(เล่นปนจริง)เป็นแกงถั่วบ้าง^๓ (๖) ด้วยการรับสื้อข้าวให้เขาบ้าง หรือ (๗) ด้วยมิจฉาชีวะอย่างอื่น ๆ ที่พระพุทธเจ้า
ทรงรังเกียจ นี้ชื่อว่า อุนาจาระ.

ตตฺถ กตโม **อจาโร** กายิโก **อวิตฺกโม** วาจสิโก **อวิตฺกโม** กายิกวาจสิโก **อวิตฺกโม** **อโย** วุจฺจติ **อจาโร**.

ใน ๒ อย่างนั้น อาจารย์เป็นไฉน?

ความไม่ละเมิดทางกาย ความไม่ละเมิดทางวาจา ความไม่ละเมิดทั้งทางกายทั้งทางวาจา นี้ท่านเรียกว่า อาจารย์.

๑ ปาฏิโมกขเมว สัวโร ก็ต้องแปลว่า สังวรคือปาฏิโมกข์ จะเป็นนิยามเฉพาะอรธแห่งสังวร ๕ นี้กระมัง ท่านแก้อรธให้แปลแบบเดียวกัน คือ สติสังวร
สังวรคือสติ ขันติสังวร สังวรคือขันติ วิริยสังวร สังวรคือวิริยะ แต่ในที่อื่นเป็น ปาฏิโมกฺเข จ สัวโร - สังวรใน ...

๒ ม. ย. จาคุกมยตาย.

๓ เหตุไร ท่านจึงแยก ปุพฺพผล มารวมเข้าสมาสกักับ สินานทนตฺกณฺฐ ซึ่งเป็นคนละประเภท
ถ้าจะรวมก็น่าจะรวมกับ ปตฺต เป็น ปตฺตปุพฺพผลทานเนน ซึ่งเป็นประเภทเดียวกัน.

๔ ท่านว่าแกงถั่ว นั้น จะมีถั่วที่ไม่สุกปนอยู่บ้างนิดหน่อยเสมออันใด คนพูดเล่นปนจริงก็ฉนั้น ถ้อยคำของเขาไม่เป็นจริงส่วนมาก มีจริงปนอยู่นิดหน่อย.

สพโพบิ **สีลสวโร** อาจารย์.

สีลสังวรแม่ทั้งหมด ก็ชื่อว่า อาจารย์.

อิเรกจโจ (๑) น เวฬุทานน (วา)^๑ (๒) น ปตตทานน (วา) (๓) น ปุพผลสินานทนตกฎฐทานน (วา)
(๔) น จาญกมยตาย (๕) น มุคคสุปัตตาย (๖) น ปารีภญยตาย (วา) (๗) น ชงฆเปสนิเกน น [21] อณฺญตรณญตเรน (วา)
(๘) พุทธปฏิภิกกุญฺฐน มิจฉาซีเวน ซีวิตํ กปเปติ. **อัย** วุจจติ อาจารย์.

ภิกษุบางรูปในศาสนานี้ ไม่เลี้ยงชีพ (๑) ด้วยการให้ไม้ไผ่ก็ดี (๒) ด้วยการให้ใบไม้ก็ดี

(๓) ด้วยการให้ดอกไม้ผลไม้เครื่องสนานและไม้สีฟันก็ดี (๔) ด้วยการทำตัวให้ต่ำ (เพื่อจะให้เขารัก) ก็ดี

(๕) ด้วยพูด(เล่นปนจริง)เป็นแกงถั่วก็ดี (๖) ด้วยการทำตัวเป็นที่เลี้ยงทารกก็ดี

(๗) ด้วยการรับสื่อก้าวให้เขาก็ดี (๘) ด้วยมิจฉาซีวะอย่างอื่น ๆ ที่พระพุทเจ้าทรงรังเกียจก็ดี

นี้ก็เรียกว่า อาจารย์.

[โคจร อโคจร]

“โคจรโรติ อตถิ **โคจร**. อตถิ **อโคจร**.”

คำว่า โคจร มีนิตะคำว่า โคจร ก็มี อโคจร ก็มี.

ตตถ กตโม **อโคจร** **อิเรกจโจ** (๑) เวสียโคจรโร วา โหติ (๒) วิชวาถุลลกุมาริปณฺฑกภิกขุณีปานาคารโคจรโร วา

(๓) สัสสุโร วิหริติ ราชูหิ ราชมหามตเตหิ ติตถียะหิ ติตถียสาวเกหิ อนนฺโลมิเกน คิหิสัสสะเคน

(๔) ยานิ วา ปน ตานิ **กุลานิ** อสสทธานิ อปฺปสนฺนานิ อุกโกสกปริภาสกานิ อนตถกามานิ อหิตกามานิ อผาสุกกามานิ

อโยคกเขมกามานิ ภิกขุณี ภิกขุณีนิ อูปาสกานํ อูปาสิกานํ, ตถารูปานิ กุลานิ เสวติ ภาตติ ปยิริปาสติ. **อัย** วุจจติ อโคจร.

ใน ๒ อย่างนั้น อโคจรเป็นไหน? ภิกษุบางรูปในศาสนานี้

(๑) เป็นผู้มียหญิงแพศยาเป็นโคจร (๒) หรือเป็นผู้มียหญิงหม้าย สาวเพื่อ บัณเฑาะก์ ภิกษุณี และโรงสุราเป็นโคจร

(๓) เป็นผู้คลุกคลีอยู่กับพระราชากับมหาอำมาตย์กับเดียรถีย์ โดยการสังสรรค์กับคฤหัสถ์อย่างไม่สมควร.^๒

(๔) ก็หรือว่าย่อมเสพ ย่อมคบ ย่อมเข้าไปนั่งใกล้ ซึ่งตระกูลทั้งหลายที่ไม่มีศรัทธา ไม่เลื่อมใส ที่ด่าว่าเอา

ที่มุ่งสิ่งอันไม่มีประโยชน์(ให้) มุ่งสิ่งที่ไม่เกื้อกูล(ให้) มุ่งความไม่เหมาะสม(ให้) มุ่งความไม่เกษมจากโยคะ(ให้)

แก่พวกภิกษุ ภิกษุณี อูปาสก อูปาสิกา. นี้เรียกว่า อโคจร.

ตตถ กตโม **โคจร** **อิเรกจโจ** (๑) น เวสียโคจรโร โหติ ... น ปานาคารโคจรโร โหติ.

(๓) อัสสุโร วิหริติ ราชูหิ ... ติตถียสาวเกหิ อนนฺโลมิเกน คิหิสัสสะเคน. (๔) ยานิ วา ปน ตานิ กุลานิ สทธานิ ปสนฺนานิ

โอปานภูตานิ กาสาวปชฺโชตานิ อีสิวาตปวิฏวาทานิ อตถกามานิ ... โยคกเขมกามานิ ภิกขุณี ภิกขุณีนิ อูปาสกานํ อูปาสิกานํ,

ตถารูปานิ กุลานิ เสวติ ภาตติ ปยิริปาสติ. **อัย** วุจจติ โคจร.

ใน ๒ อย่างนั้น โคจรเป็นไหน? ภิกษุบางรูปในศาสนานี้ (๑) ไม่เป็นผู้มียหญิงแพศยาเป็นโคจร ... (๒) ไม่เป็นผู้มียโรงสุราเป็นโคจร.

(๓) ไม่คลุกคลีอยู่กับพระราชากับสาวกของเดียรถีย์ โดยการสังสรรค์กับคฤหัสถ์ที่ไม่สมควร.

(๔) ก็หรือว่าย่อมเสพ ย่อมคบ ย่อมเข้าไปนั่งใกล้ ซึ่งตระกูลทั้งหลาย ที่มีศรัทธาเลื่อมใส เป็น(ดู)บ่อน้ำ^๓

๑ น เวฬุทานน วาติอาทิสฺส วาสทโท อติเรโก วีย ทิสฺสตี.

๒ อนนฺโลมิเกน คิหิสัสสะเคน มหาภิกขาเขียนไว้ไม่มีคำ คิหิ ว่า อนนฺโลมิเกน สัสสะเคน มีปัญหาอยู่ว่า เดียรถีย์นับเป็นคฤหัสถ์หรือไม่.

รุ่งเรื่องด้วยผ้ากาสาหวัด มีกลิ่นอายฤกษ์เข้าออก^๓ มุ่งประโยชน์(ให้) ... มุ่งธรรมที่เกษมจากโยคะ(ให้)
แก่พวกภิกษุ ภิกษุณี อุบาสก อุบาสิกา. นี้เรียกว่า โคจร.

อิตติ อิมินา จ อจาเรณ อิมินา จ โคจเรณ อุปเตโต โหติ สมุเปโต อุปาคโต สมุปากโต อุปปนโน สมุปนโน สมณนาโคโต
เตน วุจจติ “อาจารย์โคจรสมุปนโนติ.”^๒

ภิกษุผู้ไปเข้าจนถึง เป็นผู้เข้ามาจนถึง เป็นผู้ปฏิบัติจนถึง เป็นผู้ประกอบพร้อม ด้วยอาจารย์นี้ด้วย^๓ ด้วยโคจรนี้ด้วย
โดยนัยที่กล่าวมานี้ เพราะเหตุนี้ ท่านจึงเรียกว่า อาจารย์โคจรสมุปนโน (ผู้ถึงพร้อมด้วยอาจารย์และโคจร).

[อนาจาระ ๒]

อปิเจตถ อิมินาปิ นเยน อาจารย์โคจรา เวทิตพพา.

ในข้อนี้ บัณฑิตพึงทราบอาจารย์และโคจร แม้โดยนัย(ต่อไป)นี้อีกนัยหนึ่ง.

ทวิโธ หิ อนาจาโร กายิโก จ วาจสิโก จ.

ก็อนาจาระมี ๒ อย่าง คือ อนาจาระทางกาย และอนาจาระทางวาจา.

[อนาจาระทางกาย]

[22] ตตถ กตโม กายิโก อนาจาโร. อธิเกจโจ สงฆคโตปิ อจิตติการกโต

ใน ๒ อย่างนั้น อนาจาระทางกายเป็นไหน? ภิกษุบางรูปในพระศาสนานี้ แม้อยู่ในชุมชนสงฆ์ ก็ไม่กระทำความยำเกรง

(๑) เถเร ภิกขุ ฆฎฎยนโตปิ ติฎฐติ ฆฎฎยนโตปิ นิสิตติ.	(๑) ยืนเบียดบ้าง นั่งเบียดบ้าง ซึ่งภิกษุทั้งหลายผู้เถระ.
(๒) ปุโรโตปิ ติฎฐติ ปุโรโตปิ นิสิตติ.	(๒) ยืนหน้า(ท่าน)บ้าง นั่งหน้า(ท่าน)บ้าง.
(๓) อุจเจปิ อาสเน นิสิตติ.	(๓) นั่งอาสนะสูง(กว่าท่าน)บ้าง.
(๔) สีสัมปิ ปารูปิตวา นิสิตติ.	(๔) นั่งคลุมศีรษะบ้าง.
(๕) ลิตโกปิ ภณติ. พาหาวิกเขปโกปิ ภณติ.	(๕) ยืนพุดบ้าง ^๔ ยกมือขวกไขว่พุดบ้าง.

๓ โอปานภูตานิ มหาฎีกาแก้วว่า ตระกูลที่มีศรัทธาเลื่อมใส นั้น เป็นดุษฎีอันควรเป็นที่ลงไปดื่มหรือใช้ตามสบายแห่งหมู่ภิกษุภิกษุณี เหมือนสระโบกขรณี
ที่เขาขุดไว้เป็นสาธารณะที่ทางสี่แยก ฉะนั้น.

๑ อธิสวาทปฏิวาตานิ มหาฎีกาแก้วว่า ตระกูลเช่นนั้น ย่อมมีพวกฤกษ์คือภิกษุภิกษุณีเข้าออกกันอยู่เสมอ จึงมีลมจิวรและลมสรีระที่เกิดแต่การคู้แขนเหยียด
แขนเป็นต้น ของท่านพวกฤกษ์เหล่านั้นกระพืออยู่เรื่อยๆ น่าจะเห็นว่า วาดศัพท์ในที่นี้ โดยความก็หมายถึงกลิ่นนั่นเอง เพียงลมจิวรและลมสรีระของ
ท่านเหล่านั้น คงไม่มีอะไรมาจนควรเป็นที่สังเกต แต่กลิ่นที่ฟุ้งออกมาแต่จิวรและสรีระของท่านเหล่านั้นสมควรจะได้ไวยาหารว่า “อสิวาต” ละ กลิ่นเมื่อ
ท่านเข้าสู่บ้านเป็น วาด กลิ่นเมื่อท่านออกจากบ้านเป็น ปฏิวาต หรือเมื่อเดินสวนกันเป็นปฏิวาต แต่มหาฎีกาแก้อรธปฏิวาต เป็น ปวายิต ถ้าเช่นนั้น
ก็แปลว่า “ฟุ้งไปด้วยกลิ่นพระฤกษ์” ฟุ้งได้ดี.

๒ อภิ. วิ. ๓๕/๓๓๑.

๓ อภิ. วิ. ๓๕/๓๓๑. อุปเตโต โหติ สมุเปโต อุปาคโต สมุปากโต อุปปนโน สมุปนโน สมณนาโคโต ศัพท์เหล่านี้ความเดียวกันทั้งนั้น บาลีท่านชอบเก็บ
ศัพท์ที่มีความเดียวกันมาเรียงไว้ด้วยกันมากๆ น่าจะมีได้ประสงค์จะแปลหมดทุกศัพท์ เพราะยิ่งแปลละเอียดจนหมด ก็ยังไม่เป็นภาษา น่าจะมี
ประสงค์ว่า ใครแปลศัพท์หนึ่งไม่ได้ ก็อาจแปลศัพท์หลังได้ หรือแปลได้ศัพท์ใดศัพท์หนึ่งก็ใช้ได้ แต่เราจะทิ้งศัพท์ของท่านเฉยๆ ก็อย่างไรอยู่ จึงหา
ทางแปล โดยรวมเป็นคู่ๆ เช่นนั้น คู่ อุปเตโต แปลว่า เข้าไปจนถึง, คู่ อุปาคโต แปลว่า เข้ามาจนถึง, คู่ อุปปนโน แปลว่า ปฏิบัติจนถึง,
ส่วน สมณนาโคโต เป็นศัพท์เดี่ยวรวบท้าย.

๔ มหาฎีกาขยายความว่า อุปริ ติฎฐนโต วีย อาสนนตรฎฐาเน จิตโกปิ ภณติ

“ยืนพุดอยู่ใกล้ท่านมาก รวากะยืนอยู่บน(ศีรษะท่าน)” ยืนแบบนี้ ภาษาไทยว่า ยืนค้ำ(หัว).

- (๖) เถรานํ ภิกขุณํ อนุปาหนานํ จงกมนตานํ,
สอุปาทโน จงกมตี.
- (๗) นิเจ จงกเม จงกมนตานํ, อุจเจ จงกเม จงกมตี.
- (๘) ฉมายํ จงกมนตานํ, จงกเม จงกมตี เถเร ภิกขุ
อนุปชชชปิ ติฏฐตี อนุปชชชปิ นิสิตตี.
- (๙) นเวปี ภิกขุ อาสเนน ปฏิพาหตี.
- (๑๐) ชนตาชเรปี เถเร ภิกขุ อนุปุจฉิตวา กุณฺฐํ ปกฺขิปตี
ทวารํ ปีทหตี.
- (๑๑) อุทกตติเถปี เถเร ภิกขุ ฆณฺณยนฺโตปี โอตฺรตี
ปุโรโตปี โอตฺรตี ฆณฺณยนฺโตปี นุหายตี
ปุโรโตปี นุหายตี ฆณฺณยนฺโตปี อุตฺตรตี
ปุโรโตปี อุตฺตรตี.
- (๑๒) อนฺตรชฺรํ ปวิสฺนฺโตปี เถเร ภิกขุ ฆณฺณยนฺโตปี คจฉตี
ปุโรโตปี คจฉตี โววกมม เถรานํ ภิกขุณํ
ปุโรโต ปุโรโตปี คจฉตี.
- (๑๓) ยานิปิ ตานิ โหนฺติ กุลานํ **โอรฺรภาณิ** คุฬฺหานิ จ
ปฏิจฉนฺนานิ จ ยตถ **กฺลิตฺถโย** **กฺลุมฺมาริโย** นิสิตฺนตี
ตตถปิ สหสา ปวิสตี.
กุมารกสฺสปิ สิริํ ปรามสตี.
- (๖) เมื่อภิกษุผู้เถระไม่สวมรองเท้าจกรมอยู่
ตนสวมรองเท้าจกรมบ้าง.
- (๗) เมื่อท่านจกรมอยู่ในที่จกรมต่ำ
ตนจกรมอยู่ในที่จกรมสูงบ้าง.
- (๘) เมื่อท่านจกรมอยู่ที่พื้นดิน ตนจกรมบนที่จกรมบ้าง
ยืนแทรกบ้าง นั่งแทรกบ้าง ซึ่งภิกษุผู้เถระ.
- (๙) กั้นภิกษุใหม่ด้วยอาสนะบ้าง.^๑
- (๑๐) ยังไม่ทันขอโอกาสภิกษุผู้เถระ แม้ในเรือนไฟ
ชนพื้นไป ปิดประตูไป.
- (๑๑) แม้ที่ท่าน้ำ เดินเสียดสีภิกษุผู้เถระลงไปบ้าง
ลงก่อนบ้าง เบียดอาบบ้าง อาบก่อนบ้าง
เบียดขึ้นบ้าง ขึ้นก่อนบ้าง.
- (๑๒) แม้เข้าไปสู่ละแวกบ้าน ก็เดินเบียดเสียดภิกษุผู้เถระ
ไปบ้าง ไปก่อนท่านบ้าง หลีกขึ้นหน้าพระเถระ
ไปบ้าง.
- (๑๓) อนึ่ง ห้องเรือนของตระกูลทั้งหลายที่เป็นห้องลับ
และเขาปิดไว้ ซึ่งเป็นที่กุลสตรีกุลมารีนั่งกัน
ก็พลุนผลันเข้าไปในห้องนั้นบ้าง. ลูบลำศีระชะ
เด็กชายบ้าง.

อัย วุจฺจติ กายิโก อนาจาโร.

นี้เรียกว่า อนาจาระทางกาย.

[อนาจาระทางวาจา]

ตตถ กตโม วาจสีโก **อนาจาโร**. **อิธกจโจ** สงฺกมฺโตปี อจิตฺตี
การกโต

- (๑) เถเร ภิกขุ อนุปุจฉา ธมฺมํ ภณฺตี ปญฺหํ วิสชฺเซตี
ปาฏิโมกฺขํ อุททิสตี.
- (๒) ฐิตโกปี ภณฺตี พาทาวิกฺเขปโกปี ภณฺตี.

ใน ๒ อย่างนั้น อนาจาระทางวาจาเป็นไฉน? ภิกษุบางรูปใน
ศาสนานี้ แม้อยู่ในชุมชนสงฆ์ก็ไม่ทำความยำเกรง

- (๑) ยังมีได้ขอโอกาสภิกษุผู้เถระ กล่าวธรรมไป แก้ปัญหาไป
สวดปาฏิโมกข์ไป.
- (๒) ยืนพูดบ้าง ยกมือขวักไขว่พูดบ้าง.

๑ คือไม่นั่งตามที่อันสมควรแก่ตน นั่งหลังไปหรือนั่งต่ำไป เป็นเหตุให้ภิกษุใหม่หาที่นั่งไม่ได้ เพราะที่อันสมควรแก่ตน
ท่านั่งเสียแล้ว จะไปนั่งหน้าเหนือท่านก็ไม่ได้.

(๓) อนุตรขร ปวิภูโฐปี อิตถิ วา กุมาริ วา เอวมาห
“อิตถณนาเม อิตถงโคตเต ‘กั อตถิ ยาคุ. อตถิ ภาตตี.’
อตถิ ขาพณียิ.
กั ปวิสสาม. กั ขาทิสสาม. กั ภูณชิสสาม.
[23] กั วา เม ทสสชาติ วิปปลปติ.

(๓) แม่เข้าไปสู่ละแวกบ้าน กล่าวกะหญิงหรือเด็กหญิงอย่างนี้
ว่า “แน่แม่ผู้มีชื่ออย่างนี้ ผู้มีโคตรอย่างนี้
ข้าวต้มยังมีอยู่หรือ? ข้าวสวยมีอยู่หรือ?
ของเคี้ยวมีอยู่หรือ?”
พูดพล่ามไปว่า “อาตมาจักดื่มอะไร? จักเคี้ยวอะไร?
จักฉันอะไร?”
หรือว่า “ท่านทั้งหลายจักให้อะไรแก่อาตมา?” ดังนี้.

อัย วุจจติ วาจสิโก อนาจาโร.

นี้เรียกว่า อนาจาระทางวาจา.

ปฏิบัติขวเสน ปนสส อจาโร เวทิตพโพ.

ส่วนอาจารย์ ฟังทราบโดยปฏิบัติขณัยแห่งอนาจาระนั้นเกิด.

อปิจ ภิกขุ สคารโว สปปติสโส ทิโรตตปสมปนโน

อีกนัยหนึ่ง ภิกษุผู้มีความเคารพ มีความยำเกรง ถึงพร้อมด้วยหิริโอตตปปะ

(๑) สุนิวตโถ สุปารุโต	(๑) นุ่งเรียบร้อย ท่มเรียบร้อย
(๒) ปาสาทิเกน อภิกกนเตน ปฏิกกนเตน
อาโลกิเตน วิลลิกิเตน สมมิณชิตเตน ปสริเตน	(๒) มีกริยาก้าวไป ถอยกลับ แล เหลียว
คู้แขน เขยียดแขน นำเลื่อมใส
(๓) โอกชิตตจกขุ	(๓) จักขุทอดลง
(๔) อิริยาปถสมปนโน	(๔) ถึงพร้อมด้วยอิริยาบถ
(๕) อินทริเยสุ คุตตทวาโร	(๕) รักษาทวารในอินทรีย์ทั้งหลาย
(๖) โภชเน มตตถญญ	(๖) รู้ประมาณในโภชนะ
(๗) ซาครियมนนุยุตโต	(๗) ประกอบเนื่องๆ ซึ่งซาครियธรรม
(๘) สติสมปชณญเณน สมมนนาคโต	(๘) กอปรด้วยสติสัมปชัญญะ
(๙) อปปิจโจ	(๙) มกน้อย
(๑๐) สนตญุโฐ	(๑๐) สันโตษ
(๑๑) อสัสญุโฐ	(๑๑) ไม่คลุกคลีด้วยหมู่
(๑๒) อารทธรวิโร	(๑๒) บรรารภความเพียร
(๑๓) อภิสมาจาริเกสุ สุกกจจการิ	(๑๓) กระทำโดยเคารพในภิกษุมหาจารสิกขาบททั้งหลาย
(๑๔) ครุจิตตติการพหุโล วิหระติ.	(๑๔) มากไปด้วยความเคารพและยำเกรงอยู่.

อัย วุจจติ อจาโร.

ความเป็นผู้มีความเคารพเป็นอาทิ นี้ เรียกว่า อาจารย์.

เอวี่ ดาว อาจาโร เวทิตโป.

ฟังทราบอาจารย์ดั่งนี้ก่อน.

[โคจร ๓]

[อุปนิสสัยโคจร]

โคจร ปน ติวโร อุปนิสสัยโคจร อารกขโคจร อุปนิพนธโคจร.

ส่วนโคจรมี ๓ อย่าง คือ อุปนิสสัยโคจร อารกขโคจร อุปนิพนธโคจร.

ตตถ กตโม อุปนิสสัยโคจร. ทสภกถาวตถคุณสมนนาโคโต กลยามมิตโต,
ยนิสสาย อสสุต สุนาติ สุต ปรีโยทเปติ กงข วิตรติ ทิฏฐี อชฺช กโรติ จิตตํ ปสาเทติ,
ยสส วา อนุสิขมาโน สทชาย วทตติ สีเสน สุตเตน จาเคน ปณญาย วทตติ. อัย วุจจติ อุปนิสสัยโคจร.

ในโคจร ๓ อย่างนั้น อุปนิสสัยโคจรเป็นไฉน?

กัลยามมิตรผู้ก่อปรด้วยคุณอันเป็นกถาวัตถุ ๑๐ ซึ่งเป็นที่บุคคลได้อาศัยแล้วย่อมฟังสิ่งที่ยังไม่เคยฟัง
ทำสิ่งเคยฟังแล้วให้แจ่มแจ้ง ชำความสงสัยเสียได้ ทำความเห็นให้ตรง ทำจิตใจให้ผ่องใสได้.

หรือบุคคลศึกษาตามกัลยามมิตรโดยอยู่ ย่อมเจริญด้วยศรัทธา ย่อมเจริญด้วยศีล สุตะ จาคะ ปัญญา.

กัลยามมิตรนี้เรียกว่า อุปนิสสัยโคจร.^๑

[อารกขโคจร]

กตโม อารกขโคจร. อธิ ภิกขุ อนุตรฆริ ปวิฏฐุ วิถี ปฎิปนโน (๑) โอกขิตตจกขุ ยุมตตทสสาวิ สํวโต คจจติ.

(๒) น หตถิ โอลเณโต น อสสัน รณํ น ปตติ น อิตถิ น ปุริส โอลเณโต

(๓) น อุทถิ โอลเณโต น อโร โอลเณโต น ทิสาวิทสมปิ เปกขมาโน คจจติ. อัย วุจจติ อารกขโคจร.

อารกขโคจรเป็นไฉน? ภิกขุในพระศาสนาเข้าไปสู่ละแวกบ้าน เดินไปตามถนน (๑) มีจักขุทอดลง มองดูชั่วแอก ส้ารวมไป

(๒) ไม่แลดูพลข้าง ไม่แลดูพลม้า ไม่แลดูพลรถ ไม่แลดูพลรบ ไม่แลดูหญิง ไม่แลดูชาย

(๓) ไม่แหงนดู ไม่ก้มดู ไม่เหลียวลอกแลก เดินไป. นี้เรียกว่า อารกขโคจร.^๒

๑ มหาภูิกาก่อรรถศัพทนี้ว่า สีลาทีนํ คุณานํ อุปนิสสัยภูโต โคจร อุปนิสสัยโคจร

“โคจรอันเป็นที่เข้าอาศัยแห่งคุณทั้งหลายมีศีลเป็นต้น ชื่อว่าอุปนิสสัยโคจร” แก้อย่างนั้นไม่สมกับบาลี ในนั้นท่านแสดงว่า โคจร (คือกัลยามมิตร)
เป็นที่อาศัยของบุคคล บุคคลได้อาศัยโคจรนั้นแล้วจึงได้อานิสงส์ เจริญด้วยศรัทธาของคุณ.

๒ มหาภูิกาก่อรรถศัพทนี้ว่า สติสงขาโต อารกขภูโตเอว โคจร อารกขโคจร “โคจรอันเป็นอารกข กล่าวคือสตินั้นแล ชื่อว่าอารกขโคจร”

[อุปนิพนธ์โคจร]

กตโม อุปนิพนธ์โคจร. จตตารโ สติปฏฐานา ยตถ จิตตํ อุปนิพนธติ.

วุตตถเหตุ ภาควตา “โก จ ภิกขเว ภิกขุโน โคจรโ. สโก เปตติโก วิสโย. ยทิทํ จตตารโ [24] สติปฏฐานาติ.”
อัย วุจจติ อุปนิพนธ์โคจรโ.

อุปนิพนธ์โคจรเป็นไหน? อุปนิพนธ์โคจร ได้แก่ สติปฏฐาน ๔ ซึ่งเป็นที่น่าจิตเข้าไปผูกไว้.

สมดังคำที่พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสไว้ว่า “(ถามว่า) คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย อะไรเล่าเป็นโคจรของภิกษุ?

(ตอบว่า) ธรรมที่เป็นวิสัยของบิดาของตน. ธรรมนี้คืออะไร? คือสติปฏฐาน ๔”^๑ นี้เรียกว่า อุปนิพนธ์โคจร.”

อิติ อิมินา จ อจาเรน อิมินา จ โคจเรณ อุปโต สมนนาโคโต เตนปิ วุจจติ “อาจารย์โคจรสมปนโนติ.

ภิกษุเป็นผู้เข้าถึง เป็นผู้ประกอบพร้อมด้วยอาจารย์นี้ด้วย ด้วยโคจรนี้ด้วย โดยนัยที่กล่าวมานี้

แม้เพราะเหตุนี้ จึงเรียกว่า อาจารย์โคจรสมปนโน (ผู้ถึงพร้อมแล้วด้วยอาจารย์และโคจร).

“อณุมตเตสุ วขเชสุ ภายทสสาวีติ อณุปมาเนสุ อสณจิจจ อาปนนเสชียอกุสลจิตตูปปาทาทีเกเทสุ วขเชสุ ภายทสสนสีโล.

ชื่อว่า มีปกติเห็นเป็นภัยในโทษมาตรว่าเล็กน้อย ความว่า เป็นผู้ที่มีปกติเห็นเป็นภัยในโทษทั้งหลายมีประมาณน้อย

อันต่างโดยโทษเป็นต้นว่าเสชียวัตรที่ไม่จงใจล่วงและจิตตูปปาทาที่เป็นอกุศล.

“สมาทาย ลิกขติ ลิกขาปเทสุติ ยงกิลยจิ ลิกขาปเทสุ ลิกขิตพพํ, ตํ สพพํ สมมา อาทาย ลิกขติ.

ชื่อว่า ย่อมสมาทนศึกษาอยู่ในสิกขาบททั้งหลาย ความว่า

คืออย่างใดอย่างหนึ่งที่ต้องศึกษาอยู่ในสิกขาบททั้งหลาย ก็ถือศีลทั้งปวงนั้นด้วยดี ศึกษาอยู่.

เอตถ จ “ปาฏิโมกขสัวรสูโตติ เอตตาวตา จ ปุคคลาธิฐฐานาย เทสนาย ปาฏิโมกขสัวรสีลํ ทสสิตํ.

‘อาจารย์โคจรสมปนโนติอาทิ ปน สพพํ, ยถา ปฏิปนนสส ตํ สีลํ สมปชชติ, ตํ ปฏิปตตี ทสเสตํ วุตตนติ เวทิตพพํ.

ก็ในอธิการแห่งปาฏิโมกขสังวรศีลนี้ พึงทราบว่า

ปาฏิโมกขสังวรศีล พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงแสดงโดยปุคคลาธิฐฐานเทศนาด้วยบทว่า ปาฏิโมกขสัวรสูโต เพียงบทเดียวนี้.

ส่วนคำว่า อาจารย์โคจรสมปนโน เป็นต้น พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสเพื่อทรงแสดงข้อปฏิบัติอันเป็นทางถึงพร้อมแห่งศีลนั้น

ทั้งหมดนั้นแก่ผู้ปฏิบัติ.

๑ ส. มหาวาร. ๑๘/๑๘๘.

๒ ส. มหาวาร. ๑๘/๑๘๘. มหาฎีกาแก้อรรถตรงนี้ว่า สโก เปตติโก วิสโยติ อตตโน ปิตุ สมมาสมพุทตสส สนตโก เตน ทิฏฐุ ทสสิโต จ วิสโย -

“สามบทว่า สโก เปตติโก วิสโย ความว่า ธรรมอันเป็นสมบัติของบิดา คือพระสัมมาสัมพุทธเจ้าของตน เป็นวิสัยที่พระบิดานั้นทรงเห็นและทรงแสดงแล้ว” พระบาลีนี้สำนวนฟังยาก คิดไม่เห็นว่าจะทำอย่างไรจึงใช้สำนวนแบบนี้.

๓ ศัพท์นี้มีมหาฎีกาแก้ว่า กम्मฏฐานสงขาโต จิตตสส อุปนิพนธนฏฐานภูโต โคจรโ อุปนิพนธ์โคจรโ

“โคจรอันเป็นที่เข้าไปผูกจิตไว้ กล่าวคือกัมมฏฐาน ชื่อว่าอุปนิพนธ์โคจร”

โคจร ๓ ตามนัยนี้ เป็นคน ๑ คืออุปนิสสยโคจร ได้แก่กัยณมิตร เป็นธรรม ๒ คือ อารักขโคจร ได้แก่สติ อุปนิพนธ์โคจร ได้แก่กัมมฏฐาน (สติปฏฐาน).

[อินทริยสังวรศีล]

ยมปนเนตฺ ตทนนตฺริ “โส จกขุณา รูปํ ทิสฺวาติอาทินา นเยน ทสฺสิตํ อินทริยสังวรศีลํ, ตตถ.

ส่วนอินทริยสังวรศีลนั้นใด ที่พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงแสดงไว้โดยนัยว่า “ภิกษุ นั้นเห็นรูปด้วยจักขุ” ดังนี้เป็นอาทิ ในลำดับแห่งปาฏิโมกขสังวรศีลนั้น, พึงทราบวินิจฉัยในอินทริยสังวรศีลนั้นดังต่อไปนี้:-

“โสติ โส ปาฏิโมกขสังวรศีเล ฐิตโต ภิกขุ.

บทว่า ภิกษุ นั้น ได้แก่ ภิกษุผู้ตั้งอยู่ในปาฏิโมกขสังวรศีลนั้น.

“จกขุณา รูปํ ทิสฺวาติ การณฺวเสน “จกขุติ ลทฺธโวหาเรน รูปทสฺสนสมตเถน จกขุวิญญาเณน รูปํ ทิสฺวา.

คำว่า เห็นรูปด้วยจักขุ ความว่า

เห็นรูปด้วยจักขุวิญญาณอันสามารถในการเห็นรูป ซึ่งได้โหวหารจักขุ ด้วยอำนาจแห่งความเป็นเหตุ.^๑

โบราณา ปนาหุ “จกขุ รูปํ น ปสฺสตี อจิตตกตฺตา. จิตฺตมปี น ปสฺสตี อจกขุกตฺตา.

ทวารารมมณสงฆมฺหุ ปน จกขุปฺปสาทวตฺถุเถน จิตฺเตน ปสฺสตี.

จริงอยู่ โบราณจารย์ทั้งหลายกล่าวไว้ว่า “จักขุยอมไม่เห็นรูป เพราะจักขุไม่มีจิต. แม้จิตก็มิได้เห็นรูป เพราะจิตไม่มีจักขุ. แต่เมื่อทวารกับอารมณ์กระทบกันเข้า บุคคลยอมเห็นรูปด้วยจิตมีจักขุประสาทเป็นที่ตั้ง.”

อิทิสฺสึ ปเนสา “ธฺนฺนา วิชฺฌตฺติอาทิสฺสุ วิย สสมฺภารกฺกา นาม โทตี.

ก็คำพูดเช่นนี้ชื่อว่า สัมภารกกา เหมือนกถาในคำว่า ยิ่งด้วยธฺน เป็นต้น^๒

ตสฺมา “จกขุวิญญาเณน รูปํ ทิสฺวาติ อยเมเวตถ อตฺถโถตี.

เพราะเหตุนี้ ความที่ว่า เห็นรูปด้วยจักขุวิญญาณ นั้นนั่นแหละ เป็นความหมายในคำว่า เห็นรูปด้วยจักขุ นั้น.

“น นิमितฺตคฺคาหิตี อิตฺถิปุริสนิมิตฺตํ วา สฺกฺกนิमितฺตาทิกํ วา กิเลสวตฺถุญฺตํ [25] นิमितฺตํ น คณฺหาตี. ทิฏฺฐมฺตเตเยว สณฺฐาตี.

บทว่า น นิमितตคคาหิตี ความว่า ย่อมไม่ถือเอานิมิตว่าหญิงหรือชาย หรือนิมิตอันเป็นที่ตั้งแห่งกิเลสมีสุกนิมิตเป็นต้น.

ยังหยุดอยู่ในอาการสักว่าเห็นเท่านั้น.

“นानุพฺพยฺชนคฺคาหิตี กิเลสานํ อนุพฺพยฺชนโต ปากฺกฏภาวกรณฺโต อนุพฺพยฺชนนฺตี ลทฺธโวหาเร

หตฺถปาทสฺสิสฺสทกฺกิตฺถิลปิตฺวิโลกิตาทิเภาทํ อากาเร น คณฺหาตี, ยํ ตตฺถ ภูตํ, ตเทว คณฺหาตี เจตฺติยปพฺพตฺวาสิ มหาติสฺสสฺสเถโร วิย.

บทว่า นานุพพยชนคคาหิตี ความว่า ย่อมไม่ถือเอาอาการ อันต่างโดยมือเท้า ศีรษะ และการหัวเราะ การพูด การอเลาะ การแลเหลียวเป็นต้น ซึ่งได้โหวหารว่าอนุพพยชนะ เพราะเป็นอนุพพยชนะ คือเป็นเครื่องทำความปรากฏแห่งกิเลสทั้งหลาย, สิ่งใดเด่นอยู่ในสรีระนั้น, ก็ถือเอาสิ่งนั้น(เป็นอารมณ์) เหมือนพระมหาดิสสเถระผู้อยู่ในเจตียบรรพตฉะนั้น.

๑ ตรงนี้เข้าใจยาก แม้ดูมหาฎีกาแล้วยังไม่ง่ายขึ้น ดูเหมือนจะหมายความดังนี้ จักขุเป็นเหตุให้เกิดผลคือการเห็นรูปขึ้น ถึงแม้ว่าต้องมีวิญญาณประกอบ การเห็นนั้นจึงจะสำเร็จก็ตาม แต่วิญญาณเป็นเหตุสาธารณะอันไม่ปรากฏ ส่วนจักขุเป็นสาธารณะที่ปรากฏ เพราะฉะนั้น พูดเพียงว่า

“เห็นด้วยจักขุ” ก็ซึมซาบกันดี เหมือนคำว่า “เสียงกลอง” กลองเป็นเหตุจำเพาะให้เกิดผลคือเสียงกลอง ถึงแม้ว่าจะต้องมีคนตีหรือมีสิ่งอะไรมา กระทบมันจึงจะเกิดเสียง แต่ว่าพูดแต่ผลกับเหตุจำเพาะว่าเสียงกลอง เราก็เข้าใจซึมซาบดี ไม่จำเป็นต้องพูดให้หมดว่า “เสียงแห่งกลองอันเขาตีแล้ว.”

๒ สัมภารกกา แปลว่า คำพูดมีสัมภาระ คือมีองค์ประกอบจึงจะได้ความสมบูรณ์ เช่นคำว่า ยิ่งด้วยธฺน สัมภาระของคำนี้คือลูกธฺน เพราะว่าถ้าไม่มีลูกธฺน การยิ่งก็ไม่สำเร็จ แต่เมื่ออิงลูกธฺนออกไปจากแง่ธฺนเสร็จแล้ว ก็พูดว่า “ยิ่งด้วยธฺน” เป็นอันรู้กันฉับใด คำว่าเห็นรูปด้วยจักขุ ก็มีสัมภาระคือจักขุ วิญญาณฉับนั้น.

[เรื่องพระมหาดิสนิถะ]

ตี กิร เจตียปพพตา อนุรธาปุรี ปินทจารตถาย อากจณต อณญตรา **กุลสุณหา** สามิเกน สหุธิ ภณชิตวา สุมณชิตปสาธิตา เทวกลญา วีย กาลสเสว อนุรธาปุโรต นิภขมิตวา ญาติขริ คจณตี อนุตรามคเค ทิสวา วิปลตตถจิตตา มหาหสิตี หสิ. มีเรื่องเล่าว่า หญิงสะใภ้แห่งตระกูลคนใดคนหนึ่ง ทะเลาะกับสามี ตกแต่งและประดับกายเสียสวย^๑ ราวกะเทพกัญญา ออกจากอนุรธาปุระแต่เช้าตรู่ เดินไปสู่เรือนญาติ ในระหว่างทาง ได้พบพระมหาดิสนิถะนั้นผู้เดินจากเจตียบรรพต มาสู่ออนุรธาปุระ เพื่อเที่ยวบิณฑบาต เกิดมีจิตวิปลาสหัวเราะดั่งขึ้น.

เถโรปิ “กิมตติ โอลิเกนโต ตสสา ทนตฏฐิกเก อสุภสณญ์ ปฏิลกิตวา อรหตต ปาปุณิ.

ฝ่ายพระเถระแลดูว่า “นี่อะไร” กลับได้อสุภสังญาในพินของหญิงนั้น แล้วได้บรรลุพระอรหัต.

เตน วุตติ.

เพราะเหตุนี้ พระโบราณจารย์จึงกล่าวไว้(เป็นคาถา) ว่า

ตสสา ทนตฏฐิกเก ^๒ ทิสวา	ปุพพสณญ์ อนุสสิริ
ตตเถว โส ฐิตเถโร	อรหตต อปาปุณิตี.

พระเถระเห็นพินของหญิงนั้นแล้ว หวนระลึกถึงสังญาเก่า^๓ ท่านยืนอยู่ในที่นั้นนั่นเอง ได้บรรลุพระอรหัต.

สามิโกปิ โข ปนสสา อนุมคค คจณโต เถโร ทิสวา “กจจิ ภนเต อิตถิ ปสสธาทิ ปุจฉิ.

ข้างฝ่ายสามีของนางเดินติดตามมา พบพระเถระเข้าจึงถามว่า “ท่านผู้เจริญ ท่านเห็นหญิงบ้างหรือ?”

ตี **เถโร** อาห

นาภิกานามิ อิตถิ วา	ปุริสสิ วา อิตโต คตติ ^๔
อปิจ อฏฐิสงฆา โฏ	คจจเตส มหาปเถติ.

พระเถระกล่าว(เป็นคาถา)กะเขาว่า

ฉันไม่ทราบว่าคุณหรือชายเดินไปจากที่นี่. แต่ร่างกระดูกนั้น กำลังเดินไปในทางใหญ่.

๑ สุมณชิตปสาธิตา มหาภิกากแยกเป็น ๒ ศัพท์ และให้วรรคเป็น ๒ นัย นัยหนึ่งประดับกายด้วยเครื่องประดับต่างๆ อันเป็นอาหริมะ คือเป็นของนอกกาย นำเอาเข้ามาประดับ (เช่นตุ้มหู แหวน) เรียก มัณชนะ แต่งตัวเช่นอกกลืนเป็นต้น เรียก ปสาธนะ อีกนัยหนึ่ง แต่งด้วยเครื่องประดับเป็น ปสาธนะ แต่งตัวเช่นแถมปาก แถมตา เป็น มัณชนะ นัยหลังนี้ชอบด้วยอากาศสถาน เพราะเครื่องประดับใหญ่ของท่านมหาอุบาลิกาวีสาขา ก็เรียกว่า มหาลดาปสาธนะ ส่วนมัณชนะ เป็นการแต่งร่างกายให้สวยงาม เช่นผัดหน้า แต่งคิ้ว ปาก เล็บ เป็นต้น.

๒ ทนตฏฐิกนติปิ.

๓ มหาภิกาวา พระเถระท่านได้เจริญอฏฐิกัมมฐานอยู่ก่อนแล้ว เพราะฉะนั้น พอเห็นพินของหญิงนั้น อฏฐิกสังญาก็เกิดขึ้นทันที และเพราะความที่ท่านชำนาญสังญานั้น ร่างของหญิงนั้นเลยปรากฏแก่ท่านเป็นร่างกระดูกไปทั้งร่าง.

๔ ส. ม. ย. อิตถิ วา ปุริสสิ วา อิตโต คตติ.

“ยตวาธิกรณเมนนติอาทิมหิ

ยัการณา ยสส จกขุนทริยาสัรสุส เหตุ, เอน^๑ ปุคคัล สติกวาณฺณ จกขุนทริยํ อสัตุํ อพิทิตจกขุทวารํ หุตฺวา วิหรนฺตุ
เอเต อภิขณาทโย **ธมฺมา** อนฺวาสุสเวยฺยํ อนฺุพฺนเรยฺยํ.

ในคำว่า ยตวาธิกรณเมนน เป็นต้น มีวินิจฉัยว่า

ธรรมทั้งหลายมีอภิขณาเป็นต้นเหล่านั้น พึงไหลไปตาม คือพึงติดตามบุคคลนั้น ผู้สำรวมจักขุนทริยํ คือเป็นผู้มีจักขุทวารอันไม่ปิด
ด้วยบานประตูคือสติอยู่ เพราะเหตุใด คือเพราะเหตุแห่งการไม่สำรวมจักขุนทริยอันใด.

“ตสฺส สัรฺวราย ปฏฺิปปชฺชตีติ ตสฺส [26] จกขุนทริยสฺส สติกวาณฺณ ปิทหนตฺถาย ปฏฺิปปชฺชตี.

ชื่อว่า ย่อมปฏิบัติเพื่อกันจักขุนทริยนั้น ความว่า ย่อมปฏิบัติเพื่อปิดจักขุนทริยนั้น ด้วยบานประตูคือสติ.

เอวํ ปฏฺิปปชฺชนฺโตเยว จ “รกฺขติ จกขุนทริยํ. จกขุนทริเย สัรฺวํ อาปชฺชตีติปิ วุจฺจติ.

ก็ภิกษุปฏิบัติอยู่อย่างนั้นนั่นแล ท่านกล่าวว่า “ย่อมรักษาจักขุนทริยบ้าง. ย่อมถึงความสำรวมในจักขุนทริยบ้าง.”

ตตฺถ กิจฺจาปี จกขุนทริเย **สัรฺวโร** วา **อสัรฺวโร** วา นตฺถิ. น หิ จกขุปฺปสาทํ นิสฺสาย **สติ** วา **มฺภูจฺจุสจฺจํ** วา อฺปฺปชฺชตี.

ในคำว่า ถึงความสำรวมในจักขุนทริย นั้น พึงทราบว่ อันที่จริง ความสำรวมหรือไม่สำรวมก็ตาม ในจักขุนทริยหาไม่.
เพราะสติก็ดี ความหลงลืมสติก็ดี มิได้อาศัยจักขุประสาทเกิดขึ้น.

อปิจ ยทา **รูปรามมณฺเ** จกขุสฺส อาปาลํ อาคจฺจติ, ตถา ภาวฺเค ทฺวิกชตฺตุํ อฺปฺปชฺชิตฺวา นิสฺสุทฺเธ,
กิริยามโนธาตฺ อวาชชนกิจจํ สาธยมานา อฺปฺปชฺชิตฺวา นิสฺสุทฺติ ตโต **จกขุวิญญาณํ** ทสฺสนกิจจํ
ตโต **วิปากมโนธาตฺ** สมฺปฏฺิจฺจนนกิจจํ ตโต **วิปากาเหตุกมโนวิญญาณธาตฺ** สนฺตฺริณกิจจํ
ตโต **กิริยาเหตุกมโนวิญญาณธาตฺ** วัณฺณัฐพฺพนกิจจํ สาธยมานา อฺปฺปชฺชิตฺวา นิสฺสุทฺติ. ตทหนนฺตรํ **ชวณํ** ชวติ.

อนึ่ง ในเวลาที่รูปารมณมาสู่คลองจักขุ เมื่อภวังคจิตเกิดดับไปสองขณะแล้ว

มโนธาตุดันเป็นกิริยาให้สำเร็จอวัชชนกิจ (กิจคือการนึกห่วงอากรมณ) เกิดขึ้นแล้วดับไป.

แต่นั้น จักขุวิญญาณให้สำเร็จทสสนกิจ (คือกิจการเห็น) เกิดขึ้นแล้วดับไป.

ต่อนั้น มโนธาตุดันเป็นวิปากให้สำเร็จสัมปฏิจฉนนกิจ (กิจคือการรับเอา) เกิดขึ้นแล้วดับไป.

ที่นั่น มโนวิญญาณธาตุดันเป็นเหตุกวิปากให้สำเร็จสนตฺริณกิจ (กิจคือการตรึงตรอง) เกิดขึ้นแล้วดับไป.

ครั้งแล้ว มโนวิญญาณธาตุดันเป็นเหตุกิริยาให้สำเร็จวัณฺณัฐพฺพนกิจ (กิจคือการกำหนดเอา) เกิดขึ้นแล้วดับไป.

ในลำดับนั้น ชวณจิตจึงแล่นไป.

ตตฺรปิ เณว ภาวฺคสมเย น อวาชชนาทีนํ อณฺุยฺตรสมเย **สัรฺวโร** วา **อสัรฺวโร** วา อตฺถิ.

ความสำรวมหรือความไม่สำรวมก็ตาม ในสมัยทั้งหลายเมื่อนั้น คือ

ในภวังคสมัยก็ไม่มี ในบรรดาสมัยแห่งวิถีจิตมีอวัชชนะเป็นต้นสมัยใดสมัยหนึ่งก็ไม่มีเลย.

ชวณกฺขณฺเ ปน สเจ **ทฺุสสีลยํ** วา **มฺภูจฺจุสจฺจํ** วา **อณฺุญญาณํ** วา **อกฺขนฺติ** วา **โกสชฺชํ** วา อฺปฺปชฺชตี, **อสัรฺวโร** โหติ.

แต่ทว่า ในขณะที่ชวณจิต ถ้าความทฺุสสีลก็ดี ความหลงลืมสติก็ดี ความไม่รู้ก็ดี ความไม่อดทนก็ดี ความเกียจคร้านก็ดี เกิดขึ้นไซ้,
ความไม่สำรวมก็มีขึ้น.

เอว โหนโต ปน โส “จกขุนทริเย อสัโรติ วุจจติ.

ก็ความไม่สำรวมที่มีขึ้นอย่างนี้นั้น พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสว่า ความไม่สำรวมในจักขุนทริย.

กสฺมา. ยสฺมา, ตสฺมี สติ, ทวารมฺปิ อคฺคตํ โหติ. กวางฺคมฺปิ. อวชฺชนาทีนฺปิ วิถิจิตฺตานิ.

เพราะเหตุไร? เพราะเหตุว่า, เมื่อความไม่สำรวมนั้นมีอยู่, แม้ทวารก็เป็นอันไม่ได้คุ้มครอง.

แม้กว้างคจิต แม้วิถิจิตมีอวัชชนะเป็นต้น ก็เป็นอันไม่ได้คุ้มครอง(ไปตามกัน).

ยถา ก็?

เปรียบเหมือนอะไร?

ยถา, นครเร จตุสุ ทวารเรสุ อสัระเตสุ, กิจจาปิ อนฺโตฆรทวารโกฏฐกคพภาทโย สุสัระตา โหนติ,

ตถापि อนฺโตนคร สพพํ ภาณํ อรกฺขิตํ อโคปิตเมว โหติ. นครทวารเรน ทิ โจรา ปวิสิตวา ยทิจฉนฺติ ตํ เกรยฺยํ.

เอวเมว, ชวเน ทุสสิลยาทีสุ อุปปนเนสฺสุ, ตสฺมี อสัระ สติ, ทวารมฺปิ อคฺคตํ โหติ กวางฺคมฺปิ อวชฺชนาทีนฺปิ [27] วิถิจิตฺตานิ.

เปรียบเหมือน เมื่อประตูพระนครทั้ง ๔ ด้าน อันบุคคลไม่ระวังแล้ว, แม้ถึงภายในเรือน ชุมประตู และห้องเป็นต้น

อันบุคคลระวังดีแล้ว, ถึงอย่างนั้นสิ่งของภายในพระนคร ก็ชื่อว่าเป็นอันไม่ได้รับการ ไม่คุ้มครองอยู่นั่นเอง

เพราะพวกโจรพึงเข้าไปทางประตูพระนครแล้ว ทำสิ่งที่ตนต้องการได้ ฉนใด

เมื่อความทุศีลเป็นต้นเกิดขึ้นในชวนจิต ก็ฉนนั้นเหมือนกัน ครั้นความไม่สำรวมนั้นมีอยู่ แม้ทวารก็ชื่อว่าเป็นอันไม่ได้คุ้มครอง

ถึงกว้างคจิต ถึงวิถิจิตมีอวัชชนะเป็นต้น ก็ชื่อว่าเป็นอันไม่ได้คุ้มครอง.

ตสฺมี ปน สีลาทีสุ อุปปนเนสฺสุ, ทวารมฺปิ คฺคตํ โหติ. กวางฺคมฺปิ อวชฺชนาทีนฺปิ วิถิจิตฺตานิ.

แต่เมื่อสังวรมีศีลสังวรเป็นต้นเกิดขึ้นในชวนจิตนั้นแล้ว, แม้ทวารก็เป็นอันได้คุ้มครอง.

ถึงกว้างคจิต ถึงวิถิจิตมีอวัชชนะเป็นต้น ก็เป็นอันได้คุ้มครองแล้ว.

ยถา ก็.

เปรียบเหมือนอะไร?

ยถา นครทวารเรสุ สุสัระเตสุ, กิจจาปิ อนฺโตฆรทวารโย อสัระตา โหนติ, ตถापि อนฺโตนคร สพพํ ภาณํ สุรกฺขิตํ สุโคปิตเมว โหติ.

นครทวารเรสุ ทิ ปททิตฺเตสุ โจรานํ ปเวโส นตถิ.

เอวเมว ชวเน สีลาทีสุ อุปปนเนสฺสุ, ทวารมฺปิ คฺคตํ โหติ. กวางฺคมฺปิ. อวชฺชนาทีนฺปิ วิถิจิตฺตานิ.

ตสฺมา ชวนกฺขณ อุปปชฺชมาโนปิ สัระโร “จกขุนทริเย สัระโรติ วุจฺโต.

เปรียบเหมือน เมื่อประตูพระนครอันบุคคลระวังดีแล้ว, ถึงแม้ภายในเรือนเป็นต้นเขาไม่ระวัง,

ถึงอย่างนั้นสิ่งของทั้งหมดในภายในพระนคร ก็ชื่อว่าเป็นอันรักษาคุ้มครองดีแล้วทั้งนั้น. เพราะเมื่อประตูพระนครปิดแล้ว

พวกโจรก็ไม่มีช่องทางที่จะเข้าไปได้ ฉนใด.

เมื่อสังวรมีศีลสังวรเป็นต้นเกิดขึ้นในชวนจิต ก็ฉนนั้นเหมือนกัน, แม้ทวารก็เป็นอันคุ้มครองแล้ว ถึงกว้างคจิต

ถึงวิถิจิตมีอวัชชนะเป็นต้นก็เป็นอันคุ้มครองแล้ว.

เพราะฉะนั้น ความสำรวมแม้เกิดขึ้นอยู่ในขณะแห่งชวณะ พระผู้มีพระภาคเจ้าจึงตรัสว่า “ความสำรวมในจักขุนทริย.”

โสเตน สททํ สุตฺวาตออาทีสุปิ เอสฺวา นโย.

นัยแม้ในข้อว่า ฟังเสียงด้วยหูเป็นต้น ก็ฉนนั้นเหมือนกัน.

เอวมิโท สงเขปโต “รูปาทีสุ กิเลสานุพนธนิมิตตาทิกคาคาหปริวชชนลกขณั อินทริยสังวรศีลนติ เวทิตพพ.

ศีลที่บรรยายมาอย่างนี้ บัณฑิตพึงทราบโดยสังเขปว่า

“ชื่อว่าอินทริยสังวรศีล อันมีความเว้นจากการถือเอานิมิตที่กิเลสติดตามเป็นอาทีในรูปเป็นต้นเป็นลักษณะ.”

[อาชีวนารีสุทธิศีล]

อิทานิ อินทริยสังวรศีลानนตรั วุตเต อาชีวนารีสุทธิศีเล.

บัดนี้ พึงทราบวินิจฉัยในอาชีวนารีสุทธิศีล ซึ่งกล่าวไว้ในลำดับแห่งอินทริยสังวรศีลต่อไป.

“อาชีวะเหตุ อาชีวะการณา ปณญัตตานั ฉนณั สีกขาปทานนติ ยานิ ตานิ

“อาชีวะเหตุ อาชีวะการณา ปาปิจโฉ อิจฉापโกโต อสนตัง อภุตัง อุตตริมนุสสรธมมัม อุลลปติ. อาปตติ ปาราชิกสส.

อาชีวะเหตุ อาชีวะการณา สณจจริตตัง สમાปชชติ. อาปตติ สงฆาทีเสสสส.

อาชีวะเหตุ อาชีวะการณา “โย เต วิหาเร วสติ, โส ภิกขุ อรหาติ ภณติ. ปฎิขานนตสส อาปตติ อุลลจจยสส.

อาชีวะเหตุ อาชีวะการณา ภิกขุ ปณิตโภชนานิ อคิลานอ อตตโน อตถาย วิญญาเปตวา ภุชชติ. อาปตติ ปาจิตตียสส.

อาชีวะเหตุ อาชีวะการณา ภิกขุณี ปณิตโภชนานิ อคิลานา อตตโน อตถาย วิญญาเปตวา ภุชชติ. อาปตติ ปาฎิเทศนียสส.

อาชีวะเหตุ อาชีวะการณา สูปั วา [๒๘] โอนนั วา อคิลานอ อตตโน อตถาย วิญญาเปตวา ภุชชติ. อาปตติ ทุกกภูสสาตี^๑

เอวั ปณญัตตานิ ฉ สีกขาปทานิ อิมสั ฉนณั สีกขาปทานิ.

คำว่า สิกขาบท ๖ ที่พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงบัญญัติไว้ เพราะอาชีวะเป็นเหตุ เพราะอาชีวะเป็นตัวการณั ความว่า

สิกขาบท ๖ ที่พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงบัญญัติไว้เป็นอย่างนี้คือ

- “เพราะอาชีวะเป็นเหตุ เพราะอาชีวะเป็นตัวการณั
ภิกษุมีความปรารถนาลามก อันความอยากครอบงำแล้ว พุดอวดอุตตริมนุสสรธมมอันไม่มีไม่เป็น(ในตน) ต้องอาบัติปาราชิก.
- เพราะอาชีวะเป็นเหตุ เพราะอาชีวะเป็นตัวการณั
ภิกษุถึงความเป็นผู้ชักส่อ ต้องอาบัติสังฆาทีเสส.
- เพราะอาชีวะเป็นเหตุ เพราะอาชีวะเป็นตัวการณั
ภิกษุพูดว่า “ภิกษุใดอยู่ในวิหารของท่าน ภิกษุนั้นเป็นพระอรหันต์” ดังนี้ เมื่อเธอปฏิญญาอยู่ ต้องอาบัติอุลลัจฉัย.
- เพราะอาชีวะเป็นเหตุ เพราะอาชีวะเป็นตัวการณั
ภิกษุไม่เป็นไข้ ขอโภชนะอันประณีตเพื่อประโยชน์แก่ตนฉัน ต้องอาบัติปาจิตตีย์.
- เพราะอาชีวะเป็นเหตุ เพราะอาชีวะเป็นตัวการณั
ภิกษุณีไม่เป็นไข้ ขอโภชนะอันประณีตเพื่อประโยชน์แก่ตนฉัน ต้องปาฎิเทศนียะ.
- เพราะอาชีวะเป็นเหตุ เพราะอาชีวะเป็นตัวการณั
ภิกษุไม่เป็นไข้ ขอแกงหรือข้าวสุกเพื่อประโยชน์แก่ตนฉัน ต้องทุกกภู.” ดังนี้

เหล่านั้นใด (หมายเอา) สิกขาบท ๖ เหล่านี้.

“กุหนาดิอาทีสุ อัย ปาลี.

ในคำทั้งหลายมีคำว่า สลอลง (กุหนา) เป็นต้น มีพระบาลีดังต่อไปนี้ :-

ตตถ กตมา กุหนา. ลากสการสิโลกสนนิสสิตสส ปาปิจจสส อิจฉาปกตสส

ยา ปจจยปฏิเสวนสงขาเตน^๑ วา สามนตชปิเตน วา อิริยาปถสส วา อฏฐปนา ฐปนา สณฐปนา

ภาควุฑิภา ภาควุฑิยิ กุหนา กุหายนา กุหิตตติ อัย วุจจติ กุหนา.

บรรดาภิรียาเหล่านั้ ลอหลวงเป็นไฉน? การเสสรังทำหน้าสยิว เสสรังทำหน้าแบ ลอหลวงเขาให้งงวย ด้วยวิธีหลวง กล่าวคือ การเสสรังปฏิเสวปัจจยก็ติ ด้วยการพุดเลียบเคียงก็ติ การเสสรังวางท่าตั้งท่าแต่งท่าอิริยาบถให้งดงามก็ติ ของภิกษุผู้เห็นแก่ลาภสักการะและความสรสรเสริญ มีความปรารณาลามก ถูกความอยากครอบงำแล้ว นี้เรียกว้า ลอหลวง.^๒

ตตถ กตมา ลปนา. ลากสการสิโลกสนนิสสิตสส ปาปิจจสส อิจฉาปกตสส

ยา (๑) ปเรสิ อาลปนา ลปนา สลลปนา (๒) อุลลปนา สมุลลปนา (๓) อุนนหนา (๔) สมุนนหนา (๕) อุกกาปนา

(๖) สมุกกาปนา (๗) อนุปปิยภานิตา (๘) จาฎกมยตา (๙) มุคคสุปตา (๑๐) ปาริกฎยตา. อัย วุจจติ ลปนา.

บรรดาภิรียาเหล่านั้ ปอยยเป็นไฉน? (๑) การพุดทักเขาก่อน (๒) พุดโอ (๓) พุดเอาใจเขา (๔) พุดยกยอเขา

(๕) พุดผูกพันเขา (๖) พุดคาดคั้นเขา (๗) พุดประจบเขา (๘) (พุด)ลตตัว (๙) พุด(เล่น)ปนจริง)เป็นแกงถั่ว

(๑๐) (พุด)ประจ้อประแจ)เป็นพีเลียงเต็ก อันใด ของภิกษุผู้เห็นแก่ลาภสักการะและความสรสรเสริญ มีความปรารณาลามก ถูกความอยากครอบงำแล้ว นี้เรียกว้า ปอยย.

ตตถ กตมา เนมิตติกตา. ลากสการสิโลกสนนิสสิตสส ปาปิจจสส อิจฉาปกตสส ยิ ปเรสิ (๑) นิमितติ (๒) นิमितตมม

(๓) โอภาโส (๔) โอภาสกมม (๕) สามนตชปิปา (๖) ปริกถา. อัย วุจจติ เนมิตติกตา.

บรรดาภิรียาเหล่านั้ ความเป็นผู้ทำไปเป็นไฉน? (๑) การทำขุ้ยไป (๒) บอกรับ (๓) พุดเคาะ (๔) พุดคะไค้

(๕) พุดเลียบเคียง (๕) พุดหวานลอม แกงนเหล้าอื่นอันใด แห่งภิกษุผู้เห็นแก่ลาภสักการะและความสรสรเสริญ

มีความปรารณาลามก อันความอยากครอบงำแล้ว นี้เรียกว้า ความเป็นผู้ทำไป.

ตตถ กตมา นิปเปสิกตา. ลากสการสิโลกสนนิสสิตสส ปาปิจจสส อิจฉาปกตสส ยา ปเรสิ (๑) อกโกสนา (๒) วมภนา

(๓) ครหนา (๔) อุกเขปนา (๕) สมุกเขปนา (๖) จิปนา (๗) สงจิปนา (๘) ปาปนา (๙) สมปาปนา (๑๐) อวณนหาริก

(๑๑) ปรปฏิฐิมสิกตา. อัย วุจจติ นิปเปสิกตา.

บรรดาภิรียาเหล่านั้ ปิบบังคัป (นิปเปสิกตา) เป็นไฉน? (๑) การด่าเขา (๒) การพุดข่มเขา (๓) การพุดตีเขา (๔) พุดขับเขา

(๕) พุดไล่เขา (๖) พุดเหยยเขา (๗) พุดหยันเขา (๘) พุดเหยยตเขา (๙) พุดหยามเขา (๑๐) พุดโพนทนาเขา (๑๑) พุดขู่เข็ญเขา

แห่งภิกษุผู้เห็นแก่ลาภสักการะและความสรสรเสริญ มีความปรารณาลามก อันความอยากครอบงำ นี้เรียกว้า ปิบบังคัป.

๑ สี. ปจจยปฏิเสวนสงขาเตน. เอวมุปริปิ.

๒ ตามมทานิเทศว้า กุหนวัตตุ (วิธีลอหลวง) มี ๓ คือ ๑. เสสรังปฏิเสวปัจจย ๒. พุดเลียบเคียง ๓. เสสรังอิริยาบถให้หน้าเลื่อมใส ในนิเทศแห่งกุหนานั้ ทานกั้กล่าวกุหนวัตตุไว้ครบทั้ง ๓ นั้น มี “วา” นิบาตกำกบอยุ่ด้วย แต่ในทางไวยากรณั้ ทานทำรูปศัพท์ไว้ไม่เสมอกัน คือกุหนวัตตุที่ ๑ ที่ ๒ ทำเป็น ตติยาวิริติ ส่วนกุหนวัตตุที่ ๓ เป็นปฐมาวิริติ ถ้าจับไม่มั่นก็ชวนให้แปลเขวไป ได้ยิตกุหนวัตตุ ๓ เป็นหลัก แปลไฉตามันั้น โปรตพิจารณาให้ติเกิด อนั้ กุหนวัตตุที่ ๑ ตามคัมภีร์ของเรา (ฉบับพิมพ์ พ.ศ. ๒๔๘๒) เป็น ปจจยปฏิเสวน ทั้งนั้น แต่คัมภีร์ของสีลเป็น ปจจยปฏิเสวน พิจารณาความใน มทานิเทศตลอดแล้ว เห็นว้า ... ปฏิเสวน ถูก ทานกล่าวไว้ชัดว้า ทายกนิมนตรับปัจจย ภิกษุก็อยากได้ แต่เสสรังปฏิเสว คือไม่รับเพื่อให้เขาเห็นว้าเป็นผู้ มกน้อย จะได้เกิดศรัทธาถวยของตึๆ มากๆ ขึ้น และอ้อนวอนขอให้รับให้งได้ ในที่สุดก็รับโดยเสสรังแสดงว้าเพื่ออนุเคราะห์ให้เขาได้บุญ แล้วต่อไป ถวยเป็นเล่มเกวียนๆ ก็รับ ... ดั้ในนี้จึงแปลเป็น “ปฏิเสวปัจจย” ทุกแห่ง แต่เพราะมิใช่ปฏิเสวจริง จึงเติมคำว้า เสสรัง.

ตตล กตมา ลาเภณ ลาก์ นิชิต์สนตา. ลากสกุการสิโลก[๒๗]สนนิสสิโต ปาปัจโจ อัจฉาปกโต

อิโต ลทซ์ อามิส อุมฺตร หรติ อุมฺตร วา ลทซ์ อามิส อิธาหรติ ยา เอวรฺปา อามิเสน อามิสสฺส **เอญฺฉิ คเวญฺฉิ ปริเยญฺฉิ เอสนา คเวสนา ปริเยสนา. อัย วุจฺจติ “ลาเภณ ลาก์ นิชิต์สนตาติ.”**

บรรดาภิรยาเหล่านั้น การหาลากด้วยลากเป็นไฉน? ภิกษุเห็นแก่ลากสักการะและความสรรเสริญ มีความปรารถนาลามก อันความอยากครอบงำ ย่อมนำอามิสที่ตนได้แต่เรือนนี้ไปที่เรือนนั้น หรือนำอามิสที่ตนได้ในที่นั้นมาในที่นี้ การไฝหา แสวงหา แสวงหาอามิสด้วยอามิสเห็นปานนี้. นี้เรียกว่า การหาลากด้วยลาก.^๑

อิมิสฺสา ปน ปาเลีย เอวมตฺโต เวทิตพฺโพ.

ก็อรรถาธิบายแห่งพระบาลีนี้พึงทราบดังต่อไปนี้ :-

[กุหนานิเทศ]

กุหนานิเทศเส ตาว.

พึงทราบอรรถาธิบายในกุหนานิเทศก่อน.

“ลากสกุการสิโลกสนนิสสิตสสาติ ลากณจ สกุการณจ กิตติสทฺทณจ สนนิสสิตสส ปฏฺฐยฺนตสสาติ **อตฺโต.**

ชื่อว่า เห็นแก่ลากสักการะและความสรรเสริญ ความว่า มุง คือ ปรารถนาลากด้วย สักการะด้วย ชื่อเสียงด้วย.

“ปาปัจฉสสาติ อสนตฺตคฺคณฺทีปนกามสฺส.

บทว่า มีความปรารถนาลามก คือมีความต้องการจะแสดงคุณอันไม่มี(ในตน).

“อิจฉापคตสสาติ อิจฉาย อปกตสฺส. “อุปทฺทตสสาติ **อตฺโต.**

คำว่า ถูกความอยากครอบงำ คือ ถูกความอยากทำให้ปราศไป ความว่า ถูกประทุษร้าย.

อิโต ปรี ยสฺมา ปจฺจยปฏิเสวนสามนฺตชปฺนอิริยาปถสนนิสสิตวเสน มหฺทานิเทศเส ทิวริ์ **กฺุหนวตฺตฺถุ** อาคคฺ

ตสฺมา ทิวริมเปตฺ ทสเสตฺถุ “ปจฺจยปฏิเสวนสงฺขาเตน วาติ เอวมมาทิ อารทฺธิ์.

เพราะเหตุที่กุหนวตฺถุ ๓ อย่าง มาในมหานิเทศ ด้วยอำนาจการสร้างปฏิเสธปัจจย การพูดเลียบเคียง และอาศัยอิริยาบถ.

เพราะเหตุนั้น เพื่อจะแสดงกุหนวตฺถุทั้ง ๓ อย่างนั้น ต่อไปนี้ ท่านจึงเริ่มคำว่า ปจฺจยปฏิเสธเนน วา ดังนี้เป็นอาทิ.

๑ อภ. วิ. ๓๕/๔๗๕.

๒ อภ. วิ. ๓๕/๔๗๕. บาปรกรรม ๕ ประการ คือ กุหนา ลปนา เนมิตฺติกตา นิปเปสิกตา ลาเภณ ลาก์ นิชิต์สนตา มีจุดประสงค์อย่างเดียวกัน คือให้ได้ซึ่งปัจจย แต่โดยวิธีต่างกัน คือ กุหนา ลวงให้เขาหลงศรัทธาให้ปัจจย ลปนา ใช้เล่ห์หลิ้นให้เขารักเขาสงสารให้ปัจจย เนมิตฺติกตา ใช้กิริยาจากบุญไปเคาะแคะเขาจนเขาให้ นิปเปสิกตา ทำหรือพูดให้เขากลับ ต้องยอมให้ ลาเภณ ลาก์ นิชิต์สนตา ได้อะไรเอามาฝากเขา ทำให้เขาเกรงใจต้องให้ตอบแทน ปฏิญฺฉิมสิกตา เป็นอาการอย่างหนึ่งในหัวข้อ นิปเปสิกตา ข้าพเจ้าแปลเอาความว่าขู่เข็ญเขา ในวิสุทฺธิมรรคนี้ท่านแก้รรถบพนี้ไว้ว่า ความที่พูดติดต่อนหน้าเขาแล้วลับหลังตั้งตีเตียนเขา กิริยาอย่างนี้เป็นเหมือนกับคนไม่สู้เขาซึ่งหน้า ลอบกัดเนื้อหลังข้างหลังเขา (ปรมฺมุขานํ ปิฏฺฐิมฺสิกาหน) คือท่านแก้ปร เป็น ปรมฺมุข ตามนี้ดูที่จะต้องแปลว่าลอบกัด แต่ในมหาฎีกาแก้ไว้ว่า ปรสฺสิ ปิฏฺฐิมฺสิ ขาหนสิโล ปรปิฏฺฐิมฺสิโก ตสฺส ภาโว ปรปิฏฺฐิมฺสิกตา – ผู้มีปกติกัดเนื้อหลังของคนอื่น นัยนี้ ปร คงเป็น ปร (คือคนอื่น) ตามนี้น่าจะได้กับคำพังเพยไทยว่า “หากินบนหลังคน” เห็นเข้าที จึงแปลเอาความว่าขู่เข็ญเขา.

[กฤษณวัตถุเกี่ยวกับปัจจัย]

| ตตถ (๑) จีวรราชิหิ นิมนติตสส ตทตถิกสเสว สโต, ปาปิจณตํ นิสสาย ปฏิกขิปเนน

(๒) เต จ คหปติเก อตตนิ สุปติฏฐิตสทเธ ญตวา, ปุน เตสํ “อโห อโย อปปิจโณ น กิณจิ ปฏิคคณหิตุํ อิจจติ.

สุลหุํ วต โน อสส, สเจ อปมตตกมปิ กิณจิ ปฏิคคณเหยยชาติ นานาวิเธหิ อุปาเยหิ ปณิตานิ จีวรราชิหิ อุปเนนตานิ,
ตททคคหกามตํเยว อาวิกตวา ปฏิคคทณน จ

ตโต ปฎติ อปิ สกฏภาเรหิ อุปนามนเหตุฎตํ **วิมหาปณิ** “ปัจจัยปฏิเสวนสงฆาตํ **กฤษณวัตถุ**นติ เวทิตพพิ.

| ในกฤษณวัตถุทั้ง ๓ อย่างนั้น การทำให้เขางงวย

(๑) ด้วยการที่, เมื่อเขานิมนต์ด้วยปัจจัยมีจีวรเป็นต้น (ตนเอง)ก็เป็นผู้มีความต้องการด้วยปัจจัยนั้นแท้ๆ,

แต่อาศัยความที่ปรารถนาลามก แสร้งห้ามเสียก็ดี

(๒) ด้วยการที่รู้ว่า) คฤหบดี (ทายก) เหล่านั้นมีศรัทธามั่นในตัว(ของเธอ) แล้ว, พอเขาวอนว่า “พระคุณเจ้าช่างเป็นผู้มีก้น้อย
เสียจริง ไม่ต้องการรับอะไรเลย. จะเป็นอันพวกร้างเจ้าได้ดีเสียละ หากพระคุณเจ้าจะพึงรับอะไรสักหน่อยหนึ่ง” ดังนี้

แล้ว น้อมปัจจัยมีจีวรเป็นต้นที่ประณีตๆ เข้าไป(ถวาย) ด้วยอุบายวิธีต่างๆ อีก, (เธอ)แสร้งทำให้ปรากฏเป็นว่าใครจะ
อนุเคราะห์เขาเท่านั้น แล้วรับก็ดี เป็นเหตุให้ ต่อขึ้นไป (เขา)น้อมเข้ามา(ถวาย) กระทั่งเป็นเล่มเกวียนๆ (ดังนี้)

พึงทราบว่ (นี่เป็น)กฤษณวัตถุ ที่นับว่าการแสร้งปฏิเสธปัจจัย.

วุดตมปิ **เจต** มหานิทเทศํ “กตมํ [30] ปัจจัยปฏิเสวนสงฆาตํ **กฤษณวัตถุ**.

อิธ **คหปติกา** ภิกขุํ นิมนเตนติ จีวรปิณฑปาตเสนาสนคิลานปัจจัยเสสชชปริกขารเหหิ. ปาปิจโณ อิจจapakโต อตถิโก จีวร ...
ปริกขารานํ ภิโยกมยตํ อุปาทาย จีวรํ ปจจกขชาติ. ปิณฑปาตํ เสนาสนํ คิลานปัจจัยเสสชชปริกขารํ ปจจกขชาติ.

โส เอวมาห “**กิ** สมณสส มหคเขน จีวเรน. **เอต**ํ สารูปปี ยํ **สมโณ** สุสานา วา สงการกุกฺขา วา ปาปณิกา วา
นนตทานิ อัจจนิตวา สงฆาฏี กตวา ชาเรยย.

กิ สมณสส มหคเขน ปิณฑปาเตน. **เอต**ํ สารูปปี ยํ **สมโณ** อุนฉาจริยาย ปิณฑยาโลเปน ชีวิตํ กปเปยย.

กิ สมณสส มหคเขน เสนาสนเนน. **เอต**ํ สารูปปี ยํ **สมโณ** รุกขมุลิโก วา อสส อพโภกาสิโก วา.

กิ สมณสส มหคเขน คิลานปัจจัยเสสชชปริกขารเนน. **เอต**ํ สารูปปี ยํ **สมโณ** ปุติมุตเตน วา หรีฏิกิขณเตน วา โอสถํ กเรยยชาติ.

จริงอยู่ แม้ในมหานิทเทศท่านก็ได้กล่าวคำนี้ไว้ว่า “กฤษณวัตถุที่นับว่าการแสร้งปฏิเสธปัจจัยเป็นไหน?

คฤหบดีทั้งหลายนิมนต์ภิกษุในพระศาสนานี้ ด้วยจีวรปิณฑปาตเสนาสนะคิลานปัจจัยเสสชชบริขารทั้งหลาย.

เธอมีความปรารถนาลามก อันความอยากครอบงำแล้ว เป็นผู้มีความต้องการอยู่ แสร้งบอกคั้นจีวร แสร้งบอกคั้นปิณฑปาต

เสนาสนะ คิลานปัจจัยเสสชชบริขาร เพราะอาศัยความใคร่จะให้จีวร ... เสสชชบริขารมากขึ้น. เธอกล่าวอย่างนี้ว่า

“ประโยชน์อะไรของสมณะด้วยจีวรที่มีค่ามาก. ข้อที่สมณะพึงเลือกหาผ้าที่เขาทิ้งแล้วจากป่าช้าบ้าง จากกองหยากเยื่อบ้าง
จากตลาดบ้าง มาทำเป็นผ้าสังฆาฏีครอง นั้นจึงควร.

ประโยชน์อะไรของสมณะด้วยปิณฑปาตที่มีค่ามาก. ข้อที่สมณะพึงเลี้ยงชีวิตด้วยก้อนข้าวที่ได้มาด้วยปลีแข้ง

โดยเที่ยวแสวงหาปิณฑปาตตามมีตามได้ นั้นจึงควร.

ประโยชน์อะไรของสมณะด้วยเสนาสนะที่มีค่ามาก. ข้อที่สมณะพึงเป็นผู้ติดตามโคนไม้ หรืออยู่ในอัปโภกาส นั้นจึงควร.

ประโยชน์อะไรของสมณะด้วยคิลานปัจจัยเสสชชบริขารที่มีค่ามาก. ข้อที่สมณะพึงทำน้ำยาด้วยน้ำมูตรเน่าหรือด้วยขี้สมอ
นั้นจึงควร.”

ตทุปาทาย ลูขิ จีวร ชาเรติ. ลูขิ ปินชปาต ปริญชชติ. ลูขิ เสนาสนน ปฏิสเวติ. ลูขิ คิลานปัจจยเภสชชชชิกขาร ปฏิสเวติ.
 เพราะอาศัยเหตุนี้ เธอจึงสร้างครองจีวรที่ปอน. แสร้งฉ้นปินชปาตที่ทราม. แสร้งเสพเสนาสนะที่คร้า.
 แสร้งเสพคิลานปัจจยเภสชชชชิกขารที่เลว.

ตเมนน **คหบดีกา** เอว ชานนติ “ออย **สมโณ** อปปัจจโณ สนตฺตฺนุโธ ปวิวิตโต อสฺสฏฺโธ อารททวิโร ชุตวาโทติ
 ภียโย ภียโย นิมนเตนติ จีวร ... ปริกขารเทติ.

คฤหบดีทั้งหลายเข้าใจเธออย่างนี้ว่า “สมณะรูปนี้เป็นผู้มักน้อย สันโดษ สงัด ไม่ระคนด้วยหมู่ปรารภความเพียร มีปกติกล่าว
 ธรรมขจัดกิเลส” ดังนี้ ย่อมนิมนต์เธอด้วยจีวร ... เภสชชชชิกขารยิ่งๆ ขึ้น.

โส เอวมาห “ติณณิ สมมุชีกาวา สทฺโธ **กุลปุตโต** พหุ ปุณฺณ ปสวติ.

สทฺธาย สมมุชีกาวา สทฺโธ **กุลปุตโต** พหุ ปุณฺณ ปสวติ.

เทยยธมฺมสฺส ... ทกฺขิณฺยยานิ สมมุชีกาวา สทฺโธ **กุลปุตโต** พหุ ปุณฺณ ปสวติ.

ตุมหากถเวจายิ **สทฺธา** อตฺถิ. **เทยยธมฺโม** จ สวิชชติ. **อหฺลจ** ปฏิกคทาโก. [31] **สจาทิ** น ปฏิกคณฺทิสสามิ,
 เอว **ตุมเห** ปุณฺณน ปรีพาทิรา ภาวิสสธ. น มยหิ อิมินา **อตฺโถ**. อปัจจ ตุมหากเมว อนุกมฺปาย ปฏิกคณฺหาเมติ.

เธอแสร้งกล่าวอย่างนี้ว่า “เพราะความพร้อมหน้าแห่งวัตถุ ๓ กุลบุตรผู้มีศรัทธาย่อมได้บุญ คือ
 เพราะความพร้อมหน้าแห่งศรัทธา กุลบุตรผู้มีศรัทธาย่อมได้บุญมาก. เพราะความพร้อมหน้าแห่งไทยธรรม ...
 แห่งทักษิณียบุคคลทั้งหลาย กุลบุตรผู้มีศรัทธาย่อมได้บุญมาก”
 ศรัทธาของท่านทั้งหลายมีอยู่แท้ด้วย ไทยธรรมก็มีพร้อมอยู่ด้วย ปฏิภาหคืออาตมาก็มีอยู่ด้วย.
 ถ้าอาตมาจักไม่รับไซ้ เมื่อเป็นเช่นนั้น ท่านทั้งหลายจักเป็นผู้คลาดจากบุญไป.
 อาตมาไม่มีความต้องการด้วยของนี้เลย แต่อาตมารับเพื่ออนุเคราะห์ท่านทั้งหลายเท่านั้น.” ดังนี้.

ตทุปาทาย พหุเมปิ จีวร ปฏิกคณฺหาติ พหุเมปิ ปินชปาต พหุเมปิ เสนาสนน พหุเมปิ เภสชชชชิกขาร ปฏิกคณฺหาติ.

เพราะอาศัยเหตุนี้ เธอก็รับจีวร ปินชปาต เสนาสนะ คิลานปัจจยเภสชชชชิกขารแม้มากๆ.

ยา เอวรูปา **ภาภุชฺชิกา** **ภาภุชฺชียิ** **กุหน** **กุหายนา** **กุหิตตต**, **อิหิ** วุจจติ ปจฺจยปฏิสเววณสงฆาต กุหนวตฺถุนติ. |

ความแสร้งทำหน้าที่ แสร้งทำหน้าที่ ล่องลงเขาให้งวย เห็นปานนี้อันใด นี้ท่านเรียกว่า กุหนวัตถุที่นับว่าแสร้งปฏิเสธปัจจัย แล. |

[กุหนวัตถุเกี่ยวกับการพูดเลียบเคียง]

ปาปัจจจสเสว ปน สโต อุตฺตริมฺนุสฺสธมฺมาธิคมปรีตีปนฺวาจาย ตถา ตถา **วิมหาปณิ** “สามนตชปฺนสงฆาต **กุหนวตฺถุนติ** เวทิตพฺพิ.

ก็การทำให้เขางงวยด้วยประการนั้นๆ ด้วยวาจาแสดงการบรรลุอุตริมฺนุสฺสธมฺม แห่งภิกษุผู้มีความปรารถนาลามกนั้นแล
 พึงทราบว่าเป็นกุหนวัตถุที่นับว่าการพูดเลียบเคียง.”

ยถาห.

เหมือนอย่างที่ท่านกล่าวไว้ว่า

ตตถ กตมฺ สามนตชปปนสงฆาตํ **กุหนวัตถุ**।

อิเรกจฺโจ ปาปิจฺโจ อิจฉาปกโต สมภวานาธิปายโย ‘เอวํ มํ ชโน สมภาเวสสติ อริยธम्मสนนิสสิตํ วาจํ ภาสติ
‘โย เอวรูปํ จีวรํ ธาเรติ, **โส** สมโณ มหเสกฺโขติ ภณฺติ.

‘โย เอวรูปํ ปตตํ โลหาลกํ ธมกรกํ ปริสฺสวานํ กุญฺจิกํ กายพนฺธํ อุปาหนํ ธาเรติ, **โส** สมโณ มหเสกฺโขติ ภณฺติ.

‘ยสฺส เอวรูปो **อุปชมาโย** **อาจารย์โย** **สมานุปชมาโยโก** **สมานาจารย์โก** **มิตโต** **สนทิกฺกุโร** **สมภโต** **สหาโย**

โย เอวรูปे วิหารे วสติ อทฺมโยเค ปาสาเท หมฺมิมเย คุหาयฺ เลเณ กุญฺญา กุฎาการเ อฏฺเฐ มาเพ อฏฺฏณฺเฑ^๑ อุปฏฺฐานสาลาเย
มณฺชเป รุกฺขมุเล วสติ, **โส** สมโณ มหเสกฺโขติ ภณฺติ.

“ในวัตรเหล่านั้น กุหนวัตถุที่นับว่าการพูดเลียบเคียงเป็นไฉน?

ภิกษุบางรูปในพระศาสนา มีความปรารถนาลามก อันความอยากครอบงำ มีประสงค์จะให้ยกย่อง

คิดว่า ‘ชนจักยกย่องเราด้วยอาการอย่างนี้.’ แล้วกล่าวจาอิงอารยธรรม (คือ)

พูดว่า ‘ภิกษุใดครองจีวรเช่นนี้ ภิกษุนั้นเป็นสมณะมหะคักข์.’”

พูดว่า ‘ภิกษุใดใช้บาตรโอโลหะ กระบอกกรองน้ำ ผ้ากรองน้ำ กุญแจ ประคด รองเท้า เช่นนี้ๆ ภิกษุนั้นเป็นสมณะมหะคักข์.’”

พูดว่า ‘พระอุปัชฌายะ พระอาจารย์ ภิกษุร่วมอุปัชฌายะ ภิกษุร่วมอาจารย์ ภิกษุผู้เป็นมิตร ภิกษุผู้เป็นเกลอ ภิกษุผู้ชอบพอกัน

ภิกษุผู้สหาย ของภิกษุใด เป็นอย่างนี้ๆ. ภิกษุใดอยู่ในวิหาร โรงยาว ปราสาท เรือนโล้น คูหาที่เร้น กระท่อม เรือนยอด ป้อม

โรงกลม ศาลายาว โรงประชุม มณฺชป โคนไม้ อย่างนี้ๆ ภิกษุนั้นเป็นสมณะมหะคักข์.’”

อลวา โกรชิกโกรชโก ภากุญฺญิภากุญฺโญ กุหฺกุโห ลปฺลโป มุขสมภาวีโต ‘อโย **สมโณ** อิมาสํ เอวรูปานํ สนฺตานํ

วิหาร[๒๒]สมาปตฺตินํ ลาภีติ ตาทิสํ คมภีรํ คุพฺหํ นิปฺปนํ ปฏฺิจฉนฺนํ โลกุตฺตรสุญฺญตฺตปฏิสฺยุตฺตํ กถํ กถเติ.

ยา เอวรูปา **ภากุญฺญิกา** **ภากุญฺญิ** **กุหนา** **กุหายนา** **กุหิตตตฺ**. **อิทํ** วุจฺจติ “สามนตชปปนสงฆาตํ **กุหนวัตถุนฺติ**.

มิฉนฺนํ เธอแสดงอาการที่น่าเกลียดหนักเข้า หน้าด้านเข้า ลวงเขามากเข้า พูดป้อยอเข้า ก็เสนอหน้าตัวเอง

กล่าวถ้อยคำที่ลึกลับซับซ้อนซ่อนเงื่อน เกี่ยวด้วยโลกุตตรธรรมและสุญญตา (ขาดพินฺ) เช่นว่า

‘สมณะผู้นี้ได้วิหารสมบัติอันละเอียดเหล่านี้ๆ.’”

การแสวงทำหน้าที่ ทำหน้าแบ่ ล่อลวงให้เขางงวุ่นเช่นนี้อันใด นี้ท่านเรียกว่า **กุหนวัตถุ**ที่นับว่าการพูดเลียบเคียง.

[กุหนวัตถุเกี่ยวข้องกับอิริยาบถ]

ปาปิจฉสฺเสว ปน สโต สมภวานาธิปายกเตน อิริยาปเถน **วิมหาปณํ** “อิริยาปถสนนิสสิตํ **กุหนวัตถุนฺติ** เวทิตพฺพิ.

ส่วนว่า การลวงเขาด้วยอิริยาบถ ซึ่งทำด้วยประสงค์จะให้เขายกย่อง แห่งภิกษุผู้เป็นคนมีความปรารถนาลามกนั้นแล

พึงทราบว่าเป็นกุหนวัตถุอาศัยอิริยาบถ.

๑ อุทฺถมฺเตติปิ ปาโร. อฏฺฏณฺเฑ อคฺพภิกขา เอกทวารวา ทิฆสาลาติ วทฺนตีติ ฎีกา.

ยถา “กตม อิริยาปถสงขาท กุหนวตถุ.

อิเธกัจโจ ปาปิจโฉ อิจฉาปกโต สมภาวนาธิปปาโย “เอว ม ชโน สมภาเวสสตีติ

(๑) คมน สณฐเปติ ฐาน นิสซช สยน สณฐเปติ (๒) ปณิชาย คจฉติ ปณิชาย ติฏฐติ ปณิชาย นิสสีติ ปณิชาย เสยย กปเปติ

(๓) สมาหิตโต วีย คจฉติ สมาหิตโต วีย ติฏฐติ สมาหิตโต วีย นิสสีติ สมาหิตโต วีย เสยย กปเปติ (๔) อาปาถกขมาयी จ โหติ.

ยา เอวรูปา อิริยาปถสส อฏฐปนา ฐปนา สณฐปนา ภากุฎิกกา ภากุฎิย กุหนา กุหายนา กุหิตตติ.

อิท วุจจติ “อิริยาปถสงขาท กุหนวตถุนติ.

ตั้งที่พระผู้มีพระภาคตรัสไว้ว่า “กุหนวตถุที่นับว่าการวางทำอิริยาบถ เป็นไฉน?

ภิกษุบางรูปในพระศาสนานี้ มีความปรารถนาลามก อันความอยากครอบงำแล้ว มีความประสงค์จะให้เขายกย่อง คิดว่า

“ชนจักยกย่องเราด้วยอาการอย่างนี้” แล้ว (๑) แสร้งบรรจงเดิน บรรจงยืน บรรจงนั่ง บรรจงนอน

(๒) ตั้งท่าเดิน ตั้งท่ายืน ตั้งทานั่ง ตั้งท่านอน (๓) ทำดั่งว่าเข้าสมาธิเดิน ดั่งว่าเข้าสมาธิยืน ดั่งว่าเข้าสมาธินั่ง ดั่งว่าเข้าสมาธินอน

และ (๔) เป็นผู้มักแสร้งเข้าฌานให้คนเห็น.

การวางท่า ตั้งท่า แต่งท่าอิริยาบถ การแสร้งทำหน้าสยิว ทำหน้าแบ่ ล่อลวงเขาให้งงวย เช่นนี้อันใด

นี้เรียกว่า กุหนวตถุที่นับว่าการวางอิริยาบถ.”

ตตถ “ปจจยปฏิเสวนสงขาเตนาติ “ปจจยปฏิเสวนนติ เอว สงขาเตน ปจจยปฏิเสวนเนน วา สงขาเตน.

ในบาลีแห่งกุหนานั้น บทว่า ปจจยปฏิเสวนสงขาเตน ความว่า (ด้วยกุหนวตถุ) อันบัณฑิตนับพร้อมอย่างนี้ ว่า

“การแสร้งปฏิเสวปัจจย” หรือว่า ด้วยการแสร้งปฏิเสวปัจจยอันบัณฑิตกล่าวเรียก.

“สามนตชปิเตนาติ สมิปณินเตน.

บทว่า พุตเลียบเคียง ได้แก่พุตเฉียด(วัตถุที่ประสงค์).

“อิริยาปถสส วาติ จตุอิริยาปถสส วา.

บทว่า อิริยาบถ ประสงค์เอาอิริยาบถทั้ง ๔.

“อฏฐปนาติ อาทิตโต ฐปนา อาทเรน วา ฐปนา.

บทว่า อฏฐปนา แปลว่า การตั้ง(ท่า)ไว้ก่อน หรือการตั้ง(ท่า)โดยเอื้อเพื่อ.

“ฐปนาติ ฐปนากาโร.

บทว่า ฐปนา คือการที่ตั้ง(ท่า).

“สณฐปนาติ อภิสงฺขรณา. “ปาสาทิกภาวกรณนติ วุตตติ โหติ.

บทว่า สณฐปนา คือการจัดแต่ง. อธิบายว่า การทำภาวะอันว่าเลื่อมใส.

“ภากุฎิกกาติ ปธานปรมภูติตภาวทสสเนน ภากุฎิกกรณ. “มุขสงโกจติ [33] วุตตติ โหติ.

บทว่า ภากุฎิกกา คือการทำหน้าสยิว อธิบายว่า “ทำหน้านัย” โดยแสดงภาวะของผู้ตั้งอยู่ในความเพียรอย่างเคร่งครัด.

ภากุฎิกกรณ สีสมสสาติ ภากุฎิกโก.

การทำหน้าสยิว เป็นปกติของภิกษุนั้น เหตุฉะนั้น ภิกษุนั้น ชื่อว่า ภากุฎิก (ผู้มีการทำหน้าสยิวเป็นปกติ).

ภาควิชาการศึกษาศาสตร์ **ภาโว** ภาควิชาการศึกษาศาสตร์.

ความเป็นแห่งภาควิชาการศึกษาศาสตร์ ชื่อว่า ภาควิชาการศึกษาศาสตร์ (ความเป็นผู้มีการทำหน้าที่เป็นปกติ).

“กุหนานินเทศ **วิมหาราชา**. กุหนานินเทศ **อายนา** กุหนานินเทศ.

บทว่า กุหนานินเทศ แปลว่า การลวง. การประพจน์ลวงออกไป ชื่อว่า กุหนานินเทศ.

กุหนานินเทศ **ภาโว** กุหนานินเทศ.

ความเป็นแห่งบุคคลผู้ลวง ชื่อว่า กุหนานินเทศ.

[ลปนานินเทศ]

ลปนานินเทศ.

พึงทราบอรรถาธิบายในลปนานินเทศต่อไป.

“อาลปนานินเทศ วิหาร อากเต มนุสเส ทิสวา “กิมตถาย โภจนโต อากเต. ก็ ภิกขุ นิมนเตตุ. ยถิ เอว, คจฉฉ.

อหิ ปจฉโต ภิกขุ คเหตุวา คจฉฉมีติ เอว อาทิโตว **ลปนา**.

การที่ภิกษุเห็นคนมาสู่วิหาร แล้วพูดขึ้นก่อนว่า “ท่านผู้เจริญ ท่านทั้งหลายมาเพื่อต้องการอะไร? จะนิมนต์ภิกษุหรือ? ถ้าอย่างนั้น เชิญกลับเถิด. อาตมาจะพาภิกษุไปภายหลัง.” ดังนี้ชื่อว่า อาลปนนา (ทัก).

อถวา อตตานัง อุปเนตวา “**อหิ** ทิสโส. มยิ **ราชา** ปสนโน. มยิ อสุโก จ อสุโก จ **ราชมหามตโต** ปสนโนติ เอว อตตูปนายนิกา **ลปนา** อาลปนนา.

อีกนัยหนึ่ง การที่ภิกษุเสนอนตนเข้าไป พูดแบบชักเข้าหาตนว่า “อาตมาชื่อติสสะ. พระราชาทรงเลื่อมใสในอาตมา. ราชมหาอำมาตย์โน้นๆ ก็เลื่อมใสในอาตมา” อย่างนี้ก็ชื่อว่า อาลปนนา (เสนอดัว).

“ลปนานินเทศ ปุณฺณสฺส สโต, วุตตปฺปการเมว **ลปน**.”

การที่ภิกษุถูกถามแล้วพูดอย่างที่กล่าวมาแล้วนั้น ชื่อว่า ลปนนา (โอ).

“สลลปนานินเทศ คหปติกานัง อุกกณฺฐเน ภิตฺตสฺส โอภาสํ ทตฺวา ทตฺวา สฺสฺสฺส **ลปนา**.

การที่ภิกษุกล่าวพ้อเจ้าเรือนและแม่เจ้าเรือนทั้งหลายจะหมายหมาย พุดอ่อนน้อมยอมให้โอกาสเขา ชื่อว่า สลลปนนา (พุดเอาใจ).

“อูลลปนานินเทศ มหาภิกขุมปิโก महानาวिको महानानपतिदि เอव อุตฺธ กตฺวา **ลปนา**.

การพูดทำให้เขาสูงขึ้น(กว่าพื้นเพที่เขาเป็นอยู่) ว่า “ท่านภิกษุมหิใหญ่ ท่านนายเรือใหญ่ ท่านทนายบตีใหญ่” ดังนี้ ชื่อว่า อูลลปนนา (พุดยก).

“สมฺมุลลปนานินเทศ สทฺพโต ภาเคน อุตฺธ กตฺวา **ลปนา**.

การพูดทำให้เขาสูงไปเสียทุกอย่าง ชื่อว่า สมมูลปนนา (พุดยก).

“อุนนหนานินเทศ “อุปาสกา ปุพฺเพ อิติเส กाले नवतानं तेह. อิทานิ กิ น เทถาติ เอว

ยาว “ทสสาม ภนเต. โอภาสํ น ลภามาทิอาทินิ วทนติ ตาว อุตฺธ อุตฺธ **นหนนา** **เวฐนนา**ติ วุตฺตํ โหติ.

การผูก คือมัดเขา (ด้วยวาจา)ว่า

“ดูก่อนอุบาสกอุบาสิกาทั้งหลาย เมื่อก่อน ในกาลเช่นนี้ พวกท่านยอมให้นวทาน.^๑ บัดนี้ไม่ให้ดอกหรือ?” ดังนี้

๑ นวทาน การให้ของที่ผลิตใหม่ เช่นข้าวใหม่ ผลไม้สุกใหม่

หนักเข้าจนพวกเขาเริ่มปากว่า “ท่านเจ้าข้า พวกข้าพเจ้าจักให้เหมือนกัน) แต่บัดนี้ยังไม่ได้โอกาส.” ดังนี้เป็นต้น
ชื่อว่า อุนนหนา (พูดผูก).

อลวา อัจฉุหตถ์ ทิสวา “กูโต อาภตฺ อูปาสกาติ ปุจฉติ. “อัจฉุเขตตโต ฆนเตติ.

“ก็ ตตถ อัจฉุ มจรุนติ. “ชาติตวา ฆนเต ซานิตพพนติ. “น อูปาสกา ภิกขุสส อัจฉฉ เทธาติ วตตุ วฏฐิตติ.
ยา เอวรูปา นิพเพฐนตสสาปี เวฐนถา, สา อุนนหนา.

อีกอย่างหนึ่ง ภิกษุเห็นเขาถืออ้อยแล้ว ถามว่า “อุบาสกได้อ้อยมาแต่ไหน?” เขาตอบว่า “แต่ไร้อ้อย เจ้าข้า.”

ภิกษุถามว่า “อ้อยไร้นั้นหวานไหม?” เขาตอบว่า “เคี้ยวดูจึงจะรู้เจ้าข้า.”

ภิกษุจึงพูดว่า “อุบาสก อันจะพูดว่า ท่านจงให้อ้อย(แก่อาตมา) ดังนี้ หากควรแก่ภิกษุไม่.”

อ้อยคำผูกมัดของภิกษุผู้แม่(พูด)แก่ไปเช่นนี้อันใด อ้อยคำนั้นก็ชื่อว่า อุนนหนา.

สพพโต ภาเคน ปุนปฺปุนิ อุนนหนา สมุนนหนา.

การพูดผูกแล้วๆ เล่าๆ ทุกท่าทางไป ชื่อว่า สมุนนหนา (พูดพัน).

“อูกกาปนาติ [34] “เอตฺ กุลฺ มเียว ซานาติ. สเจ เอตถ เทยยธมโม อูปฺชชติ, มยหเมว เทตติ เหว อูกฺขิปิตวา กาบนา อูกกาปนา.

“อูกฺทปนาติ วุตตุ โหติ.

บทว่า อูกกาปนา อธิบายว่า การพูดขึ้นขึ้นว่า “ตระกูลนี้รู้จักฉันผู้เดียว.

ถ้าหากไทยธรรมเกิดขึ้นในตระกูลนี้ เขาย่อมจะให้แก่ฉันผู้เดียว.” อย่างนี้เรียกว่า อูกกาปนา (พูดคาด). อธิบายว่า พูดจี.

เตลกนทริกวตถฺ^๑ เจตถ วตตพพิ.

ก็ในอธิบายนี้ บัณฑิตควรเล่าเรื่องนางเตลกนทริกา(มาสาธก).^๒

สพพโต ภาเคน ปน ปุนปฺปุนิ อูกกาปนา สมุกกาปนา.

การพูดคาดเขาไปเสียทุกอย่าง ชื่อว่า สมุกกาปนา (พูดคั่น).

“อนุปิยภาณิตาติ สจจานุรูป ฐมมานุรูป วา อนวโลเกตวา” ปุนปฺปุนิ ปิยภณนเมว.

การพูดพร่ำทำให้เขารักไปท่าเดียว ไม่ต้องแลเหลียวว่าควรแก่สัจจะหรือควรแก่ธรรมะ(หรือไม่)

ชื่อว่า อนุปิยภาณิตา (ความเป็นผู้พูดประจบ).

“จาฏกมยตาติ นิจวตติตา อตตานํ เหมฐฐโต เหมฐฐโต ฐเปตวา วตตนํ.

ความประพฤติดนตำ คือความประพฤติวางตนไว้ต่ำๆ ชื่อว่า จาฏกมยตา (ลดตัว).

“มุกคฺสุปตาติ มุกคฺสุปสทิสตา.

ความเป็นผู้เป็นเช่นกับแกงถั่ว ชื่อว่า มุกคฺสุปตา.

๑ เตลกนทริกวตถฺนติปิ ปาโล.

๒ พึงดูเรื่องนี้ในมหาฎีกา ๑/๘๑

๓ ม. อนวโลเกตวา.

ยธา หิ มุคฺคเสสุ ปจฺจมาเนสุ, โภจิจิเทว น ปจติ. **อวเสสา**^๑ ปจฺนติ,
เอว ยสฺส ปุคฺคสฺส วจเน ภิจิจิเทว **สจฺจ** โหติ. **เสส** อลิกิ. อยิ **ปุคฺค**โล “มุคฺคสุโปติ วุจฺจติ. ตสฺส **ภาโว** มุคฺคสุปฺตา.
เหมือนอย่างถั่ว เมื่อต้มมันไป มันย่อม(มีที่)ไม่สุกบ้างเล็กน้อย นอกนั้นสุก ฉนฺโต
ในคำพูดของบุคคลใด คำจริงมีเพียงเล็กน้อย นอกนั้นเป็นคำพล่อยๆ (ทั้งสิ้น) ก็ฉนฺนิน.
บุคคลนี้ท่านเรียกว่า มุคฺคสุป (คนเหมือนแกงถั่ว). ภาวะแห่งคน มุคฺคสุป นั้น ชื่อว่า มุคฺคสุปฺตา.

“ปาริภฺยตฺตาติ **ปาริภฺยภาโว**. “โย หิ กุสฺสทฺเรเก ธาตี วิย องเคน วา ขนฺนฺเนน วา ปริภฺยติ ธาเรตีติ **อตฺโต**.

ความเป็นที่เลียด ชื่อว่า ปาริภฺยตฺตา.

อธิบายว่า ก็ภิกษุใดเลียดดู คืออุ้มชูเด็กในสกุล ด้วยสะเอวบ้าง ด้วยคอบ้าง ราวกะหญิงที่เลียดเด็ก.

ตสฺส ปริภฺยสฺส **กมฺม** ปริภฺยญิ. ปริภฺยสฺส **ภาโว** ปริภฺยตฺตาติ.

การกระทำของภิกษุผู้เลียดเด็กนั้น ชื่อว่า ปาริภฺย. ความเป็นแห่งปาริภฺยยะ ชื่อว่า ปาริภฺยตฺตา ฉะนี้.

[เนมิตติกทานิเทศ]

เนมิตติกทานิเทศ.

พึงทราบอรรถาธิบายในเนมิตติกทานิเทศต่อไป.

“นิมิตฺตฺนฺติ ยงฺภิจฺจึ ปเรสํ ปจฺจยทานสฺสญฺญาชนกั **กายวจิกมฺม**.

กายกรรมและวจีกรรมอย่างใดอย่างหนึ่ง อันยังความหมายรู้ในอันให้ปัจจัย(แก่ตน) ให้เกิดแก่คนอื่น ๆ ชื่อว่า นิมิตฺต (บู้บู้).

“นิมิตฺตกมฺมฺนฺติ ขาทนียํ คเหตฺวา คจฺฉนฺเต ทิสฺวา “ก็ ขาทนียํ ลภิตฺถาติอาทินา นเยน **นิมิตฺตกรณ**.

การที่ภิกษุเห็นเขาถือขาทนียะเดินไป จึงทำนimitโดยนัยว่า “ท่านทั้งหลายได้ของเคี้ยวอะไรมา” ดังนี้ เป็นต้น

ชื่อว่า นิมิตฺตกมฺม (บอกบู้).

“โสภาโสติ **ปจฺจยปฏิสฺยุตฺตกถา**.

การพูดเกี่ยวกับปัจจัย ชื่อว่า โสภาโส (พูดเคาะ).

“โสภาสกมฺมฺนฺติ วจฺจปาลเก ทิสฺวา “ก็ อิม **วจฺจา** ชีรโควจฺจา อุทาทุ ตกฺกโควจฺจาติ ปุจฺฉิตฺวา, “ชีรโควจฺจา ฆนฺเตติ วุตฺเต,

“น ชีรโควจฺจา. ยทิ ชีรโควจฺจา สियุ, ภิกฺขุปี ชีร ลเภยฺยุนฺติ เอวมาทินา นเยน [35]

เตสํ ทารกานํ มาตาปีตฺตูนํ นิเวเทตฺวา ชีรทาปนาทิกั **โสภาสกรณ**.

การที่ภิกษุเห็นเด็กเลี้ยงโคแล้วแสวงถามว่า “ลูกโคเหล่านี้เป็นลูกโคนมหรือลูกโคเปรียง?” เมื่อเขาตอบว่า “ลูกโคนมเจ้าข้า.”

แล้วทำโสภาสมิอันพูดและได้โดยนัยว่า “ไม่ใช่ลูกโคนมกระมัง? ถ้าเป็นลูกโคนม พวกภิกษุคงได้นมสดบ้าง.” ดังนี้ เป็นต้น

จนเด็กเหล่านั้นต้องไปบอกบิดามารดาให้ถวายนมสด(แก่เธอ) เป็นอาทิ ชื่อว่า โสภาสกมฺม (พูดเคาะได้).

“สามนฺตชปฺปาติ สมิปิ กตฺวา **ชปฺปน**.

การพูดเฉียด(วัตถุที่ประสงค์) ชื่อว่า สามนฺตชปฺปา (การพูดเลียบเคียง).

กุลฺลกฺกิกฺขวตฺถ เจตฺถ กเถตฺทพฺพิ.

ก็ในบทนี้ควรจะเล่าเรื่องภิกษุชู้ตัน(มาสาธก).

| กุลุโปก กิร **ภิกษุ** ภูยชิตุกาโม เคหฺ ปวิสิตวา นิสีทิ.

| ได้ยินว่า ภิกษุชู้ตัน^๑ ใคร่จะฉันอาหาร จึงเข้าไปสู่เรือน(ของอุปัชฌายิกา) แล้วนั่งลง.

ตํ ทิสวา อทาตุกามา **ฆรณี** “**ตณฺฑุลา** นตถิติ ภณฺณตี ตณฺฑุเล อหริตุกามา วีย ปฏฺวิสสกฆริ คตา.

หญิงแม่เรือนเห็นภิกษุนั้นแล้ว ไม่ยากจะให้ จึงเสพพูดว่า “ข้าวสารไม่มี” ทำที่จะไปหาข้าวสาร ไปสู่เรือนของคนที่คุณเคยกันเสีย.

ภิกษุ อนโตคพภํ ปวิสิตวา โอลเณโต กวาฏโกเณ อจฺจุํ ภาชเน คหํ ปฏฺเฏ โลณมจฉวาเล กุมภียํ ตณฺฑุเล ฆณฺเฏ ฆตํ ทิสวา นิภขมิตวา นิสีทิ.

ภิกษุเข้าไปในห้องมองดูไป พบท่อนอ้อยที่ชอกประตุ เห็นน้ำอ้อยบในภาชนะ เห็นปลาแห้งในตระกร้า เห็นข้าวสารในหม้อ เห็นเรียงในกระออมแล้วออกมานั่งอยู่.

ฆรณี “ตณฺฑุเล นาลตถณฺตี อาคตา.

หญิงแม่เรือน (กลับ)มาถึง แสร้งบอกว่า “ไม่ได้ข้าวสาร.”

ภิกษุ “อุปาสิกเก ‘อชช **ภิกขา** น สมปชชิสสตีติ ปฏฺกจเจว นิमितตํ อททสนฺตี อาห.

ภิกษุก็พูดขึ้นว่า “อุบาสิกา ฉันเห็นกลางก่อนแล้ว (รู้)ว่า ‘วันนี้ภิกษาจักไม่สำเร็จ.’”

“ก็ ภนฺเตติ.

หญิงแม่เรือนถามว่า “กลางอะไร? เจ้าข้า.”

“กวาฏโกเณ นิภขิตตอจฺฉณ วีย สปปํ อททสํ. ‘ตํ ปหริสสามิติ

โอลเณโต ภาชเน^๒ ฐปิตคหฺปิณฺชเกน วีย ปาสาณเลชชุกเกน เตน ปหณฺเณ^๓ สปปเนน กตํ ปฏฺเฏ นิภขิตตโลณมจฉวาเลสทิสํ ผนฺนิ, ตสส ตํ เลชชํ ทิสิตุกามสส, กุมภียา ตณฺฑุเลสทิสเส ทนฺเต,

อดสส กุปิตสส, ฆณฺเฏ ปกขิตตตสทิสํ มุขโต นิภขมนตํ วิสมิสสํ เชนฺนติ.

ภิกษุว่า “ฉันเห็นงูคล้ายท่อนอ้อยที่เก็บไว้ชอกประตุ คิดว่า ‘จะตีมัน.’

มองดูไป ก็เห็นพังพานซึ่งคล้ายกับปลาแห้งที่เก็บไว้ในตระกร้า อันงูนั้นมันถูกประหารด้วยก้อนหินและก้อนดิน

ซึ่งคล้ายก้อนน้ำอ้อยบที่วางไว้ในภาชนะ ทำ(แม่)ขึ้น

เมื่อมันจะกัดก้อนดินนั้น ก็เห็นเขี้ยวของมันคล้ายเมล็ดข้าวสารในหม้อ

พอเตือนจัด (ก็เห็น)น้ำลายเจือด้วยพิษที่ออกจากปากของมัน คล้ายกับเปรียงที่ใส่ไว้ในกระออม.”

สา “น สกกา มฺณชกํ วญฺเจตฺนติ อจฺจุํ ทตฺวา โอทนํ ปจิตฺวา ฆตคฺคหฺมจเจเท สทธี อทาสิตี. |

หญิงแม่เรือนนั้นเห็นว่า “ไม่อาจจะลวงคนหัวโล้นได้.” จึงถวยอ้อย แล้วหุงข้าวถวยพร้อมกับเปรียงน้ำอ้อยบและปลา ฉะนั้นแล. |

เอวํ สมิปี กตฺวา **ชปปนํ** “สามนตชปปาติ เวทิตพพํ.

การพูดเฉียดอย่างนี้ พึงทราบว่าเป็น สามนตชปปา (พูดเลียบเคียง).

๑ ชู้ตัน น. พระสงฆ์ที่เป็นอาจารย์.

๒ ภาชเน ฐปิตํ คหฺปิณฺชํ วีย ปาสาณํ เลชชุกเกน ปหณฺเณนาติปี ทิสสตี.

“ปริกถาติ ยถา ตํ ลภติ ตถา ปริวตเตตฺวา ปริวตเตตฺวา **กถนฺนติ**.

พูดล้อมไปล้อมมาเอาจนได้ปัจจัยนั้น ชื่อว่า ปริกถา (พูดหว่านล้อม).

[นิปเปสิกทานิเทศ]

นิปเปสิกทานิเทศ.

พึงทราบบรรดาธิบายในนิปเปสิกทานิเทศต่อไป.

“อกโกสนาติ ทสฺสิ อุกโกสวตฺถุหิ **อกโกสนํ**.

บทว่า อุกโกสนา ได้แก่ การดำด้วยวัตถุสำหรับดำ ๑๐ อย่าง.

“วมภนาติ ปริภวิตฺวา **กถนํ**.

บทว่า วมภนา ได้แก่ พูดข่ม.

“ครหนาติ ‘อสฺสทฺโธ [36] อปฺปสนฺโนติอาทินา นเยน **โทสาโรปนา**.

บทว่า ครหนา ได้แก่ การพูดใส่ร้ายเขา โดยนัยว่า เขาเป็นคนไม่มีศรัทธา เป็นคนไม่เลื่อมใส เป็นต้น.

“อุกฺเขปนาติ ‘มา เอวํ เอตถ กเถถาติ วาจา **อุกฺขิปนํ**.

บทว่า อุกฺเขปนา คือ ขับเขาด้วยวาจา “ท่านอย่าพูดอย่างนี้ในที่นี้.”

สพฺพโต ภาเคน สวตฺถุํ สเหตุกํ กตฺวา **อุกฺเขปนา** สมฺกฺเขปนา.

การขับเขาอ้างเรื่องอ้างเหตุต่างๆ อย่าง ชื่อว่า สมฺกฺเขปนา (การพูดไล่เขา).

ถววา อเทนตํ ทิสฺวา “อโห ทานปตฺติติ เอวํ **อุกฺขิปนํ** อุกฺเขปนา นาม.

อีกอย่างหนึ่ง การที่เห็นเขาไม่ไหวแล้วสร้างพูดยกเขาว่า “โอ ท่านทานบติ.” ดังนี้ ชื่อว่า อุกฺเขปนา.

“อโห มหาทานปตฺติติ เอวํ สฺฐจฺจ **อุกฺเขปนา** สมฺกฺเขปนา.

(ประชด)ยกหนักขึ้นไปว่า “โอ ท่านมหาทานบติ” ดังนี้ ชื่อว่า สมฺกฺเขปนา.

“ขิพนาติ ‘กํ อิมสฺส **ชีวิตํ** พิชโกชินฺติ เอวํ **อุปฺผนฺตนา**.

บทว่า ขิพนา คือ พูดเหยียด อย่างนี้ว่า “นี่อย่างไร ชีวิตของผู้บริโภคผักละ.”

“สงฺขิพนาติ “กํ อิมํ ‘อทายโกติ ภณฺณ, **โย** นิจฺจกาลํ สพฺเพสมฺปิ ‘นตฺถิตฺติ วจฺนํ เทตฺติติ เอวํ สฺฐจฺจ **อุปฺผนฺตนา**.

บทว่า สงฺขิพนา คือ พูดเหยียดให้วิเศษยิ่งขึ้นอย่างนี้ว่า

“ท่านทั้งหลายจะเรียกท่านผู้นี้ซึ่งให้คำว่า ไม่มี แก่ชนทั้งปวงตลอดกาลเป็นนิตย์ ว่าไม่ใช่ทายกได้อย่างไร.”

“ปาปนาติ อทายกตตฺสส อวณฺณสฺส วา **ปาปนํ**.

บทว่า ปาปนา ได้แก่ เหยียดเขาว่าไม่ใช่ทายก หรือกดเขาให้เสียหาย.

สพฺพโต ภาเคน **ปาปนา** สมฺปาปนา.

การพูดเหยียดเขาไปหมดทุกอย่าง ชื่อว่า สมฺปาปนา (หยาม).

“อวณณหาริกาติ ‘แอมเม อวณณภยาปิ ทสสตีติ เคหโต เคหิ คามโต คามิ ชนปทโต ชนปทิ **อวณณหรรณิ**.
 บทว่า อวณณหาริกา ความว่า การนำความเสียหายจากเรือน(นี้) ไปสู่เรือน(โน้น) จากบ้าน(นี้) ไปสู่บ้าน(โน้น)
 จากชนบท(นี้) ไปสู่ชนบท(โน้น) ด้วยคิดว่า “เขาจะต้องให้(ปัจจัย)แก่เรา เพราะกลัวความเสียหายอย่างนี้.”

“ปรปฏฐิมลิกตาติ ปุโรโต มธูริ ภณิตวา ปรมมุเข **อวณณภาสิตา**.

บทว่า ปรปฏฐิมลิกตา ได้แก่ ความเป็นผู้พูดคำหวานต่อหน้า พูดนินทาลับหลัง.

เอสา ทิ อภิมุขิ โอลเกตุ อสกโกณฑสส ปรมมุขานิ ปฏฐิมลิกตาติ มุตตะวา. “ปรปฏฐิมลิกตาติ มุตตะวา.

ก็ความเป็นเช่นนั้น เป็นตุจการที่เมื่อบุคคลไม่อาจสู้หน้าเขา กัดเนื้อหลังเขาข้างหลัง เพราะเหตุนั้น จึงเรียกว่า ปรปฏฐิมลิกตา.

“อัย วุจจติ นิปเปสิกตาติ **อัย** ยสมา เวพุเปสิกาย วิย อพภังคิ ปรสส कुณิ นิปเปเสติ นิปุณณติ.

ยสมา วา คนธชาตํ นิปปีสิตวา คนธมคคณา วิย ปรรคणे นิปปีสิตวา วิจฺจนฺเตตฺวา **เอสา ลภมคคณา** โหติ
 ตสฺมา “นิปเปสิกตา นามาติ วุจจตีติ.

คำว่า อัย วุจจติ นิปเปสิกตา ความว่า กิริยามีการด่าเป็นอาทินั้น ท่านกล่าวว่า “ชื่อว่า นิปเปสิกตา”

เพราะกวาดล้างความดีของคนอื่นให้เสียไป ราวจะกวาดด้วยไม้กวาดซี่ไม้ไผ่.

อีกนัยหนึ่ง เพราะเป็นการบดป่นความดีของคนอื่นแสวงหาลาภ เหมือนบดคันธชาติหาของหอมฉะนั้น.

[ลาเภณ ลภํ นิชิตฺสณตานิเทศ]

“ลาเภณ ลภํ นิชิตฺสณตานิเทศ.

พึงทราบอรรถาธิบายในนิเทศแห่ง ลาเภณ ลภํ นิชิตฺสณตา ต่อไป.

“นิชิตฺสณตานิเทศ **มคคณา**.

การแสวงหา ชื่อว่า นิชิตฺสณตา.

“อิโต ลทฺธนฺติ อิมฺมหา เคหา ลทฺธิ.

คำว่า อิโต ลทฺธิ คือ ได้แต่เรือนนี้.

“อมุตฺตราติ อมุกฺมฺหิ เคเห.

บทว่า อมุตฺตร คือที่เรือนโน้น.

“เอภฺฐิตฺติ **อิจฺจนฺนา**.

บทว่า เอภฺฐิตฺติ ได้แก่ ความไฝหา.

“คเวภฺฐิตฺติ **มคคณา**.

บทว่า คเวภฺฐิตฺติ ได้แก่ การเสาะหา.

“ปริเยภฺฐิตฺติ ปุณฺปปุณฺ [37] **มคคณา**.

บทว่า ปริเยภฺฐิตฺติ ได้แก่ การแสวงหา.

อาทิตโต ปฏฐาย ลหฺธํ ลหฺธํ ภิกฺขุํ ตตร ตตร กุลทวารกานํ ทตฺวา อนเต ชีรยาคุ ลภิตฺวา **คตภิกฺขุวตฺถุ** เจตถ กเถตพฺพํ.

ก็ในนิเทศนี้ บัณฑิตพึงกล่าวเรื่องของภิกษุผู้ให้ภิกษาที่ได้ๆ ตั้งแต่แรก แก่กุลทวารกในสกุลนั้นๆ (แล้วได้ปัจจัยตอบแทนเรื่อยมา) ในที่สุดได้ชีรยาคุไป (เป็นนิทสนะ).

“เอสนาตืออาทินิ เอภฺฐิตฺวาอาทินเมว เวจฺจนานิ.

บทว่า เอสนา เป็นต้น เป็นไวพจน์ของบทว่า เอภฺฐิตฺวา เป็นต้นนั่นเอง.

ตสฺมา “เอภฺฐิตฺวา เอสนา. ‘คเวภฺฐิตฺวา คเวสนา. ‘ปริเยภฺฐิตฺวา ปริเยสนา อิจฺเจวเมตถ **โยชนา** เวทิตพฺพา.

เพราะเหตุนี้ พึงทราบโยชนาในบทเหล่านี้ว่า “บทว่า เอภฺฐิตฺวา คือ เอสนา. บทว่า คเวภฺฐิตฺวา ก็คือ คเวสนา.

บทว่า ปริเยภฺฐิตฺวา ก็คือ ปริเยสนา.” ดังนี้.

อัย กุหนาทินิ อตฺถโถ.

ความที่กล่าวมานี้เป็นอรรถาธิบายแห่งบาปกรรมทั้งหลายมีกุหนาทินิ เป็นต้น.

อิทานิ “เอวมาทินญจ ปาปธมฺมานนฺติ เอตถ

“ยถา วา ปเนเก โภจนฺโต **สมณพฺรหฺมณา** สทฺธาเทยฺยานิ โภชนานิ ภูณฺชิตฺวา เต เอวรूपาย ตีรจฺฉานวิชฺชา

มิจฺฉาชีเวน ชีวิตํ กปฺเปนฺติ. เสยฺยถิทํ. “องฺคํ นิमितฺตํ อูปฺปาตํ สุปินํ ลกฺขณํ มุสิกฺจฉินฺนํ อคฺคิโหมํ ทพฺพิโหมนฺติอาทินา”

นเยน พฺรหฺมชาเล วุตฺตานํ อเนเกสํ ปาปธมฺมานํ **คหณํ** เวทิตพฺพํ.

บัดนี้พึงทราบว่า ในคำว่า เอวมาทินญจ ปาปธมฺมานํ นั้น การถือเอาบาปกรรมเป็นอเนก ที่ตรัสไว้ในพหุพจน์โดยนัยว่า

“อีกอย่างหนึ่ง เหมือนอย่างว่าสมณพหุพจน์ผู้เจริญพวกหนึ่ง บริโภคโภชนาที่ท่ายกถวายด้วยศรัทธาแล้ว

ย่อมเลี้ยงชีวิตโดยมิจฉาชีพ ด้วยตัจฉานวิชาเช่นนี้. ตัจฉานวิชานี้คืออะไรบ้าง? ตัจฉานวิชาคือ **องฺคํ** วิชาทำนายอังกาพยา

นิमितฺตํ วิชาทำนายกลาง **อูปฺปาตํ** ทำนายอุบาท **สุปินํ** ทำนายฝัน **ลกฺขณํ** ทำนายลักษณะ **มุสิกฺจฉินฺนํ** ทำนายรอยหนูกัดผ้า

อคฺคิโหมํ วิถีบูชาเพลิง **ทพฺพิโหม** วิถีบังหวนควัน” ดังนี้ เป็นต้นด้วย.

อิติ ยวายํ (๑) อิมสํ อาชีวเหตุ ปญฺญุตฺตานํ ฉนฺนํ สิกฺขาปทานํ วิตฺติกมฺวเสน

(๒) อิมสญฺจ “กุหนาทินนิ นิมิตฺติกตา นิปฺเปสิกตา ลาภาน ลามิ นิชิคีสันตานิ เอวมาทินิ ปาปธมฺมานํ วเสน

ปวตฺโต **มิจฺฉาชีโว**. ยา ตสฺมา สพฺพปฺการาปิ มิจฺฉาชีวา **วริตฺติ**. **อิทํ** “อาชีวปาริสฺสุทฺธิสฺสินฺติ.

มิจฉาชีวะที่เป็นไป (๑) ด้วยอำนาจแห่งการละเมิดสิกขาบท ๖ ที่ทรงบัญญัติเพราะอาชีวะเป็นเหตุเหล่านี้ก็ดี

(๒) ด้วยอำนาจแห่งบาปกรรมทั้งหลายมีอาชีวะอย่างนี้ คือ “การลวง การบอกลวง การขู่เข็ญ และการแสวงหาลาภด้วยลาภ”

เหล่านี้ก็ดี อันใด. การงดเว้นจากมิจฉาชีวะทุกประการนั้นใด. อันนี้ชื่อว่า อาชีวปาริสฺสุทฺธิสฺสินฺติ ฉนฺนํแล.

ตตฺตฺรายํ วจฺนญฺรัฐ.

ความแห่งคำในคำว่า อาชีวปาริสฺสุทฺธิสฺสินฺติ นั้น ดังนี้.

เอตํ อากมฺม ชีวฺนตฺติ อาชีโว.

ชนทั้งหลายย่อมอาศัยสิ่งนั้นเป็นอยู่ เหตุนั้น สิ่งนั้นจึงชื่อว่า อาชีวะ.

โก โส. ปจยปริเยสนวายาโม.

สิ่งนั้นได้แก่อะไร? สิ่งนั้น ได้แก่ ความพยายามในการแสวงหาปัจจัย.

“ปารีสุทธิติ ปริสุทธตา. อาชีวะสส ปารีสุทธิ อาชีวะปารีสุทธิ.

ความหมจดจต ชื่อว่า ปารีสุทธิ. ความหมจดจตแห่งอาชีวะ ชื่อว่า อาชีวะปารีสุทธิ.

[ปัจจัยสันนิสิตศีล]

ยฆปนตฺ ตทนนตฺริ ปจยสนนิสิตศีลํ วุตตํ ตตถ.

ส่วนปัจจัยสันนิสิตศีล ที่กล่าวไว้ในลำดับแห่งอาชีวะปารีสุทธิศีลนั้นใด พึงทราบอธิบายในปัจจัยนิสิตศีลนั้น ดังต่อไปนี้:-

[แก้บทจิวร]

“ปฏิสงฆา โยนิโสติ อูปาเยน ปณ ปฏิสงฆาย ญตฺวา ปจจเวกขิตฺวาติ อตถโถ.

คำว่า พิจารณาโดยแยกคาย ความว่า พิจารณา คือรู้ เล็งเห็น โดยอุบาย คือโดย(ถูก)ทาง.

เอตถ จ “สิตสส ปฏิฆาตยาตยาตีอาทินา นเยน วุตตํ [38] ปจจเวกขณเมว “โยนิโส ปฏิสงฆาติ เวทิตพฺพ.

แท้จริง การเล็งเห็น ซึ่งกล่าวไว้โดยนัยว่า “เพื่อบำบัดความหนาว” เป็นต้นนั่นเอง
บัณฑิตพึงทราบว่ ชื่อว่า พิจารณาโดยแยกคาย ในที่นี้.

ตตถ “จิวรณติ อนตฺรวาสกาทีสุ ยงฺกิลฺลิจิ.

ในบทเหล่านั้น บทว่า จิวร ได้แก่ บรรดาผ้ามีอันตราวาสกเป็นต้น ผืนใดผืนหนึ่ง.

“ปฏิเสวตีติ ปริกฺฤชติ นิวาเสตี วา ปารุปตี วา.

บทว่า เสพเฉพาะ คือ ใช้สอย ได้แก่ นุ่งหรือห่ม.

“ยาวเทวติ ปโยชนาวธิปริจเจทนิยฆจณิ.

คำว่า ยาวเทว เป็นคำนิยามกำหนดเขตแดนแห่งประโยชน์.

เอตตถเมว हि โยคิโน จิวรปฏิเสวเน ปโยชนิ. ยทิทํ. สิตสส ปฏิฆาตยาตยาตีอาทิน อิติ ภิโยโย.

จริงอยู่ ประโยชน์ในการใช้จิวรของพระโยคีก็มีเท่านั้นเอง นี้คืออะไร? คือ ประโยชน์ว่าเพื่อจะบำบัดหนาวเป็นต้น หายยิ่งไปกว่านี้ไม่.

“สิตสสาตี อฆมตตธาตฺกโฆภวเสน วา พหิทฺธา อุตฺปริณามวเสน วา อูปปนฺนสส ยสสกสสจि.

คำว่า ความหนาว ได้แก่ ความหนาวอันเกิดขึ้น ด้วยอำนาจแห่งความกำเริบแห่งธาตฺภายในก็ดี
ด้วยอำนาจความแปรเปลี่ยนแห่งธาตุภายนอกก็ดี อย่างใดอย่างหนึ่ง.

“ปฏิฆาตยาตี ปฏิหนนตถิ. ยถา สรีเร อาพาริ น อูปปาเทตี เอวํ ตสส วินนทนตถิ.

“สิตพภาหเต हि สรีเร, วิกขิตตจิตฺโต โยนิโส ปททิตุํ น สกโกตี.

บทว่า ปฏิฆาตยาตี แปลว่า เพื่อบำบัด. คือ เพื่อบรรเทาเสียซึ่งความหนาวนั้น อย่างที่มันจะไม่ยังอาพาธให้เกิดขึ้นในสรีระได้
เพราะว่าเมื่อสรีระถูกความหนาวเบียนเอาแล้ว ภูมิภาคจิตกระสับกระส่าย ย่อมไม่อาจจะตั้งความเพียรโดยแยกคายได้.

ตสุม่า “สีตสส ปฏิกษัตตย จีวร ปฏิสเวิตพพนติ **ภควา** อนุญญาสิ.

เพราะเหตุนั้น พระผู้มีพระภาคเจ้าจึงได้ทรงอนุญาตว่า “พึงใช้จีวรเพื่อบำบัดความหนาวได้.”

เอส นโย สพพตถ. เกวลญเหตุถ.

นัยนี้พึงทราบในประโยชน์ที่เหลือทิ้งปวง เพราะในอธิการนี้ได้กล่าวไว้สิ้นเชิงแล้ว.

“อุณหสชาติ อคคิสนตาปสส. ตสส ปน วนทาหาทีสุ **สมภโว** เวทิตพโพ.

บทว่า ความร้อน คือ ความร้อนแห่งไฟ. บัณฑิตพึงทราบแดนเกิดแห่งความร้อนนั้น ในเพราะไฟป่าเป็นต้น.

“ทสมกสวาตตปสิริสพสมผลसानนติ เอตถ ปน.

ส่วนในประชุมบทว่า ทสมกสวาตตปสิริสพสมผลसानนํ นั้น พึงทราบอธิบายดังต่อไปนี้.

“ทสชาติ ทสมนภิกขา. “อนธมภิกขาติปิ วุจจนติ.

บทว่า ทสธา แปลว่า เหลือบ. บางอาจารย์ว่า “แมลงวันหัวเขียว” ก็มี.

“มกสชาติ **มกสา**เยว.

บทว่า มกสา แปลว่า ยุงนั่นเอง.

“วาตาคติ สรชอระชาทีเกทา **วาตา**.

บทว่า วาตา ได้แก่ ลมทั้งหลาย อันต่างโดยเป็นลมเจือฝุ่น และลมไม่เจือฝุ่นเป็นต้น.

“อาตโปติ **สุริยา**ตโป.

บทว่า อาตโป คือ แดด.

“สิริสปาติ เยเกจิ สรนตา คจจนติ. ทีฆชาติกา สปปาทโย.

สัตว์ที่เสือกคลานไปทุกชนิด ชื่อว่า สิริสปะ ได้แก่ สัตว์จำพวกตัวยาวมีงูเป็นต้น.

เตสส์ “ทภูฐสมผลโส จ ญภูฐสมผลโส จาติ ทวิโร **สมผลโส**.

สัมผัสของสัตว์เหล่านั้นมี ๒ อย่าง คือ สัมผัสด้วยอาการกัดเอา และ สัมผัสด้วยการถูกต้องเอา.

โสปี จีวร ปารุปีตวา นิสินนํ น พารติ.

สัมผัส ๒ อย่างนั้น หาเบียดเบียนภิกษุผู้ห่มจีวรนั่งอยู่ได้ไม่.

ตสุม่า ตาทิสเสสุ ฐาเนสุ เตสส์ ปฏิกษัตตถาย ปฏิสเวติ.

เพราะเหตุนี้ ในที่เช่นนั้น ภิกษุจึงเสพจีวรเพื่อประโยชน์แก่การบำบัดสัมผัสเหล่านั้น.

“ยาวเทวาคติ ปุน เอตสส **วณํ** นียตปโปชนาวธิปริจเฉทสสนตถ.

การกล่าวคำว่า ยาวเทว นี้ก็เพื่อแสดงการกำหนดเขตแดนแห่งประโยชน์ที่แน่.

หิริโกปินปฏิจฉาหนํ หิ นียตปโปชนํ. **อิตรานิ** กทาจิ กทาจิ โหนติ.

แท้จริง การปกปิดอวัยวะที่ยังความละเอียดให้กำเริบ เป็นประโยชน์ประจำ.

ประโยชน์นอกนี้ย่อมมีในกาลบางครั้งบางคราว.

ตตล “หิริโกปินนติ ตํ ตํ สมพารฐฐานํ.

คำว่า หิริโกปิน ในบท หิริโกปินปฏิจฉาตถนตถํ นั้น หมายถึงแคบๆ นั้น.

ยสมมี ยสมมี หิ องเค วิวริยมาเน, หิริ กุปติ [39] วินสสติ. ตํ ตํ หิริโกปนโต “หิริโกปินนติ วุจจติ.

จริงอยู่ เมื่ออวัยวะใดๆ อันบุคคลเปิดเข้า ความละอายย่อมกำเริบ คือยอมเสียไป.

อวัยวะนั้นๆ ท่านเรียกว่า หิริโกปินะ เพราะเป็นที่ยังความละอายให้กำเริบ.

ตสส จ หิริโกปินสส ปฏิจฉาตถนตถนติ หิริโกปินปฏิจฉาตถนตถํ. หิริโกปิน ปฏิจฉาตถนตถนติปิ ปาฐุ.

ความแห่งบทนั้นว่า เพื่อปกปิดเสียซึ่งอวัยวะหิริโกปินะนั้นแล เพราะเหตุนั้น (ปาฐะจึงควรเป็น) หิริโกปินปฏิจฉาตถนตถํ (แต่)ปาฐะว่า หิริโกปิน ปฏิจฉาตถนตถํ ก็มี.

[แก้บทบิณฑบาต]

“บิณฑบาตนติ ยงกิลยจิ อาหารี.

บทว่า บิณฑบาต ได้แก่ อาหารอย่างใดอย่างหนึ่ง.

โย หิ โกจิ อาหารโร ภิกขุโน ปิณฑโทเลยน ปตเต ปตติตตตา “บิณฑบาโตติ วุจจติ.

ก็อาหารอย่างใดอย่างหนึ่ง ท่านเรียกว่า บิณฑบาต เพราะอาหารนั้นตกลงในบาตรของภิกษุโดยการภิกขาจาร.

ปิณฑทานํ วา ปาโต ปิณฑปาโต. “ตตล ตตล ลทธานํ ภิกขานํ สนนิปาโต สมุโหติ วุตตํ โหติ.

อีกนัยหนึ่ง ความตกลงแห่งก้อนข้าวทั้งหลาย,

อธิบายว่า ความประชุมกัน ความรวมกัน แห่งภิกษาทั้งหลายที่ภิกษุได้แล้วในที่นั้นๆ, ชื่อว่า บิณฑบาต.

“เนว ทวายาติ น คามทารกาทยो วिय ทวตถํ. “กีฬานิมิตตนติ วุตตํ โหติ.

บทว่า เนว ทวาย คือ เพื่อทวะ, อธิบายว่า “มุ่งจะเล่น”, เช่นดั่งทารกทั้งหลายมีคามทารกเป็นต้น ห้ามได้.

“น มทายาติ น มุฏฐิกมลลาทยो วिय มทตถํ. “พลมทนิमितต์ โปริสมทนิमितตถยจาติ วุตตํ โหติ.

บทว่า น มทาย คือ เพื่อทมะ, อธิบายว่า “มุ่งมัวเมาในกำลังกาย และมุ่งมัวเมาในความเป็นผู้ชาย.”,

ดั่งเช่นพวกนักมวยเป็นต้น ห้ามได้.

“น มณฑนายาติ น อนเตปุริกเวสียาทยो วिय มณฑนตถํ. “องคปจจกคานํ ปินนภาวนิมิตตนติ วุตตํ โหติ.

บทว่า น มณฑนาย คือ เพื่อมณฑนะ, อธิบายว่า “มุ่งทำภาวะคือการทำอวัยวะใหญ่่น้อยให้อิ่มเอิบ.”,

เช่นดั่งหญิงสาววังและหญิงแพศยาเป็นต้น ห้ามได้.

“น วิภูสนายาติ น นฏนจจกาทยो วिय วิภูसनตถํ. “ปสนนจจวิวนณตานิमितตตถนติ วุตตํ โหติ.

บทว่า น วิภูสนาย คือ เพื่อวิภูสนะ, อธิบายว่า “มุ่งความมีฉวีวรรณสดใส.”, เช่นดั่งตัวละครและตัวละครบำเป็นต้น ห้ามได้.^๑

๑ โปริสมท มหาฐีกาแก้ว่า ได้แก่ ปุริสมานะ คือถือตัวว่าเป็นลูกผู้ชาย.

บางอาจารย์ว่าได้แก่ รากะอันอาศัยความสามารถในการเสพอสังกรรมนั่นเอง เรียกว่า โปริสมทะ.

๒ ตอนแก้ เนว ทวาย ... นี้ ท่านแก้รูปเดียวกันทุกบท คือ ทวาย เป็น ทวตถํ, มทาย เป็น มทตถํ, มณฑนาย เป็นมณฑนตถํ, วิภูสนาย เป็น วิภูसनตถํ.

แล้วก็มีไขด้วยประโยค วุตตํ โหติ ทุกบท ไขนั้นเห็นได้ว่าไขบททั้ง ๔ โดยเฉพาะ ซึ่งเมื่อแปลบททั้ง ๔ แล้ว ก็จะต้องแปลคำไขต่อทันที

คือท่านต้องการขยายความเฉพาะบทที่ประสงค์ แปลบทนั้นแล้วก็แปล วุตตํ โหติ เลย เสร็จแล้วจึงมาเรื่องที่เกี่ยวข้องกับบทนั้นทีหลัง.

| เอตถ จ “เนว ทวายาติ **เอตํ** โมหุปนีสสยปปหันทถํ วุตตํ.

| อนึ่ง บัณฑิตพึงทราบว่าเป็น ๔ บทนั้น บทว่า เนว ทวาย นั้น พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสเพื่อละความเป็นอุปนิสัยแห่งโมหะ.

“น มทายาติ **เอตํ** โทสุปนีสสยปปหันทถํ.

บทว่า น มทาย นั้น ตรัสเพื่อละความเป็นอุปนิสัยแห่งโทสะ.

“น มณฺฑนาย น วิภูสณายาติ **เอตํ** รากุปนีสสยปปหันทถํ.

สองบทว่า น มณฺฑนาย น วิภูสณาย นั้น ตรัสเพื่อละความเป็นอุปนิสัยแห่งราคะ.

“เนว ทวาย น มทายาติ **เจตํ** อตตโน สโยชนูปตติปฏิเสธนตถํ.

อนึ่ง สองบทว่า เนว ทวาย น มทาย นี้ ตรัสเพื่อกันความเกิดขึ้นแห่งสังโยชน์สำหรับตน.

“น มณฺฑนาย น วิภูสณายาติ **เอตํ** ปรสฺสปี สโยชนูปตติปฏิเสธนตถํ.

สองบทว่า น มณฺฑนาย น วิภูสณาย นี้ ตรัสเพื่อกันความเกิดขึ้นแห่งสังโยชน์สำหรับคนอื่นด้วย.

จตุหิปี เจเตหิ อโยนิโส ปฏิปัตติยา กามสุขัลลิกานุโยคสฺส จ **ปทานํ** วุตตนติ เวทิตพฺพํ |

อนึ่ง การละอโยนิโสปฏิบัติ และกามสุขัลลิกานุโยค ก็เป็นอันตรัสด้วยบททั้ง ๔ นั้นด้วย. |

“ยาวเทวาทิ วุตตตถเมว.

บทว่า ยาวเทว มีอธิบายดังกล่าวแล้วนั้นแล.

“อิมสฺส กายสฺสชาติ เอตสฺส จาคุมฺมहाภูतिकสฺส รูปกายสฺส.

บทว่า อิมสฺส กายสฺส คือ แห่งรูปกายอันประกอบด้วยมหาภูต ๔ นี้.

“ฐิตียาติ ปพฺนธฺฐิตตถํ.

บทว่า ฐิตียา คือ เพื่อดั่งอยู่โดยต่อเนื่องกันไป.

“ยาปนายาติ ปวตติยา อวิจเจทตถํ จิรกาลฐิตตถํ [40] วา.

บทว่า ยาปนายา คือ เพื่อความไม่ขาดสายแห่งความเป็นไป หรือเพื่อดั่งอยู่ตลอดกาลนาน.

ฆรูปตถมมิมิวิ หิ ชินฺณขรฺสสามิโก อกฺขพฺภณฺชนมิว จ สากฺกฺโก กายสฺส ฐิตตถํ ยาปนตถญฺเจส ปิณฺฑปาตํ ปฏิเสวติ
น ทวมทมนฺฑนวิภูสณตถํ.

จริงอยู่ ภิกษุนี้ย่อมเสพนิพนธ์เพื่อความตั้งอยู่แห่งกาย และเพื่อความเป็นไปได้ เหมือนเจ้าของเรือนชำระค้ำเรือน และเหมือนพ่อค้าเกวียนหยุดเพลากวียน ฉะนั้น หาใช่เพื่อเล่น เพื่อเมา เพื่อตกแต่งและประเทืองผิวไม่.

มหาภูทิกาท่านแก้เห็นได้ว่า บทตั้งกับคำไข้อยู่ในประโยคเดียวกัน ดังนี้ สหสา กิริยาปิ ทวาติ วุจจติ ตโต วิเสสนตถํ ทวตถํ ก็หานิมิตตตถํ วุตตํ โหตีติ
อาห แปลว่า แม้กิริยาทุกถน ก็เรียกว่า ทวะ เพื่อจะให้ต่างกัน ท่านจึงกล่าวว่า เพื่อทวะ อธิบายว่า มุ่งจะเล่น ดังนี้. ในที่นี้แปลตามมหาภูทิกาท่านด้วยเห็น
ว่าชอบด้วยหลักไวยากรณ์และสัมพันธ.

อปิจ “ฐิตีติ ชีวิตินทรียสเสต อธิวจนั. ตสฺมา “อิมสฺส กายสฺส ฐิตฺติยา ยาปนายาติ เอตตาวตา
“เอตสฺส กายสฺส ชีวิตินทรียปวตตวาปนตถนติปิ วุตตํ โหตีติ เวทิตพฺพํ.

อีกนัยหนึ่ง พึงทราบว่ คำว่า ฐิตี นี้ เป็นชื่อของชีวิตินทรีย เพราะเหตุฉนั้น ด้วยคำว่า อิมสฺส กายสฺส ฐิตฺติยา ยาปนาย เพียงเท่า
นี้ จึงมีคำอธิบายว่า “เพื่อยังชีวิตินทรียแห่งกายนี้ให้เป็นไป” ดังนี้ก็ได้.

“วิหีสฺสปฺรติยาติ วิหีสาน นาม ชิมฺจฉา อาพาธนฺนุญฺเณ.

บทว่า วิหีสฺสปฺรติยา มีวินิจฉัยว่า ความหิว ชื่อวิหีสาน เพราะอรรถว่าทำให้ป่วย.

ตสฺสา อุปรมตถเจส ปิณฑปาตํ ปฏฺวีเสวตี วมฺบาลปนมิว อุนฺหสีตาทีสุ ตปปฏิการํ วิย จ.

แท้จริง ภิกษุนี้เสพปนิชชบาตเพื่อระงับความหิวฉนั้น

เหมือนคนเป็นแผลทายารักษาแผล และคนไข้ ในเมื่อเกิดอาการร้อนและหนาวเป็นต้น ก็กินยาแก้อาการฉนั้น.

“พฺรหฺมจฺริยานุคฺคหยาติ สกลสฺสานพฺรหฺมจฺริยสฺส มคฺคพฺรหฺมจฺริยสฺส จ อุนฺคฺคหตฺถํ.

บทว่า พฺรหฺมจฺริยานุคฺคหยา คือเพื่ออนุเคราะห์สฺสานพฺรหฺมจฺรียทั้งสิ้น และมรรคพฺรหฺมจฺรียด้วย.

อํ ธิ ปิณฑปาตปฏิเสวนปจฺจยา กายพลํ นิสฺสาย สิกฺขตตฺตยานุโยคฺวเสน ภวกนตารนิตถรณตฺถํ ปฏิปชฺชนโต
พฺรหฺมจฺริยานุคฺคหยา ปฏฺวีเสวตี

กนตารนิตถรณตฺถิกา ปุตตมฺสํ วิย นทีนิตถรณตฺถิกา กุลลํ วิย สมฺพุทฺถนิตถรณตฺถิกา นาวมิว จ.

จริงอยู่ ภิกษุนี้ เมื่ออาศัยกำลังกาย (อันเกิดมี)เพราะการเสพปนิชชบาตเป็นปัจจัย ปฏิบัติไปเพื่อข้ามภพกนตาร

โดยประกอบเนื่องๆ ในสิกขา ๓ ชื่อว่ายอมเสพ(ปนิชชบาต) เพื่ออนุเคราะห์พฺรหฺมจฺรีย

เสมียน (คู่ภริยาสามี)ผู้มีความต้องการข้ามทางกนตาร (จำใจ)บริโภคน้ำอสุตฺร เสมียนคนผู้ต้องการข้ามแม่น้ำอาศัยแพ และ

เสมียนคนผู้ต้องการข้ามทะเลอาศัยเรือ ฉนั้น.

“อิตฺติ ปุราณญจ เวหนํ ปฏฺวีหฺงขามิ นวญจ เวหนํ น อุปฺปาเทสฺสามีติ

เอวํ อิมินา ปิณฑปาตปฏิเสเวน ปุราณญจ ชิมฺจฉาเวหนํ ปฏฺวีหฺงขามิ. นวญจ เวหนํ อปริมิตโภชนปจฺจยํ
อาหารหตถก อลฺงสาฎก ตตถวญญก กากมาสก ภูตตวมิตกพฺรหฺมณนํ อถญฺตโร วิย น อุปฺปาเทสฺสามีติปิ ปฏฺวีเสวตี
เกสชฺชมิว คีลาโน.

ชื่อว่า อิตฺติ ปุราณญจ เวหนํ ปฏฺวีหฺงขามิ นวญจ เวหนํ น อุปฺปาเทสฺสามี มีอรรถาธิบายว่า

“ภิกษุคิดว่ ‘ด้วยประการนี้ คือ ด้วยการเสพปนิชชบาตนี้ เราจักกำจัดเวทนาคือความหิวแต่เก่าก่อนเสียได้ด้วย

จักไม่ยั้งเวทนาใหม่ อันมีการบริโภคนินประมาณเป็นปัจจัยให้เกิดขึ้น เหมือนดังพฺรหฺมณอาหารหตถกะ พฺรหฺมณอลฺงสาฎก-

พฺรหฺมณตตถวญญกะ พฺรหฺมณกากมาสกะ พฺรหฺมณภูตตวมิตกะ คนใดคนหนึ่งด้วย” ดังนี้

เสพ(ปนิชชบาต) ดังคนไข้เสพเภสัช ฉนั้น” ดังนี้ยหนึ่ง.

๑ มหาภูิกาว่า ชื่อพฺรหฺมณ ๕ คนนี้ ไม่ใช่ชื่อตัว เป็นฉายา พฺรหฺมณ ๕ ล้วนแต่เป็นคนกินจุกินประมาณทั้งนั้น คนหนึ่ง กินมากจนลุกไม่ไหว ต้องให้คน
อื่นช่วยอุตมือจึงลุกขึ้นได้ คำขอร้องให้ช่วยอุตมือนี้ว่า “อาหาร หตถ” เพราะฉนั้น พฺรหฺมณผู้นี้จึงได้ฉายาว่า “อาหารหตถกะ” (ตาพฺรหฺมณ “อุตมือที่”)
คนหนึ่ง กินแล้วลุกขึ้นเองได้ แต่ว่าท้องกางเกินขนาด ไม่อาจนุ่งผ้าได้ (เพราะมือโอบท้องตัวไม่หุ้ม) จึงได้ฉายาว่า “อลฺงสาฎก” (ตาพฺรหฺมณ “อย่าผ้า”)
คนหนึ่ง กินแล้วลุกไม่ไหว เลยนอนกลิ้งเกลือกอยู่กับที่กินนั่นเอง จึงได้ฉายาว่า “ตตถวญญกะ” (ตาพฺรหฺมณ “กลิ้งอยู่กับที่”)
คนหนึ่ง กินจนคุดปาก อ้าปากให้กากิจอาหารกินจากช่องปากได้ จึงได้ฉายา “กากมาสกะ” (ตาพฺรหฺมณ “กินเผื่อาก”)
คนหนึ่ง กินจนอุบไม่ไหว ต้องคาย คืออ้วกออกมา ในที่นี้กินนั่นเอง จึงได้ฉายาว่า “ภูตตวมิตกะ” (ตาพฺรหฺมณ “คายข้าว”)

อถวา

“ยา อธุนา อสปายปริมิตโกชน นิสสาย ปุราณกมมปจยวเสน อุปุชชนโต “ปุราณเวทนาติ วุจจติ สปายปริมิตโกชนเนน ตสสา ปจย วินาเสนโต ตํ ปุราณญจ เวทนี ปฏิหงขามิ

ยาจายิ อธุนา กตํ อยุตตปริโกคกมมปจยิ นิสสาย [41] आयति उपुचชนโต “นเวทนาติ วุจจติ ยุตตปริโกควเสน ตสสา มุลลํ อนิพพตเตนโต ตํ นวญจ เวทนี น อุปปาเทสสามิติ เอวมเปตถ **อตโต** ทฎฐัพโพ.

อีกนัยหนึ่ง พึงทราบอรรถาธิบายในข้อนี้ว่า

“เวทนาใดที่ท่านเรียกว่า ‘เวทนาเก่า’ เพราะอาศัยการบริโภคของอันไม่เป็นสัปปายะและบริโภคเกินประมาณในปัจจุบัน เกิดขึ้น ด้วยอำนาจกรรมเก่าเป็นปัจจัย เราเมื่อยังปัจจัยแห่งเวทนาเก่านั้นให้เสื่อมไป ด้วยบริโภคอาหารที่เป็นสัปปายะและบริโภคพอประมาณ ชื่อว่าย่อมกำจัดเวทนาเก่านั้นเสียได้ด้วย และ

เวทนาใดที่เรียกว่า ‘เวทนาใหม่’ เพราะอาศัยก่อกรรม คือการบริโภคที่ไม่ควร ซึ่งตนกระทำในบัดนี้ เกิดขึ้นต่อไป เราเมื่อไม่ให้มูลแห่งเวทนาใหม่นั้นเกิดขึ้น ด้วยอำนาจแห่งการบริโภคสมควร ชื่อว่าจักไม่ยังเวทนาใหม่นั้นให้เกิดขึ้นด้วย” ดังนี้ก็ได้.

เอตตาวตทา จ ยุตตปริโกคสงคโห อตตติลลณานุโยคปฺพห่าน ฌมมิกสุขาปริจจาโค จ “ปริทีปิโต โหตีติ เวทิตพฺโพ.

ก็แล การถือความบริโภคสมควร การละอรรถติลลณานุโยค และการไม่ละเลยสุขอันชอบธรรม (๓ ประการนี้) พึงทราบว่า “เป็นอันทรงแสดงครบแล้ว” ด้วยปาฐะเพียง ๒ ข้อนี้.^๑

“ยาตตรา จ เม ภวิสสตีติ ปริมิตปริโกเคน ชีวิตินทริยฺพจเจทกสฺส อิริยาปถภยชนกสฺส วา ปริสสยสฺส อภาวโต จิรกาลคมนสงฺขตา ยาตตรา จ เม ภวิสสตี อิมสฺส ปจยายตตวุตติโน กายสฺสชาติปิ ปฏิเสวตี ยาบายโรตี วิย ตปฺปจยิ.

ข้อว่า ยาตตรา จ เม ภวิสสตี ความว่า

ภิกษุคิดว่า “ด้วยการบริโภคพอประมาณ ความเป็นไป กล่าวคือความดำเนินไปตลอดกาลนาน เพราะความไม่มีอันตรายที่จะเข้ามาตัดรอนชีวิตินทริย์ หรือจะบั่นทอนอิริยาบถ จักมีแก่เรา อนึ่งว่า จักมีแก่ร่างกายของเราที่มีความเป็นไปเนื่องด้วยปัจจัยนี้ด้วย” ดังนี้ แล้วเสพ(เบินชบาต) เหมือนคนมีโรคเรื้อรังเสพยาแก้โรคฉะนั้น.

“อนวชชตา จ ผาสฺวิหาโร จาติ อยุตตปริเยสนปฏิคฺคหณปริโกคปริวชชเนน อนวชชตา ปริมิตปริโกเคน ผาสฺวิหาโร.

สองบทว่า อนวชชตา จ ผาสฺวิหาโร จ ความว่า

ภิกษุคิดว่า “ความหาโทษมิได้ จักมีแก่เรา ด้วยเว้นการแสวงหา การรับ และการบริโภคที่มีขอบเสีย และความอยู่ผาสุกจักมีแก่เราด้วยบริโภคพอประมาณ” ดังนี้.

อสปายาปริมิตโกชนปจยยา อรติตฺนทิวิมภิกาวินฺยครหาทีโทสภาเวน วา อนวชชตา

สปายปริมิตโกชนปจยยา กายพลสมภเวน ผาสฺวิหาโร.

นัยหนึ่งว่า “ความหาโทษมิได้ โดยไม่มีโทษต่างๆ เช่น ความกระสัน ความคร้าน ความอึดอาด ความถูกผู้รู้ตีเตียนเป็นต้น เพราะบริโภคของที่ไม่เป็นสัปปายะและบริโภคเกินประมาณเป็นปัจจัย จักมีแก่เรา และ ความผาสุกโดยมีร่างกายแข็งแรง เพราะบริโภคอาหารที่เป็นสัปปายะและบริโภคพอประมาณเป็นปัจจัย จักมีแก่เรา.” ดังนี้บ้าง.

๑ คือ ปุราณญจ เวทนี ปฏิหงขามิ ข้อ ๑ นวญจ เวทนี น อุปปาเทสสามิ ข้อ ๑ บ้าง ก็รวมเอา วิหีสฺปรติยา และ พุทฺทมจริยานุคฺคหาย เข้าด้วยกันเป็น ๔ ข้อ.

ยาวทอดอุทราวเทหโกชนปรีวชชนเนน วา เสยยสุขปสสุสมิทธสุขานํ ปหานโต **อนวชชตา**
จตุปถจาโลปมตโตอินโกชนเนน จตุอิริยาปถโยคยภาวปฏิปาหนโต **ผาสุวิหาโร** จ เม ภาวิสสตีติปิ ปฏิเสเวติ.

นัยหนึ่งว่า “ความหาโทษมิได้โดยละสุขในการนอน สุขในการเอกเขนง สุขในการหลับเสียได้ จักมีแก่เรา ด้วยเว้นบริโภค
อาหารตามที่ต้องการจนเต็มท้อง และ
ความผาสุก โดยอิริยาบถ ๔ ดำเนินไปสมประกอบ จักมีแก่เรา ด้วยบริโภคอาหารให้หย่อนไว้สัก ๔-๕ คำ” ดังนี้บ้าง
แล้วเสพ(พิณชบาต).

วุตตมปิ เหน็ด

จตุตาโร ปถจ อาโลเป	อภุตวา อุทกํ ปิเว.
อลํ ผาสุวิหาราย	ปหิตตตสส ภิกขุโนติ. ^๑

สมตั้งคำประพันธ์ที่กล่าวไว้ว่า

โยคาวจรภิกษุพึงเลิกบริโภค(ก่อนจะอิม) ๔-๕ คำ แล้วดื่มน้ำ.
การบริโภคเพียงเท่านั้น ก็พอแล้วเพื่อความอยู่ผาสุก แห่งภิกษุผู้มิตนส่งไป
แล้ว (คือไม่อาลัยในร่างกายและชีวิต) ดังนี้.

เอตตาวตาว **บิโยชนปริคคโห** มชฺฉิมา จ **ปฏิปทา** “ทีปิตา โหตีติ เวทิตพพา.

การกำหนดถือเอาประโยชน์ และข้อปฏิบัติสายกลาง พึงทราบว่าเป็นอันทรงแสดงแล้ว ด้วยปาฐะเพียง ๓ บทนี้
(มีบทว่า ยাত্রา เป็นอาทิ).

[แก้บทเสนาสนะ]

“เสนาสนนติ สยนณจ อาสนณจ.

บทว่า เสนาสนะ หมายถึงเอา ทั้งที่นอนและที่นั่ง.

ยตถ ยตถ ทิ เสติ วิหาเร วา อชฺชตโยคาทิมทิวา ตํ ตํ เสนํ.

ยตถ ยตถ อาสตี นิสีหตี [42] ตํ ตํ อาสนํ.

ตี เอกโต กตวา “เสนาสนนติ วุจฺจติ.

ก็ภิกษุนอน ในที่ใดๆ จะเป็นวิหารหรือโรงเรือนต่างๆ มีเพียงเป็นต้นก็ตาม ที่นั่นๆ ชื่อว่า เสนะ.

ภิกษุยอมนั่ง คือยอมนั่งพักอยู่ในที่ใดๆ (ดังกล่าวแล้ว) ที่นั่นๆ ชื่อว่า อาสนะ.

รวมสองคำนั้นเข้าด้วยกันเรียกว่า เสนาสนะ.

“อุตุปริสสยวิโนทน์ ปฏิสลลานารามตถนติ ปริสทนนฺธุเฐน **อุตุ**เยว อุตุปริสสโย.

สองบทว่า อุตุปริสสยวิโนทน์ ปฏิสลลานารามตถ อธิบายว่า

“ฤดูนั้นเอง ชื่อ อุตุปริสสย (อันตรรายคือฤดู) เพราะอรรถว่าเบียดเบียน.”

อุตุปริสสยวิโนทนต์ถจ ปฏิสลลานารามตถจ.

โย สรีราพารจิตตวิกเขปกโร อสปปาโย **อุตุ** เสนาสนปฏิเสวเนน วิโนทนต์โพ โหติ,
ตสส วิโนทนต์ถ์ เอกิภาวสุขตถจจาติ วุตตํ โหติ.

ความแห่งสองบทนั้นว่า เพื่อบรรเทาอุตุปริสสยะด้วย เพื่อสำราญในการเร้นอยู่ด้วย มีคำขยายความว่า

“อุตุใดไม่เป็นสัปปายะ ทำความอาหารแห่งสรีระและความกระสับกระส่ายแห่งจิต เป็นสิ่งพึงบรรเทาเสียได้ด้วยการเสพ
เสนาสนะ เพื่อบรรเทาอุตุนั้น และเพื่อเอกิภาวสุขด้วย.”^๑

กามถจ “สีตสส ปฏิมทาตายาติอาทินาว **อุตุปริสสยวิโนทนต์** วุตตเมว

ยถา ปน จีวรปฏิเสวเน “**ทิริโกปินปฏิจฉาทนต์** นียตปปโยชนํ. อิตราณี กทาจิ กทาจิ ภวานตติ วุตตํ
เอวมิธาปิ นียตํ อุตุปริสสยวิโนทนต์ สนธาย **อิทํ** วุตตนต์ติ เวทิตพพํ.

แท้จริง การบรรเทาอุตุปริสสยะก็ได้ตรัสไว้แล้ว ด้วยบาลีข้างต้นมีคำว่า สีตสส ปฏิมทาตาย เป็นอาทินั้น โดยแท้
ถึงอย่างนั้น พึงทราบว่า ตรัสคำนี้ไว้ในตอนท้ายนี้อีก (ด้วย)ทรงมุ่งหมาย(ให้ทราบว่าการบรรเทาอุตุปริสสยะเป็นประโยชน์ประจำ
เช่นเดียวกับคำที่กล่าวไว้ในตอนเสพจีวรว่า “การปกปิดอวัยวะที่ยังความละเอียดให้กำริบ เป็นประโยชน์ประจำ
ประโยชน์นอกนี้ย่อมมีในกาลบางครั้งบางคราว” ฉะนั้น.

อถวา อยํ วุตตปปกาโร **อุตุ** อุตุเยว.

อีกนัยหนึ่ง อุตุมีประการดังกล่าวแล้วนี้ คงเป็นอุตุ (ส่วนหนึ่ง).

ปริสสโย ปน ทูริโธ ปากฎปริสสโย จ ปฏิจฉนณปริสสโย จ.

ส่วนปริสสยะ (เป็นอีกส่วนหนึ่ง) มี ๒ อย่างคือ **ปากฎปริสสโย** อันตรายเปิดเผย และ **ปฏิจฉนณปริสสโย** อันตรายปกปิด

ตถ **ปากฎปริสสโย** สีหพยคฆาทยो. **ปฏิจฉนณปริสสโย** (จ)^๒ ราคโทสาทยो.

ในอันตราย ๒ อย่างนั้น อันตรายเปิดเผย ได้แก่ สัตว์ทั้งหลายมีสีหะและเสือเป็นต้น.

อันตรายปกปิด ได้แก่ กิเลสทั้งหลายมีราคะและโทสะเป็นต้น.

เต ยตถ อปริคฺคฺติยา จ อสปปายรูปทสสนาทีนา จ อาพารํ น โกรหนฺติ ตํ เสนาสนํ เอวํ ชาเนตฺวา ปจฺจเวกฺขิตฺวา ปฏิเสวเนโต
ภิกฺขุ “ปฏิสงฺขา โยนิโส เสนาสนํ ... อุตุปริสสยวิโนทนต์ถ์ ปฏิเสวตติติ เวทิตพพโพ.

อันตรายเหล่านั้นย่อมทำความอาหารให้ เหตุไม่มีที่คุ้มตัวก็ดี เหตุ(มองไป)เห็นรูปที่เป็นอัสปายะเข้าเป็นต้นก็ดี

ไม่ได้ในเสนาสนะใด.” ภิกษุเมื่อรู้อย่างนั้นแล้วพิจารณาเสพเสนาสนะนั้น พึงทราบว่า

ชื่อว่า “พิจารณาโดยแยกกายแล้วเสพเสนาสนะ ... เพื่อบรรเทาอุตุและอันตราย” ดังนี้.

๑ อุตุปริสสย นั้น เราเคยแปลกันว่า “อันตรายเกิดแต่อุตุ” แต่ตามนัยที่ท่านแก้ันนี้ ดูที่จะต้องแปลว่า “อันตรายคืออุตุ”

บท ปฏิสลลานารามตถ์ นั้น แปลกันมั่วๆ มานานแล้ว ท่านแก้เป็น เอกิภาวสุขตถ์ วิเศษแท้ คือแก้ ปฏิสลลาน (เร้นอยู่) เป็น เอกิภาวะ (ผู้อยู่เดียว)
ส่วนอารามะ (ยินดี) แก้เป็นสุข สมควรแก่พยัญชนะและอรรถทุกอย่าง ในที่นี้มีชื่อเอานัยนั้นแปล ปฏิสลลานาราม ว่า “สำราญในการเร้นอยู่”
เป็นอันพ้นแก่งไปที.

๒ อติเรโก วีย ทิสสติ.

๓ ประโยคนีปฏิเสชชอน ต้องอ่านให้ดี จึงจะจับความได้ ความก็คือว่า ปริสสยะทั้งสองอย่างนั้นจะทำอันตรายแก่ภิกษุได้ ก็เมื่อภิกษุไม่มีที่คุ้มตัว
คือไม่มีเสนาสนะอยู่ เช่นอยู่กลางแจ้งหรืออยู่โคนไม้ สัตว์ร้ายอาจทำอันตรายได้ และอยู่โล่งๆ เช่นนั้นอาจมองเห็นรูปที่เป็นสัปปายะเข้า
อันตรายปกปิดคือกิเลสก็จะเกิดขึ้น ถ้าได้อยู่เสนาสนะเป็นที่คุ้มตัวแล้ว ก็บรรเทาอันตรายทั้ง ๒ อย่างนั้นได้
ท่านจึงว่า “อันตรายเหล่านั้นย่อมทำความอาหารให้ ไม่ได้..... นัยหลังนี้ อุตุปริสสย ให้แปลว่า อุตุและอันตราย.

[แก้บทโคลานปัจจัยเภสัชชบริวาร]

“คิลานปัจจัยเภสัชชบริวารนติ เอตถ

ในบทว่า คิลานปัจจัยเภสัชชบริวาร นี มีวินิจฉัยว่า

โรคสส ปฏิยอนภูธฺน ปัจจโย. “ปัจจัยนิคคณภูธฺนาติ **อตฺโถ**.

เภสัช ชื่อว่า ปัจจัย เพราะอรรถว่าเป็นเครื่องต่อต้านโรค. หมายความว่า เป็นเครื่องปราบโรค.

ยสส กสฺสจฺจึ สປປายสฺเสตํ อธิวจนํ.

คำว่า ปัจจัย นี้ เป็นชื่อของเภสัชซึ่งเป็นสัปปายะ อย่างใดอย่างหนึ่ง.

ภิสกสฺส^๑ กมฺมํ เตน อนุญญาตตตฺตาติ เภสชฺชํ.

ที่ชื่อว่า เภสัช เหตุว่าเป็นสิ่งที่หมอพึงทำ (ปรุง) เพราะเป็นสิ่งที่หมออำนวยความสะดวกให้.

คิลานปัจจัย **เภสัชช** คิลานปัจจัยเภสัชช. “ยงฺกิลจฺจึ คิลานสฺส สປປายํ **ภิสกกมฺมํ** เกลมรฺฐฆาณิตาที่ติ วุตฺตํ โหติ.

เภสัช คือปัจจัยแห่งคนไข้ ชื่อว่า คิลานปัจจัยเภสัช.

หมายถึงสิ่งที่หมอทำ เป็นสัปปายะแก่คนไข้อย่างใดอย่างหนึ่ง เช่นน้ำมัน น้ำผึ้ง น้ำอ้อย เป็นต้น.

“ปริกฺษาโรติ ปน [43] “สตฺตฺหิ นครปริกฺษาเรหิ สุปริกฺษิตตํ โหตีติอาทิสฺสุ” **ปริวารโร** วุจฺจติ.

ก็ปริวาร (เครื่องแวดล้อม) พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสว่า บริวาร

ในบาลีว่า พระนครเป็นสถานอันเขาล้อมดัดแล้ว ด้วยนครบริวาร ๗^๓ เป็นต้น

“รโถ สีสฺลปริกฺษาโร ฆานนโกช จกฺกวีริโยติอาทิสฺสุ” **อลงฺกาโร**.

“เยเกจฺจิเม ปพฺพชิตฺเตน ชีวิตปริกฺษารา สมฺมทานตพฺพชาติอาทิสฺสุ” **สมภาโร**.

อลังการ (เครื่องประดับ) ก็ตรัสว่า บริวาร ในบาลีว่า รถมีสลเป็นบริวาร มีฆานเป็นเพลา มีความเพียรเป็นล้อ^๔ เป็นต้น

สัมภาระ (เครื่องค้ำจุน) ก็ตรัสว่า บริวาร ในบาลีมีว่า ชีวิตบริวาร เหล่านี้ อย่างใดอย่างหนึ่ง บรรพชิตหามาโดยชอบ เป็นต้น.^๕

๑ ภิสกก ... อิติปิ ปาฐุ. เอวมุปริปี.

๒ อง. สตตค. ๒๓/๑๐๗. ปาฬิมปน สุปริกษตนติ ทิสฺสติ.

๓ อง. สตตค. ๒๓/๑๐๗. สตตฺหิ นครปริกษาเรหิ - ด้วยนครบริวาร ๗ - นี้ บางท่านก็หมายเอากำแพง ๗ ชั้น แต่ในมหาฎีกาว่า บางอาจารย์หมายเอา เครื่องล้อมรักษาเมือง ๗ อย่าง และจำแนกไว้ดังนี้ ตมฺมอุปริกฺษไป มุลดิน ปริชา คูเมือง อุทฺปาโป เชนฺเทิน ปากาโร กำแพง เอลิกา เสากระเนียด ปลิวา ล้อมสลัก ปากการปตถณฺทิลิ หอรบ?

“สตตฺหิ นครปริกษาเรหิ” มีแสดงไว้ในพระบาลีทั้ง ๗ อย่างคือ เอลิกา ปริชา อนุปริยายปโถ พหุ อาวุธ พหุ พลาโย โทวารโก ปากาโร นี้แล นครปริกษา “เครื่องแวดล้อมนคร” จะแปลตามมหาฎีกาว่า “เครื่องล้อมรักษานคร” - นคร ปริวารेतฺวา รกฺชนเกหิ ก็จะได้ อนึ่ง จะถือตามมติอรรถกถาก็ไม่ได้ เพราะท่านแก้ไว้ว่า นคราลงฺกาเรหิ อลงฺกตํ คือ “เครื่องประดับสำหรับนคร”

ในที่นี้ ปริกษา หมายเอา ปริวาร เพราะที่หมายเอา อลงฺการ ก็มีอยู่ต่อไป จึงต้องแปลเป็น “ปริวาร” ตามที่ประสงค์.

๔ ส. มหาวาร. ๑๙/๗. โปราณโปฏฐเก สตตปริกษาโรติ ลิจฺจติ.

๕ ม. ม. ๑๒/๒๑๓.

๖ ส. มหาวาร. ๑๙/๗.

๗ ม. ม. ๑๒/๑๐๙.

อิธ ปน **สมภาโรปิ ปริวารโรปิ** วรรณุตติ.

ก็ในบทว่า คิลานปัจจัยเภสัชชบริหาร นี้ ย่อมควรทั้งสัมภาระ ทั้งบริวาร.

ตํ ทิ **คิลานปัจจัยเภสัชช**

ชีวิตสส ปริวารโรปิ โหติ ชีวิตวินาสกาพาธูปตติยา อนตรํ อทตวา รกชนโต

สมภาโรปิ ยถา จิรํ วัตตติ เอวมสส การณภาวโต

ตสมา “ปริกาโรติ วุจจติ.

จริงอยู่ คิลานปัจจัยเภสัชชนั้น

ชื่อว่า เป็นเครื่องล้อมกันแห่งชีวิต ก็ได้ เพราะเป็นเครื่องรักษา(ชีวิต)ไว้ ไม่ให้ช่องแอกอาหารอันจะทำให้เสียชีวิตเกิดขึ้นได้

ชื่อว่า เป็นเครื่องค้ำจุนแห่งชีวิต ก็ได้ เพราะเป็นเครื่องบันดาลชีวิตให้ยั่งยืน

เพราะฉะนั้น คิลานปัจจัยเภสัชชนั้น จึงตรัสเรียกว่า บริหาร ดังนี้.

เอวํ “คิลานปัจจัยเภสัชชชยจ ตํ ปริกาโร จาติ คิลานปัจจัยเภสัชชชปริกาโร. ตํ คิลานปัจจัยเภสัชชชปริกาโร.

“คิลานสส ยงกิลจि สปปายํ ภิสกานุญญาตํ เตลมธุมานิตาหิชีวิตปริกาเรนติ วุตตํ โหติ.

(บทนี้จึงทำวิเคราะห์ได้ว่า)

คิลานปัจจัยเภสัชชชยจ ตํ ปริกาโร จาติ คิลานปัจจัยเภสัชชชปริกาโร (บริหารคือเภสัชชอันเป็นเครื่องปราบโรคแห่งคนไข้).

ความแห่งปาฐะนั้นว่า ... ซึ่งคิลานปัจจัยเภสัชชบริหารนั้น.

อธิบายว่า “ซึ่งเครื่องค้ำจุนแห่งชีวิต มีน้ำมัน น้ำผึ้ง น้ำอ้อยเป็นต้นที่หมออำนาจให้ เป็นที่สบายแห่งคนไข้ อย่างใดอย่างหนึ่ง.”

“อุปปนนานนติ ซาตานํ ภูตานํ นิพพตตานํ.

บทว่า อุปปนนานํ แปลว่า เกิดแล้ว เป็นแล้ว ก่อขึ้นแล้ว.

“เวยยาพาธิกานนติ เอตถ “พยาพาโรติ ธาตุกโขโภ.

ตํสมุฏฐานา จ **กุกุฏฐคณชปิพกาทโย** พยาพาธโต อุปปนนตตา เวยยาพาธิกา.

ในบทว่า เวยยาพาธิกานํ นี้ ความกำเริบแห่งธาตุ ชื่อ พยาพาธ.

ส่วนโรคต่างๆ มีโรคเรื้อนฝี และพุพองเป็นต้น ซึ่งมีความกำเริบแห่งธาตุนั้นเป็นสมุฏฐาน ชื่อว่า เวยยาพาธิก เพราะเกิดแต่พยาพาธ.

“เวทนาติ ทุกขเวทนา อกุสลวิปากเวทนา. ตาสํ เวยยาพาธิกานํ เวทนานํ.

บทว่า เวทนา ได้แก่ ทุกขเวทนา คือเวทนาซึ่งเป็นวิบากแห่งอกุศล.

ความก็คือ (เพื่อบำบัดเสีย)ซึ่งเวทนาเนื่องด้วยโรคอันเกิดแต่พยาพาธเหล่านั้น.

“อพยาปชมปรมตยาติ นิททุกขปรมตยา. “ยาว ตํ **ทุกข์** สพพํ ปหิณํ โหติ ตาวาติ **อตโธ**.

บทว่า อพยาปชมปรมตยา หมายความว่า เพื่อความไม่มีทุกข์เป็นอย่างยิ่ง. อธิบายว่า เพียงที่ทุกข์นั้นเสื่อมหมดไป.

เอวมิทํ สงเขปโต ปฏิสงขา โยนิโส ปัจจยปริโภคกฺขณํ “ปัจจัยสนุนิสิตีสีลนติ เวทิตพพํ.

ศีล อันมีการพิจารณาโดยแยบคายก่อนแล้วจึงบริโภคปัจจัยเป็นลักษณะนี้

บัณฑิตพึงทราบว่าเป็น ปัจจัยสนุนิสิตศีล โดยสังเขป ด้วยประการฉะนี้.

วจนภูโฐ ปนตถ.

ส่วนอรรถแห่งคำในคำว่า ปัจจัยสันนิสิตะ นี้ พึงทราบดังนี้.

จิราทโย หิ ยสฺมา เต ปฏิจฺจ นิสฺสาย ปริภุชฺชมานา ปาณินฺ อยฺนติ คจฺจนฺติ ปวตฺตฺนฺติ, ตสฺมา “ปัจจัยาติ วุจฺจนฺติ. เต ปัจจเย [44] สนนิสฺสิตนฺติ ปัจจยสนนิสฺสิตํ.

ก็เครื่องอาศัยมีจิราเป็นต้น ท่านเรียกว่าปัจจัย เพราะเป็นที่สัตว์ทั้งหลายอาศัย คือใช้บริโภคน จึงไปได้ คือจึงดำเนินไปได้ หมายความว่าจึงเป็นไปได้. ศิลนี้อิงอาศัยปัจจัยเหล่านั้น เพราะเหตุนั้น จึงชื่อว่า ปัจจัยสันนิสิตะ.

[ธรรมเป็นเหตุให้ปาริสุทธิศีล ๔ สำเร็จ]

เอวเมตสฺมี จตฺตฺพิเช สีเส.

พึงทราบสาธนะ (เหตุให้สำเร็จ) ในศีล ๕ อย่างนี้ ดังนี้

[ปาฏิโมกข์สังวรศีล มีศรัทธาเป็นเหตุให้สำเร็จ]

สทฺธาย ปาฏิโมกฺขสงฺวรํ สมฺปาเทตฺตฺพโ. สทฺธาสาธโน หิ โส สวากฺวิเสยาตีตตฺตา สิग्ขาปทฺปนฺนฺตฺติยา.

ปาฏิโมกข์สังวร ภิกษุพึงให้ถึงพร้อมด้วยศรัทธา.

เพราะปาฏิโมกข์สังวรศีลนั้น เป็นสัทธาสาธนะ (มีศรัทธาเป็นเหตุให้สำเร็จ) เหตุที่การบัญญัติสิกขาบทเป็นการล่วงวิสัยของพระสาวก.

สิग्ขาปทฺปนฺนฺตฺติยาจนฺนฺปฏิทฺเทไป เจตฺถ นิสฺสนํ.

จริงอยู่ การตรัสห้ามเสียซึ่งการทูลขอให้ทรงบัญญัติสิกขาบท เป็นนิทศนะในข้อนี้ได้อย่างหนึ่ง.

ตสฺมา ยถาปนฺนฺตฺติ สิग्ขาปทํ อนวเสสํ สทฺธาย สมฺมาทิตฺวา ซีวเตปิ อเปกฺขํ อภิโรนฺเตน สาธุกํ สมฺปาเทตฺตฺพ.

เพราะฉะนั้น ปาฏิโมกข์สังวรศีลนั้น ภิกษุสมมาทนสิกขาบทตามที่ทรงบัญญัติไว้ให้สิ้นเชิงด้วยศรัทธาแล้ว ไม่ทำความอาลัยแม้ในชีวิต จะพึงทำให้ถึงพร้อมได้อย่างดี.

วุตฺตมฺปิ เหน็ด

“กิกิว อณฺฑํ จมฺริว วาลธึ
ปิยํ ปุตฺตํ นยฺนํ เอกกํ
ตเถว สีลํ อนฺรฺกฺขมานกา
สุเปสฺลา โทถ สทา สคารวาทิ.

สมคำที่ตรัสไว้ว่า

“ภิกษุทั้งหลายผู้จะตามรักษาศีล จงเป็นผู้มีศีลที่เป็นที่รักด้วยดี มีความเคารพ(ในศีล) ทุกเมื่อไป ดุจนกต้อยติวิตรักษาฟองจามริรักษาขนหาง มารดารักษาบุตรที่รักคนเดียว คนตาเดียวรักษา নয়น์ตา(ที่เหลื่ออยู่) ข้างเดียว ฉะนั้น.”

อปรมปิ วุตต์ “เสยยถาปิ มหาสมุทโท ฐิติธมโม เวลั นาทิกกมติ,
เอวเมว โข ปหาราถ ยั มยา สวากานั สิกขาปทึ ปณญุตตัม ตัม ม สวากา ชีวิตเหตุปิ นาทิกกมนุตตี”
และตรัสไว้(ในที่อื่น) อีกว่า “มหาสมุทรมีความยั่งยืนอยู่เป็นธรรมดา ไม่ล้นฝั่งฉ่นใด, คู่ก่อนปหาราถะ
สวากทั้งหลายของเราก็ฉ่นนั้นเหมือนกัน ย่อมไม่ล่องลิกขาบทที่เราบัญญัติแก่สวากทั้งหลาย แม้เพราะเหตุแห่งชีวิต.”^๒

อิมสมิ จ ปนตเถ อฏวิยั โจเรทิ พนตเถรานัน วตถุณิ เวทิตพพานิ.
ก็แล ในความข้อนี้ พึงทราบเรื่องพระเถระทั้งหลาย ที่ถูกโจรมัดไว้ในคง (เป็นนิกัสนะ).

มหาวตตนิอฏวิยั กิร เถรึ โจรา กาพวลลิติ พนธิตวา นิปชชาเปสุ.
ได้ยินว่า โจรทั้งหลายมัดพระเถระ(รูปหนึ่ง) ด้วยเถาย่านาง (ทิ้ง)ให้นอนในคงมหาวัตตนิ.

เถโร ยถานิปนโนว สตต ทิวสานิ วิปสสนัน วชตเตตวา อนาคามิผลั สมปาปุณิตวา ตตเถว กาลั กตวา พรหมโลกะ นิพพตติ.
พระเถระนอนอยู่อย่างไรรันนั้นแหละ เจริญวิปัสสนาตลอด ๗ วัน ได้บรรลุอนาคามิผลแล้วถึงมรณภาพในที่นั่นเอง
ไปเกิดในพรหมโลก.

อปรมปิ เถรึ ตมพปณณิทีเป ปุตติตาย พนธิตวา นิปชชาเปสุ.
(อีกเรื่องหนึ่ง) พวกโจรมัดพระเถระ อีกรูปหนึ่งด้วยเถาหัวค้อน (ทิ้ง)ให้นอนอยู่ในตัมพปณณิทวีป.

โส, ทวทาเท อากจจนเต, วลลิติ อจฉินทิตวาว วิปสสนัน ปญญเปตวา สมสิสิ หุตวา ปรีนิพพายิ.
พระเถระนั้น เมื่อไฟป่าไหม้ลามมา ก็หาเด็ดเถาวัลย์ไม่ เริ่มตั้งวิปัสสนาจนสำเร็จเป็นพระอรหันต์สมสิสิ ปรีนิพพานไป.

ทีฆภาณกอภยตเถโร [45] ปณจทิ ภิกขุสเททิ สทธี คจจนโต ทิสวา เถรสส สรีริ ฉาเปตวา เจตยิ การาเปสิ.
พระอภัยเถระผู้เป็นทีฆภาณกะ (กล่าวคัมภีร์ทีฆนิกาย) เดินทางไปพร้อมกับภิกษุ ๕๐๐ ได้พบเข้า
จึงให้ทำฉาปนกิจสรีระของพระเถระแล้ว ให้ก่อพระเจดีย์(บรรจุอัฐ)ไว้.

ตสฺมา อญญูปิ สทโร กุลปุตโต ปาฏิโมกข์ วิโสเรนโต อปเปว ชีวิตุ ชเห ปณญุตตัม โลกนาเถน น ภินเท สีสสวาริ.
เพราะเหตุนี้ กุลบุตรผู้มีศรัทธาแม่อื่น เมื่อจะยังพระปาฏิโมกข์ให้หมดจด แม้จะพึงสละชีวิต
ก็ไม่พึงทำลายศีลสังวรที่พระโลกนาถเจ้าทรงบัญญัติไว้.

[อินทริยสังวรศีล มีสติเป็นเหตุให้สำเร็จ]

ยถา จ ปาฏิโมกข์สวาริ สทธา ย เอว สติยา อินทริยสวาริ สมปาเทตพโพ.
เหมือนอย่างว่า ปาฏิโมกข์สังวร ภิกษุพึงให้ถึงพร้อมด้วยศรัทธาฉ่นใด อินทริยสังวรก็พึงให้ถึงพร้อมด้วยสติฉ่นนั้น.

สตีสารโน ทิ โส สติยา อธิฐฐิตานัน อินทริยานัน อภิขมาทิติ อนนवासวานียโต.
เพราะว่าอินทริยสังวรศีลนั้น เป็นสตีสารณะ (มีสติเป็นเหตุให้สำเร็จ)
เหตุที่อินทริยทั้งหลายที่ตั้งมั่นแล้วด้วยสติ ไม่เป็นช่องทางที่โทษทั้งหลายมีอภิขมาเป็นต้น จะพึงไหลเข้ามาได้.

๑ อ.อ.อ.อ. ๒๓/๒๐๓. ปาลิยมปน เสยยถาปิ ปหาราถ ... ฐิติธมโม ... อิติ ทิสสติ.

๒ อ.อ. อ.อ.อ. ๒๓/๒๐๓.

ตสมา “วร ภิภเว ตตตาย อโยสลากาย อาทิตตาย สมปชชิตตาย สโชติภูตตาย **จกขุนทรีย** สมปลิมภูฏัน เตวว จกขุวิณญเญยเส รุเปสุ อนุพยณชนโส **นิมิตตคคาโหติอาทินา**”^๑ นเยน อาทิตตปริยาย สมมุสสุริตวา, รุปาทีสุ วิสเยสุ จกขุทวาราทิปวัตตสส วิณญานสส อภิขมาทีหิ, อนุวาสวณีย นิมิตตาทิคคาห อปมภูฏาย สติยา นิเสธเนตน **เอส** สาธุก สมปาเทตพโพ.

เพราะเหตุนั้น อินทรียสังวรนั้นอันพระโยคีผู้เมื่ออนุสรณ์ถึง(พระธรรมเทศนา)อาทิตตปริยาย โดยนัยว่า “ภิภเวทั้งหลาย จกขุนทรียถูกทิ่มเอาด้วยซีเหล็กอันเผาไฟจนร้อนโชน เป็นแสงช่วง ยังประเสริฐกว่า ส่วนการถือเอาโดยอนุพยัญชนะ ถือเอาโดยนิมิต ในรูปทั้งหลายอันจะพึงรู้ด้วยจกขุ ไม่ประเสริฐเลย”^๒ ดังนี้ เป็นต้นแล้ว เมื่อวิญญานเป็นไปแล้วทางทวารมีจกขุทวารเป็นอาทิ ในอารมณ์ทั้งหลายมีรูป เป็นต้น หักห้ามความถือมีถือเอาโดยนิมิตเป็นต้น อันเป็นทางที่โทษทั้งหลาย มีอภิขมาเป็นต้น จะพึงไหลเข้ามาเสียได้ ด้วยสติอันไม่หลงลืม(นั้นแหละ) จะพึงทำให้ถึงพร้อมได้อย่างดี.

เอว อสมปาทีเต หิ เอตตสมิ, **ปาฏิโมกขศีล**มปี อนุทนีโย โหติ อจิรภูฏิตัก อสวิทิตสาขापริวารมิว **สสส**. ก็แล, เมื่ออินทรียสังวรนั้น ภิภเวไม่ทำให้ถึงพร้อมอย่างนี้แล้ว, แม้ศีลปาฏิโมกข์ก็ย่อมไม่ยั่งยืนอยู่ได้ เปรียบเหมือนข้าวกล้าที่มีได้ ทำรั้วล้อม ก็ไม่ยืนอยู่ได้ ฉะนั้น.

หณญเต **จาย** กิเลสโจเรหิ วิภูทวาโร วิย คาโม ปรสส **หารีหิ**.
จิตตณจสส **ราโค** สมตีวิชฌติ ทุจณนนมการ **วุฏฐิ** วิย.

อนึ่ง ภิภเวผู้ไม่ทำอินทรียสังวรให้ถึงพร้อมนี้ ย่อมจะถูกละทิ้งคือกิเลสทั้งหลายทำร้ายเอาได้
ดุจบ้านที่เปิดประตูไว้ ก็ถูกละทิ้งทำลายเอาได้ฉะนั้น
อีกประการหนึ่ง รากะย่อมรั่วเข้าจิตของเธอได้ เหมือนฝนร่ำรดเรือนที่มุงไว้ไม่ดีฉะนั้น.

วุตตีปี **เหต**

สมด้วยพระพุทธานุภาพว่า

รุเปสุ สทเทสุ อโถ รเสสุ
คนธเสสุ ผลเสสุ จ รกขตินทรีย^๓
เอเต หิ **ทวาร**า วิภูท อรกขิตา
หนนติ คามว ปรสส หารีโน.

“ภิภเวพึงรักษาอินทรีย”^๔ ในเพราะรูป เสียง รส กลิ่น และผัสสะทั้งหลาย เพราะทวารทั้งหลาย ที่เปิดไว้ ไม่รักษานั้น ย่อมทำร้ายเอา(ผู้ไม่รักษา) เหมือนโจรทำลายบ้าน(ที่เปิดประตูไว้) ฉะนั้น.

๑ ส. สฬายตน. ๑๘/๒๑๐.

๒ ส. สฬายตน. ๑๘/๑๒๐.

๓ รกข อินทรียนตีปี ทิสสตี. เอวมุปริปี.

๔ ในวิสุทธรคที่เป็นต้นฉบับแปลนี้ว่า รกขตินทรีย ฉบับยุโรป เป็น รกข อินทรีย

แต่ว่ามหาภูทิกาท่านแก้ไว้ดังนี้ รุเปสุตี รูปเหตุ รูปนิมิต อุปปชชนกอนตลโต รกเข อินทรียนตี สมพนโธ ในที่นี้แปลตามมหาภูทิก.

[46] ยถา อकारี ทุจจนนํ **วุมฺมิ** สมตฺติวิชฺฌตฺติ
เอวํ อภาวิทํ จิตฺตํ **ราโค** สมตฺติวิชฺฌตฺติ^๑.

ฝนย้อมร้วรดเรือนที่มุงไม้ได้ ฉันทใด รากะก็ย้อมร้วเข้าจิตที่มีได้อบรมได้ ฉันทนั้น.”^๒

สมปาทีเต ปน ตสมฺมึ, **ปาณฺโณ** กษสฺสโม อทฺธนียํ โหติ จิรฺภูตฺติกํ สุสฺวิทิตฺตสาขาปริวารมिव **สสฺส**.

แต่เมื่ออินทรียสังวรนั้น อันภิกษุทำให้ถึงพร้อมแล้ว แม้ศีลปาณโณกษก็ย้อมยังยืน เหมือนข้าวกล้าที่มีร้วล้อมไว้ดี ย้อมยืนอยู่ได้ ฉะนั้น.

น หนฺนฺเต จายํ กิเลสํ เจริญ สุตฺตวาโร วีย **คาโม** ปรสฺส ทาริหิ.

อนึ่ง ภิกษุผู้ทำอินทรียสังวรให้ถึงพร้อมนี้ โจรคือกิเลสทั้งหลายย่อมทำร้ายไม่ได้ เหมือนบ้านที่ประตูปิดดีแล้ว พวกโจรทำลายไม่ได้ ฉะนั้น.

น จสฺส จิตฺตํ **ราโค** สมตฺติวิชฺฌตฺติ สุตฺตวณฺณมคฺคาร์ **วุมฺมิ** วีย.

อีกประการหนึ่ง รากะย้อมร้วเข้าจิตของเธอไม่ได้ เหมือนฝนร้วรดเรือนที่มุงดีแล้วไม่ได้ ฉะนั้น.

วุดตมปิ **เจตํ**

สมด้วยพระพุทพจนว่า

รูเปสุ สทฺเทสุ อโถ รเสสุ
คนฺเธสุ ผสฺเสสุ จ รกฺขติ นฺทริยํ
เอเต หิ **ทวาร**า ปิพฺพิตา สุตฺตวตา
น หนฺนฺติ คามํ ปรสฺส ทาริโน.

“ภิกษุพึงรักษาอินทรีย ในเพราะรูป เสียง รส กลิ่น และผัสสะทั้งหลาย เพราะว่ารวารทั้งหลาย ที่ปิดแล้ว ระวังดีแล้วนั้น หาทำร้าย(ผู้ระวัง)ไม่ เหมือนพวกโจรทำลายบ้านที่ประตูปิดแล้วไม่ได้ ฉะนั้น.

ยถา อकारี สุตฺตวณฺณนํ **วุมฺมิ** น สมตฺติวิชฺฌตฺติ
เอวํ สุตฺตวณฺณนํ จิตฺตํ **ราโค** น สมตฺติวิชฺฌตฺติ.

ฝนย้อมร้วรดเรือนที่มุงดีแล้วไม่ได้ ฉันทใด รากะย้อมร้วเข้าจิตที่อบรมดีแล้ว ไม่ได้ ฉันทนั้น.

อัย ปน อติอุกฺกฏฺฐเทสนา.

ก็เทศนานี้เป็นเทศนาอันอุกฤษฏ์ยิ่ง^๓.

๑ พุ. ๕. ๒๕/๑๖.

๒ พุ. ๕. ๒๕/๑๖.

๓ เพราะว่ามีแสดงถึงที่สุด คือถึงกิเลสไม่เกิดหมดทีเดียว จึงเรียกว่า เทศนาอย่างอุกฤษฏ์ยิ่ง.

จิตต์ นามะตฺ ลหุปริวตฺ ตสฺมา อุปนฺนราคะ อสุภมนสิกาเรน วิโนเขตฺวา อินทรียสังวรํ สมปาเทตพฺโพ
 อธฺนา ปพฺพชิตฺเตน วงฺคีสตฺเถเรน วีย.

อันจิตนี้เป็นธรรมชาติเปลี่ยนแปลงเร็ว

เพราะฉะนั้น อินทรียสังวร(นั้น) ภาษุจำต้องบรรเทาโรคะที่เกิดขึ้น ด้วยมนสิการอสุภกรรมฐาน แล้วจึงทำให้ถึงพร้อมได้
 เหมือนพระวังคีสเถระผู้บวชใหม่ฉะนั้น.

[เรื่องพระวังคีสเถระ]

เถรสฺส กิร ธฺนา ปพฺพชิตฺตสฺส ปิณฺฑทาย จรโต เอกํ อิตฺถิ ทิสฺวา ราโค อุปฺปชฺชิตฺติ.

ได้ยินว่า เมื่อพระเถระบวชแล้วไม่นาน (ตามพระอาณนทเถระ) ไปเที่ยวบิณฑบาต ราคะเกิดขึ้นเพราะเห็นหญิงคนหนึ่งเข้า.

ตโต อาณนทเถโร อาห

กามราเคน ทยฺหามิ.	จิตต์ เม ปรีทยฺหติ.
สาธฺ นินฺพพฺพนํ พฺรุหิ	อนุกมฺปาย โคตฺมาติ.

ท่านจึงเรียนพระอาณนทเถระว่า

ข้าแต่ท่านผู้โคตมโคตร ข้าพเจ้าถูกกามโรคะเผาเอา. จิตของข้าพเจ้าร้อนรุ่ม.
 สาธฺ ขอพระคุณเจ้าได้กรุณาบอกอุบายดับร้อนด้วยเถิด.

[47] เถโร อาห

สญฺญาย วิปรีเยสา	จิตฺตฺนเต ปรีทยฺหติ.
นิมิตฺตํ ปรีวชฺเชหิ	สุภํ ราคฺุปสฺยหิตฺตํ.

พระเถระจึงบอกว่า

จิตของท่านร้อนรุ่ม เพราะแส่สำคัญผิดไป.
 ท่านจงเว้นสุภนิมิตอันเป็นทางเกิดโรคะเสีย.

อสุภาย จิตต์ ภาเวหิ	เอกคฺคํ สฺสฺมาหิตฺตํ.
สงฺขารเ พรโต ปสฺส	ทุกฺขโต โน จ อตฺตโต

จงอบรมจิตให้ตั้งมั่นแน่วแน่ด้วยอสุภสัญญา.
 จง(พิจารณา)เห็นสังขารทั้งหลาย โดยความเป็นอื่น (ไม่คงที่) โดยความเป็นทุกข์
 และโดยความเป็นสภาพมิใช่ตน

นินฺพพฺเปหิ มหาราคํ มา ทยฺหิตฺโต ปุณฺนปฺปุนฺนติ^๑.

จงยังโรคะใหญ่ให้ดับเสียได้. อย่าร้อนอีกต่อไปเลย.^๒

๑ ส. ส. ๑๕/๒๗๗.

๒ ส. ม. ๑๕/๒๗๗.

เถโร ราก วิโนเทตวาว ปิณฑาย จริ.

พระ(วังคีส)เถระ ต่อบรรเทาราคะได้แล้ว จึงเที่ยวบิณฑบาต (ต่อไป).

อปิจ อินทรียสังวรปริปุรเกน ภิกขุณา

กुरुณฑกมหาเลณวาสิณา จิตตคุดตเถเรน วิย โจรกมหาวิหารวาสิณา มหามิตตเถเรน วิย จ ภวิตัพพ.

อนึ่ง อันภิกษุผู้บำเพ็ญอินทรียสังวร พึงเป็นเช่นพระจิตตคุดตเถระ ผู้อยู่ในถ้ำใหญ่ชื่อภูริณฑก และพระมหามิตตเถระ ผู้อยู่ในมหาวิหารชื่อโจรกะ.

[เรื่องพระจิตตคุดตเถระ]

กुरुณฑกมหาเลณ กิร สดตณนํ พุทธานํ อภินิขมณจิตตกมมํ มโนรมํ อโหสิ.

ได้ยินว่า ในถ้ำใหญ่ภูริณฑก มีจิตรกรรมเรื่องอภิเนษกรรมแห่งพระพุทธเจ้า ๗ พระองค์ เป็นที่น่าพิงใจ.

สมพหุลา ภิกขุ เสนาสนจาริกํ อาหิณฑนตา จิตตกมมํ ทิสวา “มโนรมํ ภนเต จิตตกมมณติ อาหํสุ.

ภิกษุหลายรูปเดินเที่ยวดูเสนาสนะ เห็นจิตรกรรม(นั้น)เข้า ก็กล่าว(ชมกะพระเถระ) ว่า “จิตรกรรม(นั้น) น่ารื่นรมย์ใจ”.

เถโร อาท “อติเรกสภูมึ เม อาวุโส วสสาณิ เลณ วสนตสส, ‘จิตตกมมํ อตถิ นตถิติปิ น ชานามิ.

อชชทานิ จกขุมนเต นิสสาย ญัตตนิ.

พระเถระกล่าวว่า “อาวุโสทั้งหลาย เมื่อเราอยู่ในถ้ำมากกว่า ๖๐ ปี เรายังหาว่าจิตรกรรมมีหรือไม่มีเลย. วันนี้ อาศัยท่านทั้งหลายผู้ใช้ตา จึงรู้เดี๋ยวนี้เอง.”

เถเรน กิร เอตตํ อพุทธานํ วสนเตน จกขุ อุมมิเลตวา เลณํ น อุลโลกิตปูพุ.

นัยว่า พระเถระอยู่มานานถึงเท่านี้ ยังไม่เคยเหลือบแห่งดูถ้ำเลย.

เลณทวาเร จสส มหานครุกโขปิ อโหสิ.

อนึ่ง ที่ใกล้ประตูถ้ำของท่าน มีไม้กาะทิงอยู่ต้นหนึ่งด้วย.

โสปี เถเรน อุทฺธํ น อุลโลกิตปูพุ.

แม้ไม้ต้นนั้น พระเถระก็ไม่เคยแหงนดูเบื่องบนเลย.

อนุสวจจริ ภูมิมิ เกสรนิปาดํ ทิสวาวสส ปุพพิตภาวํ ชานาติ.

ต่อได้เห็นเกสรร่วงลงมาที่พื้นดินตามฤดูปี จึงรู้ว่ามันมีดอก.

ราชา เถรสส คุณสมปตตี สุตวา วนทิตุกาโม ติกขตตุ เปเสตวา, อนาคจจนเต เถเร,

ตสมิ คาเม ตรณปุตตานํ อิตถินํ [๔๘] ธเน พนธาเปตวา ลยญาเปสิ “ดาว ทารกา ถยญฺ มา ลภิสฺ, ยาว เถโร น อาคจจตีติ.

พระราชชาติทรงสดับคุณสมบัติของพระเถระ มีพระประสงค์จะนมัสการ ทรงส่ง(ราชบุรุษไปนิมนต์) ถึง ๓ ครั้ง, เมื่อพระเถระไม่มา, จึงตรัสสั่งให้รัดถันของพวกหญิงลูกอ่อนในหมู่บ้านนั้นแล้วให้ประทับตราพระราชลัญจกร (ที่รัดผ้าถัน) มีพระราชโองการไว้ว่า “พวกทารกอย่าได้(ดื่ม)น้ำนม ตลอดเวลาที่พระเถระยังไม่มา.”

เถโร ทารกานํ อนุกมปาย มหาคามํ อคมาสิ.

พระเถระจึงยอมไปสู่มหาคาม เพราะความเอ็นดูพวกทารก.

ราชา สุตวา “คจณณ ภณ. เณร์ ปเวเสถ. สีลานิ คณหิสสามิติ อนเตปุริ อภิหราเปตวา เณร์ วนทิตวา โภเชตวา “อชช ภนเต โอภาโส นตถิ. เสว สีลานิ คหเสสามิติ เณรสส ปตต์ คเหตุวา โลกั อนุกนตวา เทเวีย สหฐี วนทิตวา นินตติ. พระราชาทรงสดับ(ข่าวนั้น)แล้ว ตรัสสั่ง(ราชบุรุษ) ว่า “แนะนำนาย ท่านทั้งหลายจงไปนิมนต์พระเถระเข้ามา เราจักรับศีล” แล้วโปรดให้นำเข้าไปถึงพระราชวังชั้นใน ทรงนมัสการพระเถระ ทรงอังคาสแล้วตรัสว่า “ท่านผู้เจริญ วันนี้ยังไม่มีโอกาส พรุ่งนี้ข้าพเจ้าจึงจักรับศีล” ดังนี้ ทรงถือบาตรของพระเถระเสด็จตามส่งหน้อยหนึ่ง พร้อมด้วยพระเทวี ทรงนมัสการแล้วก็เสด็จกลับ.

เถโร, ราชา วา วนทตฺ เทวี วา, “สุชี โหตุ มหาราชาติ วทติ.

พระราชาหรือพระเทวีจะนมัสการก็ตาม. พระเถระก็กล่าวถวายพระพร(อยู่คำเดียว) ว่า “สุชี โหตุ มหาราชา ขอพระมหาราชเจ้าจงทรงมีความสุข.”

เอวํ สตต ทิวสา คตา.

๗ วันล่วงไปด้วยอาการอย่างนั้น.

ภิกขุ อาหุสฺ “กั ภนเต ตุมฺเห, รณญะปิ วนทมาน, เทเวียปิ วนทมานาย, ‘สุชี โหตุ มหาราช อิจเจวํ วทถาติ. ภิกขุทั้งหลายเรียนถามท่านว่า “ท่านผู้เจริญ ไฉนเมื่อพระราชาทรงนมัสการก็ดี พระเทวีทรงนมัสการก็ดี ท่านจึงกล่าวถวายพระพร(เหมือนกัน) อย่างนี้ว่า ‘สุชี โหตุ มหาราชา.’”

เถโร “นาหิ อาวุโส “ราชาติ วา “เทเวตี วา ววณฺฐานํ กโรมีติ วตวา

สตตาทาทิกุกเม “เณรสส อธิ วาโส ทุกโขติ รณญญา วิสชชิตอ กุรณทกมหาเลณิ คนตวา รตติภาเค จงกมํ อภิริฐิ.

พระเถระตอบว่า “อาวุโสทั้งหลาย เราไม่ได้ทำความกำหนดว่าพระราชาทหรือพระเทวีดอก”

ครั้งล่วง ๗ วัน พระราชาทรงโปรดปล่อย ด้วยทรงเห็นว่า “การอยู่ในที่นี้ของพระเถระเป็นการลำบาก” ดังนี้ จึงได้(กลับ)ไปถ้าใหญ่กุฎีณทกะ แล้วขึ้นสู่ที่จงกรมในตอนกลางคืน.

นาครุกเข อธิวณฺฐา เทวตา ทณททีปิกิ คเหตุวา อณฺฐาสี.

เทวตาผู้สิงอยู่ในต้นกาคะทิง ช่วยยื่นมือประทีปมีด้าม(ส่องให้).

อถสส กम्मณฺฐานํ อติปริสุทฺธิ ปากณฺ อโหสิ.

ครั้งนั้น กรรมฐานของท่าน ได้ปรากฏบริสุทธิ์อย่างยิ่ง.

เถโร “กั นุ โข เม อชช กम्मณฺฐานํ อติวิย ปกาสตีติ อตตมโน มชฌิมยามสมนนตฺรํ สกल्पพพตํ อุนฺนาทยนฺโต อรหตฺตํ ปาปุณฺนิ.

พระเถระชุ่มชื่นใจอยู่ว่า “อย่างไรหนอ วันนี้กรรมฐานของเราจึงกระจ่างยิ่งนัก”

บันดาลให้ภูเขา(ลูกนั้นเกิดเสียง)เลื่อนลั่นไปทั้งลูก ได้บรรลुพระอรหัตในระหว่างมัชฌิมยาม.

ตสมา อณฺโณปิ อตถกาโม กุลปุตฺโต

เพราะเหตุนั้น แม้กุลบุตรอื่นผู้ใคร่ประโยชน์

มกฏโฏว อรรถณุมหิ	วเน ภาโต มิโค วีย
พาลี วิย จ อุตโรสโต	น ภาเว โลลโลจโน
อโธ ชิเปยย จกขุณี	ยุคมตตทสโส สียา
วณมกฏโฏลอสส	น จิตตสส วสั วเซ.

ไม่พึงเป็นผู้มีนัยน์ตาลอกแล้ง เหมือนลิงในป่า เหมือนเนื้อตื้นในดง และ
เหมือนเด็กอ่อนสะดุ้งกลัว พึงทอดจักขุ แลดูชั่วแอก
อย่าพึงไปสู่อำนาจของจิตที่หลุกหลิกเหมือนลิงป่า.

[เรื่องพระมหามิตตเถระ]

[49] มหามิตตเถระสาป มาตุ วิสคณฺหโรโค อุปปชฺชช.

ฝ่ายหนึ่ง โรคฝีมีพิษ เกิดขึ้นแก่มารดาของพระมหามิตตเถระ.

ธิดาปีสสา ภิกษุณีสุ ปพพชิตา โหติ.

แม้ธิดาของนางก็บวชในสำนักภิกษุณี.

สา ตั อาท “คจฺฉ อยฺเย ภาตฺตุ สนฺตึกั คนฺตฺวา มม อฆาสุกภาวึ อโรเจตฺวา เกสชฺชึ อหฺรธาติ.

นางจึงกล่าวกะภิกษุณีธิดานั้นว่า “ไปเถิด แม่คุณ เธอจงไปสู่สำนักพี่ชาย บอกความที่โยมไม่สบาย แล้วนำยามาเถิด.”

สา คนฺตฺวา อโรเจสิ.

ภิกษุณีนั้นไปบอกแล้ว.

เถโร อาท “นาคิ มฺลเกสชฺชาทีนึ สฺหริตฺวา เกสชฺชึ ปจฺจึ ชานามิ อปฺจ เต เกสชฺชึ อจฺจิกชิสฺสึ อหึ ยโต ปพพชิตโต ตโต ปฏฺฐาย

น มยา โลกสทคเตน จิตเตน อินทริยานิ ภินฺทิตฺวา วิสภาครูปึ อโโลกิตปฺพุพฺพิ อิมินา สจฺจวจเนน มาตฺยุยา เม ฆาสฺสุ โหตุ.

คจฺฉ อิทึ วตฺวา อุปาสิกาย สรริํ ปริมชฺชาติ.

พระเถระกล่าวว่า “ฉันไม่รู้จะเก็บยาต่างๆ มียารากไม้เป็นต้นมาต้มเป็นยาให้ดอก แต่จักบอกยาแก่เธอ (ดังต่อไปนี้)

‘เรา จำเต็มแก่กาลที่บวชแล้ว ไม่เคยมีจิตสทศตด้วยโลก แล้วทำลายอินทรียทั้งหลาย แลดูรูปที่เป็นวิสภาคเลย

ด้วยคำสัตย์นี้ ขอความผาสุกจงมีแก่มารดาของเราเถิด.’ เธอ(กลับ)ไปเถิด จงว่าคำที่เรากล่าวแล้วนี้ (คือ อหึ ยโต ... โหตุ.)

(พลาญ)ลูบสรริระของอุบาสิกาเถิด.”

สา คนฺตฺวา ตมตถึ อโรเจตฺวา ตถา อกาสิ.

ภิกษุณีนั้น (กลับ)ไปแจ้งเนื้อความนั้นแล้ว ได้กระทำตามสั่ง.

อุปาสิกาย ตัชฌณฺเวย คนฺโท ฆณฺปิณฺโท วิย วิสิยิตฺวา อนฺตรธาถิ.

ทันใดนั้นเอง ฝีของอุบาสิกาก็ฝ่อหายไป เหมือนฟองน้ำแตกหายไป ฉะนั้น.

สา อฏฺฐทิตฺวา “สเจ สมฺมาสมพฺพุโธ ธเรยฺย, กสมฺมา มม ปฺตฺตสทิสสฺส ภิกฺขุโน ชาลวิจิตเตน ทตฺเถน สีสึ น ปรามเสยฺยาติ

อตตมนวาจึ นิจฺฉาเรสิ.

นางลุกขึ้นแล้วเปล่งวาจาแสดงความชื่นบานออกมาว่า “ถ้าพระสัมมาสัมพุทธเจ้ายังดำรงพระชนมอยู่ไซ้

โฉนพระองค์จะไม่พึงทรงลูบสรริระของภิกษุผู้เช่นดังบุตรของเรา ด้วยพระหัตถ์อันมีลายวิจิตรเล่า” ดังนี้.

ตสมา

กุลบุตรตสมาณี **อณโณปิ**^๑ ปพพชิตวาน สาสนเน
มิตตตเถโรว ตัญญูชยย วเร อินทรียสังวร.

เหตุนี้

แม้บุคคลอื่น ผู้มีความสำคัญว่า (ตน)เป็นลูกสกุล ได้บวชในพระศาสนาแล้ว
พึงตั้งอยู่ในอินทรียสังวรอันประเสริฐ ดังพระมิตตเถระ เทอญ.

[อาชีวปารีสุทธิศีล มีวิริยะเป็นเหตุให้สำเร็จ]

ยถา ปน **อินทรียสังวร** สติยา. ตถา วิริเยน **อาชีวปารีสุทธิ** สมปาเทตพพา.

วิริยสาธนา ทิ **สา** สมมาอาทรุทธิวิริยสส มิจฉาชีวูปพพานสมภวโต.

เหมือนอย่างว่า อินทรียสังวรอันภิกษุพึงให้ถึงพร้อมด้วยสติฉันใด อาชีวปารีสุทธิก็พึงให้ถึงพร้อมด้วยความเพียรฉันนั้น
เพราะอาชีวปารีสุทธินั้น เป็นวิริยสาธนะ (มีวิริยะเป็นเหตุให้สำเร็จ)

เหตุว่าความเพียรที่ปรารถนแล้วโดยชอบ เป็นเหตุให้มีการละมิจฉาอาชีวะ.

ตสมา อเนสนน อปปฏิรูป ปหาย วิริเยน ปิณฑปาตจริยาทีหิ สมมาเอสนาหิ **เอสา** สมปาเทตพพา

ปารีสุทธิรูปปาเทเยว ปจจเย ปฏิเสวมาเนน อปารีสุทธิรูปปาเท อาสิวิเส วิย [50] ปวิรัชชยตา.

เหตุนี้ อาชีวปารีสุทธินี้ ภิกษุผู้ละอนสนาการแสวงหาไม่สมควรเสียแล้ว เสพแต่ปัจจัยที่เกิดขึ้นโดยปารีสุทธิ

เว้นปัจจัยที่เกิดขึ้นโดยไม่ปารีสุทธิอันเป็นเหมือนอสรพิษเสีย พึงทำให้ถึงพร้อมได้ ด้วยการแสวงหาโดยชอบ มีการเที่ยว
บิณฑบาตเป็นต้น ด้วยความเพียร.

ตตถ อปริคคหิตตตจคคส

สงฆโต วา คมโต วา ธมมเทสนาทีหิ จสส कुณเหติ ปสนนนานัน คิหีนัน สนตีกา อุปปนนา **ปจจยา** ปารีสุทธิรูปปาทา นาม

ปิณฑปาตจริยาทีหิ ปน อติปารีสุทธิรูปปาทาเยว.

ในปัจจัย ๒ อย่าง (คือปารีสุทธิรูปปาตปัจจัย และอปารีสุทธิรูปปาตปัจจัย) นั้น สำหรับภิกษุผู้ไม่ได้ถือธุดงค์

ปัจจัยที่เกิดจากสงฆ์หรือจากคณะก็ดี จากสำนักของคฤหัสถ์ผู้เลื่อมใสด้วยคุณทั้งหลายของเขามีการแสดงธรรมเป็นต้นก็ดี
ชื่อว่า ปัจจัยที่เกิดขึ้นโดยปารีสุทธิ

ส่วนปัจจัยที่เกิดขึ้นด้วยวัตรมีการเที่ยวบิณฑบาตเป็นต้น ชื่อว่า เกิดขึ้นโดยปารีสุทธิอย่างยั้งทีเดียว.

ปริคคหิตตตจคคส ปิณฑปาตจริยาทีหิ ตตจคคคณ จสส ปสนนนานัน สนตีกา ตตจคคณมานุโลเมน อุปปนนา ปารีสุทธิรูปปาทา.

สำหรับภิกษุผู้ถือธุดงค์ ปัจจัยที่เกิดขึ้นด้วยวัตรมีการเที่ยวบิณฑบาตเป็นต้น และเกิดจากสำนักของคฤหัสถ์ผู้เลื่อมใสในธุดงค์
คุณของเธอ โดยอนุโลมแก่ธุดงค์นิยม ชื่อว่า ปัจจัยที่เกิดขึ้นโดยปารีสุทธิ.

เอกพยาธิวูปสมตถณจสส ปุติหรือภิกขุก็จตุมธุเรสุ ออุปนเนสุ, “จตุมธุริ อณญะปิ สพรหมจารีโน ปริภุชชิสสนตีติ จินเตตวา หรือภิกขุณทเมว ปริภุชชมานสส **จตุตคสมาทาน** ปฏิวรูป โหติ.

เอส ทิ “อตุตคมอริยวิสิโก ภิกขุติ วุจจติ.

อนึ่ง การสมาทานจตุตคของเธอ ผู้เมื่อยามสมอ(ตองน้ำมูตร)เนา และมธุเรสุ ๔ เกิดขึ้น (ได้มา) เพื่อใช้ระงับพยาธิอย่างหนึ่ง คิดว่า “เพื่อนพรหมจารีอื่นๆ จะต้องฉันจตุมธุเรสุ(เป็นแน่)” ดังนี้แล้ว (ตัวเอง)ฉันแต่ขึ้นสมอเท่านั้น (เช่นนี้)เป็นการชอบแท้ อ้นภิกษุเช่นนี้ท่านเรียกว่า อริยวิสิโกภิกขุชั้นอุดม (ภิกษุผู้ตั้งอยู่ในอริยวงศ์ชั้นอุดม).

เย ปเนเต จีวราทโย **ปจจยา** เตสุ

ยสสทสสจ ภิกขุโน อาชีโว ปริโสธเนตสส จีวเร ปินทปาเต จ **นิมิตโตภาสปริกถาวินญุตติโย** น วฏฏนติ

เสนาสเน ปน อปริคคหิตจตุตคสส **นิมิตโตภาสปริกถา** วฏฏนติ.

ก็แล ปจจยทั้งหลาย มีจีวรเป็นต้นนั้นใด บรรดาปจจยเหล่านั้น

ในจีวรและบิณฑบาต นิมิต (พูดใบ้) โสภาส (พูดเคาะ) ปริกถา (พูดหว่านล้อม) วินญุตติ (ขอตรงๆ) ย่อมไม่สมควรแก่ภิกษุทุกรูป ผู้จะทำอาชีวะให้หมดจด

แต่ในเสนาสนะ นิมิต โสภาส และปริกถาก็ควร สำหรับภิกษุผู้ไม่ได้ถือจตุตค.

ตถ นิมิตตํ นาม เสนาสนตถํ ภูมิปริกถมาทีนิ กโรนตสส, “กั ฆนเต กยริติ. โโก การาเปตีติ คิหิหิ วุตเต, “น โภจตีติ **ปฏิวจัน**.

ยํ วา ปนญญมปิ เอวรูป **นิมิตตกมม**.

ในอาการเหล่านั้น การที่เมื่อภิกษุกระทำกิจมีบริกรรมพื้นที่เป็นต้น เพื่อ(ปลุก)เสนาสนะอยู่ ครั้นครุหุสัทท์ทั้งหลายถามว่า “ท่านผู้เจริญ ท่านทำอะไร? ใครให้ทำ?” แล้วกล่าวตอบว่า “ไม่มีใครๆ ให้ทำดอก.” ดังนี้

ก็หรือว่านิมิตตกรรม (การทำใบ้) รูปนั้น อย่างอื่นอีก ชื่อว่า นิมิต (ใบ้).

โสภาโส นาม “อุปาสกา **ตุมเท** กุหิ วสธาติ “ปาสาทะ ฆนเตติ ภิกขุโน ปน อุปาสกา **ปาสาท** น วฏฏตีติ **วจัน**.

ยํ วา ปนญญมปิ เอวรูป **โสภาสกมม**.

การที่เมื่อภิกษุถามว่า “อุปาสกอุปาสิกาทั้งหลาย ท่านทั้งหลายอยู่เรือนอะไร?” ครั้นเขาตอบว่า “(อยู่)ปราสาท เจ้าข้า,”

แล้วพูดว่า “อุปาสกอุปาสิกาทั้งหลาย ก็แต่ปราสาทย่อมไม่สมควรแก่ภิกษุทั้งหลาย.” ดังนี้

ก็หรือโสภาสกรรม (การพูดเคาะ) รูปนั้น อย่างอื่นอีก ชื่อว่า โสภาส (เคาะ).

ปริกถา นาม “ภิกขุสงฆสส เสนาสนํ สมพารนติ **วจัน**. ยา วา ปนญญาปิ เอวรูปา **ปรียายถา**.

การที่ภิกษุพูดว่า “เสนาสนะของภิกษุสงฆ์คับแคบ.” ดังนี้

ก็หรือว่าการพูดอ้อมไปรูปนั้นอย่างอื่นอีก. ชื่อว่า ปริกถา (พูดหว่านล้อม).

เภสชเช **สพพม**ปิ วฏฏตี.

ในเภสช อากาทรทั้งหมดย่อมควร.

ตถา ออุปนณํ ปน เภสชชํ, โรเค วูปสนเต, **ปริภุชชิตุ** น วฏฏตี.

แต่เภสชชที่เกิดขึ้น(ด้วยอาการมีนิมิตเป็นต้น) อย่างนั้น ภิกษุจะฉันเมื่อโรคหายแล้ว ไม่ควร.

๑ ที่แปลว่า อริยวิสิโก เช่นนี้ แปลโดยนัยแห่งพระบาลีในอริยวิสิโกสูตร จตุกัณคตตรว่า ... อคคญญเอ อริยวิเส สฐิต

แต่ในมหาฎีกาแก้ของท่านไว้ว่า อริยวิโส เอตสส อตถิ อริยวิเส วา นิยุตเตติ อริยวิสิโก (ผู้มีอริยวงศ์ หรือผู้ประกอบในอริยวงศ์).

อดสส ติกิจฉานามิตต สมนิบัติเต ญาตเก อาห “สเจ เสว เถรสส เอวรूपิ นาม ปายาสิ ปฎิยาเทถ, มุญจิสสามิติ.
ครั้นแล้ว เทวดานั้นจึงออกปากกะพรวกญาติที่มาประชุมกันหมายจะเยียวยากคนเจ็บนั้นว่า
“ถ้าพวกเจ้าจัดทำข้าวปายาสซึ่งอย่างนี้ถวายพระเถระในวันพรุ่งนี้ได้, ข้าจึงจะปล่อย.”

เต “ตยา อวุตเตปิ, มยิ เถรานันิ นัพทิสสิ ภิกขุ เทมาติ วตวา ทุตยทิวเส ตถารูปิ ปายาสิ ปฎิยาทยีสสิ.

ญาติเหล่านั้นกล่าวว่า “ถึงท่านไม่บอก พวกข้าพเจ้าก็ถวายภิกษาแก่พระเถระทั้งหลายเป็นประจำอยู่แล้ว” ดังนี้ ในวันรุ่งขึ้น
ได้ช่วยกันจัดทำข้าวปายาสอย่างนั้นเตรียมไว้.

มหาโมคคัลลานตเถโร ปาโถว [52] อาคนตวา “อาวุโส ยาวาหิ ปินทหาย จริตวา อาคฉนามิ, ตาว อิเธว โหหิติ วตวา คามิ ปาวีสสิ.

พระมหาโมคคัลลานเถระมา(ยังที่พระสารีบุตร) แต่เช้า กล่าวว่า “อาวุโส ท่านจงอยู่ที่นี้จนกว่าข้าพเจ้าไปบิณฑบาตกลับมา”
แล้วเข้าไปสู่บ้าน.

เต มนุสสา ปจจุคนตวา เถรสส ปตติ คเหตุวา วุตตปการสส ปายาสสส ปุเรตวา อทิสสุ.

คนเหล่านั้นออกไปต้อนรับท่าน รับบาตรของพระเถระมา บรรจุข้าวปายาสชนิดดังกล่าวจนเต็มถวาย.

เถโร คมนาการิ ทสเสสิ.

พระเถระแสดงอาการจะ(กลับ)ไป.

เต “ภุชชถ ภนเต. ตยหิ อปรมปิ ทสสามาติ เถริ โภเชตวา ปุน ปตตปุริ อทิสสุ.

คนเหล่านั้นจึงกล่าวว่า “ท่านผู้เจริญ นิมนต์ฉันเถิด ข้าพเจ้าทั้งหลายจักถวายท่านอีก(บาตรหนึ่ง)”
ยังพระเถระให้ฉันเสร็จแล้ว ได้ถวาย(ข้าวปายาส)เต็มบาตรอีก(บาตรหนึ่ง).

เถโร อาคนตวา “หนทาวุโส สาริปุตต ปริภุชชาติ อุปนาเมสิ.

พระเถระมาถึงแล้วน้อมเข้าไปถวาย กล่าวว่า “อาวุโสสารีบุตร นิมนต์ท่านฉันเถิด.”

เถโรปิ ตํ ทิสวา อติมนาโป “ปายาสิ กลํ นุโข อุปปนโนติ จินเตนโต ตสสุปตติมุลํ ทิสวา

“หราวุโส โมคคัลลาน อปริโภโค ปินทปาโตติ อาห.

ฝ่ายพระเถระเห็นข้าวปายาสนั้นแล้ว คิด(แคลงใจ)ไปว่า “ข้าวปายาสน่าพึงใจยิ่ง(นี้) เกิดขึ้นอย่างไรหนอ”

ก็ได้เห็นมูลที่เกิดขึ้นแห่งข้าวปายาสนั้น จึงกล่าวว่า “นำไปเสีย อาวุโสโมคคัลลานะ บิณฑบาต(นี้) ไม่ควรบริโภค.”

โส **จายสุม** “มาทิสเน นาม อาภตฺ ปิณฺทปาตํ น ปริภุชชตีติ จิตฺตมปิ น อุปฺปาเทตฺวา เอกวจเนเนว ปตฺตํ มุขวณฺณิยํ คเหตฺวา เอกมฺนเต นิภุชเชสิ. ปายาสสฺส สห ภูมิมิํ ปติภฺฐานา เถรสฺส **อาพาโ** อนุตฺตรธาอิ.

ฝ่ายท่าน(พระมหาโมคคัลลานะ) นั้น^๑ ไม่ให้แม้แต่จิต(คิดโทมนัส)เกิดขึ้นว่า “เขาไม่ฉันบิณฑบาตซึ่งคนเช่นเรานำมาให้เสียวนะ” โดยคำ(สั่ง)ของพระสารีบุตร)คำเดียวเท่านั้นก็จับขอบปากบาตร (นำออกไป)คว่ำเสียในส่วนที่สุดข้างหนึ่ง.

พร้อมกับที่ข้าวปายาส (ลงไป)กองที่พื้นดิน อาพาธของพระเถระก็หาย.

ตโต ปภฺฐาย ปญฺจจตฺตาลีสฺวสฺสานิ น ปุณฺ อุปฺปชฺชิ.

จำเดิมแต่นั้นมาตลอด ๔๕ ปี อาพาธเช่นนั้น ไม่เกิดขึ้นอีกเลย.

ตโต มหาโมคคฺคฺลลนํ อาท “อาวุโส วจฺวิญญูตฺตี นิสฺสาย อุปฺปนฺโน **ปายาโส**, อนุตฺเตสุ นิภุชฺชิตฺวา ภูมิมิํ จรฺนเตสุปิ, ปริภุชฺชิตฺตุํ อยุตฺตรูปฺติ อิมญฺจ อุทานํ อุทาเนสิ

ลำดับนั้น พระสารีบุตร จึงกล่าวกะพระมหาโมคคัลลานะว่า “อาวุโส ข้าวปายาสที่เกิดขึ้นเพราะอาศัยวิวิญญูติ เป็นของไม่ควรจะบริโภค แม้เมื่อ(หิวจน)ไส้ออกมาเที่ยว(หาของกิน)อยู่ตามพื้นดิน(ก็ตามที) และได้เปล่งอุทานนี้ว่า

วจฺวิญญูตฺตี วิปฺฬาร	อุปฺปนฺนํ มธฺุปายสํ
สเจ ภูตฺโต ภเวยฺยหา,	สาชีโว ครทิตฺโต มม.

“ถ้าเราพึงเป็นผู้บริโภคข้าวมธฺุปายาส ที่เกิดขึ้นเพราะเผยแพร่จา
เป็นวจฺวิญญูติไซ้, อาชีวะของเราจะพึงถูกติเตียน.

ยทฺธิปี เม อนุตฺตคุณํ	นิภุชฺชิตฺวา พทฺธิ จเร
เนว ภินฺทเยยฺยมาชีโว	จขมาโนปิ ชีวิตํ.

แม้ว่าขงดไส้ของเรา จะพึงออกไปเที่ยวอยู่ข้างนอก เราก็ไม่พึงทำลาย
อาชีวะเป็นเด็ดขาด แม้ต้องสละชีวิต(ก็ตาม).

อาราธมิ สกํ จิตฺตํ.	วิวชฺเชมิ อนุสนฺนํ.
นาทํ พุทฺธปฏิกฺกณฺฐํ	กาหามิ จ อนุสนฺนนฺติ.

เราคุมจิตของตนได้. เราเว้นการแสวงหาไม่ควร. เราไม่ทำอนุสนนา
ที่พระพุทเจ้าทรงเกลียดเลย.”^๒ ดังนี้.

๑ มูลที่เกิดข้าวปายาสนั้น หมายถึงการเปล่งวาจาของตนเอง บอกพระมหาโมคคัลลานะว่า เมื่อครั้งเป็นคฤหัสถ์ เวลาท่านอาพาธอย่างนี้ มารดาเคยหุงข้าวปายาส ด้วยน้ำนมไม่ปนน้ำ ปรุงด้วยเนยใส น้ำมัน และน้ำตาลกรวด ใ้รับประทานจึงหาย ดังนี้ เพราะฉะนั้น ท่านจึงกล่าวกะพระมหาโมคคัลลานะ เมื่อหายเจ็บแล้วว่า ข้าวปายาสที่เกิดขึ้นเพราะอาศัยวิวิญญูติ เป็นของไม่ควรจะบริโภค มหาภูิกษาไขความต่อไปว่า ความจริง เมื่อท่านเล่าความที่เคยเป็นมาให้พระมหาโมคคัลลานะทราบนั้น จะได้เกิดจิตคิดมุ่งให้เป็นนิมิตโอกาสอันใดก็หาไม่ได้ แต่ว่าที่ท่านปฏิเสธข้าวปายาสเสียนั้น ด้วยเห็นอำนาจประโยชน์ ๒ ประการ คือเห็นว่า คนบุณฺชนบางพวกที่ไม่รู้อัชฌาสัยของท่านอาจสำคัญผิดไปเช่นนั้นได้ประการหนึ่ง อีกประการหนึ่ง เพื่อนพรหมจารีในกาลภายหน้า อาจถือเป็นเรื่องเยี่ยงอย่างว่าท่านเคยประพฤติอย่างนั้น ก็จะไม่ประพฤติตามบ้าง.

๒ ในคาลานี้มีเรื่องที่น่าจะพูดกันอยู่หลายข้อดังนี้

ก. ในบท สาชีโว มหาภูิกษาท่านตัดเป็น ส - อาชีโว และแก้ว่า ส ได้แก่ อสฺส (พึงเป็น) ลบ อ เสีย เช่นในคำว่า เอวํส เต เป็นต้น
ข. คำว่า ไส้ ในประโยคเราใช้ อนุต ในคาลาใช้ อนุตฺตคุณ ถ้าจะแปลไปตามที่ชิมชาพบว่า “ไส้ใหญ่” ที แล้วก็ “ไส้ย่อย” ที ก็ดูเป็นพูดไม่คิดเสียเลย คนเดียวพูดความอย่างเดียว จะพูดอย่างนั้นกระไรได้ มหาภูิกษาท่านคงเห็นอย่างนี้ จึงแก้ อนุตฺตคุณ เป็น อนุตฺตโกโค (ขงดไส้) ซึ่งก็บ่งความว่าทั้ง ๒ ศัพท์มีความหมายว่า “ไส้” ก็แล้วกัน อย่าไปแยกเป็นไส้ใหญ่ไส้ย่อยเลย

จิ๋ว[๕๓] คุมุพวาสิกอมพชาทมหาตีสสเถรวตฤปิ เจตถ กเถตพพิ.

อนึ่ง แม้เรื่องพระมหาตีสสเถระผู้ฉันทมวัง ซึ่งพำนักอยู่ที่จิ๋วคุมุพวิหาร ก็ควรเล่าไว้ในที่นี้^๒

เอวี่ สพพถาปี

อนสนาย จิตตมปี อชเนตวา วิจกขโณ
อาชีวี ปริโสเธยย สทธาปพพิโต ยตีติ.

นักพรตผู้บวชด้วยศรัทธา มีปัญญาพิจารณาเห็นผลโดยประจักษ์
ไม่ให้แม้แต่ความคิดในการแสวงหาไม่ควร ด้วยประการทั้งปวง เกิดขึ้น
พึงทำอาชีวะให้หมดจดได้.

ด้วยประการฉะนี้แล.

[ปัจจัยสันนิสิตศีล มีปัญญาเป็นเหตุให้สำเร็จ]

ยถา จ วิริเยน อาชีวนิพนธ์. ตถา ปัจจัยสันนิสิตศีล ปญญา สมปาเตตพพิ.

ปญญาสาธนี ทิ ตํ ปญญาโต ปจเจสุ อาทินวานิสสทสนสมตถภาวโต.

เหมือนอย่างว่า อาชีวนิพนธ์ อันภิกษุพึงให้ถึงพร้อมด้วยความเพียร ฉันท. ปัจจัยสันนิสิตศีลก็พึงให้ถึงพร้อมด้วยปัญญา ฉันท.

เพราะปัจจัยสันนิสิตศีลนั้น เป็นปัญญาสาธนะ (มีปัญญาเป็นเหตุให้สำเร็จ)

เหตุว่าบุคคลผู้มีปัญญาเป็นผู้สามารถเห็นโทษและอานิสงส์ในการบริโภคปัจจัยทั้งหลาย.

ตสมา ปหาย ปจเจเคธึ ธมฺเมเน สเมเน อุปนเน ปจเจเย ยถาวุตฺเตเน วิธินา ปญญา ปจเจเวกขิตฺวา ปริภุชฺชนเตเน
ตํ สมปาเตตพพิ.

เพราะเหตุนั้น ปัจจัยสันนิสิตศีลนั้น ภิกษุผู้ละความกำหนัดในปัจจัยแล้ว พิจารณาด้วยปัญญาโดยวิธีตามที่กล่าวแล้ว
จึงบริโภคปัจจัยที่เกิดขึ้นโดยธรรมโดยสมควร(นั่นแหละ) พึงทำให้ถึงพร้อมได้.

ตถ ทูริ ปจเจเวกขณิ ปจเจยานิ ปฏิลากกาเล จ ปริโภคกาเล จ.

ในปัจจัยสันนิสิตศีลนั้น การพิจารณามี ๒ คือ พิจารณาในเวลาได้ปัจจัยทั้งหลาย และ พิจารณาในเวลาบริโภคปัจจัยทั้งหลาย.

ค. คำว่า “ใส่อก” นั้นเป็นสำนวนอย่างหนึ่ง มหาภูทิกแก่รั้วๆ อย่างไรอยู่จะเป็นว่า คนที่กินของไม่ควรเข้าไปนั่นแหละ เขาเรียกว่าคนใส่อก(มา
เที่ยวหากินของอันไม่ควรข้างนอก (?) ทางความเข้าใจว่าน่าจะหมายถึง “หิวเหลือเกิน” ครั้งใดครั้งหนึ่งคนจะเข้าใจว่า ความอึดความหิวเป็นเรื่อง
ของไส้ ถ้าหิวจัดๆ คนไม่กินอะไรเข้าไป ไส้มันจะออกมาหากินของมันเอง เพราะมันทนความหิวไม่ไหว เพราะฉะนั้น ถ้าพูดเป็นสำนวนสั้นๆ ก็ว่า
“หิวจนใส่อก” ขอบกล ที่มาคล้ายคลึงกับสำนวนไทยที่ว่า “หิวไส้แทบขาด” อดจนใส่แก้ว – ใส่แหง” ต่างกันตรงที่ว่าใส่ไทยยอมหิวอยู่แต่ในท้อง
แม้กระทั่งแหงก็แทบขาดก็ตาม ส่วนใส่ชามชามหิวปี ไม่ยอมอดอยู่ในท้อง ถ้าหิวเต็มที่ เป็นออกมาหากินข้างนอก!

ข. อาราธมิ มหาภูทิกาท่านแก่เป็น วเส วตเทมิ จึงถือเอานัยแปลว่า คุณ.

๑ ม. จิรัคฺคพวาสิก ...

๒ มหาภูทิกได้เรื่องมาแล้วว่า คราวหนึ่งเกิดทุพภิกขภัย พระเถระองค์นี้เดินทางไปอดอาหารประกอบกับเมื่อยล้าในการเดินทาง เลยหมดแรง
ลงนอนใต้ต้นมะม่วง ซึ่งกำลังมีผล ผลมะม่วงสุกหล่นอยู่เกลื่อน (ก็ไม่หยิบฉวย) มีอุบาสกผู้เฒ่าคนหนึ่งมาพบเข้าทำอัมพพานะ (น้ำมะม่วงคั้น) ถวายให้ดื่ม
แล้วยกขึ้นหลังไปส่งถึงที่อยู่ ระหว่างทางเถระสอนตัวว่า “ท่านผู้เฒ่านี้ ไม่ใช่พ่อไม่ใช่แม่ของเจ้า ไม่ใช่ญาติไม่ใช่เฒ่าพันธุของเจ้าทั้งนั้น ท่านทำกิจถึง
เช่นนี้ให้เจ้าก็เพราะเหตุที่เจ้าเป็นผู้มีศีลเท่านั้นดอก” แล้วเจริญวิปัสสนาจนได้พระอรหัตผลตามทาง ทั้งที่อยู่บนหลังอุบาสกผู้เฒ่านั่นเอง.

ปฏิลาภกาเลปิ हि ธาตุวเสน वा ปฏิगुलवसेन वा पञ्जवेकचित्वा रूपितानि जीवरातिनि ततो उदत्तरी परिगुणखनत्सस अनवचोश्च **ปริโภาค** ปริโภาคกาเลปิ.

ที่จริง การบริโภาคของภิกษุผู้บริโภาคปัจจัยทั้งหลายมีจีวรเป็นต้น ที่พิจารณาโดยเป็นธาตุ หรือโดยเป็นปฏิกุล แม้ในเวลาได้มาแล้วเก็บไว้ ต่อจากเวลาได้นั้นไป ก็หาโทษมิได้เลย แม้ในเวลาบริโภาค.^๑

ตตฺรายํ สนฺนิฐานฺนโร วิจฺจโย.

(ต่อไป)นี้ เป็นวินิจฉัยที่ทำความตกลง (ไม่มีสงสัย) ในการพิจารณาเวลาบริโภาคปัจจัยนั้น.

[บริโภาค ๔]

จตฺตารो हि **ปริโภาค** “เถยยปริโภาค อธิปริโภาค ทายชชปริโภาค สามิปริโภาคติ.

ก็การบริโภาค มี ๔ คือ

- (๑) ไถยบริโภาค (บริโภาคอย่างขโมย).
- (๒) อธิปริโภาค (บริโภาคอย่างเป็นหนี้).
- (๓) ทายชชบริโภาค (บริโภาคอย่างเป็นผู้รับมรดก).
- (๔) สามิปริโภาค (บริโภาคอย่างเป็นเจ้าของ).

ตตฺถ สงฺฆมฺขณฺเณปิ นิสีทิตฺวา ปริगुणखनत्सस तुสूसीलसฺส **ปริโภาค** เถยยปริโภาค นาม.

ในบริโภาค ๔ อย่างนั้น การบริโภาคของภิกษุผู้ศัล ผู้ตั้งบริโภาค อยู่แม้ในท่ามกลางสงฆ์ ชื่อว่า ไถยบริโภาค.

สีลวโต **อปจฺจเวกฺขิตฺปริโภาค** อธิปริโภาค นาม.

การบริโภาคปัจจัยอันตนมิได้พิจารณา ของภิกษุผู้มีศีล ชื่อว่า อธิปริโภาค.^๒

ตสฺมา **จีวรํ** ปริโภาค ปริโภาค ปจฺจเวกฺขิตฺตพฺพ.

เพราะเหตุนั้น จีวร ภิกษุพึงพิจารณาทุกคราวที่บริโภาค.

บิณฑปาโต อาโลเป อาโลเป. ตถา อสฺกโกณฺเตน ปุเรกตฺตปจฺจภทฺตปุริมยามมชฺฉิมยามปจฺฉิมยามเสสุ.

บิณฑบาต พึงพิจารณาทุกคำกลืน เมื่อไม่อาจอย่างนั้น พึงพิจารณาในกาลก่อนฉัน ภายหลังฉัน ในยามต้น ยามกลาง ยามสุดท้าย (เวลาใดเวลาหนึ่ง).

สจฺจสฺส อปจฺจเวกฺขโต **อรุณํ** อุกฺคจฺจติ อธิปริโภาคฐฺฐานเณ ติฏฺฐติ.

ถ้าเมื่อภิกษุนั้นไม่พิจารณาเสียเลย จนอรุณขึ้น เธอย่อมตั้งอยู่ในฐานอธิปริโภาค.

๑ ในมหาฎีกาแสดงอุปมาว่า อธิภูตติตวา รูปิตตตจีวรานํ วิย (เหมือนการบริโภาคบาตรและจีวรที่อธิฐานแล้วเก็บไว้ฉะนั้น).

๒ มหาฎีกาขยายความ ไถยบริโภาคและอธิปริโภาค ไว้ว่า อันปัจจัยทั้งหลายนั้น พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงอนุญาตไว้ เพื่อภิกษุผู้ศัลในศาสนาของพระองค์ หาใช้ทรงอนุญาตเพื่อคนทุกศัลไม่ ฝ่ายทายกเล่า เขาบริจาคนปัจจัย ก็เพื่อท่านผู้มีศีลเหมือนกัน หาใช้บริจาคนเพื่อคนทุกศัลด้วยไม่ ทั้งนี้ เพราะเขาหวังให้การกุศลของเขามีผลมาก ก็เพราะพระศาสดามีได้ทรงอนุญาต ทายกก็มีได้บริจาคนให้ ดังนี้ การบริโภาคของภิกษุผู้ศัล จึงเป็นบริโภาคโดยกิริยาแห่งขโมย คือบริโภาคของที่เขาไม่ให้ เรียกว่า ไถยบริโภาค ส่วนภิกษุผู้มีศีล แต่บริโภาคปัจจัยมิได้พิจารณานั้น ทำให้ทักขิณาขาดความถึงพร้อมไป ไม่เป็นอุภโตวิสุทธิ เพราะไม่มีวิสุทธิฝ่ายปฏิลาภก การบริโภาคของเธอจึงเป็นเหมือนหนี้เขาบริโภาค หมายความว่า เป็นหนี้ทักขิณาวิสุทธินั่นเอง เรียกว่า อธิปริโภาค.

[54] เสนาสนมปิ บริโภาค บริโภาค ปัจจเวกขิตพพิ.

แม้เสนาสนะเล่าก็พึงพิจารณาทุกคราวที่ใช้สอย.

เภสัชชส ปฏิกคหณปิ บริโภาคปิ สติปจยตา วฏฏติ.

ความมีสติกำกับ ทั้งในขณะที่รับ ทั้งในขณะที่บริโภาคเภสัช ย่อมควร.

เอว สนตปิ, ปฏิกคหณ สตี กตวา บริโภาค อภิโรตสเสว **อาปัตติ**. ปฏิกคหณ ปน สตี อกตวา บริโภาค กโรตสเสว **อนาปัตติ**.

แม้เช่นนั้น เมื่อภิกษุทำสติในเวลารับแล้ว ไม่ได้ทำในเวลาบริโภาคเท่านั้นเป็นอาบัติ.

แต่ไม่ได้ทำสติในเวลารับ ไปทำในเวลาบริโภาค หาเป็นอาบัติไม่.

[สุทธิ ๔]

จตุพพิธา หิ **สุทธิ** “เทสนาสุทธิ สัวรสุทธิ ปริเยญฐิสุทธิ ปัจจเวกขณสุทธิติ.

ก็สุทธิมี ๔ อย่าง คือ

๑. เทสนาสุทธิ (หมตจตด้วยการแสดง).
๒. สัวรสุทธิ (หมตจตด้วยสังวร).
๓. ปริเยญฐิสุทธิ (หมตจตด้วยการแสวงหา).
๔. ปัจจเวกขณสุทธิ (หมตจตด้วยการพิจารณา).

ตตถ เทสนาสุทธิ นาม **ปาฏิโมกขสังวรศีล**. ตํ หิ เทสนาย สุขณนโต “เทสนาสุทธิติ วุจจติ.

ในสุทธิ ๔ อย่างนั้น ปาฏิโมกขสังวรศีล ชื่อ เทสนาสุทธิ.

เหตุว่าปาฏิโมกขสังวรศีลนั้น ท่านเรียกว่า เทสนาสุทธิ เพราะหมตจตด้วยการแสดง.

สัวรสุทธิ นาม **อินทริยสังวรศีล**. ตํ หิ “น ปุน เอว กริสสามิติ จิตตาทิฏฐานสัวเรเนว สุขณนโต “สัวรสุทธิติ วุจจติ.

อินทริยสังวรศีล ชื่อว่า สัวรสุทธิ.

เหตุว่าอินทริยสังวรศีลนั้น ท่านเรียกว่า สัวรสุทธิ เพราะหมตจตด้วยสังวร โดยตั้งใจว่า “เราจักไม่ทำอย่างนี้อีก.”

ปริเยญฐิสุทธิ นาม **อาชีวาปริสุทธิศีล**.

ตํ หิ อนเนสณํ ปหาย ฌมเมณ สเมณ ปัจจเย อุปปาเทนตสส ปริเยสนาย สุทตตวา “ปริเยญฐิสุทธิติ วุจจติ.

อาชีวาปริสุทธิศีล ชื่อว่า ปริเยญฐิสุทธิ.

เหตุว่าอาชีวาปริสุทธิศีลนั้น ท่านเรียกว่า ปริเยญฐิสุทธิ เพราะหมตจตด้วยการแสวงหา

แห่งภิกษุผู้ละอเนสนา ยังปัจจัยให้เกิดขึ้น โดยธรรมโดยชอบอยู่.

ปัจจเวกขณสุทธิ นาม **ปจยบริโภาคสนนีสติศีล**. ตํ หิ วุตตปกาเรน ปัจจเวกขณ สุขณนโต “ปัจจเวกขณสุทธิติ วุจจติ.

ปจยบริโภาคสนนีสติศีล ชื่อว่า ปัจจเวกขณสุทธิ.

เหตุว่าปจยบริโภาคสนนีสติศีลนั้น ท่านเรียกว่า ปัจจเวกขณสุทธิ เพราะหมตจตด้วยการพิจารณาที่มีประการดังกล่าวแล้ว.

เตน วุตตํ ปฏิกคหณ ปน สตี อกตวา บริโภาค กโรตสเสว **อนาปัตติ**ติ.

เหตุนี้ ข้าพเจ้าจึงกล่าวว่า “แต่ไม่ได้ทำสติในเวลารับ ไปทำในเวลาบริโภาค หาเป็นอาบัติไม่ “ ดังนี้.

สดตณัน เสขาน **ปจฺจยปริโภโค** ทายชชปริโภโค นาม.

เต ทิ ภควโต ปุตฺตา. ตสฺมา ปิตุ สนตกานํ ปจฺจยานํ ทายาทา หุตฺวา เต ปจฺจเย ปริภุณฺชนติ.

การบริโภคปัจจัยของพระเสขะ ๗ จำพวก ชื่อว่า ทายชชปริโภค.

เพราะว่าพระเสขะ ๗ จำพวกนั้น นับว่าเป็นบุตรของพระผู้มีพระภาคเจ้า.

เหตุนี้ท่านจึงเป็นทายาทแห่งปัจจัยทั้งหลาย อันเป็นสมบัติของพระบิดา บริโภคปัจจัยเหล่านั้น.

“ก็ ปน **เต** ภควโต ปจฺจเย ปริภุณฺชนติ อุทาทุ คิหิณํ ปจฺจเย ปริภุณฺชนตีติ.

ถามว่า “ก็ท่านเหล่านั้นบริโภคปัจจัยของพระผู้มีพระภาคเจ้าหรือ? หรือว่าบริโภคปัจจัยของพวกคฤหัสถ์?”

คิหิหิ **ทินฺนาปิ** ภควตา อนฺนุญฺจาทตฺตา ภควโต สนตกา ว โหนติ ตสฺมา “ภควโต ปจฺจเย ปริภุณฺชนตีติ เวทิตฺตพฺพา.

แก้ว่า “ปัจจัยทั้งหลายแม้เป็นของคฤหัสถ์ถวาย แต่ก็นับเป็นของพระผู้มีพระภาคเจ้าได้ เพราะเป็นของที่พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงอนุญาต เหตุนี้ พระเสขะทั้งหลาย อันบัณฑิตพึงทราบ ว่า “ท่านบริโภคปัจจัยของพระผู้มีพระภาคเจ้า.”

ธมฺมทายาทสฺสุตฺตํ เจตถ สารกํ.

จริงอยู่ ธรรมทายาทสูตรเป็นเครื่องสารกในความข้อนี้.

ชีณาสวานํ **ปริโภโค** สามิปริโภโค นาม. **เต** [55] ทิ ตณฺหาทาสพฺยํ อตีตตฺตา สามิโน หุตฺวา ปริภุณฺชนติ.

การบริโภคของพระชีณาสพทั้งหลาย ชื่อว่า สามิปริโภค.

เหตุว่าพระชีณาสพเหล่านั้น ชื่อว่าเป็นเจ้าของบริโภค เพราะล่วงความเป็นทาสแห่งตัณหาเสียแล้ว.

อิเมสุ ปริโภเคสุ **สามิปริโภโค** จ ทายชชปริโภโค จ สพเพสํ วฏฺฏตี.

อึณปริโภโค จ น วฏฺฏตี. เถยฺยปริโภเค **กถา**เยว นตฺถิ.

ในบริโภคเหล่านี้ สามิปริโภค และทายชชปริโภค ย่อมควรแก่บรรพชิตทุกจำพวก.

ส่วนอึณปริโภค ย่อมไม่ควร(แก่บรรพชิตทั้งปวง). ในเถยปริโภค ไม่มีค่าจะพูดถึงเสียเลย.

โย ปนายํ สีลวโต **ปจฺจเวกฺขิตปริโภโค** โส อึณปริโภคสฺส ปจฺจเนกตฺตา อานนฺยปริโภโค วา โหติ ทายชชปริโภเคเยว วา สงฺคหํ คจฺฉตี.

สีลวาปิ ทิ อิมายํ สิกฺขาเย สมนฺนาคตตฺตา “เสโฆเตว วุจฺจตี.

ก็การบริโภคปัจจัยที่ตนพิจารณาแล้วของภิกษุผู้มีศีลนั้นอันใด การบริโภคนั้น ชื่อว่า เป็นการบริโภคโดยความไม่มีหนี้ เพราะความเป็นข้าศึกต่ออึณปริโภคก็ได้ หรือจะสงเคราะห์เข้าในทายชชปริโภคก็ได้เหมือนกัน เพราะแม้คนผู้มีศีลก็เรียกว่า เสขะ ได้ เหตุประกอบพร้อมด้วยสิกขา (คือศีล) นี้.

อิเมสุ ปน ปริโภเคสุ ยสฺมา **สามิปริโภโค** อคฺโค.

ตสฺมา ตํ ปฏฺฐยฺมาเนน ภิกฺขุณา วุตฺตปฺปการาย ปจฺจเวกฺขณาย ปจฺจเวกฺขิตฺวา ปริภุณฺชนเตน **ปจฺจยสนฺนินิสิตฺตึ** สมฺปาเทตฺตพฺพํ.

ก็แล ในบริโภคเหล่านี้ เพราะเหตุที่สามิปริโภคเป็นเลิศ เหตุนี้ ปัจจัยสนนินิสิตศีล

ภิกษุเมื่อปรารภณาสามิปริโภคนั้น พิจารณาด้วยปัจจเวกขณะมีประการดังกล่าวแล้วบริโภคอยู่(นั้นแล) พึงทำให้ถึงพร้อมได้.

เอวํ กโรนฺโต ทิ กิจฺจการี โหติ.

อันภิกษุผู้ทำอยู่อย่างนี้ ย่อมชื่อว่า เป็นกิจจการี.

วุดตมปิ เจต

จริงอยู่ แม้คำนี้ ท่านก็ได้กล่าวไว้ว่า

ปิณฑุ วิหาร สยนาสนนญ
อาปณจ สงฆาภิวรชูปวาหน
สุตวา ธมม สุกเตน เทสิตี
สงขาย เสเว **วรูปณญสาวโก**

“สาวกผู้มีปัญญาดี” ได้ฟังธรรมอันพระสุคตเจ้าทรงแสดงแล้ว ฟังพิจารณา
ก่อนแล้วจึงเสวก่อนข้าว ที่อยู่ และที่นอนที่นั่น น้ำสำหรับซักฟอกธุลีใน
ผ้าสังฆาฏิ^๑

ตสฺมา หิ ปิณฑุ สยนาสนนญ
อาเป จ สงฆาภิวรชูปวาหน
เอเตสุ ธมเมสุ ออนุปลิตโต
ภิกขุ ยถา โปกฺขเร วาริวินทุ^๒

เพราะเหตุนี้แล ภิกขุจึงเป็นผู้ไม่ติดอยู่ในสิ่งเหล่านี้ คือ ในก้อนข้าว
ในที่นอนที่นั่น และในน้ำสำหรับซักฟอกธุลีในผ้าสังฆาฏิ เหมือนหยาดน้ำไม่
ติดอยู่ในใบบัวฉะนั้น^๓

กาเลน ลทธา ปรัต อนุคฺคหา
[56] ขชเชสุ โภชเชสุ จ สายเนสุ จ
มตตํ **โส** ชญญา สตตํ อูปญฺฐิตโต
วณสฺส อาเลปนฺรฺหเน ยถา

เธอได้อาหาร โดยการอนุเคราะห์แต่คนอื่นตามกาลแล้ว
ฟังตั้ง(สติ)มั่นเนืองนิตย์ รู้ประมาณในของเคี้ยว ในของฉัน และในของลื้ม
ทั้งหลาย เหมือน(คนเป็นแผล)รู้ประมาณในการพอกยารักษาแผล ฉะนั้น

๑ วรูปณญสาวโก มหาภิกษาณะให้แปลว่า สาวกของพระผู้มีพระภาคเจ้าผู้ทรงมีปัญญาอันประเสริฐ เห็นไม่จำเป็นจะแปลเช่นนั้น.

๒ อาปณจ สงฆาภิวรชูปวาหน ในมหาภิกษาณะไว้ว่า อาปณติ อุทก สงฆาภิวรชูปวาหนติ ปัสุมลาทีโน สงฆาภิกตรชสฺส โธวณฺ นาคิดาว่า น้ำสำหรับสุผ้า
นับเข้าในปัจจัยข้อไหน จึงจะต้องพิจารณาก่อนเสวก และเอนจึงไม่ให้พิจารณาตัวผ้า กลับให้พิจารณาเครื่องสุเครื่องซักเล่า
มหาภิกษาจารย์ก็คงรู้สึกอย่างนี้ ท่านจึงกล่าวในตอนแก้บท สงขาย ว่า ก็คือพิจารณาปัจจัย ๔ นั้นเอง
บท ปิณฑุ ได้แก่ ปิณฑุบาท วิหาร กับ สยนาสน ได้แก่เสนาสนะ อาปิ ได้แก่คิลานปัจจัย สงฆาฏิ ก็หมายถึงจีวรนั่นเอง.

๓ พุ. ส. ๒๕/๔๐๒.

๔ พุ. ส. ๒๕/๔๐๒.

กนตาเร ปุตตมส์ว	อกขสสพภณชนั ยถา
เอวี่ อหริ อหริ	ยาปนาย อมฺจฉโตติ.

ภิกษุพึงเป็นผู้ไม่สยบ ฉันทอาหารแต่พอยังร่างกายให้เป็นไปได้
เหมือน(ภริยาสามี)กินเนื้อบุตรในทางกัณดาร (เพื่อให้รอดตายผ่านทางกัณดารไป
ได้เท่านั้น) เหมือน(พ่อค้าเกวียน)หยอดน้ำมันเพลา(เกวียน เพื่อให้เกวียนไปถึงที่
หมายได้เท่านั้น) ฉะนั้น.” ดังนี้.

อิมสส จ ปจฺจยสนฺนิสฺสิตสีลสส ปรีปรีการิตาย ภาคินเยยสงฺฆรฺกขิตสามเณรสส **วตฺถุ** กเถตพพิ.

โส ทิ สมฺมา ปจฺจเวกขิตฺวา ปรีภุญฺชิ.

ก็ในความเป็นผู้ทำปัจจัยสนธิสศีลนี้ให้บริบูรณ์ ควรเล่าเรื่องสังฆรักขิตสามเณรผู้หลาน^๑ (เป็นอุทาหรณ์)
เพราะสามเณรนั้นพิจารณาโดยชอบแล้วจึงบริโภค.

ยถา.

ดังเธอกล่าว(ประวัติของตน) ไว้ว่า

อุปัชฌาย มั ภูณชมานั	สาสิฏฺเฐ สุนิพฺพุตฺ
‘มา เหว ตฺว สามเณร	ชีวหิ ฌาเปสิ อสณฺญโต.’

“พระอุปัชฌายะกล่าวกะข้าพเจ้าผู้กำลังบริโภคข้าวสาสิอันเย็นสนิทว่า
‘แน่สามเณร เจ้าอย่าเป็นผู้ไม่สำรวม เผลอลิ้น(ตัวเอง)เลย.’”

อุปัชฌายสส วโจ สุตฺวา	สัเวคมลภินฺตทา.
เอกาสเน นิสีทิตฺวา	อรหตฺตํ อปาปฺญี.

ข้าพเจ้าฟังคำของพระอุปัชฌายะแล้ว ได้ความสังเวชในกาลนั้น.
ข้าพเจ้านั่ง ณ อาสนะอันเดียว ได้บรรลุพระอรหัต.

โสหิ ปรีปฺณณสงฺกบโป	จนโท ปณฺณโรโส ยถา
สพฺพาสวปรีภุญฺชิโณ.	นตฺถิทานิ ปฺนพฺภโวติ.

ข้าพเจ้านั้นมีความดำริเต็มเปี่ยมแล้ว เหมือนดวงจันทร์ในวัน (ขึ้น) ๑๕ (ค่ำ)
ฉะนั้น เป็นผู้ที่มีอาสวะทั้งปวงสิ้นแล้ว. บัดนี้ภพใหม่ไม่มี” ดังนี้

ตสฺมา อญฺญ ปิ ทฺกขสส	ปฺญฺญฺยฺนโต ปรีภุญฺยิ
โยนิโส ปจฺจเวกขิตฺวา	ปฏฺฐิเสเวถ ปจฺจเยติ.

เหตุนั้น แม้กุลบุตรอื่น เมื่อปรารถนาความสิ้นทุกข์ พึงพิจารณาโดย
แยบคายแล้ว จึงเสพปัจจัยทั้งหลาย เทอญ.

เอวี่ ปาฏิมอกฺขสัวรสีลาทิวเสน จตฺตพฺพิธั.

ศีลเป็น ๔ อย่าง โดยจัดเป็นปารีสุทธิศีล มีปาฏิมอกฺขสังวรศีลเป็นต้น พึงทราบด้วยประการดังกล่าวมาฉะนี้.

๑ เพราะสามเณรองค์นี้ มีชื่ออย่างเดียวกับพระสังฆรักขิตเถระผู้เป็นลุง เมื่อพูดถึงเธอจึงต้องเติมคำ ภาคินเยย (ผู้หลาน) ประกอบไว้ด้วย.

ศิลปกรรม ๕

[ปัญหาที่ ๑]

ปัญญานุกรณศาสตร์ ปฐมปณจก.

อรรถาธิบายในปัญหาที่ ๑ แห่งศีลส่วนที่เป็น ๕ อย่าง.

อนุปสมปนนาสีลาทิวเสน อตถ เวทิตพโพ.

บัณฑิตพิงทราบบโดยเป็นศีลของอนุปสมปนนาเป็นต้น.

จุดตลเหตุ ปฐมิกาย

- “กตม ปริญตปาริสุทธิสิล. อนุปสมปนนา ปริญตสิกขาปทาน [57] อิท ปริญตปาริสุทธิสิล.
- กตม อปริญตปาริสุทธิสิล. อนุปสมปนนา อปริญตสิกขาปทาน อิท อปริญตปาริสุทธิสิล.
- กตม ปริญตปาริสุทธิสิล. ปุณฺณกถายานกาน กุสลธมเม ยุตตานิ เสขปริญเต ปริญตปาริสุทธิสิล. กายะ จ ชีวีเต จ อนเปกขาน ปริญตตชีวิตาน อิท ปริญตปาริสุทธิสิล.
- กตม อปรมัญญปาริสุทธิสิล. สตตณน เสขาน อิท อปรมัญญปาริสุทธิสิล.
- กตม ปฐมิกายปาริสุทธิสิล ตถาคตสาวกาน ชีนาสาวน ปจเจกพุทธาน ตถาคตานิ อรหนตานิ สสมาสมพุทธาน อิท ปฐมิกายปาริสุทธิสิลนติ.”

จริงอยู่ คำต่อไปนี้พระธรรมเสนาบดีสารีบุตรกล่าวไว้ในคัมภีร์ปฐมิกายว่า

- “ปริญตปาริสุทธิสิลเป็นไฉน? ศีลของอนุปสมปนนาทั้งหลายผู้มีสิกขาบหมิที่สุด นี้ชื่อว่า ปริญตปาริสุทธิสิล.
- อปริญตปาริสุทธิสิลเป็นไฉน? ศีลของอนุปสมปนนาทั้งหลายผู้มีสิกขาบหมิได้ นี้ชื่อว่า อปริญตปาริสุทธิสิล.
- ปริญตปาริสุทธิสิลเป็นไฉน? ศีลของกถายานปุณฺณผู้ประกอบในกุศลธรรม กระทำให้บริบูรณ์จนจดชายแดนพระเสขะ ไม่ยติในร่างกายและชีวิต ยอมสละชีวิตได้ นี้ชื่อว่า ปริญตปาริสุทธิสิล.
- อปรมัญญปาริสุทธิสิลเป็นไฉน? ศีลของพระเสขะ ๗ จำพวก นี้ชื่อว่า อปรมัญญปาริสุทธิสิล.
- ปฐมิกายปาริสุทธิสิลเป็นไฉน? ศีลของพระชีนาสพทั้งหลาย ผู้สาวกของพระตถาคต ศีลของพระปัจเจกพุทธทั้งหลาย ศีลของพระตถาคตอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้าทั้งหลาย นี้ชื่อว่า ปฐมิกายปาริสุทธิสิล (ศีลอันมีความบริสุทธิ์ด้วยความระงับไปแห่งกิเลส).

ตถ อนุปสมปนนา สีล คณนเวเสน สปริญตตตทา “สปริญตปาริสุทธิสิลนติ เวทิตพโพ.

ในศีลเหล่านั้น ศีลของอนุปสมปนนา พึงทราบบว่าเป็นปริญตปาริสุทธิสิล เพราะมีที่สุด(แห่งจำนวน) ด้วยอำนาจแห่งการนับ.

๑ ขุ. ป. ๓๑/๖๑.

๒ ปริญต... อิติ ภาเวย.

อุปสมปณานัน

นว โภภิสหสทานิ	อสีติ สตโกภโย
ปญญาสสทสหสทานิ	ฉตตีสา จ ปุณาปเร
เอเต สัรววินยา	สมพุทธเรน ปกาสิตา
เปยยามมุขน นิททิฏฐา	สิกขา วินยสัรวเรติ

เอวํ คณนวเสน สปริญนตมปิ อนวเสสวเสน สมาทานภาวํ ลากยสญฺญาตองคชีวิตวเสน อทิฏฐุปริญนตภาวญจ สนฺชาย
“อปริญนตปาริสุทธิสีลนติ เวทิตพฺพํ จีวรคฺมุพวาสิกอมพขาทกมหาตีสสเถรสฺส สีลมิว.

ศีลของอุปสมบันทั้งหลาย แม้เป็นศีลมีที่สดุ ด้วยอำนาจแห่งการนับ (ตั้งท่านผู้เป็นศาตาไว้)ว่า

“สิกขาบททั้งหลายที่เป็นเครื่องสังวรและเป็นวินยเหล่านี้
มี(จำนวนนับได้ถึง) ๙,๐๐๐ โภภิช้อ กับ ๘๐ ร้อยโภภิช้อ กับอีก ๕๐ แสนช้อ
และอื่นๆ อีก ๓๖ ช้อ (รวมเป็น ๑๗,๐๐๐ โภภิช้อ ๕,๐๐๐,๐๓๖ ช้อ)
อันพระสมพุทเจ้าทรงประกาศแล้ว (แต่)ในคัมภีร์วินยท่านนินเทศไว้
โดยมุขคือเปยยามล.”^๑

ดังนี้ก็ดี (แต่)บัณฑิตก็พึงทราบว่าเป็นอปริญนตปาริสุทธิศีล เพราะมุ่งเอาภาวะคือการสมาทานโดยเป็นอนวเสสสีล
(ศีลไม่มีส่วนเหลือ) และความเป็นศีลมิใช่ศีลมีความเห็นแก่ลาภ ยศ ญาตี อวัยวะ และชีวิตเป็นที่สดุ
เหมือนศีลของพระมหาตีสเถรสผู้ฉันมะม่วง ซึ่งพำนักอยู่ที่จีวรคฺมุพวิหารฉนั้น.

ตถา ทิ โส อายุสฺมา

“ธนํ จเช องควรสฺส เหตุ.
องคํ จเช ชีวิตํ รกขมาโน.
องคํ ธนํ ชีวิตญจาปิ สพฺพํ
[58] จเช นโร รมมมนุสฺสรนโตติ”

อิมํ สปฺปริสาณุสฺสตี อวิขหนโต ชีวิตสฺสเยปิ สิกขาบทํ อวิติกกมม ตเวท อปริญนตปาริสุทธิสีลํ นิสฺสาย อุปาสกสฺส ปิฏฐุคโตว
อรหตฺตํ ปาปฺพน.

จริงอย่างนั้น ท่านผู้มีอายุนั้นไม่ละอยู่ซึ่งสปฺปริสาณุสฺสตี (ความตามระลึกถึงสัตบุรุษ) นี้ว่า

“นรชนพึงสละทรัพย์ เพราะเหตุแห่งอวัยวะอันประเสริฐกว่า
เมื่อจะรักษาชีวิต พึงสละอวัยวะเสีย
เมื่อระลึกถึงธรรม พึงสละอวัยวะ ทรัพย์ และแม้ทั้งชีวิต เสียทั้งหมด.”

ดังนี้ แม้เมื่อความสงสัยในชีวิตมีอยู่ ก็ไม่ล่วงสิกขาบท อาศัยอปริญนตปาริสุทธิศีลนั้นแล อยู่บนหลังของอุปาสกนนั้นเอง ได้
บรรลพพระอรหัต.

๑ ขุ. ป. ๓๑/๖๑.

๒ ขุ. ป. ๓๑/๖๑.

ยถาห.

ตั้งท่านกล่าว (ประวัติ) ไว้ว่า

“น ปิตา นปี เต มาตา	น ญาตี นปี พนธวา
กโรเตตาทิสฺ กิจจํ	สีลวันตสฺส การณา.
สํเวคฺ ชนยิตวาน	สมมสิตฺวาน โยนีโส
ตสฺส ปิฏฺฐิโกโต สนฺโต	อรหตฺตํ อปาปฺณิตี.

(พระมหาเถระให้โอวาทตนว่า)

“อุบาสกนี้ มิใช่บิดา ทั้งไม่ใช่มารดา ไม่ใช่ญาติ ทั้งไม่ใช่เผ่าพันธุ์ของเจ้า
เขาทำกิจเช่นนี้ให้ ก็เพราะเหตุแห่งเจ้าเป็นผู้มีศีล.” (ดังนี้แล้ว)
ยังความสังเวชให้เกิดแล้ว พิจารณา(สังขาร) โดยแยบคาย
ทั้งที่อยู่บนหลังของอุบาสกนั้น ได้บรรลุพระอรหัตแล้ว. ดังนี้.

ปุถุชนกल्याณกานํ **สีล** อุปสมบทโต ปุฏฺฐาย สุโรตชาติมณิ วिय สุปริกมมกตสฺวณฺณํ วिय จ อติปริสุทฺตดา จิตฺตูปาทมตเคนปี
มเลน วิรหิตํ อรหตฺตสฺเสว ปทฺฐานํ โหติ ตสฺมา “ปริปุณณปาริสฺสุเทตี วุจฺจติ มหาสงฺฆรฺกฺขิตภาคิเนยฺยสงฺฆรฺกฺขิตตเถรานํ วिय.
ศีลของกัลยาณปุถุชนทั้งหลาย อันเว้นจากมลทิน แม้มাত্রว่า ความเกิดขึ้นแห่งจิต(คิดจะล่วง) เพราะเป็นศีลที่บริสุทธิ์ยิ่ง
เหมือนแก้วมณีแท้อันนายช่างเจียรไนดีแล้ว และเหมือนทองคำที่นายช่างทำบริกรรมดีแล้ว ตั้งแต่กาลที่อุปสมบทมา
ย่อมเป็นปทัฏฺฐานแห่งพระอรหัตโดยแท้
เหตุนี้ ท่านจึงเรียกว่า ปริปุณณปาริสฺสุเทศีล เหมือนศีลของพระมหาสังฆรักขิตเถระและพระภาคิเนยฺยสังฆรักขิตเถระฉะนั้น.

[เรื่องพระมหาสังฆรักขิต]

มหาสงฺฆรฺกฺขิตตเถโร กิโร อติกฺกนตสฺสภูทิสฺสํ มรณมณฺจเก นิปนฺนํ **ภิกฺขุสงฺฆ** โลกุตฺตราริคมํ ปุจฺฉิ.

ได้ยินว่า พระภิกษุสงฆ์เรียนถามถึงการบรรลุโลกุตตรธรรม กะพระมหาสังฆรักขิตเถระผู้มีพรรษา ๖๐ ล่วงแล้ว
นอนอยู่บนเตียงเป็นที่มรณะ.

เถโร “นตฺถิ เม **โลกุตฺตรธมฺโม**ติ อาห.

พระเถระบอกว่า “โลกุตตรธรรมของเราไม่มี”.

อถสฺส อุฏฺฐาโก **ทหฺรภิกฺขุ** อาห “ภนฺเต ‘**ตุมเห** ปรินิพฺพุตาตี สมฺนตา ทฺวาทสโยชนา **มนุสฺสา** สนฺนิปติตา.
ตุมหากํ ปุถุชนกาลกิริยาย มหาชนสฺส **วิปฺปฏิสฺสโร** ภวิสฺสตีติ.

ครั้งนั้นภิกษุหนุ่มผู้อุปัฏฐากท่านเรียนว่า “ท่านผู้เจริญ คนทั้งหลายอยู่ในที่ประมาณ ๑๒ โยชน์โดยรอบ ประชุมกันด้วยคิดว่า
'พระคุณเจ้าปรินิพพาน' ดังนี้ ความร้อนใจในภายหลังจะต้องมีแก่มหาชน เพราะการมรณภาพอย่างปุถุชนแห่งพระคุณเจ้า.”

“อาวุโส **อห** ‘เมตเตยฺยํ ภควนฺตํ ปสฺสิสฺสามีติ น วิปฺสสนํ ปุฏฺฐเปสี. เตนฺหิ มํ นิสีทาเปตฺวา โอภาสํ กโรหิตี.

พระเถระกล่าวว่า “อาวุโส เราไม่เริ่มตั้งวิปัสสนา ก็เพราะปรารถนาว่า ‘จัก(รอ)พบพระผู้มีพระภาคเมตเตยฺยะ.’
ถ้ากระนั้น เธอจงช่วยเราให้หนึ่ง แล้วทำโอกาส(แก่เรา).”

โส เถร์ นิสิตาเปตวา พหิ นิภขนโต.

ภิกษุหนุ่มนั้นช่วยพระเถระให้นั่งแล้วออกไปข้างนอก.

เถโร ตสส สห นิภขมนาว อรหตต์ ปตวา [59] อจฉริกาย สญญ อทาสี.

พระเถระได้บรรลุพระอรหัตพร้อมกับการออกไปแห่งภิกษุนั้นนั่นเอง จึงให้สัญญาด้วยการตีดนิ้วมือ.

สงโฆ สนนิปตติวา อาห “ภนเต เอวรูเป มรณกาลे โลกุตตรธมมํ นิพพตเตนตา ทุกกรํ กริตถาติ.

พระสงฆ์มาประชุมกันแล้ว กราบเรียนว่า “ท่านผู้เจริญ พระคุณเจ้ายังโลกุตตรธรรมให้เกิด ในเวลาจวนมรณภาพเห็นปานนี้ ชื่อว่าได้กระทำกิจที่บุคคลทำได้ยาก.”

“นาวุโส เอตํ ทุกกรํ. อปีจ โว ทุกกรํ อาจิกขิสสามิ.

อหํ อาวุโส ปพพชิตกาลโต ปญญา อสตียา อณญาณปกตํ กम्मํ นาม น สรามิตี.

พระเถระกล่าวว่า “อาวุโสทั้งหลาย นี่มิใช่กิจทำได้ยาก. เออ ก็ เราจักบอกกิจที่ทำได้ยากแก่ท่านทั้งหลาย (คือ) อาวุโสทั้งหลาย เราระลึกถึงกรรมที่ได้กระทำด้วยความไม่รู้ ด้วยไม่มีสติ ตั้งแต่กาลที่เราบวชแล้ว ไม่ได้เลย”^๑

ภาคิเนยโยปีสส ปญญาสวสสกาเล เอวเมว อรหตต์ ปาปุณิตี.

แม่หลานของท่าน ก็ได้บรรลุพระอรหัตโดยทำนองนี้เหมือนกันในกาลมีพรรษาได้ ๕๐ แล.

อปสสุโตปี เจ โหติ

สีเลสุ อสมาทิโต

อุภเยน นํ ครหนติ

สีลโต จ สุเตน จ.

บุคคลใด ถ้าแม่เป็นคนระดับน้อย ทั้งไม่มั่นคงในศีลทั้งหลาย
บัณฑิตทั้งหลายย่อมติบุคคลนั้นทั้ง ๒ ทาง คือทั้งทางศีลและทางสุตะ.

อปสสุโตปี เจ โหติ

สีเลสุ สุตมาหิโต

สีลโต นํ ปัสสนติ

นาสส สมปชชเต สุตํ.

บุคคลใด ถ้าแม่เป็นคนระดับน้อย แต่เป็นผู้มั่นคงในศีลทั้งหลาย
บัณฑิตทั้งหลาย ย่อมสรรเสริญบุคคลนั้นทางศีล (แต่)สุตะของเขาใช้ไม่ได้.

พหุสสุโตปี เจ โหติ

สีเลสุ อสมาทิโต

สีลโต นํ ครหนติ

ตสส สมปชชเต สุตํ.

บุคคลใด ถ้าแม่เป็นคนระดับมาก แต่ไม่มั่นคงในศีลทั้งหลาย
บัณฑิตทั้งหลาย ย่อมติบุคคลนั้นทั้งทางศีล (แต่)สุตะของเขาใช้ได้.

พหุสสุโตปี เจ โหติ

สีเลสุ สุตมาหิโต

อุภเยน นํ ปัสสนติ

สีลโต จ สุเตน จ.

บุคคลใด ถ้าแม่เป็นคนระดับมาก ทั้งมั่นคงในศีลทั้งหลาย
บัณฑิตทั้งหลาย ย่อมสรรเสริญบุคคลนั้นทั้ง ๒ ทาง คือทั้งทางศีลและทางสุตะ.

๑ นาคิดว่า การที่ท่านได้อาศัยพระพุทธเจ้าองค์นี้ปฏิบัติธรรมมาจวนจะถึงอาสวกัณฑ์อยู่รอบร่อแล้ว ยังปรารถนาจะร้อไปพบพระเมตไตรยอยู่อีกนั้น ท่านได้กระทำไปด้วยความไม่รู้ และด้วยความไม่มีสติหรือเปล่า?

พหุสสุต ธรรมธรี	สปลณญ พุทธสาวก
เนกขัม ชมโพทสเสว	โก ตัม นิฆิตตุมรหติ
เทวาปิ นัม ปัสสันติ	พรหมนาปิ ปัสสีโตตี ^๑ .

ใครจะควรถิบุคคลผู้เป็นพุทธสาวก ได้สดับมาก ทรงธรรม มีปัญญา
ราวกะแท่งทองชมพู่นั้นเล่า แม่เหล่าเทวดาก็ย่อมชม
ถึงพรหมก็สรรเสริญแล.”^๒

เสขานัม ปน สีสัม ทิภูจิวเสน อปรามภูตตดา.

ส่วนศีลของพระเสขะทั้งหลาย บัณฑิตพึงทราบว่าเป็นอปรามภูตปาริสุทธิศีล เพราะเป็นศีลไม่ผูกและต้องด้วยอำนาจทิภูจิวเสน.

ปุถุชนนาม วา ปน ภาวเสน^๓ อปรามภูตีสีสัม อปรามภูตปาริสุทธิศีล เวทิตพพ. กุมมพิยปุตตติสเสตเสรสส สีสัม วีย.

อีกอย่างหนึ่ง ศีลที่ไม่ผูกและต้องด้วยอำนาจราคะ^๔ ของปุถุชนทั้งหลาย ก็พึงทราบว่าเป็นอปรามภูตปาริสุทธิศีล เหมือนศีลของพระตีสเสเถระผู้บุตรของกุกุมพินั้น.

โส ทิ आयสฺมา ตถารูปิ [๖๐] สีสัม นิสฺสาย อรหตเต ปติภูตฺตคาโม เวริเก อาห

ท่านองค์นั้นประสงค์จะอาศัยศีลเห็นปานนั้น แล้วตั้งอยู่ในพระอรหัต จึงกล่าวกะพวกไพร่ทั้งหลายว่า

อุโภ ปาทานิ ภินทิตวา	สญญมิสฺสามิ ^๕ โว อหัม
อภฺภิยามิ หรายามิ	สราคมรณัม อหัม
เอวามหัม จินตยิตวาน	สมมสิตฺวาน โยนิโส,
สมปตเต อรุณคฺคฺมहि,	อรหตตมปาปุนินฺติ.

“เราทำลายขาทั้งสองข้าง ทำสัญญาแก่ท่านทั้งหลาย.

เราเกลียดตายความตายอย่างคนมีราคะ. เราคิดอย่างนี้แล้ว

จึงพิจารณา(สังขาร)โดยแยกคาย ก็ได้บรรลุพระอรหัตเมื่ออรุณขึ้นพอดี”^๖

๑ อจ. จตฺก. ๒๑/๙.

๒ อจ. จตฺก. ๒๑/๙.

๓ ม. ราวเสน.

๔ ภาวเสน แต่ฉบับพม่าเป็น ราวเสน ในมหาภูทิกานหน้า ๑๑๔ ข้อ ๕๙ ก็อย่างนั้น

คำของพระตีสเสเถระในคากาก็มี สราคมรณัม พิจารณาความก็น่าจะเป็นอย่างนั้นด้วย จึงตกลงแก้เป็น ราวเสน.

๕ ม. ปญญาเปสสามิ. ย. สยามิสสามิ. ฎีกาย สญญมิสสามิมติ สญญตติ กริสสามิมติ วุตตัม.

๖ เรื่องพระตีสเสเถระนี้ พบเล่าไว้ในอรรถกถามหาสติปัฏฐานสูตรว่า ท่านละสมบัติออกบวชแล้วไปอยู่ในป่า น้องสะใภ้จ้างพวกโจรให้ไปปลงชีวิตท่าน พวกโจรไปล้อมท่านไว้ ท่านถามทราบว่าเขาจะมาปลงชีวิตท่าน ท่านจึงพูดขอชีวิตไว้สักคืนหนึ่ง โดยมีประกันว่าไม่หนี พวกโจรท้วงว่า อยู่ในป่าเช่นนี้จะไปหาประกันได้ที่ไหน พระเถระจึงคว้าเอาก้อนหินขนาดเชือกก้อนหนึ่งใกล้ๆ นั้น ทูษิตตัวเองจนกระดุกขาแตกทั้ง ๒ ข้าง แล้วถามพวกโจรว่า “พอใจหรือยังละ ประกันอย่างนี้” พวกโจรเห็นเช่นนั้นก็ยอมทุเลาให้ท่าน พวกโจรไปก่อไฟพักผ่อนอยู่ทางต้นที่จิงกรม พระเถระชมทุกขเวทนา พิจารณาดูศีลของตน เห็นศีลบริสุทธิ์ก็เกิดปิติปราโมทย์ เจริญวิปัสสนาต่อไป ทำสมณธรรมอยู่ตลอดคืน พออรุณขึ้นก็ได้บรรลุพระอรหัต จึงปลงอุทานคานันขึ้น ปาฐะในคากาต่างกันบ้าง คือ สญญมิสสามิ ในอรรถกถาสติปัฏฐานเป็น สญญาสสามิ ส่วน สมมสิตวาน โยนิโส ในอรรถกถาสติปัฏฐานเป็น ยถาภูตัม วิปัสสยัม

[เรื่องพระเถระองค์หนึ่ง]

อัญญาโรปิ มหาเถโร พาทหคิลาน สหตถา อาหารมปิ ปริภุชชิตุ อสกโกนโต สเก มุตตกริเส ปลิปนโน สมปริวัตตติ.

พระมหาเถระอีกองค์หนึ่ง อาพาธหนักจนไม่อาจจะบริโภคอาหารด้วยมือของตนได้ นอนกึ่งเกลือกอยู่ในมูตรและคูของตน.

ตํ ทิสวา อัญญาโร ททโร “อโห ทุกขา ชีวิตสงฆาราดิ อาห.

ภิกษุหนุ่มรูปใดรูปหนึ่งเห็นท่านแล้วกล่าวขึ้นว่า “โอ ชีวิตสังฆารทั้งหลายเป็นทุกข์.”

ตเมนม มหาเถโร “อห อวาโส อิทานิ มียมาโน สคคสมปตตี ลภามิ. นตถิ เม เอตถ สัสโย.

อิมํ ปน สีสํ ภินทิตวา ลทุสสมปตติ นาม สิกขํ ปจจกขาย ปฏิลทคหิภาวสทิสิตี วตวา

“สี่เลเนว สหุธิ มริสสามิติ ตเถว นิปนโน ตเมว โรคํ สมมสนโต อรหตตํ ปตวา ภิกขุสงฆสส อิมาทิ คากาหิ พยาภาสิ

พระมหาเถระกล่าวกะเธอนั้นว่า “อวาโส เราตายลงในบัดนี้จะได้สวรรค์สมบัติ. ความสงสัยเรื่องนี้ไม่มีแก่เรา.

แต่ชื่อว่าสมบัติที่ต้องทำลายศีลนี้แล้วจึงได้ ก็เป็นเช่นกับความเป็นคนุหุสที่ภิกษุบอกคืนสิกขาแล้วได้มา ฉะนั้น” ดังนี้แล้ว

คิดว่า “เราต้องตายไปกับศีลให้ได้”^๑ นอนอยู่นั่นนั่นเอง พิจารณาโรคนั้นแหละ(เป็นอารมณ์) บรรลุพระอรหัตแล้ว

พยากรณ์(พระอรหัต)แก่ภิกษุสงฆ์ด้วยคาถาเหล่านี้ว่า

พุกุสส เม อัญญาเรน พยาธินา

โรเคน พาทหํ ทุขิตสส รูปโต

ปริสุสสติ ขิปปมิตํ กเลวริ

ปุปผิ ยถา ปัสสูนิ อาตเป กตํ

“เมื่อเราถูกพยาธิต่างใดอย่างหนึ่งต้องเอาแล้ว โรคนั้นทำให้ลำบาก อาการ

ทรุดหนัก. กเลวระนี้เหี่ยวแห้งลงโดยเร็ว เหมือนดอกไม้ที่เขาทิ้งไว้ที่ฝุ่น

กลางแดด พลันเหี่ยวแห้งไปฉะนั้น.

อชณฺญ ชณฺญสงฆาตํ

อสฺสุจํ สฺสุจิสมมตํ

นानากุณฺปปริปุริ

ชณฺญรูปิ อปสฺสโต

กเลวระนี้ไม่น่าพึงพอใจ คนพาลกลับนับเอาว่าเป็นของน่าพึงพอใจ

กเลวระนี้ไม่สะอาด คนพาลกลับว่าเอาว่าเป็นของสะอาด

กเลวระนี้เต็มด้วยซากต่างๆ แต่กลับ(ปรากฏ)เป็นรูปน่าพึงใจสำหรับคนผู้ไม่

เห็น(ตามเป็นจริง).

๑ ตรงนี้มหาภูิกาท่านให้ความกระจ่างไว้ตัวอย่างยิ่งว่า เมื่อจะตายกับศีลให้เด็ดขาดก็ต้องตายแล้วไม่เกิดอีก ถ้ายังมีภพชาติไปเกิดใหม่ ศีลก็ขาดตอน คล้ายกับลาสิกขาเป็นคฤหัสถ์ไปฉะนั้น เพราะฉะนั้น ต้องทำให้สิ้นภพสิ้นชาติเสียก่อนจะดับขันธ จึงจะได้ตายไปกับศีลนั้นเป็นเด็ดขาด ไม่มีขาดตอน.

[61] ธีรตฤมภ์ อาตุรฺ ปุติกายํ
ทุกคณธิยํ อสุจํ พยาธิธมฺมํ
ยตลปมตตทา อธิมุจฺจิตทา ปชา
หาเปนติ มคคํ สุกตฺตูปตติยาติ.

ขอติกายอันอาตุรเนาเหม็นสกปรก มีอันจะต้องเจ็บอยู่เสมอนี้
ที่หมู่สัตว์ผู้ประมาทหลงมอยู่ ทำหนทางแห่งการเข้าถึงสุคติ
ให้เสื่อมเสียไป.” ดังนี้.

อรหนตาทีนํ ปน สีสํ สพพทรลปฏิปสสทฺธิยา ปริสุทฺตตทา “ปฏิปสสทฺธิปาริสฺุทธิติ เวทิตพฺพํ.
ส่วนศีลของท่านผู้สิ้นกิเลสมีพระอรหันต์เป็นต้น ฟังทราบว่าเป็นปฏิปัสสทฺธิปาริสฺุทธิศีล
เพราะเป็นศีลที่บริสุทธิ์ด้วยความระงับแห่งกิเลสเครื่องกระวนกระวายทั้งปวง.

เอวํ ปริยฺนตปาริสฺุทธิอาทิวเสนํ ปญจวิธํ.

ศีลเป็น ๕ อย่าง โดยจัดเป็นปาริสฺุทธิศีลมีปริยฺนตปาริสฺุทธิศีลเป็นต้น สาธุชนฟังทราบด้วยประการดังกล่าวมาฉะนี้.

[ปัญจกะที่ ๒]

ทฺุติยปญจก ปาณาติปาตาทีนํ ปหานาทิวเสนํ อตฺถโถ เวทิตพฺพโ.

ในปัญจกศีลที่ ๒ บัณฑิตฟังทราบเนื้อความด้วยอำนาจคุณมีการละเป็นต้น ซึ่งโทษทั้งหลายมีปาณาติบาตเป็นอาทิ.

วฺุตตฺถยเหตุํ ปฏฺฐิสฺมกฺกิทายํ “ปญจ สีสานิ:

จริงอยู่ พระธรรมเสนาบดีสารีบุตรกล่าวไว้ในคัมภีร์ปฏิสัสมกิทาว่า “ศีล ๕ คือ:

- ปาณาติปาตสฺส ปหานํ สีสํ.
- เวรมณิํ สีสํ.
- เจตนาํ สีสํ.
- สํวโร สีสํ.
- อวิตฺกโก สีสํ.
- อทินฺนาทานสฺส กามเสฺสุ มิจฺฉาจารสฺส
มฺุสาวาทสฺส ปิสฺุณฺวาจา ย ผรุสฺวาทสฺส
สมฺพปฺปลาปสฺส อภิชฌาย พยาปาทสฺส
มิจฺฉาทิฏฺฐิยา
- เนกขมฺเมน กามจฺฉนฺทสฺส
- อพฺยาปาเทน พยาปาทสฺส
- อาโลกสฺสญฺญา ย ถินมิทฺธสฺส
- อวิภฺเขเปน อฺุทจฺจสฺส
- ฐมฺมวฏฺฐานเณน วิจิกฺกฉาย
- การละปาณาติบาตเป็นศีล
- ความงดเว้น(จากปาณาติบาต) ก็เป็นศีล
- เจตนา(ละเว้นปาณาติบาต) ก็เป็นศีล
- ความสำรวม(จากปาณาติบาต) ก็เป็นศีล
- ความไม่ละเมียด(ปาณาติบาต) ก็เป็นศีล
- การละ ความงดเว้น เจตนา ความสำรวม ความไม่
ละเมียดอทินนาทาน กามเสฺสุมิจฺฉาจาร มฺุสาวาท ปิสฺุณฺ
วาจา ผรุสฺวาท สัมพปฺปลาปะ อภิชฌา พยาบาท
มิจฺฉาทิฏฺฐิ(แต่ละอย่างๆ) เป็นศีล.
- การละกามฉันทะ ด้วยเนกขัมมะ
- ละพยาบาท ด้วยอพยาบาท (คือเมตตา)
- ละถินมิทฺธะ ด้วยอาโลกสฺสญฺญา
- ละอฺุทจฺจจะ ด้วยความไม่ฟุ้งซ่าน (คือเอกัคคตา?)
- ละวิภฺกฉา ด้วยธัมมวฏฺฐาน (ความปลงใจในธรรม)

- ญาณณ อวิชชา
- ปามุชเชน อรติยา
- ปฐเมณ ฌาเนน นีวรณาน
- ทุติเยน ฌาเนน วิตถกวิจจาราน
- ตติเยน ฌาเนน ปีติยา
- จตฺตเถน ฌาเนน สุขทุกขาน
- อากาसानญายตนสมาปตติยา
รูปสณฺญา ยปฏิขสณฺญา นานตตสณฺญา
- วิญญาณญายตนสมาปตติยา
อากาसानญายตนสณฺญา
- อากิณฺญญายตนสมาปตติยา
วิญญาณญายตนสณฺญา
- เนวสณฺญานาสณฺญาตนสมาปตติยา
อากิณฺญญายตนสณฺญา
- อนิจฺจานุปัสสนาย นิจฺจสณฺญา
- ทุกขานุปัสสนาย สุขสณฺญา
- อนตฺตานุปัสสนาย อตฺตสณฺญา
- นิพพิทานุปัสสนาย นนฺทียา
- วิราคานุปัสสนาย รากสฺส
- [๖๒] นิโรธานุปัสสนาย สมุทฺยสฺส
- มุญฺจิตุกามยตานุปัสสนาย อมฺมุญฺจิตุกามยสฺส
- ปฏฺนิสฺสคคานุปัสสนาย อาทานสฺส
- ขยานุปัสสนาย ฆนสณฺญา
- วยานุปัสสนาย อายุหนสฺส
- วิปริณามานุปัสสนาย ฐวสณฺญา
- อนิมิตฺตานุปัสสนาย นิमितฺตสฺส
- อปฺปนิหิตานุปัสสนาย ปณฺธิยา
- สฺสญตานุปัสสนาย อภินิเวสส
- ละอวิชชา ด้วยญาณ
- ละอรติ ด้วยปราโมทย์
- ละนัวรณ ด้วยปฐมฌาน
- ละวิตถกวิจจาร์ ด้วยทุติยฌาน
- ละปีติ ด้วยตติยฌาน
- ละสุขและทุกข์ ด้วยจตฺตถฌาน
- ละรูปสัณฺญา ปฏิขสัณฺญา นานตตสัณฺญา
ด้วยอากาसानญายตนสมาบัติ
- ละอากาसानญายตนสัณฺญา
ด้วยวิญญาณญายตนสมาบัติ
- ละวิญญาณญายตนสัณฺญา
ด้วยอากิณฺญญายตนสมาบัติ
- ละอากิณฺญญายตนสัณฺญา
ด้วยเนวสัณฺญานาสัณฺญาตนสมาบัติ
- ละนิจฺจสัณฺญา ด้วยอนิจฺจานุปัสสนา
- ละสุขสัณฺญา ด้วยทุกขานุปัสสนา
- ละอตฺตสัณฺญา ด้วยอนตฺตานุปัสสนา
- ละนันทิ ด้วยนิพพิทานุปัสสนา
(อนุปัสสนาที่เป็นไปด้วยอาการหน่ายในสังขาร)
- ละราคะ ด้วยวิราคานุปัสสนา
(อนุปัสสนาที่เป็นไปด้วยอาการคลายกำหนด)
- ละสมุทฺทัย ด้วยนิโรธานุปัสสนา (ดูสังขารด้านดับ)
- ละความไม่อยากพ้น ด้วยมุญฺจิตุกามยตานุปัสสนา
- ละความถือเอาไว้ ด้วยปฏฺนิสฺสคคานุปัสสนา
(อนุปัสสนาที่เป็นไปด้วยอาการสละสังขาร)
- ละฆนสัณฺญา (ความหมายว่าเป็นก้อน)
ด้วยขยานุปัสสนา (ดูสังขารด้านสิ้นไป)
- ละความประมวเลาไว้
ด้วยวยานุปัสสนา (ดูสังขารด้านเสื่อม)
- ละฐวสัณฺญา (ความหมายว่ายั่งยืน)
ด้วยวิปริณามานุปัสสนา (ดูสังขารด้านแปรปรวน)
- ละกิเลสอันเป็นนิमित ด้วยอนิมิตฺตานุปัสสนา
- ละกิเลสอันเป็นที่ตั้ง ด้วยอปฺปนิหิตานุปัสสนา
- ละอภินิเวส (ความปักใจมั่น)^๑ ด้วยสฺสญตานุปัสสนา^๒

๑ อภินิเวส บทนี้ มหาภูทิกาวา ได้แก่ อตฺตานุทิกภูทิก

- อธิปัญญาธมมิปัสสนาย สาราทานาภินิเวสส
- ยถาภูตญาณทสเสน สมโฆหาภินิเวสส
- อาทีนวานุปัสสนาย อาลยาภินิเวสส
- ปฏิสงขานุปัสสนาย อปปฏิสงขาย
- วิวัฏฏานุปัสสนาย สโยคาภินิเวสส
- โสตาปัตติมคเคน ทิฏฐะภูฏานัน กิเลสานัน
- สกทาคามิมคเคน โอฬาริกานัน กิเลสานัน
- อนาคามิมคเคน อนุสหคตานัน กิเลสานัน
- อรหตตมคเคน สพพกิเลสานัน **ปหานัน** สิลัน
- **เวรมณี เจตนา สัวัโร อวิตกโก** สิลัน
- ละความปักใจมั่นในอันถือเอาว่าเป็นสาระ(ในสิ่งมิใช่สาระ)^๒ ด้วยอธิปัญญาธมมิปัสสนา^๒ (การเห็นแจ้งธรรมด้วยอธิปัญญา)
- ละความปักใจมั่นด้วยอำนาจความมมกาย^๓ ด้วยยถาภูตญาณทสเสน
- ละความปักใจมั่นด้วยอำนาจอาลัย ด้วยอาทีนวานุปัสสนา
- ละความไม่พิจารณา(หาทางพ้น) ด้วยปฏิสังขานุปัสสนา
- ละความปักใจมั่นด้วยอำนาจสังโยค ด้วยวิวัฏฏานุปัสสนา^๔
- ละกิเลสทั้งหลายอันมีที่ตั้งร่วมกันกับทิฏฐิ ด้วยโสตาปัตติมรรค^๕
- ละกิเลสอย่างหยาบ ด้วยสกทาคามิมรรค
- ละกิเลสอย่างละเอียด ด้วยอนาคามิมรรค
- ละสรรพกิเลส ด้วยอรหัตมรรค^๖ (แต่ละอย่างๆ) เป็นศีล.
- ความงดเว้น เจตนา ความสำรวม ความไม่ละเมิด (โทษและคุณเหล่านั้นแต่ละอย่าง) เป็นศีล.

๒ อนิมิตตานุปัสสนา อัปณิหิตานุปัสสนา สุธมฺมทานุปัสสนา ๓ นี้ ชื่อพ้องกับวิโมกข์ ๓

คือ สุธมฺมวิโมกข์ อนิมิตตวิโมกข์ อัปณิหิตวิโมกข์ เข้าใจว่าจะมีความหมายนัยเดียวกัน อนุปัสสนาเป็นมรรค วิโมกข์ เป็นผล.

๑ อภินิเวส บทนี้ มหาภูทิกาก็เป็น วิปลาส.

๒ อธิปัญญาธมมิปัสสนา คำนี้มีมาในสูตรที่ ๙๒ จตุกกัศฺตร หน้า ๑๒๐ ปณณาสกะ ๒ วรรค ๕ ว่า บุคคล ๔ จำพวก คือ ผู้ได้อัชฌัตตังเจโตสมณะ แต่ไม่ได้อธิปัญญาธมมิปัสสนา ก็มีผู้ได้อธิปัญญาธมมิปัสสนา แต่ไม่ได้อัชฌัตตังเจโตสมณะก็มี ผู้ไม่ได้ทั้งสองอย่างก็มี ผู้ได้ทั้งสองอย่างก็มี.

๓ สมโฆหาภินิเวส มหาภูทิกาวา หมายเอาความปักใจเชื่อโดยความมมกาย เช่นว่า โลกนี้มีผู้สร้างและว่าบางท่านหมายเอาอุจเฉททิฏฐิ และสัสสตทิฏฐิ.

๔ มหาภูทิกาวา วิวัฏฏานุปัสสนานี้ ได้แก่ สังขารุเบกขา และอนุโลมญาณ.

๕ การละทิฏฐิผิดเป็นกิจสำคัญแห่งโสตาปัตติมรรค แม้สังโยชนที่พระโสตาบันละได้ก็ขึ้นต้นด้วยสักกายทิฏฐิ

ตรงกันข้าม การประกอบด้วยทิฏฐิชอบ ที่ล่องระแแสแห่งพระนิพพาน เป็นเหตุให้ได้นามว่าโสตาบัน

ก็เป็นคุณสำคัญในความเป็นอริยบุคคลขั้นต้น จึงมีพระบาลีเรียกพระโสตาบันว่า ทิฏฐิสมปนโน ผู้ถึงพร้อมด้วยทิฏฐิ.

๖ มหาภูทิกอธิบายว่า ที่ว่ากิเลสอย่างหยาบ อย่างละเอียด ในที่นี้ เพราะเทียบกันในระหว่างกิเลสที่มรรคด้วยกันจะพึงละ ไม่ได้หมายความว่าไป ส่วนสรรพกิเลสที่อรหัตมรรคพึงละนั้น ก็หมายถึงกิเลสที่ยังเหลืออยู่เท่านั้น เพราะไม่จำต้องละกิเลสที่มรรคต้นๆ ละไปแล้วซ้ำอีก.

เอวรูปานี สีลانی

ศีลเห็นปานนี้

(๑) จิตตสส อวิปปฏิสสาราย สัวัตตนติ	(๑) ย่อมเป็นไปเพื่อความไม่เดือดร้อนแห่งจิต
(๒) ปามุชชาย สัวัตตนติ	(๒) เป็นไปเพื่อปราโมทย์
(๓) ปิตียา สัวัตตนติ	(๓) เป็นไปเพื่อปิติ
(๔) ปสสทฐิยา สัวัตตนติ	(๔) เป็นไปเพื่อปัสสัทธิ
(๕) โสมนสสสาย สัวัตตนติ	(๕) เป็นไปเพื่อโสมนัส
(๖) อาเสวนาย สัวัตตนติ ภาวนาย สัวัตตนติ
พหุสิกมมาย สัวัตตนติ	(๖) เป็นไปเพื่อเสพให้ยิ่งขึ้น(ซึ่งสมาธิ)
(๗) อลงการาย สัวัตตนติ	(๗) เป็นไปเพื่อธรรมอันเป็นเครื่องประดับ(แห่งสมาธิ)
(๘) ปริกขาราย สัวัตตนติ	(๘) เป็นไปเพื่อธรรมอันอุดหนุน(สมาธิ)
(๙) ปริวาราย สัวัตตนติ	(๙) เป็นไปเพื่อธรรมอันเป็นบริวาร(แห่งสมาธิ)
(๑๐) ปารีปุริยา สัวัตตนติ	(๑๐) เป็นไปเพื่อความเต็มรอบ(แห่งสมาธิ)
(๑๑) เอกนตนิพพิทาย วิจารณ์าย นิโรธาย
อุปสมาย อภิญญาย สมโพธาย นิพพานาย
สัวัตตนตติ.	(๑๑) เป็นไปเพื่อความหน่ายโดยส่วนเดียว
เพื่อสัรรอกราคะ เพื่อความดับ เพื่อความสงบระงับ
เพื่อความรู้ยิ่ง เพื่อความรู้พร้อม
เพื่อนิพพาน.” ดังนี้.

เอตถ จ “ปหานนติ โภจิ **ธมโม** นาม นตถิ อณฺเวยตร วุตตปฺปการานํ ปาณาติปาตาหิณํ ออนุปาทมตฺตโต.

ก็แล ธรรมใน ๕ ประการมีปหานะเป็นต้นนี้ ชื่อว่าธรรมอะไรๆ ที่จะเรียกว่า ปหานะ ย่อมไม่มี
เว้นแต่ธรรมคือความไม่เกิดขึ้นแห่งโทษมีปาณาติบาตเป็นต้น มีประการดังกล่าวแล้ว อย่างเดียว.^๑

ยสฺมา ปน ตํ ตํ **ปหานํ** ตสฺส ตสฺส กุสลธมฺมสฺส ปติฏฺฐานญฺเฐน อุปฺชารณํ โหติ [๖๓] อวิปฺกิณฺณภาวกรณณ^๒ จ สมาธานํ
ตสฺมา ปุพฺเพ วุตเตเนว อุปฺชารณสมาธานสงฺขาเตน สีลนญฺเฐน “สีลนติ วุตตํ.

แต่เพราะว่า การละนั้นๆ นับได้ว่าเป็นการเข้าไปรับไว้ เพราะอรรถว่าเป็นที่ตั้งอาศัยแห่งกุศลธรรมนั้นๆ

นับว่าเป็นการรวมเอาไว้ เพราะทำความไม่กระจัดกระจาย(แห่งกุศลธรรมนั้นๆ)

เพราะเหตุนั้น ท่านจึงเรียกว่า ศีล เพราะอรรถว่าเป็นรากฐาน กล่าวคือเป็นการเข้าไปรับไว้และรวมเอาไว้

ดังกล่าวแล้วในเบื้องต้นนั้นแล.

๑. ป. ๓๑/๖๗.

๒. ป. ๓๑/๖๗.

๑ มหาภูทิกาทิไวัว่า “ปชหนิ ออนุปาทนโรโร ปหานิ ความละไป คือ ความดับไปไม่เกิดขึ้นอีก ชื่อว่า ปหานะ” อธิบายว่า ธรรมคือความไม่เกิดขึ้นอีกแห่ง
โทษนั้นๆ อย่างเดียวเท่านั้น เป็นความหมายแห่งปหานะ แต่ที่ในปฏิสัมภิตาท่านนับปหานะเป็นศีลด้วยนั้น เพราะอรรถอธิบาย ดังต่อไปนี้.

๒ ม. วิกรมภาวกรณณ. ย. วิกรมภาวกรณณ. ภูทิกายมปิ วิกรมภาวกรณณนาคี เอว วุตตํ.

อิเตร จตตารโ **ธมฺมา** (๑) ตโต ตโต เวมณวีวเสน (๒) ตสฺส ตสฺส สํวรวเสน (๓) ตพฺภยสมฺมปยุตฺตเจตนาเวสน (๔) ตํ ตํ อวิตฺถิกมณตสฺส อวิตฺถิกมวเสน จ เจตโส ปวตฺติสพฺภาวํ สนฺธาย วุตฺตา.

ธรรม ๔ อย่างนอกนี้ ท่านกล่าวหมายเอาความเป็นไปเองแห่งใจ (๑) โดยเว้นจากโทษนั้นๆ (๒) ด้วยโดยสํารวมต่อโทษนั้นๆ ด้วย (๓) โดยเจตนาสัมปยุตด้วยความเว้นและความสํารวมทั้งสองนั้นด้วย (๔) โดยไม่ละเมิดแห่งบุคคลผู้ไม่ล่วงโทษนั้นๆ ด้วย^๑.

สีลฺลวฺโฐ ปน เนสํ ปุพฺเพ ปกาสิโตเยวาทิ.

ส่วนอรรถว่าธรรม ๔ อย่างนั้นเป็นศีล ข้าพเจ้าแปลลงไว้ข้างต้นแล้วแล.

เอวํ ปหานสีลาทิวเสน ปญฺจวิธี.

ศีลเป็น ๕ อย่าง โดยเป็นเป็นปัญจศีล มีปหานศีล เป็นต้น พึงทราบด้วยประการฉะนี้.

เอตตาวตฺตา จ “กํ สีลํ, เกณฺฏเรณฺณ สีลํ, กานฺตสฺส ลกฺขณฺรสปฺจฺจุปฺภูฏานปทฺภูฏานานิ, กิมาณิสํสํ สีลํ, กตฺติวธิญฺเจตํ สีลนฺติ อิมสํ ปหานํ **วิสฺซุชฺชนํ** นิฏฺฐิตนฺติ.

ก็แล การแก้ปัญหเหล่านี้ คือ “อะไรเป็นศีล? ที่เรียกว่าศีล เพราะอรรถว่าอะไร? อะไรเป็นลักษณะ เป็นรส เป็นเครื่องปรากฏและเป็นปทัฏฐานของศีลนั้น? ศีลมีอันสงสออย่างไร? และศีลนั้นมีก็อย่างไร?” จบลงเพียงนี้แล.

[ความเศร้าหมองและผ่องแผ้วแห่งศีล]

ยํ ปน วุตฺตํ “โก จสฺส สงฺกิลฺโส, กิ โวทานนฺติ, ตตฺร จ วทาม.

ส่วนปัญหากรรมข้อที่ว่า “อะไรเป็นความเศร้าหมอง? และอะไรเป็นความผ่องแผ้วแห่งศีลนั้น?

ข้าพเจ้าจะกล่าวแก้ในปัญหากรรมนั้นต่อไป.

ขณฺฑชาทิภาโว สีลสฺส สงฺกิลฺโส. **อขณฺฑชาทิภาโว** โวทานํ.

ความที่ศีลขาดเป็นต้น ความเศร้าหมองแห่งศีล. ความที่ศีลไม่ขาดเป็นต้น เป็นความผ่องแผ้วแห่งศีล.

[ความเศร้าหมองแห่งศีล]

โส ปน **ขณฺฑชาทิภาโว** ลากยสาทิเหตุเคน เภเทน จ สตฺตวิธเมถุนสํโยเคน จ สงฺคหิโต.

ก็แล ความที่ศีลขาดเป็นต้นนั้น ท่านสงเคราะห์ ด้วยความแตก(แห่งศีล) ซึ่งมีลาภและยศเป็นต้นเป็นเหตุ และด้วยเมถุนสังโยค ๗ ประการ.

[ความหมายของคำว่า ขาด ทะลุ ต่าง พร้อย ของศีล]

ตถา ทิ ยสฺส สตฺตสฺสุ อापตฺติกฺขนเรสุ อาทิมทึ วา อนฺเต วา **สิกฺขาปทํ** ภาณํ โหติ

ตสฺส **สีลํ** ปฺริยนฺเต ฉินฺนสาฎฺโง วิย ขณฺฑํ นาม โหติ.

จริงอย่างนั้น สิกขาบทในส่วนเบื้องต้นหรือในส่วนเบื้องปลายในกองอาบัติทั้ง ๗ ของภิกษุใด ทำลายแล้ว ศีลของภิกษุนั้นชื่อว่า เป็นศีลขาด เหมือนผ้าขาดที่ชายฉะนั้น.

๑ หมายความว่า เมื่อปหานะเป็นไปแล้ว ธรรมอีก ๔ อย่าง คือ ความเว้น ความสํารวม เจตนาและความไม่ล่วงโทษนั้นๆ ก็ย่อมเกิดขึ้นและเป็นไปเอง มหากฎีกาอธิบายว่า เอกกขณะปี ลพฺภนฺติ ธรรมเหล่านี้ย่อมมีในขณะ (จิต) เดียวกันได้.

ยสส ปน เวมชฌเณ ภินันฺ ตสส มชฌเณ ฉิททสาฎโก วิย ฉิททํ นาม โหติ.

ส่วนสิกขาบทของภิกษุใดทำลายในส่วนท่ามกลาง ศีลของภิกษุนั้นชื่อว่า เป็นศีลทะลุ เหมือนผ้าเป็นช่องโหว่ตรงกลางผืนฉะนั้น.

ยสส ปฎิปาฎิยา เทว ติณิ ภินนานิ

ตสส ปฎิฎิยา วา กุจฉิยา วา อฎุฎิเตน วิสภาคณณเณน กาพรตดาทีนํ อณฺญตรสรีรเวณฺณา คาวิ วิย สพลํ นาม [64] โหติ.

สิกขาบทของภิกษุใดทำลายไปที่ละ ๒-๓ สิกขาบทโดยลำดับ ศีลของภิกษุนั้นชื่อว่า เป็นศีลต่าง เหมือนแม่โคตัวสีดำหรือแดงเป็นต้นอย่างใดอย่างหนึ่ง มีสีดำกับสีตัวมุขขึ้นที่หลังบ้าง ที่ท้องบ้างฉะนั้น.

ยสส อนฺตรนฺตรา ภินนานิ ตสส อนฺตรนฺตรา วิสภาคณณพินทุวิจิตรคาวิ วิย กมฺมาสํ นาม โหติ.

สิกขาบทของภิกษุใดทำลายยับยั้งไป

ศีลของภิกษุนั้นชื่อว่า พร้อย เหมือนแม่โคตัวลายไปด้วยจุดสีที่ตัดกับสีตัวยับยั้งไปฉะนั้น.^๑

เอวํ ตาว ลาภาทิเหตุเกน ขณฺฑาทิภาโว โหติ.

ความที่ศีลขาดเป็นต้น ด้วยความแตก(แห่งศีล) ซึ่งมีลาภเป็นต้นเหตุ ย่อมมีด้วยประการฉะนี้ก่อน.

[เมถุนสังโยค ๗]

เอวํ สตตวิธเมถุนสังโยคเวสน.

(ส่วนความที่ศีลขาดเป็นต้น) ด้วยอำนาจแห่งเมถุนสังโยค ๗ พึงทราบดังต่อไปนี้.

วุตฺตตฺถิ (ตตฺถ) ภาควตา

จริงอยู่ พระผู้มีพระภาคตรัสไว้ (ในเมถุนสังโยคสูตรนั้น)ว่า

“(๑) อธิ พราหมณฺ เอกจฺจโ สมนฺโน วา พฺราหฺมโณ วา สมนฺมา พฺรหฺมจารี ปฎิชาณฺมาโน นเวห โข มาตุคามเนน สหฺธิ ทวยทวยสมาปตฺตี^๒ समाปชฺชติ.

(๑) “ดูก่อนพราหมณ์ สมณะก็ดี พราหมณ์ก็ดี บางคนในโลกนี้ ปฏิญญา(ตน ว่าเป็นพรหมจารีจริงๆ) หาได้ร่วมประกอบกิริยาที่คนสองต่อสองจะพึงประกอบกันด้วยมาตุคามไม่เลย

๑ เรื่อง ขาด ทะลุ ต่าง พร้อย ที่ท่านอธิบายนี้ ได้ความว่าขาดทั้งนั้น ต่างกันด้วยอาการที่ขาดเท่านั้น พิจารณาดูศัพท์แล้วเห็นว่าน่าจะเป็นโทษลดหลั่นกัน คือมีเจตนาล่วงศีลจนถึงที่สุดเป็นขาด มีเจตนาล่วงศีล แต่พยายามไม่สำเร็จ เช่น ซ้ำเขา แต่เขาไม่ตาย เป็นทะลุ มีเจตนาล่วงศีล ตั้งท่าจะพยายามแล้วงดเสีย เช่น เจียมมือจะประหารแล้วงดได้ เป็นต่าง ไม่มีเจตนาล่วงศีล เป็นแต่เจตนาถลกคະນອງ หรือไม่เอื้อเพื่อสำรวม ทำ พูดอะไรเสียความล่วงศีล จะว่าไม่เป็นความเสียทีเดียวก็ว่าได้ นับเป็นความเสียนิดหน่อย นี้เป็นพร้อย หรือมีฉะนั้น ล่วงถึงปาราชิก เป็นขาด ล่วงสังฆาทิเสส เป็นทะลุ ล่วงปาจิตตีย์ เป็นต่าง ล่วงทุกกฎ ทุพภาสิต เป็นพร้อย ดังนี้จะเข้าใจง่ายขึ้น.

๒ ม. ย. ทวยํ ทวยสมาปตฺตี. ปาถิมปิ เอวํ มุทฺทิตํ. ฐิกายมฺปน ทวยทวยสมาปตฺตินฺติ ทฺวิทฺ ทฺวิทฺ สฺมาปชฺชิตฺทพฺพ เมถุนนฺติ อตฺถโถติ วุตฺตํ. มโนรลฺปุณฺณิมปิ ทวยทวยสมาปตฺตินฺติ ทฺวิทฺ ทฺวิทฺ สฺมาปชฺชิตฺทพฺพาวนฺติ วุตฺตํ.

อปิจ โข มาตุคามสส อุจฉาหนํ ปริมุตฺตํ นหฺวาปํ สมฺพาหนํ สาทียติ โส ตทสฺสาเทติ ตํ นิกาเมติ เตน จ วิตฺตี อาปชฺชติ.
อิทฺมปิ โข พฺราหฺมณ พฺรหฺมจฺริยสฺส ขณฺตมฺปิ ฉิทฺตมฺปิ สพลมฺปิ กมฺมาสมฺปิ.

แต่แล้วยังยินดีการลูบไล้ การขัดสี การให้อาบน้ำ การนวดพั้น แห่งมาตุคาม เขายินดีใครใจ
และถึงความปลื้มใจ ด้วยการบำเรอมีการลูบไล้เป็นต้นนั้น

ดูก่อนพราหมณ์ แม้ความยินดีการบำเรอแห่งมาตุคามนี้ นับเป็นความขาดก็ได้ ทะลุก็ได้ ต่างก็ได้ พร้อยก็ได้
แห่งพหุภรรยาของสมณพราหมณ์นั้น.

อํ วุจฺจติ พฺราหฺมณ อปริสุทฺธํ พฺรหฺมจฺริยํ จรติ สํยุดฺโต เมถุนสํโยเคน น ปริมุจฺจติ ชาติยา ชรามรณฺน
'น ปริมุจฺจติ ทุกฺขสมฺมาติ วทามิ.

ดูก่อนพราหมณ์ สมณพราหมณ์นี้เรากล่าวว่า 'เขาประพฤติพหุภรรยาไม่บริสุทธิ์ ประกอบด้วยเมถุนสังโยค
ย่อมไม่พ้นจากชาติชราภณะ ...' เราบอกได้ว่า 'เขาย่อมไม่พ้นไปจากทุกข์ได้เลย.'

(๒) ปุณ จปรํ พฺราหฺมณ อิเธกฺจโจ สมฺโณ วา พฺราหฺมโณ วา สมฺมา พฺรหฺมจฺริ ปฏฺิชาณมาโน
นเหว โข มาตุคาเมน สทฺธิ ทฺวยทฺวยสมฺปาตฺติ สมฺปาชฺชติ. นปิ มาตุคามสฺส อุจฉาหนํ ... สาทียติ.

(๒) ดูก่อนพราหมณ์ อีกข้อหนึ่ง สมณะก็ดี พราหมณ์ก็ดีบางคนในโลกนี้ ปฏิญญา(ตน ว่าเป็นพหุภรรยาจริงๆ
หาได้ร่วมประกอบกิริยาที่คนสองต่อสองจะพึงประกอบกันไปด้วยมาตุคามไม่เลย
ทั้งไม่(ถึงกับ)ยินดีการลูบไล้ ... แห่งมาตุคาม.

อปิจ โข มาตุคาเมน สทฺธิ สลฺลชฺชติ สงฺกัฬติ สงฺเกฬายติ. โส ตทสฺสาเทติ ... 'น ปริมุจฺจติ ทุกฺขสมฺมาติ วทามิ.

แต่แล้วยังซิกซี้ เล่นหัวสัพยอกกับมาตุคามอยู่. เขายินดีด้วยการซิกซี้เป็นต้นนั้น ... เราบอกได้ว่า 'เขาย่อมไม่พ้นจากทุกข์ได้เลย.'

(๓) ปุณ จปรํ พฺราหฺมณ อิเธกฺจโจ สมฺโณ วา พฺราหฺมโณ วา ... [65] น เหว โข มาตุคาเมน สทฺธิ ทฺวยทฺวยสมฺปาตฺติ สมฺปาชฺชติ.
นปิ มาตุคามสฺส อุจฉาหนํ ... สาทียติ. นปิ มาตุคาเมน สทฺธิ สลฺลชฺชติ สงฺกัฬติ สงฺเกฬายติ.

(๓) ดูก่อนพราหมณ์ อีกข้อหนึ่ง สมณะก็ดี พราหมณ์ก็ดี บางคนในโลกนี้ ...
หาได้ร่วมประกอบกิริยาที่คนสองต่อสองจะพึงประกอบกันไปด้วยมาตุคามไม่เลย ทั้งไม่(ถึงกับ)ยินดีการลูบไล้ ... แห่งมาตุคาม
ทั้งไม่(ถึงกับ)ซิกซี้ เล่นหัว สัพยอกกับมาตุคาม.

อปิจ โข มาตุคามสฺส จกฺขุณา จกฺขุ อฺปนฺนิชฺฌายติ เปกฺขติ โส ตทสฺสาเทติ ... 'น ปริมุจฺจติ ทุกฺขสมฺมาติ วทามิ.

แต่แล้วยังเพ่ง ยังจ้องดูตามาตุคามด้วยตา(ของตน). เขายินดีด้วยการเพ่งดูนั้น ... เราบอกได้ว่า 'เขาย่อมไม่พ้นไปจากทุกข์ได้เลย.'

(๔) ปุณ จปรํ [66] พฺราหฺมณ อิเธกฺจโจ สมฺโณ วา พฺราหฺมโณ วา ...

น เหว โข มาตุคาเมน นปิ มาตุคามสฺส นปิ มาตุคาเมน นปิ มาตุคามสฺส ... เปกฺขติ.

(๔) ดูก่อนพราหมณ์ อีกข้อหนึ่ง สมณะก็ดี พราหมณ์ก็ดี บางคนในโลกนี้ ...

หาได้ร่วมประกอบกิริยาที่คนสองต่อสองจะพึงประกอบกันด้วยมาตุคามไม่เลย.

ทั้งไม่(ถึงกับ)ยินดีการลูบไล้ ... แห่งมาตุคาม. ทั้งไม่(ถึงกับ)ดูตามาตุคาม ...

อปิจ โข มาตุคามสส สหุ สุมมาติ ตีโรกุกุชา วา ตีโรปาการา วา หสนุตติยา วา ภณนุตติยา วา คายนุตติยา วา โรทนต์ติยา วา
โส ตทสสาเทติ ... ‘น ปริมุจจติ ทุกขสมมาติ วทามิ.

แต่ว่าฟังเสียงมาตุคามหัวเราะอยู่ที่ดี พุดอยู่ที่ดี ขับร้องอยู่ที่ดี ร้องไห้อยู่ที่ดี ข้างนอกฝา หรือข้างนอกกำแพงก็ตาม
เขายินดีด้วยเสียงนั้น ... เราบอกได้ว่า ‘เขาย่อมไม่พ้นไปจากทุกข์ได้เลย.’

(๕) ปุน จปริ พุราหมณ อีเรกจโจ สมโณ วา พุราหมโณ วา ... น เหว โข มาตุคาเมน นปิ มาตุคามสส นปิ มาตุคาเมน
นปิ มาตุคามสส นปิ มาตุคามสส โรทนต์ติยา วา ...

(๕) ดูก่อนพราหมณ์ อีกข้อหนึ่ง สมณะก็ดี พราหมณ์ก็ดี บางคนในโลกนี้ ...
หาได้ร่วมประกอบกิจการที่คนสองต่อสองจะพึงประกอบกันด้วยมาตุคามไม่เลย ทั้งไม่(ถึงกับ)ยินดีการลูบไล้ ... แห่งมาตุคาม
ทั้งไม่(ถึงกับ)ซิกซ์ ... กับมาตุคาม ทั้งไม่(ถึงกับ)จ้องดูตาแห่งมาตุคาม ... ทั้งไม่(ถึงกับ)ฟังเสียงแห่งมาตุคาม ... ร้องไห้อยู่ที่ดี ...

อปิจ โข ยานิสส ตานิ ปุพเพ มาตุคาเมน สหุธิ หสิตลปิตกัฬิตานิ ตานิ อนุสสรติ.
โส ตทสสาเทติ ... ‘น ปริมุจจติ ทุกขสมมาติ วทามิ.

แต่ว่ายังตามนึกถึงการที่เคยหัวเราะพุดจาเล่นหัวกับมาตุคาม ในกาลก่อน. เขายินดีด้วยเรื่องเท่านั้น ...
เราบอกได้ว่า ‘เขาย่อมไม่พ้นไปจากทุกข์ได้เลย.’

(๖) ปุน จปริ พุราหมณ อีเรกจโจ สมโณ วา พุราหมโณ วา ... น เหว โข มาตุคาเมน ...
นปิ ยานิสส ตานิ ปุพเพ มาตุคาเมน สหุธิ หสิตลปิตกัฬิตานิ ตานิ อนุสสรติ.

(๖) ดูก่อนพราหมณ์ อีกข้อหนึ่ง สมณะก็ดี พราหมณ์ก็ดี บางคนในโลกนี้ ... หาได้ร่วมประกอบกิจการที่คนสองต่อสองจะพึง
ประกอบกันด้วยมาตุคามไม่เลย ... ทั้งไม่(ถึงกับ)ตามนึกถึงการที่เคยหัวเราะพุดจาเล่นหัวกับมาตุคามในกาลก่อน

อปิจ โข ปสสตี คหปตี วา คหปตีปุตต์ วา ปญจทิ กามคุณเทติ สมปิปีต สมงคิภูตฺติ ปริจาริยามาน^๑.
โส ตทสสาเทติ ... ‘น ปริมุจจติ ทุกขสมมาติ วทามิ.

แต่ว่าเขาเห็นคฤหบดีก็ดี บุตรคฤหบดีก็ดี ผู้อ้อมเอิบพร้อมพร้อมด้วยกามคุณ ๕ บำเรอตนอยู่
เขายินดีด้วยการบำเรอตนแห่งคฤหบดี หรือบุตรคฤหบดีนั้น ... เราบอกได้ว่า ‘เขาย่อมไม่พ้นไปจากทุกข์ได้เลย.’

(๗) ปุน จปริ [๖๖] พุราหมณ อีเรกจโจ สมโณ วา พุราหมโณ วา ... น เหว โข มาตุคาเมน ...
นปิ ปสสตี คหปตี วา คหปตีปุตต์ วา ... ปริจาริยามาน

(๗) ดูก่อนพราหมณ์ อีกข้อหนึ่ง สมณะก็ดี พราหมณ์ก็ดีบางคนในโลกนี้ ... หาได้ร่วมประกอบกิจการที่คนสองต่อสองจะพึง
ประกอบกันด้วยมาตุคามไม่เลย ... ทั้งไม่(ถึงกับ)เห็นคฤหบดีหรือบุตรคฤหบดี ... บำเรอตนอยู่ ...

อปิจ โข อญญตริ เทวนิกายิ ปณิธาย พุทฺทมจริยิ จรติ
‘อิมินาหิ สีเลน วา วตเตน^๒ วา ตเปณ วา พุทฺทมจริเยณ วา เทโว วา ภวิสสามิ เทวญญุตโร วาติ.

โส ตทสสาเทติ ตํ นิกามเตติ เตณ จ วิตติ อปาชชติ.

แต่ว่าประพฤติพรหมจรรย์ปรารถนาเทวนิกายเหล่าใดเหล่าหนึ่ง ด้วยหวังว่า ‘เราจักได้เป็นเทพเจ้าหรือเทพองค์ใดองค์หนึ่ง
ด้วยศีลนี้ ด้วยตบะนี้ หรือด้วยพรหมจรรย์นี้’ ก็ดี. เขายินดี ใครใจ ถึงความปลื้มใจด้วยความเป็นเทวดานั้น.

๑ ปาลิยมปน ปริจารยมาณนติ ทิสสตี. เอมมุปริปิ.

๒ ปาลิยมปน วตเตนาคี ทิสสตี.

อิทธิปิ พราหมณ์ พรหมจริยสส ขณทมิปิ ฉิททมิปิ สพลมิปิ กมมาสมปีติ.”

ดูก่อนพราหมณ์ แม้ความยินดีด้วยการเป็นเทวดานี้ นับเป็นชาติก็ได้ ทะลุก็ได้ ต่างก็ได้ พร้อยก็ได้ แห่งพรหมจรรย์.”

เอวฺ ฺลาภาทิเหตุเคน เกเทน จ สตตวิธเมถุนสํโยเคน จ **ขณฺหาทิภาโว** สงฺคหิตฺติ เวทิตพฺโพ.

ความที่ศีลเป็นศีลขาดเป็นต้น พึงทราบว่าท่านสงเคราะห์ ด้วยความแตก(แห่งสิกขาบท) ซึ่งมีลาภเป็นต้นเหตุ และด้วยเมถุนสังโยค ๗ ดังกล่าวมาฉะนี้.

[ความผ่องแผ้วแห่งศีล]

อณฺหาทิภาโว ปน

- (๑) สพฺพโส สิกขาปทานํ อเกเทน ภินฺนานญจ
- (๒) สปปฏิกมมานํ ปฏิกมฺมกรเณน
- (๓) สตตวิธเมถุนสํโยคาภาเวน จ
- (๔) อปราย จ “โกโร อฺปนาโห มกฺโข ปลาโส อิสสา มจฺจริยํ มายา สาถะยํ
ธฺมฺโห สารมฺโห มาโน อติมานํ มโห ปมาโทตืออาทินํ ปาปธมฺมานํ อนฺูปตฺติยา
- (๕) อปปิจฺจดาสนตฺถุฏฐิตาสลเลขตาทินญจ कुณานํ อฺูปตฺติยา

สงฺคหิตฺ.

ส่วนความที่ศีลเป็นศีลไม่ขาดเป็นต้น ท่านสงเคราะห์

- (๑) ด้วยความไม่แตกแห่งสิกขาบททั้งหลายโดยประการทั้งปวง
- (๒) ด้วยการทำคืนซึ่งสิกขาบททั้งหลายที่พึงทำคืนได้อันแตกแล้ว
- (๓) ด้วยความไม่มีเมถุนสังโยค ๗
- (๔) ด้วยความดีอื่นอีก คือด้วยความไม่เกิดขึ้นแห่งบาปกรรมทั้งหลาย เช่น โกระ อฺปนาหะ มกฺขะ
ปลาสะ อิสสา มจฺจริยะ มายา สาถะยะ ธมฺมะ สารมฺมะ มานะ อติมานะ มหะ ปมาหะ เป็นต้น และ
- (๕) ด้วยความบังเกิดแห่งคุณทั้งหลายมีอัปปิจฺจดา สันตฺถุฏฐิตา และสัลเลขตาเป็นต้น.

ยานิ ทิ **สีลาणि** (๑) ลาภาทินมิปิ อตถาย อภินฺนานิ (๒) ปมาทโทเสน วา ภินฺนานิปี ปฏิกมฺมกตานิ

(๓) เมถุนสํโยเคหิ วา โกรฺอุปนาหาทิตฺติ วา ปาปธมฺเมหิ อนฺูปหตานิ

ทานิ สพฺพโส “อณฺหาทานิ อจฺฉิททานิ อสพลานิ อกมมาसानิติ วุจฺจนฺติ.

จริงอยู่ ศีลเหล่าใด (๑) แม้ไม่แตกเพื่อต้องการลาภเป็นต้นก็ดี (๒) แม้แตกด้วยโทษคือความประมาทแต่ทำคืนแล้วก็ดี

(๓) อันเมถุนสังโยคหรือบาปกรรมมีโกระและอฺปนาหะเป็นต้น ไม่เข้ามาทำลายเสียก็ดี

ศีลเหล่านั้นท่านเรียกว่า “อฉฺฉิททะ (ไม่ขาด) อจฺฉิททะ (ไม่ทะลุ) อสพละ (ไม่ต่าง) อกมมาสะ (ไม่พร้อย)” โดยประการทั้งปวง.

ดานิเยว จ ฤชิสสภาวรรณโต ฤชิสธานี. วิญญูหิ ปสตถตตา วิญญุสตถานิ.

ตณหาทิจญูหิ อปรัมภุสฺสตา [67] อปรัมภุสฺธานี. อุปะจารสมาธิ วา อปุปนาสมาธิ วา สํวตฺตยนฺตีติ สมาธิสํวตฺตนิกาณิ จ โหนฺติ.

และศีลเหล่านั้นแหละ ชื่อว่า ฤชิสสะ เพราะกระทำความเป็นไท.

ชื่อ วิญญุสฺสตะ เพราะความเป็นศีลอันวิญญูสรรเสริญ. ชื่อ อปรัมภุสฺส เพราะความเป็นศีลอันค้นหาไม่แต่ต้อง.

และ เป็นสมาธิสังวัตตนิกะ เพราะยังอุปะจารสมาธิหรืออปุปนาสมาธิให้เป็นไปโดยง่าย ๆ.

ตสฺมา เนสํ เอส อชฺณหาทิจาโว “โวทานนฺติ เวทิตฺตโป.

เพราะเหตุฉะนั้น ความเป็นศีลไม่ขาดเป็นต้นนี้ พึงทราบว่าเป็นความผ่องแผ้วแห่งศีลเหล่านั้น.

ต้ ปเนตํ โวทานํ ทฺวิหกาเรหิ สมฺปชฺชติ สิลวิปตฺติยา จ อาทินวทสฺสเนน สิลสมฺปตฺติยา จ อาณิสฺสทสฺสเนน.

ก็แล ความผ่องแผ้วนั้นนั้น ย่อมสำเร็จด้วยอาการ ๒ คือ ด้วยการเห็นโทษแห่งศีลวิบัติ และด้วยการเห็นอานิสงส์แห่งศีลสมบัติ.

[โทษแห่งศีลวิบัติ]

ตตถ “ปญฺจิเม ภิกฺขเว อาทินวา ทุสฺสึสฺส สิลวิปตฺติยาติ” เอวมาทิสฺสุตฺตนฺตเนน สิลวิปตฺติยา อาทินโว จ ทฏฺฐุทฺโป.

ในอาการ ๒ อย่างนั้น โทษแห่งศีลวิบัติ

พึงเห็นตามนัยแห่งพระสูตรอันมีคำขึ้นต้นว่า “ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย โทษแห่งศีลวิบัติของภิกษุผู้ทุศีล ๕ อย่างนี้.”^๑ ดังนี้

อปิจ ทุสฺสึโล บุคฺคโล ทุสฺสึลฺยเหตุ (๑) อมนาโป โหตุ เทวมนุสฺसानํ (๒) อนนุสฺสานิโย สพฺรหมจารีณํ (๓) ทุกฺขิตฺโต ทุสฺสึลฺยครหาสุ (๔) วิปปฏิสํวารี สิลวตํ ปสฺสํสาสุ.

อีกนัยหนึ่ง บุคคลผู้ทุศีล เพราะความทุศีลเป็นต้นเหตุ (๑) ย่อมไม่เป็นที่ชอบใจของเทวดาและมนุษย์ทั้งหลาย

(๒) เป็นผู้ที่เพื่อนพรหมจารีทั้งหลายไม่พึงปราถนา (๓) ต้องทุกข์ใจเพราะคำติเตียนความทุศีล(ของตน)

(๔) ต้องร้อนใจในเพราะคำสรรเสริญ(ของคนอื่น)ผู้มีศีลทั้งหลาย.

ตาย จ ปน ทุสฺสึลฺยตาย สาณฺสาฎโก วีย ทุพฺพณฺโณ โหติ.

เย โข ปนสฺส ทิฏฺฐานุกฺตึ อาปชฺชนฺติ เตสํ ทิฆรตฺตํ อปายํทุกฺขาวหนโต ทุกฺขสมฺผลโส.

เยสํ เทยฺยธมฺมํ ปฏิคฺคณฺหาติ เตสํ น มหฺปผลภาวรรณโต อปฺปคฺโข.

ก็แล เพราะความเป็นผู้ทุศีลนั้น เขาย่อมเป็นผู้มีผิวพรรณหมอง.

อนึ่ง นับว่าเป็นผู้มีสัมผัสหยาบ เพราะนำอบายทุกข์มาให้แก่คนทั้งหลายที่เอาเยี่ยงอย่างเขาตลอดกาลนาน.

นับว่าเป็นผู้มีราคาถูกลง เพราะทำความไม่มีผลมากแก่ทายกทั้งหลายผู้ที่ตนรับไทยธรรม(ของเขา)มา

ดูจผ้าปานดิบ ซึ่งเป็นผ้ามีสีทราวม สัมผัสหยาบ และราคาถูกลงนั้น.^๒

อนเภาวสฺสคณฺณิกคฺคฺกุโป วีย ทุพฺพิโสโร.

เป็นคนชำระ(ให้บริสุทธิ์)ได้ยาก เหมือนหลุมคูถที่หมักหมมมานาน (ยากที่จะชำระให้สะอาด) ฉะนั้น.

๑ อจ. ปญจก. ๒๒/๒๘๑.

๒ อจ. ปญจก. ๒๒/๒๘๑.

๓ ความที่เปรียบคนทุศีลด้วยผ้าปานดิบมีโทษ ๓ ประการนี้ กล่าวตามนัยสูตรที่ (๕๓๙) ๑๐๐ ในติงคฺคตฺตร หน้า ๓๑๗.

คำ “สาณฺสาฎโก วีย” จึงเป็นอุปมาแห่งบททั้ง ๓ (คือ ทุพฺพณฺโณ ทุกฺขสมฺผลโส อปฺปคฺโข).

ฉวาลาตมิว อุโกโต ปริพาหิโร.

เป็นผู้ฉลาดจากประโยชน์ทั้งสอง เหมือนดุ้นฟืนเผาศพ

(ที่ไฟไหม้ทั้งสองข้าง ตรงกลางเปื้อนคูด ใช้ประโยชน์ไม่ได้ทั้งในป่าและในบ้าน) ฉะนั้น^๑

ภิกขุภาวุ ปฏิกขานนโตปิ อภิกขุเยว โคคณิ อนุพนุทธทโรภ วีย.

แม้ปฏิญญาความเป็นภิกษุ ก็ไม่เป็นภิกษุอยู่นั่นเอง เหมือนลาที่เดินตามฝูงโค (แม้ร้องอย่างโค ก็ไม่เป็นโคอยู่นั่นเอง) ฉะนั้น.

สตตฺตฺพพิโค สพฺพเวริกฺปุริโส วีย.

เป็นผู้หวาดอยู่เนื่องนิตย์ เหมือนคนมีเวรต่อคนทั่วไป.

อสฺวาสารโห มตฺกเลวโร วีย สฺตาทิกฺขณฺยฺตฺโตปิ สพฺรหมจารีโน อปุชารโห สฺสุสานคฺคิ วีย พฺรหฺมณฺณ.

เป็นคนไม่ควรอยู่ร่วมด้วย เหมือนซากศพ แม้ประกอบด้วยคุณมีสุตะเป็นต้น ก็ไม่ควรแก่การบูชาของเพื่อนพรหมจารีทั้งหลาย เหมือนไฟในป่าช้า ไม่ควรแก่การบูชาของพวกพราหมณ์.

อภพฺโป วิเสสชาติเม อนฺโธว รุปรทสฺสเน.

เป็นคนอาภัพในการบรรลुकุณพิเศษ เหมือนคนตาบอดอาภัพในการเห็นรูป.

นिरาโส สทฺธมเม จณฺฑาลกฺมาโร วีย รชฺเช.

เป็นผู้ไร้ความหวังในพระสัทธรรม เหมือนเด็กจันฑาลไม่มีหวังในราชสมบัติ.

‘สุโขโตสมิติ มณฺญมาโนปิ ทุกฺโขโตว อคฺคิกฺขนฺธปริยาเย วุตฺตทุกฺขภาคิตาย.

แม้สำคัญตนว่า มีสุข ก็ชื่อว่าเป็นคนมีทุกข์อยู่นั่นเอง เพราะความเป็นผู้มีส่วนแห่งทุกข์ที่ตรัสไว้ในอัคคิขันธปริยาย.

[อัคคิขันธปริยาย]

ทุสฺสีลานญฺหิ ปญฺจกามคฺคณฺ[๑]ปริโภควนฺนมานนาทิสฺสุขสฺสาทคฺธิจิตฺตานํ ตปฺปจฺจยํ อนุสฺสรณฺมตฺเตนาปี

หทยสฺนตฺตปิ ชนฺยิตฺวา อุณฺโหโลหิตฺตุคฺการบฺพตฺตณฺสมตฺถํ อติกฺกุกํ ทุกฺขํ เทเสฺนโต สพฺพภากาเรณ ปจฺจกฺขมฺมวิปาโก ภควา อาห

จฺริงอยู่ พระผู้มีพระภาคเจ้าผู้ทรงเห็นกรรมและวิบากชัด โดยอาการทั้งปวง

เมื่อจะทรงแสดงทุกข์อันเผ็ดร้อน มีความยินดีในสุขดังจะกล่าวเป็นปัจจัย ซึ่งด้วยเหตุเพียงแต่นี้ก็ถึง

สามารถยังความร้อนแห่งหทัยให้เกิดขึ้น แล้วยังการกระอักโลหิตอุ่นๆ ให้เป็นไปแก่คนทุศีลทั้งหลาย ผู้มีจิตกำหนด

ด้วยยินดีความสุขในการบริโภคเบญจกามคุณ และในสามมีจิกรรม(ที่คนอื่นทำ) มีการไหว้ การแสดงความนับถือ เป็นต้น

จึงตรัส(อัคคิขันธปริยาย) ว่า

“(๑) ปสฺสสฺส โน ตุมฺเห ภิกฺขเว อมฺมํ มหนตฺ อคฺคิกฺขนฺธํ อาทิตตฺ สฺมปฺชฺชลิตฺ สฺโขติภูตฺนติ”.

“(๑) ภิกษุทั้งหลาย ท่านทั้งหลายเห็นหรือไม่ ซึ่งกองไฟใหญ่อันไหม้ลุกเป็นเปลวโชติช่วงอยู่นั่น.”

“เอวํ ภนฺเตติ.

ภิกษุทั้งหลายกราบทูลว่า “(เห็น)อย่างนั้น พระเจ้าข้า.”

๑ ความข้อนี้นี้ กล่าวตามนัยพระสูตรที่ (๙๕) จตฺกัณฺคตฺตร หน้า ๑๒๔.

๒ ปาลิยมฺปนฺ สลฺโวติภูตฺนติ ทิสฺสตี. เอวมฺปฺริปี.

“ตัม ก็ มณฺญถ ภิกฺขเว **กตมัม** นุโช วรํ

ยํ อมฺมํ มหนตฺ อคฺคิกฺขนธํ อาทิตตํ สมปฺชชฺชิตํ สโชติภฺภูตํ อาลิจฺจิตฺวา อุปนิสฺสีเทยฺย วา อุปนิปฺชเชยฺย วา

ยํ ชตฺตยิกถณฺญํ วา พฺราหฺมณถณฺญํ วา คหฺปตฺติถณฺญํ วา มุทุตฺถลฺลนฺนหฺตลปาทํ อาลิจฺจิตฺวา อุปนิสฺสีเทยฺย วา อุปนิปฺชเชยฺย วาติ.

ตรัสว่า “ภิกษุทั้งหลาย ท่านทั้งหลายจะสำคัญความข้อนั้นเป็นไฉน

ข้อที่บุคคลพึงเข้าไปนั่งกอด หรือเข้าไปนอนกอด ซึ่งกองไฟใหญ่อันลุกเป็นเปลวโชติช่วงอยู่โน้นก็ดี

ข้อที่บุคคลพึงเข้าไปนั่งเกล้า หรือเข้าไปนอนเกล้าซึ่งนางกษัตริย์ นางพราหมณ์ หรือนางคฤหบดี

ผู้มีฝ่ามือและฝ่าเท้านุ่มเหมือนปุยนุ่นก็ดี สองข้อนี้ข้อไหนเล่าหนอประเสริฐกว่ากัน?”

“**เอตเทว** ภนฺเต วรํ ยํ ชตฺตยิกถณฺญํ วา พฺราหฺมณถณฺญํ วา คหฺปตฺติถณฺญํ วา อาลิจฺจิตฺวา อุปนิสฺสีเทยฺย วา อุปนิปฺชเชยฺย วา

ทุกฺขลฺลนฺนหฺตลปาทํ ภนฺเต ยํ อมฺมํ มหนตฺ อคฺคิกฺขนธํ ... อุปนิปฺชเชยฺย วาติ.

ภิกษุทั้งหลายกราบพูลว่า “ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ

ข้อที่บุคคลพึงเข้าไปนั่งเกล้าหรือเข้าไปนอนเกล้าซึ่งนางกษัตริย์นางพราหมณ์ หรือนางคฤหบดี นั้นแหละประเสริฐกว่า

ข้อที่บุคคลพึงเข้าไปนั่งกอดหรือเข้าไปนอนกอดกองไฟใหญ่ ... โน่น เป็นทุกข์ พระเจ้าข้า.”

อาโรจยามี โว ภิกฺขเว ปฏฺวิเวทฺยามี โว ภิกฺขเว

ยถา **เอตเทว** ตสฺส วรํ ทุสฺสีลสฺส ปาปธมฺมสฺส อสุจิสฺส กสฺสรสมาจารสฺส ปฏฺิจฺจนฺน กมฺมนฺตสฺส อสฺสมณฺสสฺส สมณฺปฏฺิถณฺญสฺส

อพรหมจาริสฺส พฺรหฺมจาริปฏฺิถณฺญสฺส อนฺโตปฺตฺติสฺส อวสฺสุตฺตสฺส กสมฺพุกฺขาตฺตสฺส ยํ อมฺมํ มหนตฺ อคฺคิกฺขนธํ ... อุปนิปฺชเชยฺย วา

พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสว่า “ดูก่อนภิกษุทั้งหลายเราจะบอกท่านทั้งหลายให้ทราบ

โดยข้อที่บุคคลพึงเข้าไปนั่งกอดหรือเข้าไปนอนกอดกองไฟใหญ่ ... โน่นนั้นแหละประเสริฐกว่าสำหรับภิกษุผู้ทุศีล

มีธรรมลามก มีสมาจารไม่สะอาดที่พึงระลึกถึงด้วยความรังเกียจ มีภาระงานชอนเร้น ไม่ใช่สมณะแต่ปฏิญญาว่าเป็นสมณะ

ไม่ใช่พรหมจารีแต่ปฏิญญาว่าเป็นพรหมจารี เป็นคนในเฝ้า เปียกชื้น รกเรื้อ(ด้วยกิเลส)

ตัม กิสฺส เหตุ ตโตนิทานํ หิ โส ภิกฺขเว มรณํ วา นิจฺจเณยฺย มรณมตฺตํ วา ทุกฺขํ

น เตวว ตปฺปจฺจยา กายสฺส เกทา ปรี มรณา อปายํ ทฺคฺคตฺติ วินิปาตํ นิรยํ อุปฺปชฺชเยยฺย

ข้อนั้นเพราะเหตุไร ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย เพราะภิกษุนั้นพึงถึงตายหรือทุกข์ปางตาย เพราะเหตุเข้าไปนั่งกอดหรือเข้าไปนอน

กอดกองไฟใหญ่นั้น(ก็จริง) แต่เพราะกายแตกตายไปจะพึงเข้าถึงอบาย ทุคติ วินิบาต นรก เพราะข้อนั้นเป็นปัจจัยหามิได้เลย

ยถา โช โส ภิกฺขเว ทุสฺสีโล ปาปธมฺโม อสุจิสฺส กสฺสรสมาจาโร ปฏฺิจฺจนฺน กมฺมนฺโต อสฺสมโณ [๖๑] สมณฺปฏฺิถณฺโย อพรหมจารี

พฺรหฺมจาริปฏฺิถณฺโย อนฺโตปฺตฺติ อวสฺสุโต กสมฺพุกฺขาโต ชตฺตยิกถณฺญํ วา ... อุปนิปฺชเชยฺย วา

ตัม หิ ตสฺส ภิกฺขเว โหติ ทิฆรตฺตํ อหิตาย ทุกฺขาย กายสฺส เกทา ปรี มรณา อปายํ ทฺคฺคตฺติ วินิปาตํ นิรยํ อุปฺปชฺชตฺติ^๑.

ภิกษุทั้งหลาย ส่วนข้อที่บุคคลผู้ทุศีล มีธรรมลามก มีสมาจารไม่สะอาดที่พึงระลึกถึงด้วยความรังเกียจ มีภาระงานชอนเร้น

ไม่ใช่สมณะ แต่ปฏิญญาว่าเป็นสมณะ ไม่ใช่พรหมจารี แต่ปฏิญญาว่าเป็นพรหมจารีเป็นคนเฝ้าใน เปียกชื้น รกเรื้อ(ด้วย

กิเลส)นั้น พึงเข้าไปนั่งเกล้า หรือเข้าไปนอนเกล้าซึ่งนางกษัตริย์ ...

ภิกษุทั้งหลาย ก็ข้อนั้นย่อมเป็นไปเพื่อมิใช่ประโยชน์ เพื่อทุกข์แก่เขาตลอดกาลนาน เพราะกายแตกตายไป เขาอย่าอมเข้าถึง

อบาย ทุคติ วินิบาต นรก” ดังนี้^๒

๑ อัง. สุตตก. ๒๓/๑๒๙.

๒ อัง. สุตตก. ๒๓/๑๒๙.

เอว อคคิกขันธรูปมาย อิตถิปฎิพทฺธ ปรยจกามคุณปริโภคปจจยํ ทุกฺขํ ทสฺเสตฺวา เอเตเนว อูปาเยน

พระผู้มีพระภาคเจ้า ครั้นทรงแสดงทุกขมมีการบริโภคกามคุณ ๕ อันเนื่องด้วยสตรีเป็นปัจจัย ด้วยอุปมากองเพลิงอย่างนี้แล้ว [จึงทรงแสดงทุกขํ อันมีการอภิวาท การทำอัญชลี การบริโภคจีวรบิณฑบาตเตียงตั้งและวิหารเป็นปัจจัย ด้วยอุปมาด้วยเชือกพันด้วยขนหางสัตว์ หอกอันคม แผ่นเหล็ก ก้อนเหล็ก เตียงเหล็กหรือตั้งเหล็ก และหม้อเหล็กเหล่านี้^๗] โดยทำนองเดียวกันนั้น ว่า

“(๒) ตํ ก็ มณฺญถ ภิกฺขเว. กตมํ นฺุโฆ วรํ.

ยํ พลฺวา **ปุริโส** ทฬหยา วาลรชฺชยา อุโภ ชงฺฆา เวฐฺฐตฺวา ฆํเสยฺย. **สา** ฉวี ฉินฺทเยยฺย. ฉวี ฉตฺวา จมฺมํ ฉินฺทเยยฺย.

จมฺมํ ฉตฺวา มํสํ ฉินฺทเยยฺย. มํสํ ฉตฺวา นหารุํ ฉินฺทเยยฺย. นหารุํ ฉตฺวา อฏฺฐี ฉินฺทเยยฺย. อฏฺฐี ฉตฺวา อฏฺฐิมิถฺขํ อาหจฺจ ติฏฺฐเยยฺย.

ยํ ขตฺติยมหาสาลานํ วา พฺราหฺมณฺมมหาสาลานํ วา คหปติมหาสาลานํ วา อภิวาทนํ สาทิเยยฺยาติ ...

(๒) ภิกษุทั้งหลาย ท่านทั้งหลายจะสำคัญความนั้นอย่างไร?

ข้อที่บุรุษมีกำลัง เอาเชือกที่พันด้วยขนหางสัตว์อย่างเขม็ง พันข้างทั้งสองแล้วชักสีไปมา เชือกนั้นพึงตัดผิวหนัง

ครั้นตัดผิวหนังแล้วพึงตัดหนัง ครั้นตัดหนังแล้วพึงตัดเนื้อ ครั้นตัดเนื้อแล้วพึงตัดเส้นเอ็น ครั้นตัดเส้นเอ็นแล้วพึงตัดกระดูก

ครั้นตัดกระดูกแล้วพึงจดเยื่อในกระดูก (กับ)

ข้อที่ภิกษุทูลฟังยินดีการอภิวาท ของกษัตริยมหาศาล พราหมณมหาศาล หรือคฤหบดีมหาศาล.

อย่างไรจะประเสริฐกว่าเล่าหนอ? ...

(๓) ตํ ก็ มณฺญถ ภิกฺขเว. กตมํ นฺุโฆ วรํ.

ยํ พลฺวา **ปุริโส** ตินฺทหยา สตฺติยา เตลโรตฺตาย ปจฺโจรสฺมี ปหฺเรยฺย

ยํ ขตฺติยมหาสาลานํ วา พฺราหฺมณฺมมหาสาลานํ วา คหปติมหาสาลานํ วา อญฺชลีกมฺมํ สาทิเยยฺยาติ ...

(๓) ภิกษุทั้งหลาย ท่านทั้งหลายจะสำคัญความนั้นอย่างไร?

ข้อที่บุรุษมีกำลัง ประหารเอาที่กลางอก ด้วยหอกอันคมที่ขโหมด้วยน้ำมัน (กับ)

ข้อที่ภิกษุทูลฟังยินดีการทำอัญชลี ของกษัตริยมหาศาล พราหมณมหาศาล คฤหบดีมหาศาล.

อย่างไรจะประเสริฐกว่าเล่าหนอ? ...

(๔) ตํ ก็ มณฺญถ ภิกฺขเว. กตมํ นฺุโฆ วรํ.

ยํ พลฺวา **ปุริโส** ตตฺเตน อโยปฏฺฐเนน อาทิตฺเตน สมฺปชฺชลิเตน สฺโซตฺติฏฺฐเตน กายํ สมฺปฺลิวฺเชยฺย

ยํ ขตฺติยมหาสาลานํ วา ... สทฺธาเทยฺย จีวรํ ปรีภฺภูเชยฺยาติ ...

(๔) ภิกษุทั้งหลาย ท่านทั้งหลายจะสำคัญความนั้นอย่างไร?

ข้อที่บุรุษมีกำลัง เอาแผ่นเหล็กที่ร้อนแดงเป็นแสงช่วงเข้าหุ้มกาย (กับ)

ข้อที่ภิกษุทูลฟังบริโภคจีวรที่เขาถวายด้วยศรัทธา ของกษัตริยมหาศาล ...

อย่างไรจะประเสริฐกว่าเล่าหนอ? ...

(๕) ตํ ก็ มณฺญถ ภิกฺขเว. กตมํ นฺุโฆ วรํ.

ยํ พลฺวา **ปุริโส** ตตฺเตน อโยสงฺกฺนา อาทิตฺเตน สมฺปชฺชลิเตน สฺโซตฺติฏฺฐเตน มุขํ วิวริตฺวา

[70] ตตฺตํ โลหคฺุหนํ อาทิตฺตํ สมฺปชฺชลิตํ สฺโซตฺติฏฺฐตํ มุขํ ปกฺขิเปยฺย.

๑ ดูบาลีของข้อความนี้ ในตอนท้ายข้อ ๗.

ตํ ตสฺส โยจฺจฺจฺมปิ ทเหยย มฺขมปิ ชิวหมปิ กณฺฐมปิ อุทรมปิ ทเหยย อนตฺมปิ อนตฺคณฺมปิ อาทาย อโธภาคํ” นิกฺขเมยฺย.
 ยํ ขตฺติยมหาสาลานํ วา ... สทฺธาเทยฺยํ ปิณฺทปาตํ ปริภุญฺชเยยฺยติ ...

(๕) ภิกษุทั้งหลาย ท่านทั้งหลายจะสำคัญความนั้นอย่างไร?

ข้อที่บุรุษมีกำลัง เอาคีมเหล็กที่ร้อนแรงเป็นแสงช่วง จัดปาก แล้วยึดก้อนโลหะที่ร้อนแดงเป็นแสงช่วงเข้าไปในปาก ก้อนโลหะร้อน
 นั้นไหม้ทั้งริมฝีปาก ทั้งปาก ทั้งลิ้น ทั้งลำคอ ทั้งท้อง พาเอาทั้งไส้ใหญ่ทั้งไส้เล็กน้อยของเขาออกไปทางทวารส่วนภายใต้ (กับ)

ข้อที่ภิกษุหุสึลพึงบริโภคบิณฑบาตที่เขาถวายด้วยศรัทธา ของกษัตริย์มหาศาล ...

อย่างไรจะประเสริฐกว่าเล่าหนอ? ...

(๖) ตํ ก็ มณฺญถ ภิกฺขเว. กตฺมํ นฺโฆ วรํ.

ยํ พลฺวา ปุริโส สีเส วา คเหตุวา ขนฺธฺ วา คเหตุวา ตตฺตํ อโยมณฺจํ วา อโยปฐํ วา อาทิตฺตํ สมฺปชฺชลิตํ สโชติภูตํ อภินิสฺสทาเปยฺย
 วา อภินิปชฺชาเปยฺย วา

ยํ ขตฺติยมหาสาลานํ วา ... สทฺธาเทยฺยํ มณฺจํ วา ปฐํ วา ปริภุญฺชเยยฺยติ ...

(๖) ภิกษุทั้งหลาย ท่านทั้งหลายจะสำคัญความนั้นอย่างไร?

ข้อที่บุรุษมีกำลัง จับที่ศีรษะก็ดี จับที่คอก็ดี (กด) ใหนั่งลงไปก็ดี ใหนอนลงไปก็ดี ตรงตียงเหล็กหรือตังเหล็กที่ร้อนแดงเป็นแสงช่วง

ข้อที่ภิกษุหุสึลพึงบริโภคเตียงหรือตังที่เขาถวายด้วยศรัทธา ของกษัตริย์มหาศาล ...

อย่างไรจะประเสริฐกว่าเล่าหนอ? ...

(๗) ตํ ก็ มณฺญถ ภิกฺขเว. กตฺมํ นฺโฆ วรํ.

ยํ พลฺวา ปุริโส อุทฺธปาทํ อโธสิริ คเหตุวา ตตฺตตาย โลหฺกุมฺภิยา ปกฺขิเปยฺย อาทิตฺตตาย สมฺปชฺชลิตตาย สโชติภูตตาย โส ตตฺถ
 ฆณฺฑทฺเทหํ ปจฺจมาโน สกิมฺปิ อุทฺธ คจฺเจยฺย สกิมฺปิ อโธ คจฺเจยฺย สกิมฺปิ ติริยํ คจฺเจยฺย

ยํ ขตฺติยมหาสาลานํ วา ... สทฺธาเทยฺยํ วิหารํ ปริภุญฺชเยยฺยติ ... อุปฺปชฺชตีติ

(๗) ภิกษุทั้งหลาย ท่านทั้งหลายจะสำคัญความนั้นอย่างไร?

ข้อที่บุรุษมีกำลัง พึงจับเท้าขึ้นศีรษะลง แล้วซัดลงไปในหม้อโลหะที่ร้อนแดงเป็นแสงช่วง เขาถูกต้มเดือดพล่านเป็นฟอง
 บางทีลอยขึ้น บางทีจมลงไป บางทีลอยขวางไป อยู่ในหม้อโลหะนั้น (กับ)

ข้อที่ภิกษุหุสึลบริโภควิหารที่เขาถวายด้วยศรัทธา ของกษัตริย์มหาศาล ...

อย่างไรจะประเสริฐกว่าเล่าหนอ? ... เขาย่อมถึง ...” ดังนี้

อิมาทิ วาลฺลชฺชฺชฺ ตินฺนุสฺสตีติ อโยปฏฺฐอ อโยคฺคฺช อโยมณฺจ อโยปฐอ อโยกุมฺภิยฺย อโยมาติ

อภิวาทน อณฺชลิคฺคมฺม จิวฺรปิณฺทปาตมณฺจปฐุวิหารปริภุญฺชเยยฺยํ ทฺกฺขํ ทสฺเสสิ.

[จึงทรงแสดงทุกข์ อันมีการอภิวาท การทำอณฺชลิค การบริโภคจิวรบิณฑบาตเตียงตั่งและวิหารเป็นปัจจัย ด้วยอุปมาด้วยเชือกพัน
 ด้วยขนหางสัตว์ หอกอันคม แผ่นเหล็ก ก้อนเหล็ก เตียงเหล็กหรือตังเหล็ก และหม้อเหล็กเหล่านี้]

ตสมา

เพราะฉะนั้น [บัณฑิตพึงทราบการเห็นโทษในเพราะสีลวิบัติ ด้วยการพิจารณาโดยนัยมีอาทิอย่างนี้] ว่า

อคคิกขณธาถึงคนทุกขาธิกทุกขกฏกผล
อวิหโต กามสุข สุข กุโต ฆิณนสีลสส

“ความสุข ของคนผู้มีศีลอันทำลายแล้ว ไม่ละกามสุขอันมีผลเป็นทุกข์เผ็ด ร้อนยิ่งกว่าทุกข์เพราะกอดกองไฟ จักมีแต่ไหน.

อภิวาทนสาทียเน ก็ นาม สุข วิปนนสีลสส
ทพหวารชชุขสนทุกขาธิกทุกขภาคิสส

สุขในอันยินดีการกราบไหว้ จักมีแก่คนมีศีลวิบัติ ผู้มีการจะต้องรับทุกข์ยิ่ง กว่าทุกข์อันเกิดแต่การสัดด้วยเชือกขนหางสัตว์อันเหนียวไฉนเล่า.

[71] สทุธาน อญชสิกมมสาทเน ก็ สุข อสีลสส
สตุติปปหารทุกขาธิมตตทุกขสส ย เหตุ

สุขในการยินดีอัญชสิกรรมแห่งคนผู้มีศรัทธาทั้งหลาย ซึ่งเป็นเหตุแห่งทุกข์ อันประมาณยิ่งกว่าทุกข์อันเกิดแต่การประหารด้วยหอก จักมีแก่คนผู้ไม่มี ศีลกระไรได้.

จิรวปริโกคสุข ก็ นาม อสณญตสส เยน
จิริ อุนภวิตพพา นิรเย ชลิตอโยปฏฐสมผลสสา

ความสุขในการบริโภคจิรวของคน(ผู้ศีล)ผู้ไม่สำรวมแล้ว ผู้จะต้องเสวยสัมผัส แห่งแผ่นเหล็ก อันร้อนในนรก สิ้นกาลนาน จักมีอะไร.

มธูโรปี ปินทปาโต หลาหลวิสุโปโม อสีลสส
อาทิตตา คิลิตพพา อโยคฺพพา เยน จิริ รตตํ

ปิณฑปาตแม้มีรสอร่อย ก็เปรียบด้วยยาพิษอันแรงกล้า สำหรับคนไม่มีศีล ผู้จะต้องกลืนก้อนเหล็กอันร้อน สิ้นราตรีนาน.

สุขสมมโตปี ทุกฺโข อสีลิโน มณจปีฐปริโกโค
ยํ พาริสสนติ จิริ ชลิตอโยมณจปีฐานิ ทุกฺขานิ

การบริโภคเพียงและตั้ง แม้เขาสมมติกันว่าเป็นสุข แต่ก็เป็นทุกข์สำหรับ คนไม่มีศีลผู้จะต้องถูกทุกข์(อันเกิดแต่การบริโภค) เพียงและตั้งเหล็กอันร้อน เบียดเบียนเอาตลอดกาลนาน.

ทูลสุลลิส วิหาระ สหุทธาทยมฺหิ กา **นิวาสรตี**
ชลิเตสุ นิสิตพพฺ เยน อโยกุมภิมชณฺเส

ความยินดีในการอยู่อาศัยในวิหารที่เขาคิดด้วยศรัทธาอะไร จักมีแก่คนทุกศีล
ผู้จะต้องตกอยู่กลางหม้อเหล็กอันร้อน.

สงกสสรสมาจาโร กสมพุกชาโต อวสุสุโต
ปาโป อนฺโตปุตตี จ ยํ นินฺทนฺโต อาห **โลกฺครุ**

พระผู้เป็นครูของโลก เมื่อจะทรงติคนทุกศีล ตรัสว่า ‘เป็นคนมีสมาจารที่พึง
ระลึกถึงด้วยความรังเกียจ ว่าเป็นคนรกร้าง(ด้วยหยากเยื่อคือกิเลส) ว่าเป็นคน
คนเปี้ยกขึ้น(ด้วยน้ำคือกิเลส) ว่าเป็นคนลามก และว่าเป็นคนเน่าใน’ ดังนี้

ธิ ชีวิตํ อปญฺญสฺส ตสฺส สมณชนเวสธาริสฺส
อสุสมณสฺส อุพหฺตํ ขตมตฺตานํ วหนตสฺส

นำดีชีวิตของคนทุกศีลนั้น ผู้เป็นคนไม่มีปัญญา ทรงเพศสมณชน
แต่ไม่ใช่สมณะ นำตนซึ่งถูกก่นถูกขุดอยู่ไป.

คุถํ วิย กุณฺปิ วิย มนฺทนฺกามา วิวชชยนฺตีธ
ยํ นาม สีลวฺนฺโต **สนฺโต**. กิ **ชีวิตํ** ตสฺส

สัตบุรุษทั้งหลายผู้มีศีลในโลกนี้ ย่อมหลีกเลี่ยงคนทุกศีลใดเสีย ดุจคนผู้รักสวยทั้ง
หลายหลีกเลี่ยง หลีกชากศพ ชีวิตของคนทุกศีลนั้น (จะมีประโยชน์)อะไร.

สหพภเยหิ อมฺตฺโต มฺตฺโต สหเพหิ อธิคมฺสุเขหิ
สุปีหิตสคคทฺวาโร อปายมคฺคํ สมารุฬฺโห

คนทุกศีลนั้นเป็นผู้ไม่พ้นจากภัยทั้งปวง แต่เป็นผู้พ้นจากอธิคมสุข (สุขอันเกิด
แต่มรรคผล) ทั้งหมด เขาปิดประตูสวรรค์เสียสนิท ขึ้นสู่ทางอบายไปฉิบ.

กรุณาย วตถฺภูโต การุณิกชนสฺส นาม **โก**
อญฺญอ ทูลลิสฺสโม ทูลลิสฺสตาย อิติ พหุวิธา **โทสาตี**

คนอื่น ใครเล่าจะเป็นวัตถุแห่งความสงสารของชนผู้มักสงสาร เสมอด้วย
คนทุกศีล. โทษแห่งความเป็นผู้ทุกศีลมีมากอย่างดังกล่าวมานี้.”

[อานิสงส์ในศีลสมบัติ]

เอวมาทินา ปจฺจเวกฺขณฺณ สीलวิปตฺติยํ **อาทินวทสสนิ** วุตตปฺปการ[72]วิปริตโต สीलสมปตฺติยํ **อานิสฺสทสสนญจ** เวทิตพพฺ.

การเห็นอานิสงส์ในศีลสมบัติ พึงทราบโดยนัยตรงกันข้ามจากประการที่กล่าวแล้ว.

อปิจ

อีกนัยหนึ่ง

ตสส ปาสาทิก โหติ **ปตตจิวรธารณ**
ปพพชชา สผลา ตสส ยสส **สีล** สุนิมมล.

ศีลของภิกษุใดหมดมลทินดี การทรงบาตรและจิวรของภิกษุนั้น
ย่อมเป็นที่น่าเลื่อมใส บรรพชาของเธอก็มีผล.

อตตานุวาทาทิภยํ **สุทฺธสีลสส** ภิกฺขุโน
อนฺธการํ วิย วิย **หทย** นาวคาหติ.

หทัยของภิกษุผู้มีศีลบริสุทธิ์ ย่อมไม่หยังลงสู่ภัยมีความดีเตียนตนเองเป็นต้น
ดุจพระอาทิตย์ไม่ลงสู่ความมืดฉนั้น.

สีลสมปตติยา **ภิกฺขุ** โสภมาโน ตโปวเน
ปภาสมปตติยา จนฺโท **คคณ** วิย โสภติ.

ภิกษุเมื่องามในตโปวัน ย่อมงามด้วยความถึงพร้อมแห่งศีล ดุจพระจันทร์
เมื่องามในท้องฟ้า ย่อมงามด้วยความถึงพร้อมแห่งรัศมีฉนั้น.

กายคนโรปี ปามุชฺชํ **สีลวนตสส** ภิกฺขุโน
กโรติ อปี เทวานํ **สีลคนฺธ** **กถาว** กา.
สพเพสํ คนฺธชาตานิ **สมปตตี** อภิกฺขุยติ
อวิฆาตี ทสทิสา^๑ **สีลคนโร** ปวายติ.

แม้กลิ่นกายของภิกษุผู้มีศีล ยังทำความชื่นบานแม้แก่เทวดาทั้งหลาย จะ
กล่าวไยในกลิ่นศีลเล่า กลิ่นแห่งศีลย่อมครอบงำสมบัติแห่งคันธชาติทั้งปวง
พุ่งไปทั่วทิศทิศมิได้ติดขัด.

อบุปกาศปี กตา **การา** **สีลวนเต** มหปผลา
โหนตตี สีลวา โหติ **ปุชาสกุการภาชน**.

สักการะแม้น้อยอันทายกทำแล้วในท่านผู้มีศีลย่อมเป็นการมีผลมาก
เพราะฉนั้น ผู้มีศีลจึงเป็นดุจภาชนะ(รองรับ)เครื่องบูชาและสักการะ.

สีลวนตํ น พาเณติ **อาสวา** ทิฏฐธมฺมิกา
สมปรายิก ทุกฺขานํ **มุล** ขณติ **สีลวา**.

อาสวะทั้งหลายอันเป็นไปในทิฏฐิธรรม^๒ ไม่เบียดเบียนท่านผู้มีศีล
ผู้มีศีลย่อมชูดรากแห่งทุกข์อันเป็นไปในสัมปรายภพเสียได้.

๑ ม. ทิสา สพพา.

๒ ท่านหมายเอาความมัวหมองต่างๆ เช่นถูกจองจำโทษในปัจจุบันชาติ.

ยา มนุสเสสุ สมปตติ	ยา จ เทเวสุ สมปทา
น สา สมปนสีกส	อิจนโต โหติ ทูลลภา.

สมบัตินในมนุษย์ และสมบัตินในเทวดา สมบัตินทั้งสองนั้น เมื่อผู้มีสีกถึงพร้อมปรารภณายอยู่ มิใช่เป็นสิ่งที่จะพึงได้ยากเลย

อจนตสนดา ปน ยา	อัย นิพพานสมปทา
สมปนสีกส มโน	ตเมว อุนธาติ.

อนึ่ง ใจของผู้มีสีกถึงพร้อม ย่อมแล่นไปสู่พระนิพพานสมบัติน อันเป็นสมบัตินที่ส่งประจันต์สุดยอดเป็นแท้.

[73] สพพสมปตติมูลมहि	สีกมहि อิติ ปณทิโต
อนกการโวการ	อาณิสส์ วิภาเวติ.

บัณฑิตพึงแสดงอาณิสงส์อันมีอาการต่างๆ เป็นอันมาก ในสีกซึ่งเป็นมูลแห่งสมบัตินทั้งปวง ด้วยประการฉะนี้แล.

เอว हि วิภาเวโต (สีก) สีกวิปตติโต อุพพิชชิตวาน สีกสมปตตินินน โหติ **มานสิ**.

เพราะเมื่อแสดงอยู่อย่างนี้ ใจย่อมจะหวาดแต่สีกวิบัติแล้ว น้อมไปสู่สีกสมบัติน.

ตสมมา ยถาวุตตัม อิม สีกวิปตติยา อาทินว อิมลจ สีกสมปตติยา อาณิสส์ ทิสวา สพพาทเรน **สีก** โวทาเปตพพนติ.

เพราะฉะนั้น ฤกษ์เห็นโทษแห่งสีกวิบัตินี้ และอาณิสงส์แห่งสีกสมบัตินี้ ดังกล่าวแล้ว พึงยังสีกให้ผ่องแผ้วด้วยความเอื้อเพื่อทุกประการ เทอญ.

เอตตาวตา จ “สีกเล ปติฏฐาย นโร สปลโยติ อิมิสสา คากาย สีกสมาธิปญญามุขเน เทสิเต วิสุทฺธิมคเค **สีก** ตาว ปริทิตโต โหติ.

ก็แล สีกในวิสุทฺธิมรรคที่ทรงแสดงด้วยมุขคือ สีก สมาธิ ปัญญา เป็นอันได้แสดงบริบูรณ์แล้ว ด้วยพระคาถา(บาทต้น) นี้ว่า สีกเล ปติฏฐาย นโร สปลโยติ เพียงเท่านั้นเป็นอันดับแรก.

อิติ สารุชนปามุชชตถาย กเต วิสุทฺธิมคเค
สีกนินทเทโส นาม ปฐโม ปริจเจโท .

ปริจเจที่ ๑ ชื่อสีกนินเทศ ในปรกณวิเสสชื่อวิสุทฺธิมรรค
อันข้าพเจ้าทำเพื่อประโยชน์แก่ความปราโมทย์แห่งสารุชน ดังนี้.

๒ รูดงคนิเทศ

รูดงคนิทเทโส

อิทานิ เยทิ อปปัจจตาสนตฺถุจฺจิตาทีหิ कुณเหति वृत्तत्पकारस्स सीलस्स **โหวทาน** โหติ

เต कुณ สมปาเทตุ

เพื่อยังคุณทั้งหลายมีความมักน้อยสันโดษเป็นอาทิ อันเป็นเหตุผู้องแล้วแห่งศีลมีประการดังกล่าวแล้วให้ถึงพร้อมต่อไป

ยสฺมา สมาทินนสีเลน โยคินา **รูดงคสมาทาน** กาทพฺพ.

เอวํ หิสฺส อปปัจจตาสนตฺถุจฺจิตาสลเลขตาวปิเวกาปจยวิริยารมฺภสุภรตาทิคุณสลลวิภาลิตมลํ **สีล** เจว สุปริสุทฺธํ ภาวิสฺสติ **วุดตานิ** จ สมฺปชฺชิสฺสนติ อิติ.

เพราะเหตุที่พระโยคีผู้มีศีลอันสมาทานแล้ว ควรทำการสมาทานรูดงค(ต่อไป) ด้วยเมื่อทำอย่างนั้น ศีลของเธอมีมลทินอันล้างแล้วด้วยน้ำคือคุณมีความมักน้อย และความสันโดษ ความขัดเกลา ความสงัด ความไม่สังสม(กองกิเลส) ความปรารถนาความเพียร และความเป็นผู้เลี้ยงง่ายเป็นต้น ก็จักเป็นศีลบริสุทธิ์ดี และข้อวัตรทั้งหลายของเธอก็จักถึงพร้อมด้วย.

อนวชฺชสีลพตฺถคุณปริสุทฺธพสมจาโร โปราณ อริยวฺสตุตเต ปตฺติภฺฐาย

จตุตฺถสฺส ภาวนารามตาสงฺขาตสฺส อริยวฺสสฺส อธิคมารโห ภาวิสฺสติ.

ผู้มีสมาจารทั้งปวงบริสุทธิ์ด้วยคุณคือศีลและพรตอันหาโทษมิได้ดังนี้แล้ว จักเป็นผู้ชื่อว่าตั้งอยู่ในอริยวงศ์ (ประเพณีของพระอริยเจ้า) ๓ ข้อ อันเป็นวงศ์เก่า ควรบรรลุอริยวงศ์ ข้อคาร์บ ๔ กล่าวคือความเป็นผู้มีภาวนาเป็นที่มาอินดีได้.

ตสฺมา รูดงคกถํ อารภิสฺสาม.

เพราะเหตุนี้ เราจักเริ่มรูดงคกถา ณ บัดนี้.

ภควตา ทิ ปริจจตฺตโลกามิสานํ กาเย จ ชีวีเต จ อนเปกฺขานํ อนฺุโลมปฺปฏิปทํเยว

[74] อาราเธตฺถกามานํ กุลปฺุตตานํ เตรส **รูดงคานิ** อนฺุณญาตานิ.

แท้จริง รูดงค (ถึง) ๑๓ ข้อ พระผู้มีพระภาคเจ้าได้ทรงอนุญาตไว้สำหรับกุลบุตรทั้งหลาย ผู้สละโลกามิสได้ ไม่อาลัยในร่างกายและชีวิต ใครจะยังอนุโลมปฏิบัติให้สำเร็จถ่ายเดียว.

เสยฺยถิทํ.

รูดงค ๑๓ นี้ คืออะไรบ้าง คือ

(๑) ปัสสุกฺลิกงคํ.	(๑) ปังสุกฺลิกงคະ	องค์แห่งภิกษุผู้มีการทรงไว้ซึ่งผ้าบังสุกุล เป็นปกติ.
(๒) เตจฺวีริกงคํ.	(๒) เตจฺวีริกงคະ	องค์แห่งภิกษุผู้มีการทรงไว้ซึ่งไตรจีวร เป็นปกติ.
(๓) ปิณฺทพฺาติงคํ.	(๓) ปิณฺทพฺาติงคະ	องค์แห่งภิกษุผู้มีการเที่ยวไปบิณฑบาต เป็นปกติ.
(๔) สປาทานจาริกงคํ.	(๔) สປาทานจาริกงคະ	องค์แห่งภิกษุผู้มีการเที่ยวไปตามลำดับเรือน เป็นปกติ.
(๕) เอกาสนิกงคํ.	(๕) เอกาสนิกงคະ	องค์แห่งภิกษุผู้มีการฉัน ณ อาสนะเดียว เป็นปกติ.
(๖) ปตฺตปิณฺทิกงคํ.	(๖) ปັตฺตปิณฺทิกံ	องค์แห่งภิกษุผู้มีการถือเอาก่อนข้าวในบาตร เป็นปกติ.
(๗) ขลฺุປจฺฉာภตฺติงคํ.	(๗) ขลฺุປจฺฉာภตฺติงคະ	องค์แห่งภิกษุผู้มีการไม่ฉันปัจฉาภัตร เป็นปกติ.
(๘) อารญฺญิกงคํ.	(๘) อารญฺญิกงคະ	องค์แห่งภิกษุผู้มีการอยู่ในป่า เป็นปกติ.

(๙) รุกขมุขิกังค.	(๙) รุกขมุขิกังคะ	องค์แห่งภิกษุผู้มีการอยู่โคนไม้ เป็นปกติ.
(๑๐) อพโภกาสิกังค.	(๑๐) อพโภกาสิกังคะ	องค์แห่งภิกษุผู้มีการอยู่ในที่แจ้ง เป็นปกติ.
(๑๑) โสสานิกังค.	(๑๑) โสสานิกังคะ	องค์แห่งภิกษุผู้มีการอยู่ในป่าช้า เป็นปกติ.
(๑๒) ยถาสนถติกังค.	(๑๒) ยถาสนถติกังคะ	องค์แห่งภิกษุผู้มีการอยู่ในเสนาสนะตามที่ท่านจัดให้ เป็นปกติ.
(๑๓) เนสขชิกังคินติ.	(๑๓) เนสขชิกังคะ	องค์แห่งภิกษุผู้มีการอยู่ด้วยความนั่ง เป็นปกติ.

ตตถ

วินิจฉัยรูดงคินั้น พิงทราบ

(๑) อตถโต	(๒) ลกขณาทีหิ	(๓) สมทาน(๔)วิธานโต
(๕) ปภทโต	(๖) ภทโต จ	(๗) ตสฺส ตสฺสานิสฺสโต
(๘) กุสลตติกโต เจว	(๙) รุตาทินิ วิภาคโต	
(๑๐) สมทสพยาสโต จาปี	วิญญาตพโพ	วินิจฉัย.

- (๑) โดยอรรถ(แห่งคำ) (๒) โดยปภินณกะมีลักษณะเป็นต้น
 (๓) โดยการสมทาน (๔) โดยวิธี(ปฏิบัติ) (๕) โดยประภท
 (๖) โดยความแตก (๗) โดยอานิสงส์แห่งรูดงคินั้นๆ (๘) โดยกุสลติกะ
 (๙) โดยจำแนกศัพท์มีรูปศัพท์เป็นต้น (๑๐) โดยย่อและโดยพิสดาร

[วินิจฉัยโดยอรรถ]

ตตถ อตถโต ดาว.

ในบททั้งหลายเหล่านั้น จะวินิจฉัยโดยอรรถก่อน.

รติกาสุสานสงการกุฎาทีน ยตถ กตถจิ ปิสฺนุ อฺปริ ฐิตตตา อพคฺคตฺตมฺฐเฐน เตสฺ เตสฺ ปิสฺกุลมฺวาติ ปิสฺกุล.

ผ้าใดเป็นดุกองฝุ่นในที่นั้นๆ ด้วยอรรถว่าสูงขึ้น เพราะวางอยู่บนกองฝุ่น ในที่ทั้งหลายมีตรอกและป่าช้าและกองหยากเยื่อ เป็นต้นที่ใดที่หนึ่ง เพราะฉะนั้น ผ่านนั้นจึงชื่อว่า ปังสุกุล (ผ้าดุกองฝุ่น).

อถวา ปิสฺ วีย กุจฉิตถาว อุตตีติ ปิสฺกุล. กุจฉิตถาว คจฉตีติ วุตตโต โหติ. เอวํ ลทฺธนิพพจนสส ปิสฺกุลสส ธารณํ ปิสฺกุล.

อีกนัยหนึ่ง ผ้าชื่อว่า ปังสุกุล เพราะไปสู่ภาวะแห่งผ้าอันบุคคลเกลียด อธิบายว่า ถึงความเป็นผ้าที่เขาเกลียดดุกองฝุ่น.

การทรงไว้ซึ่งผ้าปังสุกุลที่มีค่าไฉอันได้แล้วอย่างนั้น ชื่อ ปังสุกุล.^๑

ปังสุกุล สิลมสสาติ ปิสฺกุลโก.

การทรงผ้าปังสุกุลเป็นปกติของภิกษุนั้น เหตุนั้น ภิกษุนั้นจึงชื่อว่า ปังสุกุลิกะ.

ปังสุกุลิกสส องค์ ปังสุกุลิกังค. “องคฺนติ การณํ วุจจติ.

องค์แห่งภิกษุปังสุกุลิกะ ชื่อว่า ปังสุกุลิกังคะ. เหตุ ท่านเรียกว่า องค์.

๑ มหาฎีกาว่า ปังสุกุลธารณํ เป็น ปังสุกุล ใปนั้น เพราะลบบทหลัง (คือ ธารณ) และคำว่า ปังสุกุล แปลกันว่า “ผ้าดุกองฝุ่น” ก็มี.

ตสฺมา เยน สมาทานน โส ปัสฺกุสิโก โหติ ตสฺเสตํ อธิวจนฺนติ เวทิตพฺพํ.

เพราะฉะนั้น พึงทราบว่ คำว่า องค์ นั้น เป็นชื่อของการสมาทาน ซึ่งเป็นเหตุแห่งความเป็นปัสฺกุสิกะแห่งภิกษุ นั้น.

เอเตเนว นเยน สงฺฆาภู อุตฺตราสงฺคอนุตฺตราสงฺคชาตํ ติจีวรํ สีลมสฺสาติ เตจิวริโก. เตจิวริกสฺส องฺคํ เตจิวริกงฺคํ.

โดยนัยเดียวกันนี้ (การทรง)ไตรจีวร กล่าวคือ สงฺฆาภู อุตฺตราสงฺคํ อันตราวาสก เป็นปกติแห่งภิกษุ นั้น เหตุ นั้น ภิกษุ นั้นจึงชื่อว่า เตจิวริกะ. องค์แห่งภิกษุ เตจิวริกะ ชื่อว่า เตจิวริกงฺคะ.

ภิกษาสงฺฆาตานิ ปน อามิสปิณฺฑานํ ปาโตติ ปิณฺฑปาโต. ปเรหิ ทินฺนानํ ปิณฺฑานํ ปาโตติ ปิณฺฑปาโต. ปเรหิ ทินฺนानํ ปิณฺฑานํ ปตฺเต นิปตฺตุนฺติ วุตฺตํ โหติ.

ก็การตกแห่งก้อนอำมิส กล่าวคือภิกษานั้นแล ชื่อว่า ปิณฺฑปาต.

อีกนัยหนึ่ง การตกลงแห่งก้อนข้าว อันชนเหล่าอื่นให้แล้วนั้นแล ชื่อว่า ปิณฺฑปาต.

มีคำอธิบายว่า การตกลงในบาตรแห่งก้อนข้าวที่คนอื่นให้.

ตํ ปิณฺฑปาตํ อญฺเจติ ตํ ตํ [75] กุลํ อุปสงฺกมฺนโต คเวสตีติ ปิณฺฑปาติโก.

ภิกษุใดแสวงหา คือเข้าไปสู่ตระกูลนั้นๆ แสวงหาซึ่งปิณฺฑปาตนั้น เหตุ นั้น ภิกษุ นั้นชื่อว่า ปิณฺฑปาติกะ (ผู้แสวงหาปิณฺฑปาต).

ปิณฺฑาย วา ปติตุํ วตฺตเมตฺตสฺสาติ ปิณฺฑปาตี. ปติตฺุนติ จริตุํ.

อีกอย่างหนึ่ง การตกไปเพื่อก้อนข้าวเป็นวัตรของภิกษุ นั้น เหตุ นั้น ภิกษุ นั้น ชื่อว่า ปิณฺฑปาตี.

คำว่า ตกไป (ในที่นี้) หมายความว่า เทียวไป.

ปิณฺฑปาตีเอว ปิณฺฑปาติโก. ปิณฺฑปาติกสฺส องฺคํ ปิณฺฑปาติงฺคํ.

ปิณฺฑปาตีนั่นเอง ชื่อว่า ปิณฺฑปาติกะ.

องค์แห่งภิกษุ ปิณฺฑปาติกะ ชื่อว่า ปิณฺฑปาติงฺคะ (องค์แห่งภิกษุผู้มีการเทียวไปเพื่อก้อนข้าวเป็นวัตร).

“ทานํ วุจฺจติ อวฺขณฺทานํ. อเปตํ ทานโต อปทานํ. “อนวฺขณฺทานฺนติ อตฺโถ.

การขาดตอน เรียกว่า ทานะ. ความปราศจากทานะ ชื่อว่า อปทานะ. อธิบายว่า ความไม่ขาดตอน.

สพ อปทานเนน สปทานํ. “อวฺขณฺเทน วิรหิตํ อนุชฺรณฺติ วุตฺตํ โหติ.

การเทียวใดเป็นไปกับด้วยอปทานะ การเทียวนั้น ชื่อว่า สปทานะ.

อธิบายว่า เทียวไปเว้นจากการขาดตอน คือ เทียวไปตามลำดับเรื่อย.

สปทานํ จริตุํ อิทมสฺส สีลนฺติ สปทานจาริ.

ความเทียวเป็นไปกับด้วยความปราศจากการขาดตอนนี้^๑ เป็นปกติของภิกษุ นั้น เหตุ นั้น ภิกษุ นั้นจึงชื่อว่า สปทานจาริ.

สปทานจาริเอว สปทานจาริโก. ตสฺส องฺคํ สปทานจาริงฺคํ.

สปทานจารินั้นแลเป็นสปทานจาริกะ. องค์แห่งภิกษุ สปทานจาริกะ นั้น ชื่อว่า สปทานจาริงฺคะ.

เอกาสนเณ โภชนํ เอกาสนํ. ตํ สีลมสฺสาติ เอกาสนิโก.

การฉัน ณ อาสนะเดียว ชื่อ เอกาสนะ. การฉัน ณ อาสนะเดียวนั้น เป็นปกติของภิกษุ นั้น เหตุ นั้น จึงชื่อว่า เอกาสนิกะ.

๑ อิหํ เป็นวิเสสนะของศัพท์ประกอบ ตู ปัจจย (ที่ใช้เป็นนาม) ก็ได้?

ตสส องค์ เอกาสนิกงคังคัง.

องค์แห่งภิกษุเอกาสนิกะนั้น ชื่อว่า เอกาสนิกังคะ.

ทุตยภษณสส ปฏิภชิตตตทา เกวลัง เอกสมมีเยว ปตเต ปิณโท ปตตปิณโท.

อิทานิ ปตตปิณทคคหณ ปตตปิณทสณญ์ กตวา.

ก่อนข้าวจำเพาะในบาตรใบเดียวแท้ๆ เพราะห้ามในภษณะที่ ๒ ชื่อว่า ปตตปิณทะ.

(การถือเอาปตตปิณทะนั้น ก็ชื่อว่า ปตตปิณทะ)^๑

เพราะบัดนี้^๒ ทำความหมายแห่งปตตปิณทะ ใน(อรรถคือ)การถือเอาก่อนข้าวจำเพาะในบาตร.

ปตตปิณโท สีสมสสาติ ปตตปิณทโก. ตสส องค์ ปตตปิณทิกงคังคัง.

การถือเอาก่อนข้าวจำเพาะในบาตรเป็นปกติของภิกษุนั้น

เหตุนี้ ภิกษุนั้นจึงชื่อว่า ปตตปิณทิกะ (ผู้มีการถือเอาก่อนข้าวในบาตรเป็นปกติ).

องค์แห่งภิกษุปตตปิณทิกะนั้น ชื่อว่า ปตตปิณทิกังคะ.

“ขลุตติ ปฏิเสธนญญู นิปาโต.

คำว่า ขลุ เป็นนิบาตในอรรถปฏิเสธ.

ปวาริตน สตา ปจฉา ลทฐ์ ภาตตัง ปจฉาภตตัง นาม.

ภตตรที่ภิกษุเป็นผู้ห้าม(ภตตร)แล้ว ได้มาในภายหลัง ชื่อว่า ปจฉาภตตร.

ตสส ปจฉาภตตสส โภชนัง ปจฉาภตตโภชนัง^๓. ตสมมี ปจฉาภตตโภชนเน ปจฉาภตตสณญ์ กตวา.

การฉันปจฉาภตตรนั้น ก็ชื่อว่า ปจฉาภตตร เพราะทำความหมายแห่งปจฉาภตตร ใน(อรรถคือ)การฉันปจฉาภตตรนั้น.

ปจฉาภตตัง สีสมสสาติ ปจฉาภตตโก. น ปจฉาภตตโก ขลุปจฉาภตตโก.

การฉันปจฉาภตตรเป็นปกติของภิกษุนั้น เหตุนี้ ภิกษุนั้นจึงชื่อว่า ปจฉาภตติกะ (ผู้มีการฉันปจฉาภตตรเป็นปกติ).

ภิกษุไม่เป็นผู้มีการฉันปจฉาภตตรเป็นปกติ ชื่อว่า ขลุปจฉาภตติกะ.

สมาทานวเสน ปฏิภชิตตาทิริตตโภชนสเสตัง นาม.

คำว่า ปจฉาภตตร นี้ เป็นชื่อแห่งการฉันอติริตตโภชนะ ที่ห้ามด้วยอำนาจการสมาทาน.^๔

๑ ความในวงเล็บนี้เติมลงไว้เพราะเข้าใจว่าปาฐะตก โดยเทียบกับตอนแก้ขลุปจฉาภตติกังคะ ซึ่งท่านดำเนินความแบบเดียวกันคือ ตสส ปจฉาภตตสส โภชนัง ปจฉาภตต ตอนนี้ก็ควรจะมีปาฐะว่า ตสส ปตตปิณทสส คหณ ปตตปิณโท ความจึงต่อกันดี ดังแปลไว้แล้ว.

๒ อิทานิ นี้ ชัดเชิงอยู่ ถ้าแก้เป็น ตสมมี เหมือนอย่างตอนล่างก็จะดี.

๓ “ปจฉาภตตนติ ภวิตัพพ” ๑

๔ หมายความว่า ไม่ใช่ห้ามด้วยสิกขาบท แต่ห้ามตามที่ภิกษุสมาทานอุตงค์ข้อนี้.

อภฺรฐกถายํ ปน วุคฺคํ “ขลฺลติ เอโก สกฺกโณ. โส มุขฺน ผลํ คเหตฺวา, ตสฺมี ปติเต, ปุณ อณฺณํ น ขาทติ. ตาทิสํ อณฺนํติ ขลฺลปจฺจมาตฺตโก(ติ)๑.”

ในอรรถกถา^๑ กล่าวว่า นกตัวหนึ่ง ชื่อ ขล^๒ นกนั้นคาบเอาผลไม้(ผลหนึ่ง)ได้แล้ว ครั้นผลไม้(บังเอิญ)ตกไปเสีย ย่อมไม่กินผลไม้(อื่นอีก)ในวันนั้น) ภาษานี้ก็เป็นเช่นนั้น เหตุนี้ จึงชื่อว่า ขล^๓ปจจมาตติกะ (ผู้มีการไม่ฉันปัจจัยภัตเป็นปกติเหมือนนกขล.)”

ตสฺส อํคํ ขลฺลปจฺจมาตฺติกํคิ.

องค์แห่งภิกษุขล^๓ปจจมาตติกะนั้น ชื่อว่า ขล^๓ปจจมาตติกัคคะ.

[76] อรณฺณญฺเ นิวาโส อรณฺณญฺ. ตํ สีลมสฺสชาติ อารณฺณญฺโก. ตสฺส อํคํ อารณฺณญฺกํคิ.

การเข้าไปอยู่ในป่า ชื่อว่า อรณญะ.

การเข้าไปอยู่บ้านนั้น เป็นปกติของภิกษุนั้น เหตุนี้ ภาษานี้จึงชื่อว่า อารณญิกะ (ผู้มีการเข้าอยู่ในป่าเป็นปกติ).

องค์แห่งภิกษุอารณญิกะนั้น ชื่อว่า อารณญิกัคคะ.

รูกฺขมุเล นิวาโส รูกฺขมุลํ ตํ สีลมสฺสชาติ รูกฺขมุลฺโก. อรณฺณญฺ นิวาโส อรณฺณญฺ. ตสฺส รูกฺขมุลิกสฺส อํคํ รูกฺขมุลิกํคิ.

อพฺโลกาสิกโสสานิกงฺคฺสฺปิ เอเสว นโย.

การเข้าไปอยู่ที่โคนไม้ ชื่อ รุกขมูล. การเข้าไปอยู่ที่โคนไม้นั้นเป็นปกติของภิกษุนั้น เหตุนี้ ภาษานี้จึงชื่อว่า รุกขมูลิกะ.

องค์แห่งภิกษุรุกขมูลิกะนั้น ชื่อว่า รุกขมูลิกัคคะ.

นัยแม่ในอัปโลกาสิกัคคะและโสสานิกัคคะ ก็ดูจนยี่.

ยเถว^๔ สนฺนตํ ยถาสนฺนตํ.

“อิหํ ตฺยหํ ปาปฺณาตฺติ เอวํ ปฐฺมํ อฺทฺทฺธิญฺญฺเสนาสนสฺเสตํ อธิวจนํ.

เสนาสนะที่ลาตไว้แล้วอย่างไหนแล ชื่อว่า ยถาสันนตตะ.

คำว่า ยถาสันนตตะ นี้ เป็นชื่อแห่งเสนาสนะที่เสนาสนบัญญัติปักชี้ให้ที่แรกอย่างนี้ว่า

อิหํ ตฺยหํ ปาปฺณาตฺติ (เสนาสนะนี้ย่อมถึงแก่ท่าน).

ตสฺมี ยถาสนฺนตเต วิหริตุํ สีลมสฺสชาติ ยถาสนฺนตฺติโก. ตสฺส อํคํ ยถาสนฺนตฺติกํคิ.

ความอยู่ในเสนาสนะที่ลาตแล้วอย่างไหน เป็นปกติของภิกษุนั้น เหตุนี้ ภาษานี้จึงชื่อว่า ยถาสันนตติกะ.

องค์แห่งภิกษุยถาสันนตติกะนั้น ชื่อว่า ยถาสันนตติกัคคะ.

สยณํ ปฏฺกฺกฺขิปิตฺวา นิสฺสขชาย วิหริตุํ สีลมสฺสชาติ เนสฺสขชฺโก. ตสฺส อํคํ เนสฺสขชฺกํคิ.

การทิ้งนอนเสีย (สำเร็จอิริยาบถ)อยู่ด้วยการนั่ง เป็นปกติของภิกษุนั้น เหตุนี้ ภาษานี้ ชื่อว่า เนสัชชิกะ.

องค์แห่งภิกษุเนสัชชิกะนั้น ชื่อว่า เนสัชชิกัคคะ.

สพฺพาเนว ปเนตานิ เตน เตน สมาทาเนน รุคฺคิเลสฺตตา รุคฺคสฺส ภิกฺขุโน อํคานิ.

ก็องค์เหล่านี้ทั้งหมดชื่อว่า รุคตงค เหตุเป็นองค์แห่งภิกษุชื่อว่า รุคตะ เพราะความเป็นผู้กำจัดกิเลสได้ด้วยการสมาทานนั้นๆ.

๑ อัย ติสทโท สพพตถ โปตถเกสุ นตถิ นุน นนฺธโร มยา ปกฺขิตฺโต.

๒ อรรถกถาชื่ออะไร?

๓ ขลฺลติ เอโก สกฺกโณ เอโก ตฺรงนฺชฺวณํให้หน้าแปลว่า “ชนิดหนึ่ง” แต่ถ้าประสงค์จะให้แปลอย่างนั้น เหตุไรท่านจึงไม่ใช่ โยโกจิ เล่า.

๔ สี. ม. ย. ย. เทว.

กิลีสชุนนโต วา ชุตตงคณิศร ลทฐโวหารี **ญาณ** อังคิ เอเตสนติ ชุตตงคณิศร.

อีกอย่างหนึ่ง ชื่อว่า ชุตตงคณิศร เพราะมีญาณที่ได้โวหารว่าชุตตะ เหตุเป็นเครื่องกำจัดกิเลสเป็นองค์.

อถวา ชุตตงคณิศร จ **ตานิ** ปฏิปทชานัน ชุนนโต อังคณิศร จ ปฏิปตติยาติ ชุตตงคณิศร.

อีกนัยหนึ่ง องค์เหล่านั้นชื่อว่า ชุตตะ เพราะกำจัดธรรมอันเป็นข้าศึกทั้งหลายได้ด้วย เป็นองค์แห่งความปฏิบัติด้วยเหตุนี้ จึงชื่อว่า ชุตตงคณิศร.

เอวี่ ตาเวตถ อตถโต วิญญาตพโพ **วินิจฉัยโย.**

ในบททั้งหลายเหล่านั้น พึงทราบวินิจฉัยโดยอรรถดังกล่าวมาฉะนี้ เป็นอันดับแรก.

[วินิจฉัยโดยลักษณะเป็นต้น]

สพพาเนว **เจตานิ** สมทานเจตนาลกษณานิ.

ก็ชุตตงคณิศรทั้งหมดนี้ มีสมทานเจตนาเป็นลักษณะ.

วุตตมปิ **เจต** “โย สมทียติ โส ปุคคโล. เยน สมทียติ จิตตเจตสิกา เอเต **ชมมา**. ยา **สมทานเจตนา** ตัง ชุตตงคณิศร. ยี่ ปฏิกขิปติ ตัง วตถุนติ.

จริงอยู่แม้คำนี้ ท่านก็ได้กล่าวไว้ว่า “ผู้สมทานได้แก่บุคคล. ธรรมเครื่องสมทานได้แก่จิตและเจตสิก. สมทานเจตนาเป็นตัวชุตตงคณิศร. สิ่งที่ห้ามคืออวัตถุ.”

สพพาเนว จ โลกูปปริวิธัสสนรสนานิ นิลโลกูปภาวปจจุปฐฐานานิ อปปิจจตาทีอริยธมมปทฐฐานานิ.

อนึ่ง ชุตตงคณิศรทั้งหมดนี้มีอันกำจัดความละโมภเป็นรส มีอันปราศจากความโลเลเป็นเครื่องปรากฏ มีอริยธรรมมีความมักน้อยเป็นต้นเป็นปทฐฐาน.

เอวเมตถ ลกษณาทีหิ เวทิตพโพ **วินิจฉัยโย.**

ในบทเหล่านั้น พึงทราบวินิจฉัยโดยปกิณณกะมีลักษณะเป็นต้น ดังนี้.

[วินิจฉัยโดยการสมทาน และวิธี(ปฏิบัติ) เป็นต้น]

สมทานวิธานโตติอาทีสุ ปน ปญจสุ.

ส่วนวินิจฉัยใน ๕ บท มีบทว่า โดยการสมทานและวิธี(ปฏิบัติ) เป็นต้น พึงทราบต่อไป:-

สพพาเนา **ชุตงคานิ** (๑) [77] ธรรมาเน ภควติ, ภควโตว สนติเก สมทาตพพานิ. (๒) ปรินิพพุเต, มหาสากสฺส สนติเก. (๓) ตสมิ อสตี, ชีนาสวสฺส อนาคามิสฺส สกทาคามิสฺส โสตาปนฺนสฺส ติปฺภูกสฺส ทฺวิปฺภูกสฺส เอกปฺภูกสฺส เอกสงคีตฺติกสฺส อญฺญกถาจริยสฺส. (๔) ตสมิ อสตี, ชุตงคธรรสฺส. (๕) ตสมิมปิ อสตี, เจตียงคณฺ์ สมฺมชฺชิตฺวา อุกฺกุฏิกํ นิสีทิตฺวา สมฺมาสมพฺพุทฺธสฺส สนติเก วทฺนเตน วิย สมทาตพพานิ.

ชุตงคฺ์ทั้งหมดนั้น (๑) เมื่อพระผู้มีพระภาคเจ้ายังทรงพระชนม์อยู่ พึงสมทานในสำนักของพระผู้มีพระภาคเจ้า (๒) เมื่อพระองค์เสด็จปรินิพพานแล้ว พึงสมทานในสำนักของพระมหาสาก (๓) เมื่อพระมหาสากไม่มี พึงสมทานในสำนักพระชีนาสพ ... พระอนาคามี ... พระสกทาคามี ... พระโสตาบัน ... ภิกษุผู้ทรงไตรปิฎก ภิกษุผู้ทรงทวิปิฎก ... ภิกษุผู้ทรงเอกปิฎก ... พระเอกสังคีติกะ^๑ พระอรรถกถาจารย์ (๔) เมื่อพระอรรถกถาจารย์นั้นไม่มี พึงสมทานในสำนักภิกษุผู้ทรงชุตงคฺ์ (๕) แม้เมื่อท่านผู้ทรงชุตงคฺ์ไม่มี พึงกวาดลานพระเจดีย์แล้วนั่งกระโหย่ง กล่าวสมทานเหมือนอย่างกล่าวในสำนักของพระสัมมาสัมพุทธเจ้าเกิด.

อปิจ สยมปิ **สมทาตํ** วฏฺฐติเอว.

แม้ว่าสมทานด้วยตนเองก็ใช้ได้เหมือนกัน.

เอตถ จ เจตียปพฺพุเต เทวภาตฺติกเถรานิ ชฺชฏฺฐกภาตฺ ชุตงคอปิจจตฺตาย **วตฺถ** กเถตพฺพิ.

ก็แล ในการสมทานด้วยตนเองก็ใช้ได้

พึงเล่าเรื่องความมกน้อยในชุตงคฺ์ของพระเถระผู้ที่แห่งพระเถระสองพี่น้องในเจตียบรรพต^๒(เป็นนิตฺศนะ).

อัย ตาว สาธารณกถา.

นี้เป็นคำกล่าวโดยทั่วไปก่อน.

อิทานิ เอเกกสฺส สมทานวิธานูปฺเปทฺททานิสฺเส วณฺณยิสฺสาม.

บัดนี้ ข้าพเจ้าจักพรรณนาการสมทาน วิธี(ปฏิบัติ) ประเภท ความแตก และอาานิสงส์แห่งชุตงคฺ์แต่ละข้อต่อไป.

๑. ปังสุกุลิกังคะ

[การสมทานปังสุกุลิกังคะ]

ปังสุกุลิกังค ตาว “คหปติทานจิวริ ปฏิกฺขิปามิ. ปังสุกุลิกังค สมทาเทียมติ อิมสฺสุ ทฺวิสุ วจเนสุ อญฺญตฺเรณ สมทาทินฺน โทติ.

ก่อนอื่น ปังสุกุลิกังคะ ย่อมเป็นอันสมทานด้วยคำ ๒ คำนี้คำใดคำหนึ่ง ว่า

“คหปติทานจิวริ ปฏิกฺขิปามิ ข้าพเจ้างดผ้าอันเป็นของคฤหบดีถวาย.

ปังสุกุลิกังค สมทาเทียม ข้าพเจ้าสมทานองค์ของภิกษุผู้มีการทรงผ้าปังสุกุลเป็นปกติ.”^๓

๑ เอกสังคีติกะ มหาฎีกาว่า หมายถึงภิกษุผู้ทรงพระสูตรนิกาย ๑ ใน ๕ นิกาย.

๒ มหาฎีกาได้เรื่องมาเล่าไว้ว่า พระเถระองค์นั้นถือเนสัชชิก ไม่มีใครรู้ว่าท่านถือ (เพราะท่านมกน้อย ไม่ให้ใครรู้?) วันหนึ่งตอนกลางคืน (ตีกแล้ว) พระเถระผู้นั่ง (นอนอยู่?) มองไปเห็นท่านนั่งอยู่บนที่นอนด้วยแสงฟ้าแลบ จึงทักขึ้นว่าท่านถือเนสัชชิกหรือ (เมื่อมีคนเห็นเสียแล้ว) ก็เพราะความมกน้อย นั้นแหละ ท่านเลยเอนกายลงนอนในทันทีทันใดนั้น แล้วภายหลังได้โอกาส ท่านก็สมทานด้วยตนเองถือใหม่ต่อไป (มกน้อยเช่นนี้จะปฎิบัติปณฺโณหรือ?)

๓ ในคำสมทาน ๒ คำนี้ มีปัญหาอยู่ ๒ ข้อ

ก. คำ คหปติทานจิวริ แปลกอยู่ พบโดยมากมีแต่ คหปติจิวริ ในที่นี้ท่านเดิม -ทาน - เข้ามาเพื่ออะไร มหาฎีกาท่านแย้งไว้ ดูเหมือนว่าดังนี้ ผ้าที่

อิทฺ ๓๓ ตาเวตล สมาทาน.

นี่เป็นการสมาทานในปัสสุกลีงคะนี่ก่อน.

[วิธี(ปฏิบัติ)ในปัสสุกลีงคะ]**เอวํ สมาทานนรุตงเคน ปน เตน**

(๑) โสสานิกํ	(๖) นุหानโจฬํ	(๑๑) อูปจิกขาชาติ	(๑๖) ฌูปจิวริ	(๒๑) วาตาหฺมํ
(๒) ปาปณิกํ	(๗) ติตถโจฬํ	(๑๒) อุนทุรชาติ	(๑๗) สมณจิวริ	(๒๒) เทวทตติยํ
(๓) รลียโจฬํ	(๘) คตปจจาคตํ	(๑๓) อนตจฉินนํ	(๑๘) อากิเสกิกํ	(๒๓) สามุททิตยํ
(๔) สงการโจฬํ	(๙) อคคิททฎมํ	(๑๔) ทสจฉินนํ	(๑๙) อิทธิมยํ	
(๕) โสตถียํ	(๑๐) โคชาติ	(๑๕) ธชาหฺมํ	(๒๐) ปนณิกํ	

เอเตสุ อณฺณุตฺร จิวริ คเหตุวา ผลเหตุวา ทุพพลภูฏานํ ปหาย ธิรภูฏานานิ โธวิทฺวา จิวริ กเหตุวา โปราณกํ คหปติจิวริ อปนเหตุวา ปริภุชิตัพพํ.

ก็ในบรรดาผ้า(ที่นับว่าเป็นผ้าปัสสุกล) คือ

(๑) โสสานิกะ (ผ้าที่เขาทิ้งไว้ในป่าช้า).	(๑๓) อันตจฉินนะ (ผ้าขาดริมแล้วเขาทิ้ง).
(๒) ปาปณิกะ (ผ้าที่เขาทิ้งอยู่ตามทางเข้าตลาด).	(๑๔) ทสจฉินนะ (ผ้าขาดชายแล้วเขาทิ้ง).
(๓) รลียโจฬะ (ผ้าที่ทิ้งอยู่ตามตรอก).	(๑๕) ธชาหฺมะ (ผ้าที่เขาแยกเป็นธงแล้วทิ้งไว้).
(๔) สงการโจฬะ (ผ้าที่เขาทิ้งอยู่ในกองหยากเยื่อ).	(๑๖) ฌูปจิวระ (ผ้าที่เขาห่มจอมปลวกทำพิธีกรรมแล้วทิ้งไว้).
(๕) โสตถียะ (ผ้าที่เขาใช้เช็ดครกมลินแล้วทิ้ง).	(๑๗) สมณจิวระ (ผ้าของภิกษุด้วยกัน).
(๖) นุหานโจฬะ (ผ้าที่เขาผลัดอาบนํ้ามนต์แล้วทิ้ง).	(๑๘) อากิเสกิกะ (ผ้าที่เขาทิ้งๆ ไว้ในที่ราชาภิเษก).
(๗) ติตถโจฬะ (ผ้าที่เขาทิ้งอยู่ตามท่าหน้า).	(๑๙) อิทธิมยะ (ผ้าสำเร็จด้วยฤทธิ์).
(๘) คตปจจาคตะ (ผ้าที่เขาพุ่งไปป่าช้ากลับมาแล้วทิ้ง).	(๒๐) ปนณกะ (ผ้าที่ตกอยู่ตามหนทางไม่ปรากฏเจ้าของ).
(๙) อคคิททฎมะ (ผ้าถูกไฟไหม้แล้วทิ้ง).	(๒๑) วาตาหฺมะ (ผ้าที่ลมหอบไปไม่มีเจ้าของติดตาม).
(๑๐) โคชาติตะ (ผ้าที่โคเคี้ยวแล้วเขาทิ้ง).	(๒๒) เทวทตติยะ (ผ้าที่เทวดาถวาย).
(๑๑) อูปจิกขาชาติตะ (ผ้าปลวกกัดแล้วเขาทิ้ง).	(๒๓) สามุททิตยะ (ผ้าที่คลื่นทะเลซัดขึ้นฝั่ง).
(๑๒) อุนทุรชาติตะ (ผ้าหนูกัดแล้วเขาทิ้ง).	

เหล่านี้ตัวอย่างใดอย่างหนึ่ง พระโยคีผู้มีธุดงค์อันได้สมาทานอย่างนั้นแล้ว ฟังถือเอามาฉีกเนื้อผ้าเปื่อยทิ้งเสีย ชักเนื้อผ้าที่ยังเหนียวทำเป็นจิวร เปลื้องคหบดีจิวรผืนเก่าแล้วใช้เกิด.

เจ้าของทอดไว้ด้วยประสงค์จะให้บรรพชิตมาชักเอาไป (อย่างผ้าป่าของเราทุกวันนี้?) ฟังเรียกคหบดีจิวรได้ แต่ไม่เรียกคหบดีทานจิวร (เพราะคหบดีทานจิวรหมายถึงเอาจิวรที่เจ้าของนำมาประเคนด้วยมือ? เพราะฉะนั้น ท่านจึงประกอบ - ทาน - ไว้ด้วย เพื่อให้ต่างกับคหบดีจิวร) เพื่ออนุโลมตามนัยฎีกานี้ จึงแปลว่า “จิวรอันเป็นของคฤหบดีถวาย”

ข. มหาภูทิกาท่านแต่งปัญหาสอดเข้ามาว่า การสมาทานด้วยการใช้คำสมาทานตรงๆ (สมาธิยามิ) ย่อมสำเร็จเป็นการสมาทานโดยไม่มีปัญหา แต่การใช้คำปฏิเสธ (ปฏิเสธปฏิบัติ) จะเป็นอันสมาทานอย่างไรกัน? แล้วท่านก็ตอบของท่านเองว่า เป็นได้เพราะความถึงกัน เช่นเมื่อพูดว่าเทวทตติยไม่มีบริโภคอาหารกลางวัน ความก็บังไปว่าเขาบริโภคกลางคืนนะซี เพราะเว้นอาหารเสียหมดแล้ว ร่างกายของเขาจะอยู่ไปได้หรือ ดังนั้นใด แม้ในการสมาทานนี้ก็ฉนั้น นั่น เมื่อกกล่าวปฏิเสธคหบดีทานจิวร ความก็แล่นไปเถิดว่า ถ้าเช่นนั้นเธอก็ถือเอาจิวรอย่างอื่นนะซี เพราะว่าจะบวชอยู่โดยไม่มีจิวรนั้นไม่ได้อยู่เอง.

ตตถ “โสสานิกนติ สุसानเน ปตติคกั. “ปาปณิกนติ อาปณทวาเร ปตติคกั.

บรรดาผ้าเหล่านั้น ผ้าที่ตกอยู่ในป่าช้า ชื่อว่า โสสานิกะ. ผ้าที่ตกอยู่ที่ทางเข้าตลาด ชื่อว่า ปาปณิกะ.

“รถียโจฬนติ ปุณญตฺติเกหิ วาตปานนตฺเรน [78] รติกาเย ฉชชิตฺติโจฬกั.

ผ้าที่เหล่าชนผู้ต้องการบุญ ทิ้งลงตามตรอก ทางช่องหน้าต่าง ชื่อว่า รถียโจฬะ.

“สงฺการโจฬนติ สงฺการภูฏานเน ฉชชิตฺติโจฬกั.

ท่อนผ้าที่เขาทิ้งที่กองหยากเยื่อ ชื่อว่า สงฺการโจฬะ.

“โสตฺถิยนติ คพฺพมลั ปุณฺณิตฺวา ฉชชิตฺตวตฺถั.

ผ้าที่เขาเช็ดกรรมลทินแล้วทิ้งชื่อว่า โสตฺถิยะ.

ติสฺสามจฺจมาตา กิร สดสทสฺสคฺชนเกน วตฺถเณ คพฺพมลั ปุณฺณเปตฺวา “ปัสสุกุลิกา คณฺหิสฺสนตฺติตี ตาลเวฬิมคฺเค ฉชชทาเปสิ.

ภิกฺขุ ชินฺณกฺกุฏฺฐานตฺถเมว คณฺหนติ.

เล่ากันว่า มารดาของติสสอำมาตย์ให้ใช้ผ้ามีราคานับแสนเช็ดกรรมลทิน แล้วให้ทิ้งไว้ที่ทางเดินชื่อตาลเวฬี ด้วยประสงค์ว่า “ภิกษุผู้ทรงผ้าบังสุกุลเป็นวัตรทั้งหลายจักถือเอา.”

ภิกษุทั้งหลายถือเอา(ผ้า)นั้น เพื่อ(ปะจิวร)ที่ชำระตนนั้น.^๑

“นฺหานโจฬนติ ยั ภูตเวชเชหิ สสีสั นฺหาปิตา กาลกณฺณโจฬนติ ฉชชเทตฺวา คจฺจนฺติ.

คนทั้งหลายที่พวกหมอมือให้อาบน้ำดำเกล้าแล้ว (ผลัด)ทิ้งผ้าอันใดไป ด้วยสำคัญว่า ผ้า(ที่ผลัด)นั้น เป็นกาลกัณณิ ผ้า(ที่เขาผลัดทิ้งไป)นั้น ชื่อ นฺหานโจฬะ.

“ติตฺถโจฬนติ สีนานติตฺถเอ^๒ ฉชชิตฺติปิไลตฺติกา^๓.”

ผ้าเก่าๆ ที่เขาทิ้งไว้ตามท่าอาบน้ำ ชื่อว่า ติตฺถโจฬะ.

“คตฺปจฺจาตฺนติ ยั มนฺุสฺสา สุसानั คนฺตฺวา ปจฺจาตฺตา นฺหาตฺวา ฉชชเทนฺติ.

คนทั้งหลายที่ไปป่าช้ากลับมาอาบน้ำแล้วทิ้งผ้าใดเสีย ผ้านั้นชื่อว่า คตฺปจฺจาตฺตะ.

“อคฺคิทฺทณฺนติ อคฺคินา ทชฺชตฺตปฺเทสั. ตถฺยหิ มนฺุสฺสา ฉชชเทนฺติ.

ผ้าที่ถูกไฟไหม้บางส่วน ชื่อว่า อคฺคิทฺทณฺเ. คนทั้งหลายย่อมทิ้งผ้าที่ไฟไหม้เสียเหมือนกัน.

“โคชฺชายิตาทีนึ ปากฺกฺวานเว. ตาทิสานิปิ หิ มนฺุสฺสา ฉชชเทนฺติ.

ผ้า(๕ อย่าง) มีผ้าที่ชื่อว่า โคชฺชายิตะ เป็นต้น ชัดอยู่แล้ว. แม้ผ้าเช่นนั้นๆ คนทั้งหลายย่อมทิ้งเสียเหมือนกัน.

๑ ชินฺณกฺกุฏฺฐานตฺถเมว ก็ไม่มีคำไหนที่จะแปลว่า “ปะ” ได้ แต่เห็นว่าความบังไปทางนั้น ก็ต้องแปลเอาความไปอย่างนั้น หากว่าแปลอย่างนี้เป็นถูก ก็ยังมีปัญหาหากคิดต่อไปว่า เพราะเหตุไร ภิกษุผู้ถือเอาผ้า(นั้น)ไป จึงไม่ใช้ผ้า(นั้น)ทำจิวร ใช้เพียงเป็นผ้าสำหรับปะจิวรเท่านั้น เหตุน่าจะเป็นดังนี้

ก. ผ้าผืนนั้นนับเป็นผ้าบังสุกุลก็จริง แต่เราแพงนัก ทำเป็นจิวรแล้วจะใช้ไม่สนิทใจ และอาจถูกขโมยโดยง่ายด้วย

ข. ผ้าผืนนั้นขนาดไม่พอทำจิวร จะไปแสวงหาผ้าราคาเป็นแสนอย่างนั้นมาเพิ่มเติมได้ที่ไหนง่าย ๆ เล่า จึงป่วยการที่จะเก็บเอาไว้ ใช้ประโยชน์อย่างอื่นเสียดีกว่า.

๒ ม. นฺหานติตฺถเอ.

๓ สี. ฉชชิตฺติปิไลตฺติกั.

“ธชาหฺนฺติ นาวํ อภิรฺยฺหฺนฺตา ธชฺ ฺพนฺธิตฺวา อารฺยฺหฺนฺติ. ตํ เตสํ ทสฺสนาติกฺกเม **คเหตุํ** วุณฺณฺติ.
 ผ้าที่คนทั้งหลายเมื่อจะขึ้นเรือผูกเป็นธงไว้แล้วจึงขึ้นไป ชื่อว่า ธชาหฺนฺติ.
 ภิกษุจะถือเอาผ้านั้นเมื่อสุดสายตาคนเหล่านั้นไปก็ควร.

ยมปิ ยุทฺธมฺมียํ ธชฺ ฺพนฺธิตฺวา ฐฺปิตํ, ตํ ทฺวินนฺมปิ เสนานํ คตฺกाले **คเหตุํ** วุณฺณฺติ.
 แม้ผ้าที่เขาผูกเป็นธงปักไว้ในยุทธภูมิ เมื่อทหารทั้งสองฝ่ายไปแล้ว ภิกษุจะถือเอาผ้านั้นก็ควร.

“ญฺปิจิวฺรฺนฺติ วมฺมิกํ ปริกฺขิปีตฺวา พลิกมฺมํ กตฺ.
 ผ้าที่เขาห่มจอมปลวกทำพิธีกรรม ชื่อว่า ญฺปิจิวฺระ.

“สมณฺจิวฺรฺนฺติ ภิกฺขุสนฺตํ.
 ผ้าเป็นของภิกษุด้วยกัน ชื่อว่า สมณฺจิวฺระ.

“อาภิเสกิกนฺติ รณฺโณ อภิเสกฺกฺฐานเณ ฉชฺชิตฺจิวฺรํ.
 ผ้าที่เขาทิ้งไว้ในสถานที่ราชาภิเษก ชื่อว่า อาภิเสกิกะ.

“อิทฺธิมฺยฺนฺติ เอหิภิกฺขุจิวฺรํ.
 จิวฺรของเอหิภิกษุ ชื่อว่า อิทฺธิมฺยะ.

“ปฺนฺถิกนฺติ อนฺตรามคฺเค ปตฺตํ.
 ผ้าที่ตกอยู่ในระหว่างทาง ชื่อ ปฺนฺถิกะ.

ยํ ปนฺ สามีกานํ สติสมฺโมเสน ปตฺตํ, ตํ โลกํ รกฺขิตฺวา คเหตุพฺพิ.
 ก็ผ้าใดตกลงเพราะความหลงลืมสติแห่งเจ้าของ ผ้านั้นภิกษุควรรักษาไว้ชั่วหน้อยหนึ่งแล้วจึงถือเอา.

“วาทาหฺนฺติ วาเตน ปฺหริตฺวา ทูเร ปาติตํ. ตํ ปนฺ สามิเก อปฺสสนฺเตน^๑ **คเหตุํ** วุณฺณฺติ.
 ผ้าที่ลมพัดไปตกในที่ไกล ชื่อว่า วาทาหฺนฺติ. ก็ภิกษุ เมื่อไม่เห็นเจ้าของ จะถือเอาผ้านั้นก็ควร.

“เทวทตฺตฺยฺนฺติ **ยํ** อนฺรฺุทฺธเตฺเรสฺส วิย เทวตาทิ ทินฺนํ.
 “ผ้าที่เทวดาถวาย ดุจผ้าที่เทวดาถวายแก่พระอนรุทธเถระฉะนั้น ชื่อว่า เทวทตฺตฺยะ.

“สามุทฺทฺยฺนฺติ สมุทฺทฺวีจฺหิ ฺเถล อฺุสฺสาทิตํ.
 ผ้าที่คลื่นทะเลซัดขึ้นบก ชื่อ สามุทฺทฺยะ.

ยํ ปนฺ [79] “สงฺฆสฺส เทมาติ ทินฺนํ โจพฺภิกฺขาเย วา จรฺมานเอหิ ลทฺธิ น ตํ ปิสุกฺลํ.
 ส่วนผ้าใดที่หายกล่าวคำว่า *สงฺฆสฺส เทม* (ข้าพเจ้าทั้งหลายถวายแก่สงฆ์) ถวายก็ดี
 ที่ภิกษุผู้เที่ยวไปภิกษาผ้าได้มาก็ดี. ผ้านั้นไม่เป็นผ้าบังสุกุล.

๑ ย. อปฺสสนฺเต.

ภิกษุทุติเยปิ ยํ วสสคเคน คาเหตุวา วา ทิยยติ **เสนาสนจิวริ** วา โหติ น ตํ ปัสกุลิ. โน คาเหตุวา ทินนเมว ปัสกุลิ.
แม้ในผ้าที่ภิกษุด้วยกันให้ ผ้าใดที่จิวรภาพกะแจกให้ตามลำดับพรรษาที่ดี จิวรประจำเสนาสนะที่ดี^๑
ผ้านั้นก็ไม่ใช่ผ้าบังสุกุล. ผ้าที่จิวรภาพกะไม่ได้แจกให้เท่านั้น จึงเป็นผ้าบังสุกุล.

ตตราปิ ยํ ทายเกหิ ภิกษุสส ปาหฺมฺลเ นิกฺขิตตํ เตน ปน ภิกษุณา ปัสกุลิกสส หตฺเต ฐฺเปตฺวา ทินนํ ตํ เอกโตสุทฺธิกํ นาม.
แม้ในผ้าบังสุกุลชนิดนั้น ผ้าใดที่ทายกทอดไว้แทบเท้าของภิกษุ(รูปหนึ่ง)
แต่ภิกษุนั้น(ถือเอาไป)วางถวายในมือของปิงสุกุลิกภิกษุ (อีกทอดหนึ่ง). ผ้านั้น ชื่อว่า เอกโตสุทฺธิกะ (บริสุทธ์ฝ่ายเดียว).

ยํ ภิกษุโน หตฺเต ฐฺเปตฺวา ทินนํ เตน ปน ปาหฺมฺลเ ฐฺปิ ตํ **ตมฺปิ** เอกโตสุทฺธิกํ.
ผ้าใดที่ทายกวางถวายในมือของภิกษุ(รูปหนึ่ง) แล้วภิกษุนั้น (นำไป)ทอดไว้แทบเท้า(ของปิงสุกุลิกภิกษุ)
แม้ผ้านั้นก็เป็นเอกโตสุทฺธิกะ.

ยํ ภิกษุโนปิ ปาหฺมฺลเ ฐฺปิ ตํ เตนปิ ตเถว ทินนํ ตํ **อุภโตสุทฺธิกํ**.
ผ้าใดที่ทั้งทายกก็ทอดไว้แทบเท้าของภิกษุ(รูปหนึ่ง) ทั้งภิกษุนั้นก็ถวาย(แก่ปิงสุกุลิกภิกษุ) โดยวิธีอย่างเดียวกัน
ผ้านั้นจึงเป็นอุภโตสุทฺธิกะ (บริสุทธ์สองฝ่าย).

ยํ หตฺเต ฐฺเปตฺวา ลหฺรํ หตฺเตยว ฐฺปิ ตํ **อนุกกฏฐฺจิวริ** นาม.
ผ้าใดที่ภิกษุได้มาเพราะ (ทายก)วาง(ถวาย)ในมือ แล้วภิกษุนั้นก็(นำไป)วาง(ถวาย)ในมือ(ของปิงสุกุลิกภิกษุ)เหมือนกัน
ผ้านั้นชื่อว่า จิวร(บังสุกุล)อย่างไม่อุกฤษฏ์.

อิติ อิมํ ปัสกุลเกหํ ญตฺวา ปัสกุลิเกน **จิวริ** ปริภุชิตพพนติ.
ปิงสุกุลิกภิกษุรู้ความต่างแห่งผ้าบังสุกุลนี้เรียบร้อยแล้ว จึงควรใช้จิวรแล.

อิทเมตล วิธานํ.
นี่เป็นวิธี(ปฏิบัติ)ในปิงสุกุลิกังคะนี้.

[ประเภทแห่งปิงสุกุลิกภิกษุ]

อัย ปน ปภโ.

ส่วนประเภทพึงทราบดังต่อไปนี้ คือ

ตโย **ปัสกุลิกา** “อุกกฏฐฺ มชฌิโม มุฑฺติ.

ปิงสุกุลิกภิกษุมี ๓ จำพวก คือ ผู้ถืออย่างอุกฤษฏ์ ผู้ถืออย่างกลาง และผู้ถืออย่างเพลลา.

๑ เสนาสนจิวริ มหาฐิกายขยายความว่า ทายกสร้างเสนาสนะขึ้นแล้ว ถวายจิวรไว้สำหรับเสนาสนะด้วย โดยเจาะจงไว้ให้เฉพาะภิกษุที่มาอยู่ในเสนาสนะนั้นใช้

ตตล โสสานิกเวย คณหนโต อุกกฐโร โหติ. ปพพชิต คณหิสสตีติ ฐูปิตก คณหนโต มชฌิมโ.
ปาหมุเล ฐเปตวา ทินนัง คณหนโต มุหุติ.

ใน ๓ จำพวกรู้ ผู้ถือเอาแต่ผ้าที่ตกอยู่ในป่าช้าเท่านั้น ชื่อว่า เป็นผู้ถืออย่างอุกฤษฏ์.

ผู้ถือเอาจีวรที่ผู้ปรารถนาบุญทอดไว้ด้วยคิดว่าบรรพชิตจักถือเอา ดังนี้ ชื่อว่าผู้ถืออย่างกลาง.

ผู้ถือเอาผ้าที่เขาวางถวายแทบเท้า ชื่อว่าผู้ถืออย่างเพลลา.

[ความแตกแห่งปิงสุกุลิกังคะ]

เตสฺย สสสกุสฺสจฺจ อตฺตโน รุจฺจยา ขนฺติยา คิหิหิ ทินนัง สาทิตกฺขณเ รุคตังคฺ ภิขฺชติ.

รุคตังคฺของปิงสุกุลิกังคะ ๓ จำพวกรู้ จำพวกใดจำพวกหนึ่ง ก็ตาม

ย่อมแตกในขณะที่เธอยืนตีผ้าที่พวกคฤหัสถ์ถวายตามความพอใจพอใจของตน.

ออยเมตฺถ เภโท.

นี่เป็นความแตกในปิงสุกุลิกังคะนี้.

[อานิสงส์แห่งปิงสุกุลิกังคะ]

ออย ปน อานิสฺโส

ส่วนอานิสงส์พึงทราบดังต่อไปนี้ (คือ)

(๑) ‘ปิงสุกุลจิวริ นิสฺสาย ปพพชฺชาติ’ วจฺนโต
นิสฺสยานุรูปปฏิปตฺติสพฺภาโว.	(๑) เกิดมีความปฏิบัติที่สมควรแก่นิสัย ตามพระบาลี
(บอกอนุศาสน์) ชื่อว่า บรรพชิตอาศัยปิงสุกุลจิวริ.
(๒) ปฐฺเม อริยวฺเส ปติฏฺฐานํ.	(๒) ได้ตั้งอยู่ในอริยวงศ์ข้อที่ ๑.
(๓) อารกฺขทุกฺขภาโว.	(๓) ไม่ต้องลำบากเพราะการรักษา.
(๔) อปรายตฺตวฺตฺติตา.	(๔) ไม่เป็นผู้มีความเป็นไปเกี่ยวเกาะกับผู้อื่น.
(๕) โจรภเยน อภยตา.	(๕) ไม่มีความกลัวเพราะโจรภัย.
(๖) ปริโภคตฺนหฺย อภาโว.	(๖) ไม่มีตณหาในการบริโภค.
(๗) สมณฺสสารูปปรีกฺขารตา.	(๗) มีบริขารเป็นสมณสารูป.
(๘) อปฺปานิ เจว สฺลภานิ [๘๐] จ ตานิ จ อนนฺวชฺชานีติ ^๑
ภควตา สํวณฺณิตฺตปจฺจยตา.	(๘) มีปัจจัยตามที่พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงสรรเสริญไว้ว่า
‘เป็นของเล็กน้อยด้วย เป็นของหาได้ง่ายด้วย
เป็นของหาโทษมิได้ด้วย.’ ^๒
(๙) ปาสาทิกฺตา.	(๙) เป็นผู้นำเลื่อมใส.
(๑๐) อปฺปิจฺจตาทินํ ผลนฺิปมตฺติ.	(๑๐) วัตรธรรมมีความมักน้อยเป็นต้นอำนวยการผล. ^๓
(๑๑) สมนฺมาปฏิปตฺติยา อนฺุพฺรุทฺทํ.	(๑๑) สัมมาปฏิบัติเพิ่มพูนขึ้น.
(๑๒) ปจฺฉิมา ยนฺตตาย ทิฏฺฐานฺุคฺติอาปาทฺนฺนติ.	(๑๒) ทำให้ประชุมชนผู้เกิดในภายหลังได้ทิฏฐานุคติ.

๑ วิ. มหา. ๔/๑๐๖.

๒ อง. จตุกก. ๒๑/๓๔.

๓ อง. จตุกก. ๒๐/๓๔.

๔ วัตรธรรม มี ๕ คือ อปฺปิจฺจตา สนฺตุฏฺฐิตฺตา สลฺเลขตา ปวิเวกฺตา อิทฺมตฺติตา (ดูตอนแก้วัตรธรรม วิสฺสุทฺธิมรรค หน้า ๑๐๑).

[คาถาสรูป]

मारसेनं विधातय पिसुगुत्थरो यति
सनत्तुत्तवโจ युत्ते चत्तियो विय โสภति.

ภิกษุผู้สำรวม ทรงผ้าบังสุกุล เพื่อกำจัดมารและเสนามาร
ย่อมงามดั่งกษัตริย์ผู้ทรงสวมเกราะแล้วงามสง่าอยู่ในที่รบฉะนั้น.

ปหาย กาสิกาทีนิน วรุตถานิ ธาโร
ย โลกครุณา. โภ ตัง ปิสุกุลัน ธาเร.

ผ้าบังสุกุลใด แต่องค์พระผู้เป็นครูของโลกยังทรงละผ้าอย่างใด ๆ มีผ้ากาสี
เป็นต้นเสียแล้ว มาทรงใช้. ใครจะไม่พึงใช้ผ้าบังสุกุลนั้น(โดยเสด็จ)เล่า.

ตสฺมา ทิ อตฺตโน ภิกฺขุ ปฏฺิณฺญํ สมฺนุสฺสโร
โยคจฺจาราณุกุลมฺหิ ปิสุกุลเ รโต สฺยชาติ.

เพราะเหตุฉนั้นแล ภิกษุเมื่อระลึกถึงคำปฏิญญาของตน^๑
พึงเป็นผู้ยินดีในผ้าบังสุกุล อันอนุกุลแก่การบำเพ็ญเพียร เทอญ.

อัย ตาว ปิสุกุลิกงเค สมทานวิธานปเปทเททานิสส์วณฺณนา.

นี่เป็นคำพรรณนาการสมทาน วิธี(ปฏิบัติ) ประเภท ความแตก และอาณิสสในปิงสุกุลิกงคะ เป็นอันดับแรก.

๒. เตจวิริงคะ

[การสมทานเตจวิริงคะ]

ตทนนฺตรํ ปน เตจวิริงกํ “จตุตถจิวโร ปฏิกฺขิปามิ. เตจวิริงกํ สมทियามิตี อิมสํ อณฺญตรวจนฺน สมทินฺนํ โหตี.

ก็เตจวิริงคะอันเป็นลำดับแห่งปิงสุกุลิกงคะนั้น ย่อมเป็นอันสมทานด้วยคำ ๒ นี้ คำใดคำหนึ่งว่า

“จตุตถจิวโร ปฏิกฺขิปามิ ข้าพเจ้างดผ้าจิวรผืนที่ ๔.

เตจวิริงกํ สมทियามิ ข้าพเจ้าสมทานองค์แห่งภิกษุผู้มีการทรงผ้า ๓ ผืนเป็นปกติ.” ดังนี้.

[วิธี(ปฏิบัติ)ในเตจวิริงคะ]

เตน ปน เตจวิริงเกน จิวรทุสฺสํ ลภิตวา ยาว (๑) อผาสุกภาเวณ กาดุ วา น สกโกตี. (๒) วิจารณกมมํ วา น ลภตี.

(๓) สุจิตฺวาทิสฺสุ วา ยงกิลฺลจฺจ น สมปชชตี. ตาว นิกฺขิปิตพฺพ.

ก็เตจวิริงภิกษุนั้น (๑) ได้ผ้าสำหรับทำจิวรมาแล้ว ยังไม่อาจจะทำ เพราะไม่สบายเสียก็ดี. (๒) ยังไม่ได้กะก็ดี.

(๓) เครื่องอุปการณมีเข็มเป็นต้น อย่างไม่อย่างหนึ่งยังไม่พร้อมก็ดี トラบไต พึงเก็บไว้ได้ トラบนั้น.

นิกฺขิตตปจฺจยา โทโส นตฺถิ.

โทษเพราะการเก็บไว้เป็นปัจจัยหาไม่.

๑ ท่านหมายถึงคำรับ “อาม ภนเต” ของภิกษุใหม่ เมื่อพระอนุสาสนาจารย์บอกอนุสาสน์จบในโรงอุปสมบท

รชิตกาลโต ปน ปฏฐาย นิกขิปิตุ น วฏฐติ. ชุตตคโจโร นาม โหติ.

แต่ว่า จำเดิมแต่กาลที่ย้อมแล้วจะเก็บไว้ไม่ควร (ถ้าเก็บไว้) เธอจะได้ชื่อว่าเป็น ชุตตคโจร ไป.

อิทมสส วิธาน.

นี่เป็นวิธี(ปฏิบัติ) ในเตจิวริกังคะนั้น.

[ประเภทแห่งเตจิวริกิกษุ]

ประเภทโต ปน อยมปิ ติวโร โหติ.

ว่าโดยประเภท แม้งิกษุเตจิวริกษุนี้ก็มี ๓ จำพวก.

ตตถ อุกกฐฐน รชนกาล ปฐม อุตตราสก วา อุตตราสก วา รชิตวา ต นีวาเสตวา อิตรี รชิตพพิ.

ต ปารูปิตวา สงฆาฏิ รชิตพพา. [81] สงฆาฏิ ปน นีวาเสตุ น วฏฐติ.

ใน ๓ จำพวกนั้น ท่านผู้ถืออย่างอุกฤษฏ์ ในเวลาข้อมผ้า ฟังข้อมอันตราสกหรืออุตตราสก(ผืนใดผืนหนึ่ง)ก่อน แล้วจึงข้อมผ้าที่เหลือออกนี้. (เมื่ออุตตราสกแห่งแล้ว) ฟังข้อมอุตตราสกนั้นแล้วจึงข้อมสังฆาฏิ. แต่จะนุ่งสังฆาฏิ ไม่ควร.

อิทมสส คามนตเสนาสเน วตติ.

นี่เป็นวัตร ในเสนาสนะชายบ้าน สำหรับภิกษุเตจิวริกษุนี้.

อารณญิกเน ปน เทว เอกโต โหติวา รชิตุ วฏฐติ.

ยถา ปน กลฉิ ทิสวา สกโกติ กาสาว อากชุตติวา อุปริ กาคู เอวิ อาสนนฐฐาเน นิสิติตพพิ.

ส่วนผู้เป็นอารัญญิกะ จะชักข้อม ๒ ผืนในคราวเดียวกันก็ได้.

แต่ฟังนั่งอยู่ใกล้ๆ (ผ้า) พอที่เห็นว่าใครๆ มา สามารถจะชักผ้ากาสาวะ(ที่ตากอยู่) มาคลุมตัวได้ทัน.

มชฉิมสส ปน รชนสาลาญ รชนกาสาว นาม โหติ. ต นีวาเสตวา วา ปารูปิตวา วา รชนกมม กาคู วฏฐติ.

ส่วนสำหรับท่านผู้ถือกลางอย่าง ตามปกติ ผ้ากาสาวะสำหรับ(ยืมใช้ในเวลา)ข้อมผ้าในโรงข้อมมีอยู่.

นุ่งหรือห่มผ้า(สำหรับยืมใช้นั้นแล้ว) ทำรชนกรรม (การข้อมผ้าของตน) ก็ควร.

มทุกสส สภาคภิกขุณี จิวรานี นีวาเสตวา วา ปารูปิตวา วา รชนกมม กาคู วฏฐติ.

สำหรับผู้ถืออย่างเพลลา จะนุ่งหรือห่มจีวรของภิกษุผู้ชอบพอกัน แล้วทำรชนกรรม ก็ควร.

ตตธฐฐกัจจตถธธมปิ ตสส วฏฐติ. ปิริหิตุ ปน น วฏฐติ.

น^๑ สภาคภิกขุณี จิวรมปิ อนตรนตรา ปิริภยชิตุ วฏฐติ.

แม้ผ้าปูนอนอันเป็นของมีอยู่ในเสนาสนะนั้น ก็ควรแก่เธอ. แต่จะรักษาไว้(ใช้เป็นนิจไป) ไม่ควร.

จะ(ยืม)ใช้แม้จีวรของภิกษุผู้ชอบพอกัน ในระหว่างๆ ย่อมไม่ควร^๒.

๑ ส. ย. นตถ.

๒ ฉบับสัทและฉบับยุโรป ไม่มีคำปฏิเสธ. การมีคำปฏิเสธ กับไม่มีคำปฏิเสธ เป็นเรื่องสำคัญอยู่ ควรจะวิจารณ์ดูบ้าง

โดยทางไวยากรณ์ น ศัพท์ ที่ปฏิเสธ วฏฐติ มักเรียงไว้ติดกับ วฏฐติ เป็น น วฏฐติ

ดูในชุตตคนิเทศนี้เองก็เห็นอยู่เช่นนั้นเป็นแถวไป มาแปลกเพื่อนอยู่ตรงนี้แห่งเดียวเรียง น ไว้ต้นประโยคทีเดียว - น สภาคภิกขุณี ... วฏฐติ ดังนี้

โดยทางความที่ควรจะเป็น การยืมใช้จีวรของภิกษุที่ชอบพอกันในเมื่อข้อมผ้าของตนนั้นเป็นการควรอยู่แล้ว ก็การชักข้อมผ้านั้น ย่อมจะต้องทำเนืองๆ

เตจิวริกสส ปน จตุตถัง วฑฒมานัน^๑ อัสกาสาวเมว วมุฏติ.

ตี จ โข วิตถารโต วิทถติ ทีฆโต ติทถถเมว วมุฏติ.

ก็แล ภิกษุเตจิวริกจะจะมีผ้าผืนที่ ๔ เพิ่มขึ้นก็ได้แต่ผ้าอังสะอย่างเดียว.

แต่ผ้าอังสะนั้น กว้างประมาณคืบหนึ่ง ยาวประมาณสามศอกเท่านั้น จึงควร.

[ความแตกแห่งจิวริกังคะ]

อิมสั ปน ตินณมปิ จตุตถกจิวริ สาทิตกขณเยว ชุติงคั ภิกษุติ.

ก็ชุติงคัของภิกษุเตจิวริกทั้ง ๓ ประเภทนี้ ย่อมแตกในขณะที่เธอยืนตีจิวริผืนที่ ๔ นั้นแล.

ออยเมตถ เกโท.

นี่เป็นความแตกในจิวริกังคะนี้.

[อานิสงส์แห่งเตจิวริกังคะ]

อัย ปน อานิสัส

ส่วนอานิสงส์มีดังนี้ คือ คุณทั้งหลายเช่นที่จะกล่าวต่อไปนี้ ย่อมสำเร็จ(แก่ภิกษุเตจิวริก) คือ

(๑) เตจิวริกโก ภิกษุ สนตุฎฐโร โหติ กายปริหาริเกน จิวเรน
เตนสส ปกชีโน วีย สมาทาเยว คมนิ.

(๑) ภิกษุเตจิวริกจะ ย่อมเป็นผู้สันโดษด้วยจิวริ
แต่พอรักษากาย.
ด้วยความสันโดษนั้น (ไปข้างไหน) เธอก็เอา
(จิวรินั้น)ไปได้ ดุจนก(พาเอาแต่ปีกบินไป) ฉะนั้น.

(๒) อปปสมารมกตา.

(๒) มีกิจที่จะพึงปรารภน้อย.

(๓) วตถสนนิจิปริวชชน.

(๓) เลิกการสะสมผ้า.

(๔) สลลหุกวุตติตา.

(๔) มีความประพฤติเป็นคนเบาดี.

(๕) อติเรกจิวริลลุปปปหาน.

(๕) ละความละโมภในอติเรกจิวริได้.

(๖) กปปิเย มตตการิตา.

(๖) ทำความพอใจในผ้าที่เป็นกัปปิยะ.^๒

(๗) สลลเลขวุตติตา.

(๗) มีความประพฤติชูดเกลากิเลส.

(๘) อปปิจจตาทินี ผลนิปมตติตี.

(๘) ชุติธรรมมีความมักน้อยเป็นต้นอันอำนวยผล(แก่เธอ).

เอวมาทโย คุณา สมปชชนตติตี.

ไปหลายครั้งหลายหน การยืมผ้าเขาผลัดก็จะต้องมีทุกครั้งนั่นเอง แม้จะยืมมาใช้ครั้งไหนก็ครั้งก็ควรทุกครั้งไป ท่านจึงว่า อนตรนตรา ปริภุชชิตุ วมุฏติ (ยืมเขา) ใช้ในระหว่างๆ (คือหลายครั้ง) ก็ควร ความน่าจะเป็นดังนี้ ไม่น่าจะว่า “ไม่ควร” เลย โดยทางพยัญชนะ ศัพท์ อนตรนตรา นั้นแหละ สนับสนุนความที่ว่านั่น คือไม่ได้ถือสิทธิเป็นของตัว ยืมมาใช้เป็นระหว่างๆ เท่านั้น จึงว่าควร

๑ ม. ย. วตตมาน.

๒ มหาฐีกาท่านขยายความว่า แม้ทรงอนุญาตผ้าไว้ตั้งหลายอย่าง เช่นผ้าสีหะ ... โดยที่ชุดผ้าบริวารโจล แต่ภิกษุเตจิวริกนี้ไม่ใช้ผ้าอื่นๆ เลย ใช้อยู่แต่ผ้า ๓ ผืนเท่านั้น.

[คาถาสรูป]

อติเรกตถตณห์ ปหาย สนฺนิธิวชชีโต ธิโร
สนโตสสุขรสถญฺญ ติจิวรธโร ภวติ โยคี

พระโยคีผู้มีปัญญา รู้รสความสุขอันเกิดแต่สันโดษ
จึงละตัณหาในผ้าที่เหลือเพื่อได้ เลิกการสะสม(ผ้า) เป็นผู้ทรงไว้แต่ไตรจีวร

[82] ตสฺมา สปัตตจโรณ ปกฺขิว สจิวโร โยคิโว
สุขมนุจิริตฺกามो จิวรนิยเม รติ กยิราติ.

เพราะเหตุนั้น พระโยคีผู้ประเสริฐ พรารถนาจะเที่ยวไปให้สะดวก
พึงกระทำความยินดีในชุดงศ์ที่ท่านกำหนดด้วยจีวร
(ไปข้างไหนมีแต่(ไตร)จีวรไป ดุจนกมีแต่ปีกฉะนั้นเกิด.

อยู่ เตจิวริกงเค สมาทานวิธานปฺปเภทเภทานิสฺสวณฺณนา.

นี้เป็นคำพรรณนาการสมาทาน วิธี(ปฏิบัติ) ประเภท ความแตก และอานิสงส์ ในเตจิวริกงคะ.

๓. ปิณฑปาติกงคะ

[การสมาทานปิณฑปาติกงคะ]

ปิณฑปาติกมฺปิ “อติเรกลาภํ ปฏิกฺขิปามิ. ปิณฑปาติกงคํ สมาทิยามิติ อิเมสํ อญฺญตรวจนเนน สมาทินฺนํ โหติ.

แม้ปิณฑปาติกงคะ ก็เป็นอันสมาทานด้วยคำสองคำนี้ คำใดคำหนึ่งว่า

“อติเรกลาภํ ปฏิกฺขิปามิ ข้าพเจ้างดอติเรกลาภ.

ปิณฑปาติกงคํ สมาทิยามิ ข้าพเจ้าสมาทานองค์ของภิกษุผู้มีการเที่ยวบิณฑบาตเป็นปกติ.”

[วิธี(ปฏิบัติ)ในปิณฑปาติกงคะ]

เตน ปน ปิณฑปาติเกน “

- (๑) สงฆภตฺตํ
- (๒) อุทฺทเทศภตฺตํ
- (๓) นิมนตฺนํ
- (๔) สลากภตฺตํ
- (๕) ปกฺขิกํ
- (๖) อุโปสถิกํ
- (๗) ปาฏิปทิกํ
- (๘) อาคนตุกภตฺตํ
- (๙) คมิกภตฺตํ
- (๑๐) คิลานภตฺตํ

ก็ปิณฑปาติภิกษุณั้น ไม่พึงยินดีภัต ๑๔ อย่างเหล่านี้ คือ

- (๑) สงฆภตฺตํ (ภัตรที่เขาถวายสงฆ์ทั่วไป).
- (๒) อุทฺทเทศภตฺตํ (ภัตรที่เขาเจาะจงถวายเฉพาะตัว).
- (๓) นิมนตฺนํ (ภัตรในที่นิมนต์).
- (๔) สลากภตฺตํ (ภัตรที่ถวายโดยสลาก).
- (๕) ปกฺขิกํ (ภัตรถวายประจำปักข์).
- (๖) อุโปสถิกํ (ภัตรถวายประจำวันอุโบสถ).
- (๗) ปาฏิปทิกํ (ภัตรถวายประจำวันปาฏิบพ).
- (๘) อาคนตุกภตฺตํ (ภัตรเพื่อภิกษุอาคันตุกะ).
- (๙) คมิกภตฺตํ (ภัตรเพื่อภิกษุผู้เตรียมเดินทาง).
- (๑๐) คิลานภตฺตํ (ภัตรเพื่อภิกษุผู้อาพาธ).

(๑๑) คีลาณุปุฏฐากภตต์	(๑๑) คีลาณุปุฏฐากภตต์ (ภตฺรเพื่อผู้อุปุฏฐากภิกษุอาพาธ).
(๑๒) วิหารภตต์	(๑๒) วิหารภตต์ (ภตฺรประจำบ้านใกล้วัด). ^๑
(๑๓) ชุรภตต์	(๑๓) ชุรภตต์ (ภตฺรประจำวิหาร).
(๑๔) วารภตต์นติ	(๑๔) วารภตต์ (ภตฺรที่เขาถวายโดยวาระ คือแบ่งเวรกันถวาย).

เอตานิ จุททส ภตตานิ น สาทิตพพานิ.

สเจ ปน “สงฆภตต์ คณุททาติอาทินา นเยน อวตวา “อมหากัม เคะเห สงโฆ ภิกขุ คณุทตฺ. ตุมเทปิ ภิกขุ คณุททาติ วตวา
ทินนานิ โหนติ. ตานิ สาทิตุ วฏฺฐติ.

แต่ภตฺรเหล่านี้ ถ้าหากไม่ได้กล่าว(ออกชื่อ) โดยนัยเป็นต้นว่า “ขอท่านทั้งหลายจงรับสงฆภตฺร” ดังนี้
(เป็นแต่)กล่าวว่า “ขอสงฆ์ จงรับภิกษาในเรือนของข้าพเจ้า. (หรือว่า) แม้ท่านทั้งหลายจงรับภิกษา” ดังนี้ แล้วถวายไซ้
ปิตทพาดิกภิกษุจะยินดีภตฺรเหล่านั้น ก็ควร.

สงฆโต นิรามิสสลากาปิ วิหารเ ปกภตตมปิ วฏฺฐติเยวาติ.

นิรามิสสลาภา (สลาภาที่ไม่มีอมิส) แต่สงฆภตฺร^๑ ภตฺรที่เขาหุง(ถวาย) ในวิหารก็ดี ย่อมควรโดยแท้แล.

อิทมสส วิธานิ.

นี่เป็นวิธี(ปฏิบัติ) แห่งปิตทพาดิกภิกษุนั้น.

[ประเภทแห่งปิตทพาดิกภิกษุ]

ประเภทโต ปน อยมปิ ติวโร โหติ.

ส่วนว่าโดยประเภท แม้ปิตทพาดิกภิกษุนี้ก็มี ๓ จำพวก.

ตตถ อุกกฏฐุ ปุโรโตปิ ปจจโตปิ อาหุกกขมปิ คณุทติ.

ปรทวาเร รุตวา, ปตต์ คณุททานมปิ, เทติ ปฏิกกมเน^๒ อาหริตวา ทินนภิกขมปิ คณุทติ.

ตํทิวสํ ปน นิสิติตวา ภิกขุ น คณุทติ.

ใน ๓ จำพวกนั้น ผู้ที่ถืออย่างอุกฤษฏ์ ย่อมรับภิกษาที่ทายกนำมา(ถวายจากเรือน) ข้างหน้าก็ได้ (จากเรือน)ข้างหลังก็ได้
ยื่นที่ประตูบ้านหนึ่ง, แม้เมื่อคน(บ้านอื่นๆ มาขอ)รับบาตร, ก็ให้ รับภิกษาที่เขานำมาถวายในเวลากลับก็ได้^๔
แต่(เลิกปิตทพาด) นั่งลงแล้วย่อมไม่รับภิกษา(อีก) ในวันนั้น.

๑ มหาภูิกกาแก้วว่า “ชุรเคเหเอา รุเปตวา ทาทพภตต์ ชุรภตต์ - ภตฺรที่เขาพึงตั้งถวายที่เรือนใกล้เคียงนั้นแล ชื่อชุรภตฺร” ถ้าแก่และเปลอย่างนี้ถูก ก็ยัง
จะต้องหาทางเข้าใจต่อไปอีกว่า ลักษณะการภตฺรชนิดนี้เป็นอย่างไร อาจเป็นไปได้หรือไม่ว่า ผู้มีศรัทธามาปลูกบ้านอยู่ใกล้วัด เพื่อมีโอกาสทำบุญได้
สะดวกๆ บ้านอย่างนี้เรียกว่าชุรเคหะ ท่านผู้มีศรัทธาเจ้าของบ้านนั้น จัดอาหารเตรียมไว้สำหรับภิกษุในวัดเป็นประจำ ท่านองค์ไหนเข้าไป เป็นไม่ผิด
หวัง เรียกว่า ชุรภตฺร? เพราะเข้าใจอย่างนี้ จึงมีผู้คิดว่าน่าจะเป็น ชุรภตต์ ซึ่งแปลได้ง่ายๆ ว่าภตฺรประจำ.

๒ นิรามิสสลาภา มหาภูิกกาท่านไม่วินิจฉัยว่าได้แก่อะไร เป็นแต่แนะนำเอามติของเกจิอาจารย์มากกล่าวไว้ว่า บางท่านว่าได้แก่สลาภาของอย่างอื่นมีเภสัชเป็นต้น
บางท่านว่าได้แก่สลาภา (ของกิน) ที่ไม่ใช่ยาวกาลิก ทั้งสองมติก็คงลงกันว่า ไม่ใช่สลาภภตฺรนั่นเอง จึงมีปัญหาว่าเมื่อไม่ใช่ภตฺร จะกล่าวในนิเทศนี้เพื่อ
อะไรเล่า คำข้างหลังที่กล่าวเป็นคู่กันก็ยืนยันอยู่ว่าเป็นภตฺร (คือ วิหารเ ปกภตตมปิ) จึงน่าจะสันนิษฐานว่า ภตฺรที่ทางการสงฆ์ จัดแจกให้โดยสลาภา ไม่
นับเป็นสังฆภตฺรและสลาภภตฺร เพราะไม่ใช่ภตฺรที่ชาวบ้านถวาย จึงควรแก่ภิกษุปิตทพาดิกะ?

๓ ปฏิกกมเน.

๔ ปฏิกกมเน บางมติว่า ที่โรงฉัน หอฉัน.

มชฌิม ตัฬิวสั นิสัทิตวาปี คณหติ. สวาตนาย ปน นาธิวาเสติ.

ผู้ถืออย่างกลาง แม้นั่งลงแล้วยังรับ(อีก) ในวันนั้น แต่ไม่รับ(นิมนต์) เพื่อฉันในวันพรุ่ง.

มชุโก สวาตนายปี ปุนทิวสายปี ภิกขั อธิวาเสติ.

ผู้ถืออย่างเพลา ย่อมรับ(นิมนต์) เพื่อฉันในวันพรุ่งก็ได้ ในวันต่อไปก็ได้.

เต อุโกปี เสริวิหารสุขั น ลภนติ.

ปิณฑปาตักภิกษุทั้ง ๒ ประเภทนั้น ย่อมไม่ได้ความสุขในการอยู่โดยเสรี.

อุกกฏฐาว ลภติ.

ผู้ถืออย่างอุกฤษฏ์เท่านั้นจึงได้.

เอกสมิ กิร คาเม **อริยวโส** โหติ.

(ดังมีเรื่องเล่าว่า ในหมู่บ้านแห่งหนึ่ง มี(การแสดงธรรมกล่าวด้วย)อริยวงศ์.

[๘๓] **อุกกฏฐาว** อิตเร อาห “อายามาวุโส ธรรมสรวนายาติ.

ปิณฑปาตักภิกษุผู้ถืออย่างอุกฤษฏ์ กล่าวกะปิณฑปาตักภิกษุทั้ง ๒ ประเภทว่า “อาวุโส เรามาไปฟังธรรมกันเถิด.”

เตสุ เอโก “เอเกนมหิ ภนเต มนุสเสน นิสัทาปีโตติ อาห.

ในภิกษุ ๒ รูปนั้น รูปหนึ่งกล่าวว่า “ท่านผู้เจริญ ข้าพเจ้า (ติดขัดด้วย)คนๆ หนึ่งนิมนต์ให้นั่ง(คอย).”

อปโร “มยาปี ภนเต สวาตนาย เอกสส **ภิกขา** อธิวาสิตาติ.

อีกรูปหนึ่งกล่าวว่า “ท่านผู้เจริญ แม้ข้าพเจ้าก็ได้รับนิมนต์เพื่อฉันภิกษาในวันพรุ่งนี้ ของทายกคนหนึ่งไว้.”

เอว เต อุโก ปริหิณา.

ภิกษุทั้งสองรูปนั้นได้เสื่อมเสีย(ประโยชน์)ไป ด้วยประการอย่างนี้.

อิตโร ปาโตว ปินทาย จริตวา คนตวา ธรรมรสั ปฐิสัเวเทสิ.

ฝ่ายท่านผู้ถืออย่างอุกฤษฏ์ เทียวปิณฑปาตแต่เช้า (ฉัน)แล้วก็ไป ได้เสวยธรรมรส.

[ความแตกแห่งปิณฑปาตักังคะ]

อิมสั ปน ตินณมปิ สงฆมคตาทิตเรกลาภั สาทิตกขณเยว **รุตงคั** ภิกษติ.

ก็รุตงคัแม่ของปิณฑปาตักภิกษุทั้ง ๓ พวกนี้ ย่อมแตกในขณะที่ยืนตือตเรกลาภมีสังฆภัตตรเป็นต้นนั้นแล.

ออยเมตถ เกโ.

นี่เป็นความแตกในปิณฑปาตักังคะนี้.

[อานิสงส์แห่งปิณฑปาตักังคะ]

อัย ปน อานิสัเส.

ส่วนอานิสงส์มีดังต่อไปนี้. คือ

วิโนทยติ โภสชช	อาชีวะสส วิสุชฌติ
ตสมา หิ นาทิมณญเยย	ภิกขาจารย์ สุเมธโส.

บรรเทาความเกียจคร้านได้ อาชีวะของเธอย่อมหมดจด
เพราะเหตุนั้นแล ภิกษุผู้มีปัญญาดีไม่ควรดูหมิ่นภิกขาจารย์.

เอวรूपสส หิ ปิณฑปาติกสส ภิกขุโน อตตภรสส อนนญญโปสิโน **เทวา** ปิหยนติ ตาทิโน โน เจ ลากสิโลกสนนิสสิโตติ.
ด้วยว่า เทวดาทิ้งหลาย ย่อมไม่ใจต่อภิกษุผู้มีการเที่ยวบิณฑบาตเป็นปกติ ผู้เลี้ยงตนเอง มิใช่ผู้เลี้ยงคนอื่น มั่นคงอยู่เช่นนั้น
ถ้าเธอเป็นผู้ไม่มุ่งลาภและความสรรเสริญ ดังนี้แล.

อัย [๘๔] ปิณฑปาติกงเค สมทานวิธานูปเภทเภทานิสสวณณนา.

นี้เป็นคำพรรณนาการสมทาน วิธี(ปฏิบัติ) ประเภท ความแตก และอันสงฆ์ ในปิณฑปาติกังคะ.

๔. สप्तทานจาริกังคะ

[การสมทานสप्तทานจาริกังคะ]

สप्तทานจาริกงคัมปิ “โลลุปจาร์ ปฏิกขิปามิ. สप्तทานจาริกงคัม สมาทิยามิติ อิเมส อญญตรวจนเนน สมาทินัน โหติ.

แม้สप्तทานจาริกังคะ ก็เป็นอันสมทานด้วยคำสองคำนี้ คำใดคำหนึ่งว่า

“**โลลุปจาร์ ปฏิกขิปามิ** ข้าพเจ้างดการเที่ยวโดยละโมบเสีย.

สप्तทานจาริกงคัม สมาทิยามิ ข้าพเจ้าสมทานองค์แห่งภิกษุผู้มีการเที่ยวไปตามลำดับเรือนเป็นปกติ.” ดังนี้.

[วิธี(ปฏิบัติ)ในสप्तทานจาริกังคะ]

เตน ปน สप्तทานจาริกเนน คามทวารเว รุตฺตวา **ปริสสยาภาโว** สลลภเขตพโพ.

ก็สप्तทานจาริกภิกษุหนึ่ง ฟัง(หยุด)ยืนที่ประตูบ้าน กำหนดดูความปลอดภัยอันตราย(เสียก่อน).

ยสสา รจฉาย วา คาเม วา **ปริสสโย** โหติ. ตํ ปหาย อญญตถ **จริตุ** วฏฺฏติ.

ในตรอกหรือบ้านใดมีอันตราย. จะละตรอกหรือบ้านนั้นเสีย แล้วไปตามตรอกหรือบ้านอื่นก็ควร.

ยสมิ ชรทวารเว วา รจฉาย วา คาเม วา กิณฺจि น ลภติ. อคามสณฺญํ กตฺวา อญญตถ คนฺตพฺโพ.

เธอไม่ได้โภชนะสักน้อยหนึ่ง ที่ประตูเรือนใด หรือที่ตรอกใด หรือที่บ้านใด.

ฟังทำอคามสณฺญา(ความหมายว่า ที่นั้นไม่ใช่บ้าน) แล้วไปเสียในที่อื่นเถิด.

ยตถ กิณฺจิ ลภติ. ตํ ปหาย **คนฺตุ** น วฏฺฏติ.

(แต่ถ้า)เธอได้โภชนะน้อยหนึ่งในที่ใด. จะละที่นั้นไปย่อมไม่ควร.

อิมินา จ ภิกขุณา กาลตรํ ปวิสิตพฺโพ. เอวํ หิ อฆาสุกฺกฐานํ ปหาย อญญตถ คนฺตุ สกฺขิสฺสติ.

ก็ภิกษุนี้ฟังเข้าไปก่อนเวลา(อาหาร). เพราะเมื่อทำเช่นนั้น เธอจึงจักอาจละที่ไม่เหมาะสม แล้วไปในที่อื่นได้(ทันเวลาอาหาร).

สเจ ปนสส วิหาร ทานี เทนตา อนุตรามคเค วา อากจณนตา มนุสสา ปตตี คเหตุวา ปิณฑปาตี เทนตี. วภูตตี.
ก็ถ้ามนุษย์ทั้งหลายกำลังถวายทานในวิหาร หรือมาในระหว่างทาง รับบาตรของเธอแล้วถวายปิณฑปาตีแก่เธอ.
(เธอจะรับ) ก็ควร.

อิมินา จ มคคํ คจณนเตนาปิ ภิกขุชาจรเวลายํ สมปตตคามํ อนตีกกมิตวา จริตพพเมว.
ตตถ อลภิตวา วา โลกํ ลภิตวา วา คามปฏิปาฏิยา จริตพพนตี.

อนึ่ง ภิกษุนี้แม้เมื่อเดินทาง พึ่งเที่ยว(บิณฑบาต) อย่าลวงเลยหมู่บ้านที่ไปถึงเข้าในเวลาภิกษุชาจรไปเสีย.
เธอไม่ได้อาหารเลย หรือได้นิดหนึ่งก็ตาม ในหมู่บ้านนั้น ก็พึ่งเที่ยวไปตามลำดับหมู่บ้านเถิด.

อิทมสส วิธานิ.

นี่เป็นวิธี(ปฏิบัติ) แห่งสพทานจาริกังคะนั้น.

[ประเภทแห่งสพทานจาริกภิกษุ]

ประเภทโต ปน **อยมปิ** ติวโร โหตี.

ส่วนว่าโดยประเภท แม้สพทานจาริกภิกษุนี้ก็มี ๓ พวก.

ตตถ **อุกกุฐุ** ปุโรโต อาหฏภิกขมปิ ปจจโต อาหฏภิกขมปิ ปฏิกกมเน อาหริตวา ทิยยามานมปิ น คณหตี
ปรทวารเ ปน ปตตี วิสชเชตี.

ใน ๓ พวกนั้น พวกถืออย่างอุกกุฐุ ย่อมไม่รับภิกษาที่เขานำมา(ถวายจากเรือน)ข้างหน้าก็ดี
ภิกษาที่เขานำมา(ถวายจากเรือน)ข้างหลังก็ดี^๑. ภิกษาที่เขานำมาถวายในเวลากลับก็ดี
แต่(ยื่น)ที่ประตูบ้านหนึ่ง (เมื่อคนบ้านอื่นมาขอรับบาตร) ย่อมปล่อยบาตร(ให้เขาเข้าไป)ได้.^๒

อิมสมิ ทิ ธุดงคเ มหากสสปตเถเรน สทิสโส นาม นตถิ. ตสสาปิ **ปตตวิสุทฺฐฐฐานเมว** ปญญายตี.

จริงอยู่ในธุดงค์ข้อนี้ ภิกษุ(ผู้ถืออย่างอุกกุฐุ)เสมอกับพระมหากัสสปเถระหาไม่.
แม้กระนั้น ที่ปล่อยบาตรของพระเถระ ก็ยังปรากฏอยู่เหมือนกัน^๓.

มชฌิมโ ปุโรโต วา ปจจโต วา อาหฏมปิ ปฏิกกมเน อาหฏมปิ คณหตี ปรทวารปิ ปตตี วิสชเชตี.

น ปน ภิกขุ อากมยมาโน นิสิตตี.

ภิกษุผู้ถือปานกลาง ย่อมรับภิกษาที่เขานำมา(ถวายจากเรือน) ข้างหน้าหรือข้างหลังนั้นก็ได้ ที่เขานำมา(ถวาย)ในเวลากลับก็ได้ (ยื่น)ที่ประตูบ้านหนึ่ง (เมื่อคนบ้านอื่นมาขอรับบาตร) ก็ปล่อยบาตร(ให้เขาเข้าไป) ได้. แต่ย่อมไม่นั่งคอยภิกษา.

เอว **โส** อุกกุฐุปิณฑปาติกสส [๘๕] อนุโลเมตี.

โดยข้อที่ไม่นั่งคอยภิกษาอย่างนี้ ชื่อว่าอนุโลมตามภิกษุปิณฑปาติกะอย่างอุกกุฐุ.

๑ นี่หมายเอาเมื่อเดินไปตามถนน เรือนที่ยังไปไม่ถึง เรียกว่าข้างหน้า ส่วนเรือนที่เลยมาแล้ว เรียกว่าข้างหลัง ถ้ารับก็เป็นผิดลำดับ?

๒ ตรงนี้ ท่านว่าไว้ย่อเหลือเกิน ขอให้ท่านจะสังเขปความมาจากนิเทศแห่งปิณฑปาติกังคะ ปรทวารเ รุตวา ปตตี คณหนตานิ เทตี นั้นเอง.

๓ มหาฐิกาวา หมายเอาที่ๆ ท่านปล่อยบาตรให้สักกเทวราช ผู้มีตมตงค์เป็นช่างทอหูกคอยขอรับบาตรท่านอยู่ที่ประตูเรือน (นิรมิต) ในถนนช่างหูก (เมื่
องราชคฤห์).

มทุโก ตัทิวสั นิสัทิตวา อาคเมติ.

ผู้ถืออย่างเพลลา ย่อมนั่งคอย(ฤษุ) ในวันนั้นได้.

[ความแตกแห่งสปทานจาริกฤษุ]

อิมะสั ปน ตินณมปิ โลลุปจาเร อุปปนนมตเต ชุตงคั ฤษุชติ.

ก็ชูตงคัของสปทานจาริกฤษุทั้ง ๓ พวกนี้ แต่พอการเที่ยวไปด้วยความละมบเกิดขึ้น ก็ย่อมแตก.

อยเมตถ เกโท.

นี่เป็นความแตกในสปทานจาริกฤษุนี้.

[อานิสงส์แห่งสปทานจาริกฤษุ]

อยั ปน อานิสัโส

ส่วนอานิสงส์ดังต่อไปนี้ คือ

(๑) กุเลสสุ นิจจนวตา	(๑) เป็นผู้ใหม่ในตระกูลเป็นนิตยั.
(๒) จนทุปมตา	(๒) มีใจไม่ติดข้องตั้งดวงจันทรั.
(๓) กุลมจฉเรปปหานั	(๓) ละความตระหนัในตระกูล เสียได้.
(๔) สมานุกมปีตา	(๔) ได้อนุเคราะห์(ทายก) สม่่าเสมอกัน.
(๕) กุลุปกาทีนวภาโว	(๕) ไม่มีโทษอันจะพึงมีแก่กุลุปกฤษุ.
(๖) อวหานานภินนุทนา	(๖) ไม่ต้องจ้อง(ฟัง)คำขานชื่อ (ในการนิมนตั).
(๗) อภิหารเณ อนตถิกตา	(๗) ไม่ต้องการด้วยการนำฤษุมาเฉพาะตัว.
(๘) อปปิจจตาทีนั อนุโลมวุตติตาติ.	(๘) มีความประพฤติสมควรแก่ชูตงคณิศ มีความมักน้อยเป็นต้น.

[คาถาสรูป]

จนทุปโม นิจจนโว กุเลสสุ
อมจฉเร สพพสมานุกมโป
กุลุปกาทีนวิปมุตโต
โหติธ ฤษุ สปทานจารี

สปทานจารีฤษุในศาสนานี้ ย่อมเป็นผู้มีใจไม่ติดข้องตั้งดวงจันทรั
เป็นผู้ใหม่ในตระกูลเป็นนิจ ไม่ตระหนั(ตระกูล) เป็นผู้อนุเคราะห์ทายกทั้ง
ปวงโดยสมม่่าเสมอกัน ปลอดจากโทษอันจะพึงมีแก่กุลุปกฤษุ

โลลุปจารี ปชหาย ตสฺมา
โอกชิตตจกฺขุ ยุกมตตทสฺสี
อากงฺขมาโน ภฺวึ เสริจาร์
จเรยฺย ธีโร สปทานจารนฺติ.

เพราะฉะนั้น ภิกษุผู้มีปัญญา เมื่อหวังเที่ยวไปโดยเสรี พึงละความเที่ยวไป
โดยความละโมภเสีย เที่ยว(บิณฑบาต) ให้เป็นไปตามลำดับเรือน เทอญ.

อัย สปทานจาริกงฺเค สมาทานวิธานปฺปเภทเภทานิสฺสวณฺณนา.

นี่เป็นคำพรรณนาการสมათาน วิธี(ปฏิบัติ) ความแตก และอาณิสงส์ ในสปทานจาริกังคะ.

๕. เอกาสนิกังคะ

[การสมათานเอกาสนิกังคะ]

เอกาสนิกงฺคฺมปี “นนานาสนโภชนํ ปฏิกฺขิปามิ. เอกาสนิกงฺคํ สมาทิยามิตฺติ อิมสฺ อญฺญตรวจนฺน สมาทินฺนํ โทติ.

แม้เอกาสนิกังคะ ก็เป็นอันสมათานด้วยคำสองคำนี้ คำใดคำหนึ่งว่า

“นนานาสนโภชนํ ปฏิกฺขิปามิ ข้าพเจ้างดการฉัน ณ อาสนะต่าง.

เอกาสนิกงฺคํ สมาทิยามิ ข้าพเจ้าสมათานองค์แห่งภิกษุผู้มีการฉัน ณ อาสนะเดียวเป็นปกติ.”

[วิธี(ปฏิบัติ)ในเอกาสนิกังคะ]

เตน ปน เอกาสนิกเณ อาสนสาลาโย นิสฺสิทฺเตน เถราสเน อนิสฺสิทฺตวา “อิทํ มยฺหํ ปาปฺพนิสฺสตีติ ปฏฺฐิรूपิ อาสนํ สลลฺกเขตฺวา นิสฺส
ทิตฺตพฺพิ.

ก็เอกาสนิกภิกษุ นั้น เมื่อจะนั่งในโรงฉัน อย่างที่เถราสสน์ พึงกำหนดอาสนะอันสมควรว่า “อาสนะนี้จักถึงแก่ตน” แล้วจึง
นั่ง.

สจฺจสฺส วิปฺปกเต โภชนเณ, อจาริโย วา อุปฺชฌาโย วา อากจฺจติ, อุกฺกุฏฺฐาย วตฺตํ กาคฺตุํ วฏฺฏติ.

ถ้าการฉันของเธอค้างอยู่, อาจารย์หรืออุปัชฌาย์มา, ลูกขึ้นทำวัตร ย่อมควร.

ติปิฏกฺจฺหาภยตฺเถโร ปนาท “อาสนํ วา [๘๖] รกฺขเยยฺย โภชนํ วา อยญฺจ วิปฺปกตฺโภชนเณ.

ตสฺมา วตฺตํ กโรตุ. โภชนํ ปน มา ภฺวฺชฺชุตฺติ.

ส่วนพระติปิฏกจฺหาภยเถระกล่าวว่า “อาสนะพึงรักษา หรือว่าการฉันพึงรักษา (มิใช่ชุติงคฺแตง) ก็ตาม
แต่เพราะภิกษุนี้เป็นผู้ฉันค้างอยู่แล้ว เพราะเหตุนี้ จึงทำวัตรเถิด แต่อย่าฉันโภชนะเลย.”^๑ ดังนี้.

๑ ตรงนี้เข้าใจยากอยู่ ทั้งหมดนี้เป็นปัญหาสำหรับเอกาสนิกภิกษุผู้ไปนั่งฉันในโรงฉัน ที่ท่านให้เลือกนั่ง ณ อาสนะที่สมควรแก่ตน ก็เพื่อนั่งลงฉันแล้วจะ
ได้ไม่ต้องลุก แต่ก็เกิดมีปัญหาคือว่า กำลังฉันอยู่ พระอุปัชฌาย์หรือพระอาจารย์เข้ามาในโรงฉันจะทำอย่างไร? ท่านแนะนำ ลูกขึ้นทำวัตรนั้นแหละควร
ท่านแนะนำลูก เพราะว่า ถ้าไม่ทำวัตรก็ต้องอาบัติทุกกฎ ด้วยอุปัชฌาย์วัตร อาจารย์วัตรนี้ มิได้มีที่เกี่ยวว่า ถ้าถืออุตงค์แล้วไม่ต้องทำ คราวนี้ก็มีปัญหา
ต่อไปอีกว่า ลูกขึ้นทำวัตรแล้ว จะนั่งลงฉันต่อ ณ อาสนะเดิมได้หรือไม่ ท่านไม่กล่าวไว้ให้ชัด แต่ดูเป็นที่ว่า นั่งลงฉันต่อไปได้ ท่านจึงนำเอาวาทะของ
พระจฺหาภยเถระ ซึ่งเป็นคำแย้งมากล่าวไว้ในลำดับ

วาทะของพระจฺหาภยเถระนั้น เมื่อได้ดูฎีกาประกอบแล้ว เข้าใจว่าท่านว่าดังนี้ตามที่มติเป็น ๒ ฝ่าย ฝ่ายหนึ่งว่าการนั่งเป็นหลักในการรักษาอุตงค์ข้อ
นี้ เพราะฉะนั้น นั่งลงแล้วต้องไม่ลุกจนกว่าจะฉันเสร็จ ฝ่ายหนึ่งว่า การฉันเป็นหลักในการรักษาอุตงค์ ข้อนี้ เมื่อไม่เป็นโอกาสที่จะฉันก็ลุกได้ แล้วมา

อิทมสส วิธาน.

นี่เป็นวิธี(ปฏิบัติ) แห่งเอกาสนิกภิกษุนี้.

[ประเภทแห่งเอกาสนิกภิกษุ]

ประเภทโต ปน อยมปิ ติวโร โหติ.

ว่าโดยประเภท แม้ออกาสนิกภิกษุนี้ก็มี ๓ พวก.

ตตถ อุกกฐฐ อปปิ วา โหตุ พหุ วา ยมहि โภชน หตถ อโตาเรติ ตโต อญญิ คณหิตุ น ลภติ.

ใน ๓ พวกนั้น ผู้ถืออย่างอุกฤษฐ โภชนะจะน้อยหรือมากก็ตามเถิด เธอห้อยมือลงในโภชนะใด ย่อมไม่ได้เพื่อจะรับโภชนะอื่นจากโภชนะนั้น.

สเจปิ มนุสสา “เถเรน น^๑ กิลฺลิจิ ภูตตุนติ สปิอาทีนิจิ อหารนติ, เกสชชตถเมว วฏฺฐนฺติ น อหารตถ.

แม้ถ้าคนทั้งหลายรู้ว่า “พระเถระไม่ได้ฉันอะไรๆ เลย” แล้วนำเภสัชมีเนยใสเป็นต้นมา(ถวาย), เนยใสเป็นต้นนั้น ย่อมควรเพื่อ(บริโภคเป็น)เภสัชเท่านั้น ไม่ควรเพื่อ(บริโภคเป็น)อาหาร.

มชฺฉิมโ ยาว ปตเต ภาตตี น ชียติ ตาว อญญิ คณหิตุ ลภติ. อโย หิ โภชนปริยฺนติโก นาม โหติ.

ผู้ถืออย่างกลาง ย่อมได้เพื่อจะรับโภชนะอื่น トラบเท่าที่ภัตฺรในบาตรยังไม่หมดไป.

ด้วยว่า ภิกษุนี้ชื่อว่า โภชนปริยฺนติโก (ผู้มีโภชนะเป็นที่สุด).

มฺหุโก ยาว อาสนา น วฏฺฐนฺติ ตาว ภูชิตุ ลภติ.

โส หิ อุกฺกปริยฺนติโก วา โหติ ยาว ปตเตโรวนํ น คณหิตุ ตาว ภูชชนโต

อาสนปริยฺนติโก วา ยาว น วฏฺฐนฺติ ตาว ภูชชนโต.

ภิกษุผู้ถืออย่างเพลา ย่อมได้เพื่อจะฉันตราบเท่าที่ยังไม่ลุกจากอาสนะ.

ด้วยว่า ภิกษุนี้ชื่อว่า อุกกปริยฺนติโก (ผู้มีน้ำเป็นที่สุด) เพราะฉันได้ตราบเท่าที่ยังไม่รับน้ำล้างบาตรบ้าง

ชื่อว่า อาสนปริยฺนติโก (ผู้มีอาสนะเป็นที่สุด) เพราะฉันได้ตลอดเวลาที่ยังไม่ลุกขึ้นบ้าง.

[ความแตกแห่งเอกาสนิกังคะ]

อิเมสํ ปน ตินฺนณฺมปิ นานาสนโภชน ภูตตกฺขณ ชุตงคํ ภิชฺชติ.

ก็ชุตงคฺของเอกาสนิกภิกษุทั้ง ๓ พวกนี้ ย่อมแตกในขณะที่เธอฉันโภชนะ ณ อาสนะต่าง.

อโยเมตถ เภโท.

นี่เป็นความแตกในเอกาสนิกังคะนี้.

ฉันต่อให้อิ่มในมือเดี๋ยวนั้น ส่วนพระเจ้าผู้ท้าวว่า การที่ฉันค้างอยู่แล้วลุกขึ้นทำวัตรเช่นนั้น จะถือการนั่งเป็นหลักลุกขึ้นเสียแล้ว จะถือการฉันเป็นหลักก็ฉันแล้ว จะถือเอาการทำวัตรมาเป็นข้อยกเว้นก็ไม่ได้ เพราะฉะนั้น เมื่อจะรักษาชุตงคฺ ก็อย่าฉันอีกเลย จงทำวัตรให้บริบูรณ์เถิด.

๑ กตถิจิ นตฺถิ.

๒ ท่านผู้ชำระปรกณวิสุทฺธิมรรคท้าวว่า ความประโยคนี้ในคัมภีร์ฉบับอื่นๆ ไม่มี น ปฏิเสธ ถ้าเช่นนั้น ความก็จะเห็นว่า คนทั้งหลายรู้ว่าพระเถระได้ฉันอาหารน้อยเดียว จึงนำเภสัชมาถวายให้ฉันเพิ่มเติม?

[อาณิสงส์แห่งเอกาสนิกังคะ]

อัย ปน อาณิสส์.

ส่วนอาณิสงส์ดังต่อไปนี้. คือ

อุปปาพธตา อุปปาตงกตา ลหุภูฐานัน พล ฆาสุวิหาโร อนติริตตปจจยา อนาปัตติ รสตณหาวิโนทน์ อปปัจจตาพินัน อนุโลมวุตติ ตาติ.

(๑) อุปปาพธตา	(๑) มีอาพธน้อย
(๒) อุปปาตงกตา	(๒) มีโรคน้อย
(๓) ลหุภูฐานัน	(๓) (ร่างกาย) คล่องแคล่ว
(๔) พล	(๔) แข็งแรง
(๕) ฆาสุวิหาโร	(๕) อยู่สำราญ
(๖) อนติริตตปจจยา อนาปัตติ	(๖) ไม่ต้องอาบัติเพราะอนติริตตสิกขาบทเป็นปัจจัย
(๗) รสตณหาวิโนทน์	(๗) บรรเทาตัณหาในรสได้
(๘) อปปัจจตาพินัน อนุโลมวุตติตาติ.	(๘) มีความประพฤติสมควรแก่จตุตธรรม มีความมักน้อยเป็นต้น.

[คาถาสรูป]

เอกาสนโกชเน รต น ยตี โภชนปจจยา รุชา
วิสหนติ รเส อโลลูปโป ปรีหาเปติ น กมมมตตโน

โรคทั้งหลายที่มีการกินเป็นปัจจัย ย่อมไม่รบกวนนักพรตผู้ยินดีในการฉัน
ณ อาสนะอันเดียว เป็นผู้ไม่ละโมภในรส จึงไม่ทำงาน(โยคะ)ของตนให้เสื่อม
เสียไป

อิติ ฆาสุวิหารการณ สุจิตฺตเลขรตฺตฺปเสวิต
ชนเยถ วิสุทฺธมานโส รติเมกาสนโกชเน ยตีติ.

เพราะฉะนั้น นักพรตผู้มีใจหมจดจ่ ฟังปลุกความยินดีในการฉัน
ณ อาสนะอันเดียว อันเป็นเหตุแห่งความอยู่สำราญ
ซึ่งเป็นวัตรที่ท่านผู้ยินดีในสลลละขะที่สะอาด ประพฤติกันเถิด.

[87] อัย เอกาสนิกังคะ สมทานวิธานูปเภทเภทานิสส์วณณนา.

นี้เป็นคำพรรณนาการสมทาน วิธี(ปฏิบัติ) ประเภท ความแตก และอาณิสงส์ ในเอกาสนิกังคะ.

๖. ปัตตปิณฑิกังคะ

[การสมานปัตตปิณฑิกังคะ]

ปัตตปิณฑิกังคะปิ “ทุติยภาชนํ ปฏิกขิปามิ. ปัตตปิณฑิกังคะ สมานทิยามิติ อิมสํ อณฺเวยตรวจนเนน สมานินฺนํ โหติ.

แม้ปัตตปิณฑิกังคะก็เป็นอันสมานด้วยคำสองคำนี้ คำใดคำหนึ่งว่า

“ทุติยภาชนํ ปฏิกขิปามิ ข้าพเจ้างดภาชนะที่ ๒.

ปัตตปิณฑิกังคะ สมานทิยามิ ข้าพเจ้าสมานองค์แห่งภิกษุผู้มีการฉันก่อนข้าวในบาตร เป็นปกติ.” ดังนี้.

[วิธี(ปฏิบัติ)ในปัตตปิณฑิกังคะ]

เตน ปน ปัตตปิณฑิกเณ ยาคูปานกาเล, ภาชนะ ฐเปตวา พยณฺชนํ ลทฺเธ, พยณฺชนํ ภา ปฐฺมํ ขาทิตพฺพํ ยาคู ภา ปาตพฺพา.

ก็ปัตตปิณฑิกภิกษุนั้น ในเวลาดื่มยาคุ เมื่อได้กับข้าววางในภาชนะแล้ว ควรฉันก่อน หรือดื่มยาคุก่อนก็ได้.

สเจ ปน ยาคุํ ปกขิปติ, ปุติมจฺฉกาทิมฺหิ พยณฺชนํ ปกขิตเต, ยาคู ปฏิกฺกุลา โหติ.

อปปฏิกุลเมว จ กตฺวา ภูยฺชิตุํ วมฺหฺมฺหิติ.

เพราะว่า เธอพนกับลงในข้าวต้ม, เมื่อกับมีปลาร้า^๑เป็นต้นปนลงไป, ยาคุจะปฏิกุลไปเสีย.

อันภิกษุผู้จะฉัน ทำให้เป็นของไม่ปฏิกุลนั้นแหละฉัน จึงควร.^๒

ตสฺมา ตถารูปํ พยณฺชนํ สนธาย อิทํ วุตฺตํ.

ยํ ปน มธฺสฺสกฺราทิกํ อปปฏิกุลํ โหติ ตํ ปกขิปิตพฺพํ.

เหตุนี้ ข้าพเจ้ากล่าวหมายเอากับข้าวรูปนั้น.

แต่สิ่งใดเป็นของไม่น่าเกลียดเช่นน้ำผึ้งและน้ำตาลกรวด สิ่งนั้นพึงปนลงไปได้.

คณฺหนเตน จ ปมาณยฺตุตฺตเมว คณฺหิตพฺพํ.

อามกํ^๓ สากมฺลกํ ทตฺเถน คเหตุวา ขาทิตุํ วมฺหฺมฺหิติ. ตถา ปน อกตฺวา ปตเตเยว ปกขิปิตพฺพํ.

แต่เมื่อจะรับ(สิ่งนั้น) พึงรับแต่พอประมาณ.

ใช้มือ(ข้างหนึ่ง) ถือฝักสอดและมันดิบฉัน ก็ควร. แต่ไม่ทำอย่างนั้น ก็ต้องใส่ลงในบาตรเท่านั้น.

ทุติยภาชนสฺส ปน ปฏิกขิตตตฺตา อณฺเวยํ รุกฺขปณฺณมฺปิ น วมฺหฺมฺหิติ.

ก็เพราะห้ามภาชนะที่ ๒ ของอื่นแม้แต่ใบไม้(จะเอามารอง) ก็ไม่ควรแล.

อิทฺมสฺส วิชานํ.

นี่เป็นวิธี(ปฏิบัติ) แห่งปัตตปิณฑิกภิกษุนั้น.

๑ เห็นจะเป็นพวก “น้ำบูดู” ของแขก.

๒ มหาฐีกาขยายความข้อนี้ไว้ว่า ปฏิกุลสส ภุตฺตส อสฺนฐานมฺปิ สียา ของปฏิกุล ขึ้นกินเข้าไป มันก็จะกลับออกมาหมด.

๓ อามกสาก.

[ประเภทแห่งปัตตปิณฑิกภิกษุ]

ประเภทโต ปน **อยมปิ** ติวโร โหติ.

ว่าโดยประเภท แม้ปัตตปิณฑิกภิกษุนี้ก็มี ๓ จำพวก.

ตตถ อุกกฤษฐส อณฺญตร อุกฺขาทนกาลา กจวรมปิ **ฉฯเขตฺ** น วฏฺฏติ.

ใน ๓ พวกนั้น สำหรับผู้ที่ถืออย่างอุกฤษฐ จะทิ้งกากก็ไม่ควร. เว้นแต่เวลาเคี้ยวอ้อย^๑.

โหนปนินฺทมจณฺมสฺปุเวปิ ภินฺทิตวา **ขาทิตุ** น วฏฺฏติ.

จะบีก่อนข้าว ปลา เนื้อ และขนมฉัน(เป็นอย่างไร) ไม่ควร^๒.

มชฺฉิมสฺส เอเกน หตฺเถน ภินฺทิตวา **ขาทิตุ** วฏฺฏติ. หตฺถโยคี นามส.

สำหรับผู้ถืออย่างกลาง จะใช้มือข้างเดียวบิฉันก็ควร. ภิกษุผู้ถืออย่างกลางนี้ จึงชื่อว่า หตฺถโยคี (โยคีมือ).

มฺหุโก ปน ปตฺตโยคี นาม โหติ.

ส่วนผู้ถืออย่างเพลามีชื่อว่า ปตฺตโยคี (โยคีบาตร).

ตสฺส ยํ สกฺกา โหติ ปตฺเต ปกฺขิปิตุํ ตํ สพฺพํ หตฺเถน วา ทนฺเตหิ วา ภินฺทิตวา **ขาทิตุ** วฏฺฏติ.

สำหรับผู้ถืออย่างเพลานั้น สิ่งใดอาจจุลงในบาตรได้ จะบิสิ่งนั้นด้วยมือหรือด้วยฟันเคี้ยวกินก็ได้หมด.

[ความแตกแห่งปัตตปิณฑิกังคะ]

[88] อิมสํ ปน ตินฺณมปิ ทฺตฺติยาภาชนํ สาทิทกฺขณ **ชฺตงฺค** ภิกฺขติ.

ก็จุดคของปัตตปิณฑิกภิกษุทั้ง ๓ จำพวกนี้ ย่อมแตกในขณะที่เรอยินดีภาชนะที่ ๒.

อฺยเมตฺถ เกโท.

นี่เป็นความแตกในปัตตปิณฑิกังคะนี้.

[อานิสงส์ปัตตปิณฑิกังคะ]

อฺย ปน อานิสฺโส

ส่วนอานิสงส์ดังต่อไปนี้ คือ

(๑) นานารสตณฺหาวิโนหนํ	(๑) บรรเทาตัณหาในรสต่างๆ ได้
(๒) อตฺริจฺจตฺยา ปหานํ	(๒) ละความจะกละเสียได้
(๓) ออาหาระ ปโยชนมตฺตทสฺสีตา	(๓) เป็นผู้มุ่งแต่ประโยชน์ในอาหาร
(๔) ถาลกาทิปริหรณฺเขทาภาโว	(๔) ไม่ต้องลำบากใจในการรักษาภาชนะมีภาคเป็นต้น
(๕) อวิกฺขิตตโกชิตา	(๕) ไม่เป็นผู้สอดส่ายบริโภคน
(๖) อปฺปิจฺจตาทินํ อนุโลมวฺตฺติตาติ.	(๖) มีความประพฤติสมควรแก่อุตฺตรมม มีความเป็นผู้มักน้อยเป็นต้น แล.

๑ คงจะหมายถึงกากที่พอจะฉันได้ ส่วนกากที่หยาบเต็มที เช่นชานอ้อย ก็ทิ้งคือคายได้เช่นนั้นกระมัง?

๒ คือให้ฉันแบบ (สำ)รวม ถ้าไปบิฉันเป็นอย่างไร ก็จะเป็นอย่างไร ก็จะเป็นทางให้เกิดรสตัณหาขึ้น?

[คาถาสรูป]

นานาภาษาวิภังค์	หิตวา โภกขิตตโฆจโน
ขณนโต วีย มุลานิ	รสตณฺหาย สุพฺพโต
สรูปิ วีย สนฺตฺถุญฺญิ	ธารยฺนโต สุมานโส
ปริภุญฺเจยฺย ออาหาริ	โก อณฺโณ ปตฺตปิณฺฑิกโกติ.

บุคคลอื่นที่เห็นแล้วจะพึงเป็นผู้มีตาทอดลง ละความสอดส่ายใน
ภาษาต่างๆ เป็นผู้มึนพรตอันดี ขุดมูลแห่งรสตัณหาสีหยา รวากะชุกราก
ไม้(ตั้ง) เป็นผู้มึนใจงาม ทรงไว้ซึ่งความสันโดษราวกะทรงไว้ซึ่งรูปกายของตน
(สามารถ)บริโภคอาหาร(รวม)ได้ (บุคคลผู้นี้) ก็คือ ปัตตปิณฺฑิกภิกฺขุ (นั่นแล).

อัย ปัตตปิณฺฑิกงฺคเ สมาทานวิธานปฺปเภทเภทานิสฺสวณฺณนา.

นี้เป็นคำพรรณนาการสมათาน วิธี(ปฏิบัติ) ประเภท ความแตก และอันสงฆ์ ในปัตตปิณฺฑิกงฺคเ.

๗. ขลุปัจฉาภัตติกังคะ

[การสมათานขลุปัจฉาภัตติกังคะ]

ขลุปัจฉาภัตติกมฺปิ “อติริตตโฆชนํ ปฏิภุจฺปิยามิ. ขลุปัจฉาภัตติกมฺปิ สมายิยามิตี อิมสฺส อณฺเฏตฺรจฺจเนน สมายินฺนํ โหติ.

แม้ขลุปัจฉาภัตติกังคะก็เป็นอันสมათานด้วยคำสองคำนี้ คำใดคำหนึ่งว่า

“อติริตตโฆชนํ ปฏิภุจฺปิยามิ ข้าพเจ้าจงโฆชนะอันเป็นอติริตตะเสีย.

ขลุปัจฉาภัตติกมฺปิ สมายิยามิ ข้าพเจ้าสมทานองค์ของภิกษุผู้มีการไม่ฉันทรมายหลังเป็นปกติ.”

[วิธี(ปฏิบัติ)ในขลุปัจฉาภัตติกังคะ]

เตน ปน ขลุปัจฉาภัตติเกน ปวาเรตฺวา ปุน โฆชนํ กปฺปิยํ กาทเรตฺวา น ภุจฺจิตฺตพฺพ.

ก็ภิกษุขลุปัจฉาภัตติกะนั้น ห้ามภัตรแล้ว จะให้ทำโฆชนะให้เป็นกับปิยะแล้วฉันอีกไม่ได้.

อิทมฺสฺส วิธานํ.

นี้เป็นวิธี(ปฏิบัติ) แห่งขลุปัจฉาภัตติภิกษุนี้.

[ประเภทแห่งขลุปัจฉาภัตติภิกษุ]

ปเภทโต ปน อยมฺปิ ติวโร โหติ.

ว่าโดยประเภท แม้ขลุปัจฉาภัตติภิกษุนี้ ก็มี ๓ พวก.

ตตถ อุกกัฏฐิ ยสมา ปฐมปิณเฑ ปวารณา นาม นตถิ, ตสมี ปน อชโฆหริยมาเน, อณญ์ ปฏิกัฏชิปโต โหติ
ตสมา เอว ปวาริโต. ปฐมปิณเฑ อชโฆหริตวา ทุตติยปิณเฑ น ภูถชติ.

ใน ๓ พวกนั้น ท่านผู้ถืออย่างอุกฤษฏ์

เพราะเหตุที่ชื่อว่าห้ามในบิณฑบาตแรกย่อมไม่มี, แต่เมื่อเธอกลับบิณฑบาตรายแรกนั้นเข้าไป, ก็(ถือว่า)เป็นอันห้ามรายอื่น
เพราะเหตุนี้ เธอได้ชื่อว่า ห้าม(กัฏ)อย่างนั้นแล้ว.

ครั้นกลับบิณฑบาตรายแรกเข้าไปแล้ว ย่อมไม่ฉันบิณฑบาตรายที่ ๒ (ต่อไป).

มชณิมิ ยสมี โภชเน ปวาริโต ตเทว ภูถชติ.

ผู้ถืออย่างกลาง ห้าม(โภชนะอื่น) ใน(ขณะฉัน)โภชนะใด ย่อมฉันแต่โภชนะนั้นเท่านั้น.

มุกโก ยาว อาสนา น วุฏฐาติ ตาว ภูถชติ.

ผู้ถืออย่างเพลา ย่อมฉันได้ตลอดเวลาที่ตนยังไม่ลุกจากอาสนะ^๑.

[ความแตกแห่งขลุปัจจัยฉกัฏติกัฏคิ]

อิเมส ปน ตินณมปิ ปวาริตานิ กปิยิ กาเรตวา ภูตตกขณ ฐตงคิ กิชชติ.

ก็จุดคัของขลุปัจจัยฉกัฏติกัฏคิทั้ง ๓ พวกนี้ ย่อมแตกในขณะที่เมื่อเธอห้าม(โภชนะ)แล้ว ให้ทำเป็นกัปิยะฉัน.

อยมตถ เภโท.

นี่เป็นความแตกในขลุปัจจัยฉกัฏติกัฏคินี้.

[อานิสงส์แห่งขลุปัจจัยฉกัฏติกัฏคิ]

[๘๙] อัย ปน อานิสสิโส.

ส่วนอานิสงส์มีดังต่อไปนี้. คือ

(๑) อนติริตโตโภชณาปตติยา ทูริภาโว	(๑) เป็นผู้ไกลจากอาบัติที่ต้องเพราะฉันอนติริตโตโภชนะ
(๒) โอทริกตตภาโว	(๒) ไม่มีแน้นท้อง
(๓) นิรามิสสนุนิธิตา	(๓) ไม่มีการสั่งสมอมิส
(๔) ปุน ปริยเสนาย อภาโว	(๔) (ฉันแล้ว) ไม่ต้องแสวงหาอีก
(๕) อปปิจฉตาทินิ อนุโลมวุตติตาทิ.	(๕) มีความประพฤติสมควรแก่ชุตธรรม มีความมักน้อยเป็นต้น แล.

๑ นี้ก็เข้าใจยาก จะเป็นเช่นนี้กระมัง ผู้ถืออย่างอุกฤษฏ์ เมื่อลงมือฉันอาหารรายแรกแล้ว เป็นอันห้ามรายอื่น โดยอัตโนมัติ ผู้ถืออย่างกลาง ขณะฉัน
อาหารอยู่มีผู้น้อมอาหารเข้ามาถวาย ถ้าเธอห้าม ก็คงฉันอาหารที่กำลังฉันอยู่นั้นได้ต่อไป ส่วนผู้ถืออย่างเพลา ท่านกำหนดเอาอาสนะเป็นเกณฑ์ จะ
ฉันอาหารที่นำมาเติมได้ตลอดเวลาที่ยังไม่ลุกจากอาสนะ?

[คาถาสรูป]

ปริเยสนาย เขท น ยาติ น กโรติ สนิธิ ธีโร

โธทริกตต์ ปชหติ ขลุปัจฉาภตติโก โยคี

ขลุปัจฉาภตติโกโยคีผู้มีปัญญา ย่อมไม่ลำบากในการแสวงหา ไม่ทำสันนิธิ
หายความแน่นท้อ

ตสฺมา สุตตปฺปสตถิ สนนฺโตสคฺคณาทิวฑฺฒิสถฺยชนนํ

โทเส วิธุนิตฺตุกาโม ภเชยฺย โยคี ธุดงค์มิตฺนติ.

เหตุนี้ พระโยคีผู้ปรารถนาจะกำจัดโทษทั้งหลาย พึงเสพรุดงค์ข้อนี้
อันพระสุคตเจ้าทรงสรรเสริญ อันเป็นเหตุให้เกิดความเจริญด้วยคุณ
มีคุณคือสันโดษเป็นต้น เทอญ.

อัย ขลุปัจฉาภตติกฺงเค สฺมาทฺทานวิธานปฺปเภทเภทานิสฺสวณฺณนา.

นี้เป็นคำพรรณนาการสมาทาน วิธี(ปฏิบัติ) ประเภท ความแตก และอาณิสงส์ ในขลุปัจฉาภตติกังคะ.

๘. อารัญญกัณฑ์

[การสมาทานอารัญญกัณฑ์]

อารัญญกัมปิ “คามนตเสนาสนํ ปฏิกฺขิปามิ. อารัญญกัณฑ์ สฺมาทียามิตี อิมสํ อญฺญตรวจนฺน สฺมาทินนํ โหติ.

แม้อารัญญกัณฑ์ ก็เป็นอันสมาทานด้วยคำสองคำนี้ คำใดคำหนึ่งว่า

“คามนตเสนาสนํ ปฏิกฺขิปามิ ข้าพเจ้างดเสนาสนะชายบ้าน.

อารัญญกัณฑ์ สฺมาทียามิ ข้าพเจ้าสมาทานองค์แห่งภิกษุผู้มีการอยู่ในป่าเป็นปกติ.”

[วิธี(ปฏิบัติ)ในอารัญญกัณฑ์]

เตน ปน อารัญญเกน คามนตเสนาสนํ ปหาย อรฺหणे อรุณํ อญฺญาเปตพฺพ.

ก็อารัญญกัณฑ์นั้น พึงละเสนาสนะชายบ้านเสียแล้ว ยังอรุณให้ตั้งขึ้นในป่าเกิด.

[วินิจฉัยเสนาสนะป่า]

ตถ สทธี อุปะจาเรณ คาโมเยว คามนตเสนาสนํ.

บ้านกับทั้งอุปะจารนั้นแล ชื่อว่า เสนาสนะชายบ้าน.

คาโม นาม โย โกจิ เอกกฺกฺโก วา อนนฺนกกฺกฺโก วา ปริกฺขิตโต วา อปริกฺขิตโต วา สมนุสฺโส วา อมนุสฺโส วา.

ในค่านั้น บ้านมีกระท่อมหลังเดียวหรือหลายหลังก็ตาม มีรั้วล้อม หรือไม่มีรั้วล้อมก็ตาม

มีคนอยู่ หรือไม่มีคนอยู่ก็ตาม ใดๆอย่างหนึ่ง ชื่อว่า บ้าน.

อนตมฺโส อติเรกจาตุมาสนวิภูสฺส โยโกจิ สตฺถปี.

โดยที่สุตแม้หมู่เกวียนใดๆ ที่จอดพักอยู่เกินกว่า ๔ เดือน ก็ชื่อว่า บ้าน.

คามุปะจาโร นาม ปริกขิตตสส คามสส

สเจ อนุราธปุรสเสว เทว อินทขีลา โหนติ อพภนตรีเม อินทขีเล จิตตสส ถามมชฌิมสส ปุริสสส เลณชูปาโต^๑.

สำหรับบ้านที่มีรั้วล้อม ถ้ามีอินทขิล ๒ ชั้น^๒ เหมือนอนุราธปุระ ที่ๆ ก้อนดินตกแห่งบุรุษผู้มีกำลังปานกลาง ยืนที่อินทขิลชั้นใน (ข้างไปเต็มแรง) ชื่อว่า อุปจารบ้าน.

ตสส ลกขณมปี ยถา ตรุณมนุสสา อตตโน พลํ ทสเสนตา พาหุํ ปสาเรตวา เลณชุํ ชิพนติ

เอวํ ขิตตสส เลณชุสส ปตนภูฐานพภนตรนติ วินยธรา.

พระวินัยธรทั้งหลายกล่าวว่า อนึ่ง ลักษณะแห่งเลทชูปาตนั้น ก็คือร่วมในแห่งที่ที่ตกลงแห่งก้อนดินที่ข้างไป(เต็มแรง) อย่างพวกคนรุ่นหนุ่ม เมื่อจะแสดงกำลังของตน เหยียดแขนข้างก้อนดินไป(โดยแรง) ฉะนั้น.

สุดตตติกา ปน กากวารณนิยเมณ ขิตตสสชาติ [๑๐] วทนติ.

ส่วนอาจารย์ฝ่ายพระสุตรกล่าวว่า ภายในที่ที่ตกแห่งก้อนดิน ที่ข้างไป(พอดีพอร้าย) ทำนองไถ่กา ชื่อว่า เลทชูปาต.

อปริกขิตเต คามะ ยํ สพพปจจนติมสส ชรสส ทวาเร ฐิตโต มาตุคามิ ภาชเนน อุทกํ ฉทเทติ ตสส ปตนภูฐานํ ชรูปจาโร.

พึงทราบวินิจฉัยในบ้านที่ไม่ได้ล้อมว่า

มาตุคามยืนอยู่ที่ประตูเรือนหลังสุดเขาทั้งหมด สาดน้ำไปถึงที่ใด ที่น้ำนั้นตก ชื่อว่า อุปจารเรือน,

ตโต วุตตนเณ เอโก เลณชูปาโต คามิ. ทุติโย คามุปะจาโร.

เลทชูปาตหนึ่งโดยนัยที่กล่าวแล้ว จากอุปจารเรือนนั้น ชื่อว่า บ้าน,

เลทชูปาตที่ ๒ เป็นอุปจารแห่งบ้าน.

อรณญํ ปน วินยปริยาเยน ตาว “ฐูเปตวา คามลจ คามุปะจารลจ สพพเมตํ อरणญนติ” วุตตํ.

ส่วนปา ว่าทางพระวินัยก่อน ท่านกล่าวไว้ว่า “ที่ทั้งปวง ยกบ้านและอุปจารแห่งบ้านเสีย นั้นชื่อว่า ปา.”

อภิธมมปริยาเยน “นิกขมิตวา พหิ อินทขีลา สพพเมตํ อरणญนติ” วุตตํ.

ทางพระอภิธรรม กล่าวว่า “ที่ทั้งปวง ภายนอกอินทขีลออกไป นั้นชื่อว่า ปา.”^๔

อิมสมิ ปน สุดตตติกาปริยาเยน “อารณญกํ นาม เสนาสนํ ปญจธนุสติกํ ปจฉิมนติ” อิทํ ลกขณํ.

แต่ลักษณะที่กล่าวทางพระสุตรว่า “ที่มีระยะไกล ๕๐๐ ชั้วธนูเป็นอย่างน้อย ชื่อว่า เสนาสนะปา”, นี้เป็นลักษณะในคำว่า ปา นี้.

๑ เลทชูปาโต.

๒ อินทขิล ตรงนี้ มหาฐีกาท่านแก้เป็น อุมมาร ซึ่งแปลกันว่า ธรณีประตู.

๓ วิ. มหา. ๑/๘๕.

๔ อภิ. วิ. ๓๕/๓๓๘.

๕ อภิ. วิ. ๓๕/๓๓๘.

๖ วิ. มหา. ๒/๑๔๖.

๗ วิ. มหา. ๒/๑๔๖.

ต์ อาโรปีเตน อารยธรรมา ปริกขิตตสส คามสส อินทขิลโต

อปริกขิตตสส ปฐมเลณชูปาโต ปฐญา ยาว วิหารปริกเขปา มินิตวา ววฐฐเขตพพิ.

เสนาสนะปานัน สำหรับบ้านที่มีรั้วล้อม ฟังกำหนดวัดแต่อินทขิล ด้วย(คัน)ธนูของอาจารย์ที่โกงแล้ว,
สำหรับบ้านที่ไม่มีรั้วล้อม ฟังกำหนดวัดจำเดิมแต่เลขชูปาโตที่แรก จนถึงเครื่องล้อมแห่งวิหาร.

สเจ ปน “วิหาโร อปริกขิตโต โหติ ยัม สพพปฐมัม เสนาสนัม วา กตตสลา วา ชูสนนิปาตฐฐานัม วา โพธิ วา เจตีย์ วา
ทุเร เจปิ เสนาสนโต โหติ ตัม ปริกเขท กตวา มินิตพพนติ วินยฐฐกถาสู วุตตัม.

ในอรรถกถาพระวินัยทั้งหลายกล่าวว่า แต่ถ้าวิหารไม่ได้ล้อม เสนาสนะที่อยู่ต้นเพื่อนหรือโรงครัว หรือที่ประชุมประจำ
ต้นโพธิ์หรือเจตีย์อันใด แม้ผิวอยู่ห่างจากเสนาสนะออกไป ฟังทำที่นั่นให้เป็นแดนกำหนดวัดเกิด.

มชฌิมฐฐกถายัม ปน “วิหารสสาปิ คามสเสว อุจารัม นีหริตวา อุภินัน เลณชูปาตานัม อนตรา มินิตพพนติ วุตตัม.

ส่วนในอรรถกถามชฌิมกถาย ก่อว่าว่า “ฟังวัดอุจารแม่แห่งวิหาร ตรงไปในระหว่าง ๒ เลขชูปาโต เหมือนวัดอุจารบ้าน.”

อิทเมตถ ปมาณัม.

นี่เป็นประมาณในวิธีวัดนี้.

สเจปิ อาสนเนน คาโม โหติ. วิหารเร ฐฐิตเทหิ มานุสสกาณัม สทโท สยยติ. ปพพตทนีอาทิตี ปน อนตริตตตตา น สกกา อุชฺฐิ คนตุ.

โย ตสส ปกติมคโค โหติ, สเจปิ นาวาย สยจริตพโพ, เตน มคเคน ปยจธนุสติก คเหตุพพิ.

แม้ถ้าบ้านอยู่ใกล้ ภิกษุอยู่ในวิหารได้ยินเสียงคนชาวบ้าน แต่ไม่อาจจะเดินตรงไป(สู่บ้านนั้น)ได้ เพราะมีภูเขาหรือแม่น้ำเป็นต้น
คั่นอยู่ในระหว่าง. ทางใดเป็นทางปกติของบ้านนั้น, แม้ถ้าจะต้องไปด้วยเรือ, ก็ฟังถือเอา ๕๐๐ ชั่วธนูโดยทางนั้น,

โย ปน อาสนนคามสส องคสมปาทนต์ถึ ตโต ตโต มคคัม ปิททติ. อัย ชุตตคโจโร โหติ.

แต่ภิกษุใดแกล้งปิดทางแต่ที่นั้นๆ (อันเป็นทางเดินตรงไปสู่บ้านได้ไม่ถึง ๕๐๐ ชั่วคั่นธนู) เสีย เพื่อยังองค์แห่งบ้านใกล้ให้ถึงพร้อม
(คือเพื่อให้ต้องเดินอ้อมไปให้ได้กำหนด ๕๐๐ ชั่วคั่นธนู ดังลักษณะบ้านใกล้ มีแม่น้ำคั่นที่กล่าวข้างต้น) ภิกษุนี้ชื่อว่า ชุตตคโจร.

สเจ ปน อารณญิกสส ภิกษุโน อูปชฌาโย วา อัจจโร วา คิลาน โหติ.

เตน อरणญเย สปปายัม อลภนเตน คามนตเสนาสนัม เนตวา อุปฐฐาตพโพ.

ก็ถ้าอุปชฌาจารย์หรืออาจารย์ของอารณญิกภิกษุเป็นไข้ไป.

เธอหาสิ่งสัปปายะ (ที่จะเป็นเครื่องรักษาอาจารย์) ไม่ได้ ก็ฟังนำท่านไปสู่เสนาสนะชายบ้านอุปฐฐากท่านเกิด.

กาลสเสว ปน นิภขมิตวา องคยุตเต ฐฐาเน อรุณัม อุฐฐฐาเขตพพิ.

สเจ อรุณฐฐานเวลายัม เตสสิ อาพาโร วทตติ. เตสสิเยว กิจจัม กาทพพิ. น ชุตตคสุทธิเคน ภวิตพพนติ.

แต่เธอฟังออกไปแต่เช้ามีด ยังอรุณให้ตั้งขึ้นในที่อันประกอบด้วยองค์.

ถ้าในเวลาอรุณจะขึ้น อาพาธของท่านกำเริบ ก็ควรทำกิจเพื่อท่านนั้นเกิด.

ไม่ฟังเป็นชุตตคสุทธิกะ (ผู้มุ่งจะรักษาชุตตคให้บริสุทธิ์ไปทำเดียว) เลย.

อิทมสสวิธาน.

[ประเภทแห่งอารัญญิกิกษุ]

ประเภทโต ปน อยมปิ ติวโร โหติ.

ตตถ อุกกฤษฐน สพพกาล อรรถญ อรุณ อุกฤษฐาเปตพพิ.

มชฉิมโม จตตารอ วสสิเก มาเส คามนเต วสิตุ ลภติ.

มทุโก เหมนติเกปิ.

ว่าโดยประเภท แม่อารัญญิกิกษุนี้ก็มี ๓ พวก

ใน ๓ พวกนั้น ท่านผู้ถืออย่างอกฤษฐ์ ต้องยังอรุณให้ตั้งขึ้นในป่าตลอดกาลทั้งปวง

ผู้ถืออย่างกลาง ย่อมได้เพื่อจะอยู่ในเสนาสนะชายบ้านตลอด ๔ เดือนฤดูฝน

ผู้ถืออย่างเพลา ย่อมได้เพื่อจะอยู่ตลอด ๔ เดือนฤดูเหมันต์ด้วย.

[ความแตกแห่งอารัญญิกังคะ]

อิเมส ปน ตินณมปิ ยถาปริจฉินเน กाले อรรถญโต อาคนตวา คามนตเสนาสนे ञ्म सुन्नतानि, อรุणे อุกฤษฐเตปิ, ชุตงคं น ภิชชติ. สตุวา คจฉนตานิ, อนตรามคเค อุกฤษฐเตปิ, น ภิชชติ.

ก็เมื่ออารัญญิกิกษุทั้ง ๓ พวกนี้ มาแต่ป่าในเวลาที่ได้กำหนดไว้แล้วอย่างไร พังธรรมอยู่ในเสนาสนะชายบ้าน, แม้ออรุณขึ้น, ชุตงค์ย่อมไม่แตก. พังธรรมแล้วไป แม้ออรุณขึ้นในระหว่างทาง ชุตงค์ก็ไม่แตก.

สเจ ปน, อุกฤษฐเตปิ ฐมมกเถเก, “มทุตตं นิชชิตวา คมิสสามาติ นิททายนตานิ อรุณ อุกฤษฐหติ.

อตตโน वा रुजिया कामनतसेनासेन अरुणे अकुरिषुतेपेनानि” ชุตงคं ภิชชตีติ อยมเตถ เกโท.

แต่เมื่อพระธรรมกลุกขึ้นแล้ว เธอคิดว่า “นอนสักครู่แล้วจักไป.” ดังนี้ นอนเสีย จนอรุณขึ้น

หรือว่ายังอรุณให้ตั้งขึ้นในเสนาสนะชายบ้านตามขอบใจตน ชุตงค์ย่อมแตกแล. นี้เป็นความแตกในอารัญญิกังคะนี้.

[อานิสงส์แห่งอารัญญิกังคะ]

อัย ปน อานิสโส.

ส่วนอานิสงส์มีดังนี้

(๑) อารณญโก **ภิกษุ** อรรถญสณญ มนสิกรโนโต
ภพโพ อลทอ วา สมาริ ปฎิลทอ ลทอ วา รกชิตุ.

(๒) **สตาปีส** อตตมโน โหติ. ยถา.
“เตนาหิ นาคิตे तसु भिक्षुणे अततमणे ढोमि
अरुणविवहारेनादि”^๑.

(๓) ปนตเสนาสนาวาสีโน จสส **อสปายรูปาทโย**

(๑) อารัญญิกิกษุทำความสำคัญว่าป่าไว้ในใจอยู่
ย่อมเป็นผู้ควร เพื่อจะได้สมาธิที่ยังไม่ได้บ้าง
เพื่อจะรักษาสมาธิที่ได้ไว้แล้วบ้าง.

(๒) แม้อรรณญิกิกษุขึ้นชมต่อเธอ ดังที่ตรัสว่า
“ดูก่อนนาคิตะ เพราะเหตุนี้ เราจึงมีใจยินดี
ด้วยการอยู่อาศัยของภิกษุนั้น.”

๑ ม. อุกฤษฐเปนติ.

๒ อ. อ. อ. ๒๓/๓๕๖.

- จิตต์ น วิภิชิตติ.
- (๔) [๑๒] วิคตสนดาโส โหติ.
- (๕) ชีวิตนิกนตี ปชหติ.
- (๖) ปวีเวกสุขรส อสสาเทติ.
- (๗) ปัสกุลิกาทีภาโวปี จสส ปฏีรูปโ โหตีติ.
- (๓) อันตรายทั้งหลายมีรูปที่ไม่เป็นสัปปายะเป็นต้น
ย่อมไม่รบกวนจิตของเธอผู้อยู่ในเสนาสนะอันสงัด.
- (๔) เธอย่อมหายความสะดุ้งกลัว.
- (๕) ย่อมละความเชื่อใยในชีวิตได้.
- (๖) ย่อมยินดีรสแห่งความสุขอันเกิดแต่วิเวก. และ
- (๗) แม้ความเป็นผู้ทรงผ้าบังสุกุลเป็นต้น ย่อมเป็นภาวะที่
เหมาะสมแก่เธอด้วย.

[คาถาสรูป]

ปวีวิตโต อัสสนุโร	ปนตเสนาสเน รโต
อาราธยโนโต นาถสสุ	วนวาเสน มานสี
เอโก อรณญเณ นิวสี	ยัม สุขัม ลภเต ยติ
รสํ ตสส น วินนหติ	อปี เทวา สอนินทกา.

นักพรตผู้สงัด ไม่คลุกคลี(กับใคร) ยินดีในเสนาสนะอันสงัด ยิ่งพระมานัส
ของพระนางเจ้าให้ทรงยินดี เพราะการอยู่ป่า อาศัยอยู่ในป่าผู้เดียว ย่อม
ได้ความสุขอันใด แม้เทวดากับทั้งพระอินทร์ ก็ไม่ได้รสแห่งความสุขอันนั้น

ปัสกุลลจ เอโสว	กวจัม วิย ธารยัม
อรณญสงคามคโต	อวเสสธุดายุโ
สมตโถ นจิสเสว	เซตุม มาร์ สพาหนัม
ตสฺมา อรณญวาสมฺหิ	รตี กยิราถ ^๑ ปณฺชิตโตติ.

และเธอผู้นั้นแล ทรงไว้ซึ่งผ้าบังสุกุลอันเป็นดุจเกราะเข้าสู่สงครามคือป่า
มีจุดค้ำที่เหลือเป็นอาวุธ สามารถจะชนะมารพร้อมทั้งพาหนะได้ไม่นานเลย
เพราะเหตุนั้น ภิกษุผู้เป็นบัณฑิตพึงทำความยินดีในการอยู่ป่าเถิด.

อยู่ อารณญิกังคะ สมมาทานวิธานปฺปเภทเภทานิสฺสวณฺณนา.

นี่เป็นคำพรรณนาการสมมาทาน วิถี(ปฏิบัติ) ประเภท ความแตก และอานิสงส์ ในอารัญญิกังคะ.

๙. รุกขมูลิกังคะ

[การสมมาทานรุกขมูลิกังคะ]

รุกขมูลิกงคัมปิ “ฉนฺนํ ปฏิกฺขิปามิ รุกขมูลิกงคัม สมมาทียามิตี อิมสํ อณฺญตรวจนเณน สมมาทินนํ โหติ.

แม้รุกขมูลิกังคะ ก็เป็นอันสมมาทานด้วยคำสองคำนี้ คำใดคำหนึ่งว่า “ฉนฺนํ ปฏิกฺขิปามิ ข้าพเจ้างดที่มุ่งบัง.
รุกขมูลิกงคัม สมมาทียามิ ข้าพเจ้าสมมาทานองค์ของภิกษุผู้มีการอยู่ ณ โคนต้นไม้เป็นปกติ ดังนี้.”

๑ กเรยยาตี ภวิตพพ.

[วิธี(ปฏิบัติ)ในรุกขมูลิกังคะ]

เตน ปน รุกขมูลิกเณ “สิมนตริกรุกข์ เจตียรุกข์ นิยยาสรุกข์ ผลรุกข์ ปุพฺพรุกข์ วกคฺคฺลฺลรุกข์ สุสิรรุกข์ วิหารมชฺเณ ฉฺฉิตฺตรุกฺขณฺติ อิมเ รุกฺเข วิวชเชตฺวา วิหารปจฺจนเต ฉฺฉิตฺตรุกฺโข คเหตุพฺโพติ.

ก็รุกขมูลิกิกษุณั้น พิงเวันต้นไม้เหล่านี้เสีย คือ “ต้นไม้ที่ตั้งอยู่ระหว่างพรมแดน ต้นไม้ที่เป็นเจตีย ต้นไม้มียางต้นไม้(กำลัง)มีผล ต้นไม้(กำลัง)มีดอก ต้นไม้มีค้ำคาว(เกาะ) ต้นไม้มีโพรง ต้นไม้ที่อยู่กลางวัด” แล้วจงเอาต้นไม้ที่อยู่ชายๆ วัดเถิด.

อิทมสส วิธานํ.

นี่เป็นวิธี(ปฏิบัติ) แห่งรุกขมูลิกังคะ.

[ประเภทแห่งรุกขมูลิกิกษุ]

ประเภทโต ปน อยมปิ ติวโร โหติ.

ว่าโดยประเภท แม้รุกขมูลิกิกษุนี้ก็มี ๓ พวก.

ตตถ อุกกฏฺฐเณ ยถารุจตี รุกฺโข คเหตุวา ปฏฺิซคฺคาเปตฺุ น ลกฺติ ปาเทน ปณฺณสฺสฎฺฐํ อปเนตฺวา วสิตพฺพํ.

มชฺฉิมํ ตํ ฐานํ สมปตเตหิเยว ปฏฺิซคฺคาเปตฺุ ลกฺติ.

มุกฺเกน อารามิกสมณฺพฺพเทเส ปกโกสิตฺวา โสธาเปตฺวา [๑๓] สมํ การาเปตฺวา วาลุกํ โอกีราเปตฺวา ปาการปริกฺเขปํ การาเปตฺวา ทวารํ โยชาเปตฺวา วสิตพฺพํ. มหทิวเส ปน รุกฺขมูลิกเณ ตตถ อนิสิตฺติวา อณฺญตถ ปฏฺิจฉนฺเน ฐานเ นิสิตฺติพฺพํ.

ใน ๓ พวกนั้น ผู้ถืออย่างอุกฤษฏ์ จองต้นไม้แล้ว จะใช้ใครแผ้วกวาด(พื้นที่)ให้ตามชอบใจ หาได้ไม่

ต้องใช้เท้ากวาดไปไม้และหยากเยื่ออยู่เอง^๑

ผู้ถืออย่างกลาง จะวานใครที่บังเอิญมาที่นั่น (ช่วย)แผ้วกวาดให้ก็ได้.

ผู้ถืออย่างเพลลา จะเรียกคนงานวัดและสมณฺพฺพเทสมาช่วยชำระ(พื้นที่) ทำให้เรียบแล้ว เกลี่ยทราย ทำรั้วล้อม

ติด(บาน)ประตู เสียด้วยแล้วจึงอยู่ก็ได้. แต่ในวันที่มีงานมกรรม รุกขมูลิกิกษุอย่างนั้นอยู่ที่นี่ พิง(ไป) นั่งที่อื่นที่มีอะไรบัง^๔.

[ความแตกแห่งรุกขมูลิกังคะ]

อิเมสํ ปน ตินฺณณปิ ฉนฺเน วาสํ กปิตกฺขเณ ชุตงคํ กิซชติ.

ก็แล ชุตงคแห่งรุกขมูลิกิกษุทั้ง ๓ จำพวกนี้ ย่อมแตกในขณะที่เธอสำเร็จความอยู่ในที่มุงบัง.

๑ ต้นไม้ที่พรมแดนคาบเกี่ยวนั้น ศัพท์ว่า สิมนตริกรุกข์ มหาฐิกาท่านว่า ตามแถบพรมแดนนั้น ไพรพลสองฝ่ายมักจะปะทะกันอยู่เนืองๆ แม้พวกโจรก็มักจะใช้เป็นที่พักพิงกัน ดังนั้น กิษุจะไปนั่งอยู่เป็นสุขกระไรได้ ต้นไม้ที่เป็นเจตีย ศัพท์ว่า เจตียรุกข์ ได้แก่ ต้นไม้ที่คนนับถือกันว่ามีเทวดา (หรือผี) ลิง เกิดเป็นต้นไม้ศักดิ์สิทธิ์ มีคนไปบูชากันไม่ขาด ไม่สงบสงัดได้ ต้นไม้ทั้ง ๘ ประเภทนี้ ล้วนแต่มีอันตราย และยากที่จะหาความสงบสงัด กิษุจึงไม่ควรไปจอนั่ง.

๒ ม. ปณณกสฏฺ.

๓ ใบไม้และหยากเยื่อ แปรตามฉบับพม่าว่า ปณณกสฏฺ ส่วนฉบับของเราเป็น ปณณสฏฺ

มหาฐิกาก้าวว่า “รุกฺขโต ปติตปณฺณํ - ใบไม้ที่หล่นจากต้นแล้ว” แต่ความเป็นจริง น่าจะไม่มีแต่ใบไม้ น่าจะมีอะไรอื่น ไปด้วย เช่น กะเทาะ เปลือก กิ่ง หนาม ... อันรวมเรียกว่า หยากเยื่อ

ที่เคร่งจนไม่ยอมใช้ไม้กวาด ต้องใช้เท้ากวาดนั้น ดูอย่างไรอยู่ ถ้าหนามยอกจะเอาว่ากระไร พระชุตงคํจำต้องทำมั่งง่ายเช่นนั้นด้วยหรือ ถ้ากำหนดแต่เพียงว่า ผู้ถืออย่างอุกฤษฏ์ ต้องชำระโคนไม้ด้วยตนเอง ผู้ถืออย่างกลาง วานใครช่วยชำระก็ได้ ทำแต่พออยู่ได้ ส่วนผู้ถืออย่างเพลลา ใช้คนงาน ตกแต่งตลอดถึงล้อมรั้วติดประตูอยู่อย่างมิดชิดก็ได้ อย่างนี้จะเข้าใจง่าย.

๔ ไม่แสดงตัว เพราะความมกน้อย.

“ชานิตวา ฉนเน อรุณ อรุณาปิตมตเตติ อังคุดตรภาณกา.

(ส่วน)พระอังคุดตรภาณกาจารย์ทั้งหลาย กล่าวว่า “(ชุดงค์นี้แตก) ในขณะที่เรารู้อยู่แล้ว” ยังอรุณให้ตั้งขึ้นในที่มุงบัง.”

ออยเมตถ เกโท.

นี่เป็นความแตกในรุกขมูลิกังคะนี้.

[อานิสงส์แห่งรุกขมูลิกังคะ]

อัย ปน อานิสส์.

ส่วนอานิสงส์ดังต่อไปนี้ คือ

(๑) รุกขมูลเสนาสน์ นิสสาย ปพพชชาติ ^๑ วจนโต นิสสยานุรูปปฏิปัตติสพภาโว.	(๑) เกิดเป็นความปฏิบัติสมควรแก่นิสัยขึ้นเอง ตามพระบาลี(บอกอนุศาสน์) ข้อว่า “รุกขมูลเสนาสน์ นิสสาย ปพพชชชา การบรรพชาอาศัยโคนไม้เป็นที่นอนที่นั้ง.”
(๒) “อปปานิ เจว สุตถานิ จ ตานิ จ อนวชชานิติ” ^๒ ภควตา สัณณิตปจยต.	(๒) ปัจจัยตามที่พระผู้มีพระภาคทรงสรรเสริญว่า เป็นของเล็กน้อยด้วย ง่ายดายด้วย ไม่มีโทษด้วย.
(๓) อภินทฺ ทรูปณวิการทสสเนน อนิจจสมญาสมุฏฐาปนตา.	(๓) ปลุกอนิจจสัญญาขึ้นได้ด้วย ได้เห็นความเปลี่ยนแปลงแห่งไปไม่อยู่เนื่องๆ.
(๔) เสนาสนมจเจรมมารามตานํ อภาโว.	(๔) เลิกความตระหนี่ในเสนาสนะและความเพลिनในงาน(ก่อสร้าง).
(๕) เทวตาหิ สหวาสิตา.	(๕) ได้อยู่กับ(รุกข)เทวดาทั้งหลาย.
(๖) อปปัจจตาทินํ อนุโลมวุดิติตาติ.	(๖) มีความประพฤติสมควรแก่ชุดธรรม มีความมักน้อยเป็นอาทิ.

[คาถาสรูป]

วณณิโต พุทเสฏฐเนน	นิสสัยติ จ ภาสิโต
นิวาโส ปวิตตสส	รุกขมูลสโม กุโต

ที่อยู่ของภิกษุผู้สัจดี อันเป็นที่ๆ พระพุทธเจ้าผู้ประเสริฐทรงสรรเสริญ และตรัสว่าเป็นนิสัย(ของผู้บรรพชา) ซึ่งเสมอด้วยโคนไม้ จักมีที่ไหน.

๑ คือรู้อยู่แล้วว่าอรุณจะขึ้นในบัดนั้น.

๒ วิ. มหาวคค. ๔/๑๐๖.

๓ อง. จตุกก. ๒๑/๓๔.

อวาสมจเฉทร	เทวดาปริปาลีเต
ปวิวิตเต วสนโต หิ	รุกขมุลมหิ สุพพโต
อภิตตานิ นีลานิ	ปณฺฑุณี ปติตานิ จ
ปสสนโต ตรูปณฺณานิ	นิจฺจสณฺญ ปนฺหติ

เพราะว่า ภิกษุผู้มีพรตอันดี เมื่ออยู่ ณ โคนไม้อันสงัด อันเป็นที่น่าเสียซึ่ง
อวาสมจฉริยะ เป็นที่อันเทวดาบริบาล เห็นใบไม้ทั้งหลาย(ที่ยังอ่อน)สีแดง
(แล้วก็เปลี่ยนเป็น)สีเขียวและสีเหลืองแล้วก็หล่นไป ย่อมถ้ายถอนความ
สำคัญว่าเที่ยงเสียได้

ตสฺมา หิ พุทฺธทายชฺชํ	ภาวนาภิตตลยํ
วิวิตตํ นาทิมณฺเฑยฺย	รุกขมุลํ วิจฺจขโณติ.

เพราะเหตุนั้น ภิกษุผู้มีปัญญาเห็นแจ้ง จึงไม่ควรดูหมิ่นโคนไม้อันเป็นที่สงัด
อันเป็นที่อยู่ของท่านผู้ยินดีในภาวนา อันนับว่าเป็นมรดกของพระพุทธเจ้า
นั้นเลย。”

[94] **อัย** รุกขมุสิกงเค สมาทานวิธานปปเภทเภทานิสฺสวณฺณนา.

นี้เป็นคำพรรณนาการสมาทาน วิธี(ปฏิบัติ) ประเภท ความแตก และอาณิสงส์ ในรุกขมุสิกังคะ.

๑๐. อัฟโภกาสิกังคะ

[การสมาทานอัฟโภกาสิกังคะ]

อัฟโภกาสิกงคปิ “ฉนฺนณจ รุกขมุลณฺจ ปฏิกฺขิปามิ. อัฟโภกาสิกงคํ สมาทิยามิติ อิมสํ อณฺเฏตฺรจเนน สมาทินฺนํ โหติ.

แม้อัฟโภกาสิกังคะ ก็เป็นอันสมาทานด้วยคำสองคำนี้ คำใดคำหนึ่งว่า

“ฉนฺนณจ รุกขมุลณฺจ ปฏิกฺขิปามิ ข้าพเจ้างดที่มุ่งบังด้วยโคนไม้ด้วย.

อัฟโภกาสิกงคํ สมาทิยามิ ข้าพเจ้าสมาทานองค์ของภิกษุผู้มีการอยู่กลางแจ้งเป็นปกติ.” ดังนี้

[วิธี(ปฏิบัติ)ในอัฟโภกาสิกังคะ]

ตสฺส ปน อัฟโภกาสิกสฺส ธมฺมสฺสวณฺย วา อุโปสถตถาย วา อุโปสถาคารํ **ปวิสิตุํ** วุญฺจติ.

ก็แล การเข้าไปสู่โรงอุโบสถเพื่อการฟังธรรมก็ดี” เพื่อทำอุโบสถก็ดี ย่อมควรแก่อัฟโภกาสิกภิกษุนั้น.

สเจ ปวิญฺจสฺส, **เทโว** วสฺสติ. เทเว วสฺสมานเณ, อนิกฺขมิตฺวา วสฺสุปรเม นิกฺขมิตพฺพ.

ถ้าเมื่อเธอเข้าไปแล้ว ฝนตกลงมาไซ้. เมื่อฝนยังตกอยู่ อย่าเพิ่งออก ต่อฝนหยุดจึงออกไป.

๑ มหากฎีกาขยายความว่า พระผู้มีพระภาคเจ้าประสูติ ตรัสรู้ ทรงแสดงธรรมจักร และเสด็จดับขันธปรินิพพาน ที่โคนไม้ทั้งนั้น เพราะฉะนั้น จึงไว้ว่า โคนไม้เป็นมรดกของพระองค์.

๒ มหากฎีกาขยายความว่า ไม่ใช่แต่ตัวเข้าไปฟังเอง คนทั้งหลายอาจอาราธนาขอให้เข้าไปแสดงธรรม เธอเข้าไปเพื่อประโยชน์แก่พระศาสนา รักษาศรัทธาของผู้ฟัง ก็ควร.

โภชนสาส์ วา อคคิสาล์ วา ปวิสิตวา วตตํ **กาตุ** โภชนสาลา ยั เถเว ภิกขุ ภตเตน **อาปุจฉิต्त**
 อุททิสนเตน วา อุททิสาเปเนเตน วา ฉนณมปี **ปวิสิต** พหิ พุณนิภขิตตานิ มลจปีฐาทีนิ อนโต **ปเวเสตุยจ** วฏฺฏติ.
 อันอัฟโภกาสิกภิกษุณัน เข้าไปสู่โรงฉัน หรือโรงไฟ ทำวัตรก็ดี
 (เข้าไป)อาปุจฉา (เชื้อเชิญ) ภิกษุเถระด้วยภัตตาหารในโรงฉันก็ดี
 เมื่อให้อุทเทส (สอน) หรือถือเอาอุทเทส (เรียน) เข้าไปแม่ที่มุงบังก็ดี
 ขนเครื่องเสนาสนะ มีเตียงตั้งเป็นต้นที่วางเกะกะอยู่ข้างนอก เข้าไปไว้ภายใน(ที่มุงบัง)ก็ดี ย่อมควร(ทุกอย่าง).

สเจ มคคํ คจฉนเตน วุฑฒตทรานํ ปริกขาโร คหิตโต โหติ. เทเว วสสนเต, มคคฺมชฺเชม ฐิตสาส์ **ปวิสิต** วฏฺฏติ.
 สเจ น กิลฺยจิ คหิตโต โหติ. “สาลา ยั วสามีติ เวเคน **คนตุ** น วฏฺฏติ.
 ปกตติคตียา คนตวา ปวิฏฺฐเฐน ปน ยาว วสสุปรมา ฐตฺวา คนตพพนติ.
 ถ้าเดินทางถือบริวารของภิกษุที่เป็นผู้เฒ่ากว่าไป เมื่อฝนตก เข้าสู่ศาลาอันตั้งอยู่ในท่ามกลาง^๑ ก็ควร.
 ถ้ามิได้ถืออะไร จะแล่นไปด้วยหวังใจว่า “จะอยู่ในศาลา” ย่อมไม่ควร^๒.
 แต่พึงเดินโดยปกติเข้าไป ยืนอยู่จนฝนหยุด จึงไปเทอญ.

อิทมสส วิชาน. รุกขมุสิกสสาปี **เอเสว** นโย.

นี่เป็นวิธี(ปฏิบัติ) แห่งอัฟโภกาสิกภิกษุ นัยแม่แห่งรุกขมุสิกภิกษุก็ดูจนวนนี้.

[ประเภทแห่งอัฟโภกาสิกภิกษุ]

ปเภทโต ปน **อยมปี** ติวโร โหติ.

ว่าโดยประเภท แม่อัฟโภกาสิกภิกษุนี้ ก็มี ๓ พวก.

ตตถ อุกกฏฐสส รุกข์ วา ปพพตฺ วา เคหํ วา อุปนิสสาย **วสิต** น วฏฺฏติ. อพโภกาเสเยว จีวรภูฏี กตวา **วสิต** พหิ.
 มชฉิมสส รุกขปพพตเคหานิ อุปนิสสาย อนโต อปวิสิตวา **วสิต** วฏฺฏติ.
 มุทุกสส **อจฉนณมรียาทปพการมปี** สาขามณฑไปปี **ปีฐรูปโฏปี**^๓ เขตตรรกขกาที่หิ ฉชชิตา ตตรภูฏกฏิกกาปี วฏฺฏติตี.

ใน ๓ พวกนั้น สำหรับผู้ถืออย่างอุกฤษฏ์ จะเข้าไปอาศัย(เงา)ต้นไม้ หรือภูเขาหรือเรือนอยู่ ย่อมไม่ควร
 ต้องทำจีวรภูฏี (กระโจมจีวร) อยู่กลางแจ้งนั้นแหละ.

สำหรับผู้ถืออย่างกลาง จะเข้าไปอาศัย(เงา)ต้นไม้ ภูเขา และเรือนอยู่ (แต่)ไม่เข้าไปข้างใน ก็ควร.^๔

สำหรับผู้ถืออย่างเพลา แม่เง้อมเขาที่คนมิได้มุงบัง(เสริม) แม่ซุ้มกิ่งไม้ แม่ผ้า แม่กระท่อม(ร้าง) อันตั้งอยู่ในนานั้นๆ
 ที่คนเฝ้ามาเป็นต้นทิ้งไว้ ย่อมควร(ทั้งนั้น) แล.

[ความแตกในอัฟโภกาสิกังคะ]

[95] อิเมสํ ปน ตินฉนณมปี วาสตถาย ฉนณนญจ รุกขมุลลญจ ปวิฏฐุกฺขณ **ชุตงค** ภิกษุชติ.

ก็ชุตงคแห่งอัฟโภกาสิกภิกษุทั้ง ๓ พวกนี้ ย่อมแตกในขณะที่เธอไปสู่ที่มุงบังก็ดี โคนไม้ก็ดี เพื่ออยู่.

๑ มคคฺมชฺเชม ฐิตสาส์ มหาฎีกาว่า เป็นศาลาที่เขาปลูกไว้ตรงกลางทางเดิน เช่นที่มีอยู่ในสีหลทวิป ผู้จะเข้าไปพัก ไม่ต้องแวะลงจากทาง ตรงเข้าไปเลย.

๒ มหาฎีกาท่านว่า ไม่ควร เพราะเสียสารูป.

๓ ม. ปีฐรูปโฏปี.

๔ ข้างใน สำหรับต้นไม้ก็คือ โคน (หรือร่ม) สำหรับภูเขาก็คือ เอกเทศแห่งภูเขา เช่น เง้อมสำหรับเรือนก็คือชายคา.

ชานิตวา ตตถ อรุณ อัญญาปิตมตเตติ อังกุตรภานกา.

(ส่วน)พระอังกุตรภานาจารย์ทั้งหลายกล่าวว่า

“(ธุดงค์นี้ย่อมแตก) ในขณะที่เธอรู้อยู่แล้ว ยังอรุณให้ตั้งขึ้นในที่มุงบังก็ดี โคนไม้ก็ดี นั้น.”

อยมตถ เกโท.

นี่เป็นความแตกในอัฟโภาสีกังคะนี้.

[อานิสงส์แห่งอัฟโภาสีกังคะ]

อัย ปน อานิสส์.

ส่วนอานิสงส์ดังต่อไปนี้ คือ

(๑) อวาสาปลิโพฐปะเจโท.	(๑) ตัดอวาสาปรีโพธได้.
(๒) ถินมิทฐปะปฐุทน์.	(๒) บรรเทาถินมิทฐะได้.
(๓) “มิกกา วีย อสงฺคจารีโน อนิเกตา วิหรนติ ภิกฺขุโวลิตี ^๑
ปัสสาย อนุรูปตา นิสสงฺคตา.	(๓) ไม่มีสถานที่ๆ ติดข้อง สมแก่คำสรรเสริญว่า
“ภิกษุทั้งหลายที่อยู่ไม่ติดที่ เทียวไปไม่มีที่ข้องขัด
ดุจมฤคทั้งหลาย” ดังนี้.
(๔) จาคุทฺทิสตา.	(๔) เป็นพระ ๔ ทิศ.
(๕) อปปัจจตาทินิ อนุโลมวุดฺดิตาติ.	(๕) มีความประพฤติสมควรแก่ธุดงค์ธรรม มีมักน้อยเป็นอาทิ.

[คาถาสรูป]

อนคาริยภาวสส	อนรุเป อพุลลเก
ตารามณิวิตานมฺหิ	จนฺทที่ปปภาสิตะ
อพโภาสเส วสฺ ภิกฺขุ	มิกฺกุตฺเตน เจตสา
ถินมิทฺธ วิโนเทตฺวา	ภาวนารามตฺ สิตฺโต
ปวิเวกรสสสาทํ	นจิสเสว วินฺทติ
ยสฺมา ตสฺมา ทิ สปปญฺญ	อพโภาสเส รโต สียาติ.

เพราะเหตุที่ภิกษุเมื่ออยู่ในอัฟโภาส อันมิใช่ที่หายาก มีมณีนีคือดวงดาวดาด เป็นเพดาน มีประทีปคือดวงจันทร์ส่องสว่าง สมควรแก่ภาวะแห่งอนาคาริยชน (เธอ)มีใจ(ไม่ข้องขัด) เป็นดุจใจมฤค บรรเทาถินมิทฐะได้ อาศัยความที่มีภาวนาเป็นที่ยินดี ย่อมจะได้ประสบความอร้อยแห่งปวิเวกรสในไม่ช้าเลย เพราะเหตุนี้แล ภิกษุผู้มีปัญญา พึงเป็นผู้ยินดีในอัฟโภาส เทอญ.

อัย อพโภาสีกังคะ สมทานวิธานปะเภทเภทานิสส์วณฺณนา.

นี่เป็นคำพรรณนาการสมทาน วิธี(ปฏิบัติ) ประเภท ความแตก และอานิสงส์ ในอัฟโภาสีกังคะ.

๑๑. โสสานิกังคะ

[การสมทานโสสานิกังคะ]

โสสานิกังคะปิ “นุสสานํ ปฏิกุชิปามิ. โสสานิกังคํ สมายิยามิตติ อิมสํ อณฺเฏตฺรจวเนน สมายินนํ โหติ.

แม้โสสานิกังคะก็เป็นอันสมทานด้วยคำสองคำนี้ คำใดคำหนึ่งว่า

“นุ สุสสานํ ปฏิกุชิปามิ ข้าพเจ้างดที่อันมิใช่ป่าช้า.

โสสานิกังคํ สมายิยามิ ข้าพเจ้าสมทานองค์แห่งภิกษุผู้มีการอยู่ในป่าช้าเป็นปกติ.” ดังนี้.

[วิธี(ปฏิบัติ)ในโสสานิกังคะ]

เตน ปน โสสานิกเณ, ยํ มนุสฺสา คามํ นิเวเสนตา “อิทํ สุสสานนฺติ ววณฺฐุเปนฺติ, น ตตฺถ วสิตพฺพํ.

น ทิ, มตฺถสรีเร อชฺฌาปิเต, ตํ สุสสานํ นาม โหติ. ฉาปิ ตกาลโต ปน ปณฺณาย สเจปิ ทวาทส วสฺสาณิ ฉชฺชิตํ สุสสานเมว.

ก็แล คนทั้งหลายเมื่อตั้งหม้อบ้าน กำหนดที่ได้ไว้ว่า “ที่นี่เป็นป่าช้า.”

โสสานิกภิกษุนั้นอย่าพึงอยู่ ณ ที่นั้น. เพราะว่าที่นั้น เมื่อศพยังมีได้ถูกเผา ก็ยังไม่นับว่าเป็นป่าช้า.

แต่ว่า จำเดิมแต่การที่เผาศพแล้วไป แม้หากจะร้างไปตั้ง ๑๒ ปี ก็นับว่าเป็นป่าช้าอยู่นั่นเอง.

ตสฺมี ปน วสนฺเตน

ก็แล โสสานิกภิกษุผู้อยู่ป่าช้านั้น

(๑) จงกมมณฺชปาทีนึ การเตวา มยจปีฐํ ปณฺเฏเปตฺวา
 ปานีโย โภชนีโย อุปณฺณเปตฺวา ธมฺมํ [๑๖] วาเจนฺเตน
 น วสิตพฺพํ. ครุภํ ทิ อิทํ ชุตงคํ.
 ตสฺมา อุปฺปนฺนปริสฺสยวิฆาตตถาย สงฺฆตฺเถรํ วา
 ราชยฺตุตฺถํ วา ชานาเปตฺวา อุปฺปมตฺเตน วสิตพฺพํ.

(๒) จงกมฺนฺเตน อชฺฌมฺกชิเณ อาสาหนํ โอลเณเตน
 จงกมิตพฺพํ.

(๓) สุสสานํ คจฺฉนฺเตนาปี มหาปลา โอลกมฺม
 อุปฺปมคฺเคน คนฺตพฺพํ.

(๑) ไม่ควรให้ทำที่ต่างๆ มีปะรำ จงกรมเป็นต้น ตั้งเตียงตั้ง
 จัดน้ำฉันน้ำใช้ แล้วบอกธรรมอยู่(ในป่าช้านั้น)
 เพราะว่าชุตงคค์ข้อนี้หนัก^๑
 เพราะเหตุนั้น โสสานิกภิกษุควรเป็นผู้ไม่ประมาท
 แจ้งพระสังฆเถระหรือเจ้าหน้าที่ทางราชการให้
 ทราบไว้ เพื่อป้องกันอันตรายอันจะเกิดขึ้น
 แล้วจึงอยู่.^๒

(๒) เมื่อจงกรม พึงชำเลืองดูที่เผาศพไปด้วย.^๓

(๓) เมื่อไปป่าช้าเล่า ก็พึงหลีกเลี่ยงใหญ่เสีย
 เดินไปทางนอกเถิด.^๔

๑ มหาฎีกาท่านว่า ที่ว่าหนัก หมายความว่า ยากที่จะรักษา.

๒ ท่านว่า ป่าช้าเป็นที่ลับคน พวกโจรไม่ว่าไปทำโจรกรรมมาแล้วก็ดี ยังมีได้ทำก็ดี มักนัดพบกัน หรือชวนกันเข้าไปชุมนุมกันนั้น หากว่าพวกโจรไป
 โจรกรรมได้ของมาแล้วไปแบ่งปันกันนั้น พวกเจ้าของทรัพย์รู้เค้าติดตามเข้าไป พวกโจรทิ้งของไว้ใกล้ๆ ที่ภิกษุนั่งแล้วหนีไป พวกเจ้าของทรัพย์เห็น
 ของตกอยู่ใกล้ภิกษุเช่นนั้น ก็จะหาว่าเธอเป็นโจรปลอมเป็นภิกษุ แล้วทุบตีเอาหรือจับตัวส่งเจ้าหน้าที่บ้านเมือง เพราะฉะนั้น ท่านจึงแนะนำให้รายงานตัว
 ต่อพระสังฆเถระในวัด หรือเจ้าหน้าที่ฝ่ายบ้านเมืองเป็นหลักฐานไว้เสียก่อน.

๓ ท่านขยายความว่า ถ้าที่เผาศพอยู่ตรงหน้าที่จะกรม ก็แล ดูตรงๆ นี้ที่เผาศพอยู่เยื้องไปข้างๆ จึงให้ชำเลืองดู (แต่พอเห็น ไม่ต้องถึงกับเหยียวไปดู) ทั้งนี้
 เพื่อเป็นเครื่องเตือนใจให้เกิดสังเวชไว้เสมอ มิให้ผลอคิดไปอื่น.

- (๔) ทิวาเยว อารมมณั ววฏฐุเปตพพิ.
เอวี่ หิสส ตั รตตี ทยานกั น ภวิสสตี.
- (๕) อมณุสสา รตตี วิรวิตวา วิรวิตวา อาหิณทนต์วาปี น
เกนจิ ปหริตพพา.
- (๖) เอกทิวสมปิ สุตานั อคนตุ่ น ววฏฐติ.
“มชฉิมยามั สุตานเ เขเปตวา ปจฉิมยามเ ปฏิกกมิตุ่
ววฏฐตีตี องคุดตรภาณกา.
- (๗) อมณุสสานั ปิยั
ติลปิฏฐ มาสภตต มจฉ มัสนั ชิร เตลคุฬาทิ ขชชโกชชั
น เสวิตพพิ.
- (๘) กุลเคห้ น ปวิสิตพพนตี.
- (๔) พิงกัหนดอารมณัให้แมน่ยาเสียแต่ในกลางวัน
ด้วยเมื่อกัหนดเสียอย่างนั้น มันจะได่ไม่เป็น
สิ่งชวนกัลัวสำหรับเธอในเวลากลางคืน.^๑
- (๕) อมณุชยัทั้งหลายแม้มันจะเที่ยวส่งเสียงร้องไป
ก็อย่าประหารมันด้วยวัตถุอะไรๆ.
- (๖) อันโสสานิกภิกษุจะขาดไปป่าช้าเสียแม้วันเดียว
ยอมไม่ควร. พระอังกุดตรภาณกาจารย์กล่าวว่
“ยังมีชฉิมยามให้สิ้นไปในป่าช้า แล้วกลับเสียใน
ปัจฉิมยามก็ควร.”
- (๗) ของเคี้ยวของกินที่อมณุชชอบ เช่น ขนมโรยงา
ข้าวเจือถั่ว ปลา เนื้อ นมสด น้ำมัน น้ำอ้อยงบ
โสสานิกภิกษุไม่ควรเสพ.^๒
- (๘) ไม่ควรเข้าไปสู่เรือนแห่งตระกูล^๓ แล.

อิทมสส วิธานั.

นี่เป็นวิธี(ปฏิบัติ) แห่งโสสานิกภิกษุ.

[ประภทแห่งโสสานิกภิกษุ]

ปภทโต ปน อยมปิ ติวิโร โหตี.

ว่โดยประภท แม้โสสานิกภิกษุนี้ก็มี ๓ พวก.

ตตถ อุกกฐฐน ยตถ ชุททาห ชุทกณป ชุทโรททานิ อตถิ. ตตเถว วสิตพพิ.

มชฉิมสส ตีสุ เอกสมิมปิ สตี, ววฏฐตี.

มทุทสส วุตตนเยน สุตานลกขณั ปตตมตเต ววฏฐตี.

ใน ๓ พวกนั้น ผู้ถ้อย่างอุกฤษฏ์ พิงอยู่แต่ในป่าช้าที่(ได้ลักษณะ ๓ คือ)

มีการเผาศพเป็นประจำ มีซากศพ(ทอดอยู่)มิได้ขาด และมีเสียงร้องให้อยู่เนืองนิตย์

๔ ทางใหญ่นั้น คนเดินไปมามาก ถ้าเธอเดินไปทางนั้นก็เท่ากับประกาศตัวว่ฉันเป็นโสสานิกะ ท่านจึงแนะให้เดินไปทางนอก
ซึ่งไม่มีใครเดิน จะได้ไม่มีใครรู้ ซ่อนนี้เนื่องด้วยความมกน้อยอันเป็นสัลเลขปฏิบัติ.

๑ อารมณัในที่นี้ หมายเอาวัตถุต่างๆ ในบริเวณนั้น เช่น จอมปลวก ต้นไม้ ตอไม้ มีอะไรบ้างก็กำหนดไว้ให้แมน่ย่าว่
อะไรอยู่ที่ไหน ทางไหน ถึงตอนกลางคืนจะได้ไม่เห็นเป็นผีสงอะไรไป.

๒ พึ่งทราบนี้เองว่ ผีชวชพหวิหรือชวสฬทวิชอบกินอะไร แต่อันที่จริงดูเหมือนว่ คนชอบกินอะไร ก็เกณฑ์ผีให้ชอบด้วย ทำเช่นผีแล้วตัวจะได่
ยกมากิน ประหลาดที่ว่ เมื่อเรื่งๆ นี้ ได้ยินคณะกรรมกรโภชนาการมาสนทนาออกอากาศว่ เพื่อให้ได้วิตามินหรือเพิ่มวิตามินในข้าว เวลาหุงข้าว
ควรปนถั่วเหลือง หรือถั่วเขียวลงไปด้วย พิงดูเป็นวิทยาการใหม่ แต่ที่ไหนได้ คนรู้จักทำกินกันมาเป็นพันๆ ปีแล้ว ผีก็ชอบกินด้วย ท่านไม่ให้
อรรถาธิบายว่ เพราะเหตุไร โสสานิกภิกษุจึงไม่ควรเสพของที่ชอบ สันนิชฐานว่ เมื่อภิกษุฉันของที่มีมันชอบ แต่เธอมีได้เช่นมัน มันอยากจะกินแล้ว
มารบกวเธอ อาจทำให้เจ็บป่วยไปก็ได้ ดังเคยได้ยินเล่ากันอยู่ในเมืองไทยนี้ เมื่อเป็นเช่นนี้ ผู้บำเพ็ญธุดงค์ข้อนี้ จำต้องศึกษาเสียให้รอบคอบก่อนว่
ผีในถีนั้นชอบอะไรบ้าง จะได้ไม่เกิดเรื่งเพราะกิน นาคิดว่ ถ้าผีมันชอบเสียหมด เจ้าภูมิต้องอดตักดานหรือ.

๓ ท่านว่ เพราะเนื้อตัวและสบงจิวรของเธอ อาจมีกลิ่นผิดิด จะทำให้คนอื่นสละอดสะเอียน (เกิดความรังเกียจ)
และอีกอย่างหนึ่ง ปิศาอาจตามเธอเข้าไป (รังควาน) ด้วย การเข้านั้น หมายถึงเข้าไปในเหย้าเรือนเขา มิใช่เข้าไปปณชบาตตามละแวกบ้าน.

สำหรับผู้ถืออย่างกลาง ในป่าช้าที่ได้ลักษณะหนึ่งใน ๓ ลักษณะ(นั้น) ก็ใช้ได้
สำหรับผู้ถืออย่างเพลา ในที่ๆ สักว่าได้ลักษณะป่าช้าโดยนัยที่กล่าวแล้ว ก็ใช้ได้.

[ความแตกแห่งโสสานิกังคะ]

อิเมสํ ปน ตินณมปิ นสุสานมฺหิ วาสกปฺปนเนน รุตงคํ กิษุชติ.

ก็รุตงคแห่งโสสานิกิกษุทั้ง ๓ พวกนี้ ย่อมแตก เพราะสำเร็จความอยู่ในที่อันมิใช่ป่าช้า.

“สุสานํ อคตทิวเสติ อังคุตตรภาณกา.

(ส่วน)พระอังคุตตรภาณกาจารย์ กล่าวว่า (รุตงคนี้แตก) ในวันที่เธอไม่ไปป่าช้า.

ออยเมตถ เภโท.

นี่เป็นความแตกในโสสานิกังคะนี้.

[อานิสงส์แห่งโสสานิกังคะ]

ออยํ ปน อานิสฺโส.

ส่วนอานิสงส์ดังต่อไปนี้ คือ

(๑) มรณสฺสตีปฺปฏิลาโก.	(๑) ได้มรณสตี.
(๒) อปฺปมาทวิหริตา.	(๒) อยู่ด้วยความไม่ประมาทเป็นปกติ.
(๓) อสุกฺกนิมิตฺตาธิโก.	(๓) บรรลุอสุกฺกนิมิต.
(๔) กามราควิโนทฺนํ อภินฺทํ.	(๔) บรรเทาความระคาะได้.
(๕) กายสภาวทฺสสนํ.	(๕) เห็นสภาพของร่างกายเนื่องๆ.
(๖) สํเวคพฺหุลตา.	(๖) มีความสังเวชหนัก.
(๗) อารีคยฺมทาทีปฺปทานํ.	(๗) ละความเมา มีเมาในความไม่มีโรคเป็นอาทิได้.
(๘) ภัยภรวสฺสหนฺตา.	(๘) ข่มความกลัวภัยได้.
(๙) อมนุสฺสานํ คุรฺกาวนียฺตา.	(๙) เป็นที่เคารพที่สรรเสริญแห่งอมนุษย์ทั้งหลาย.
(๑๐) อปฺปิจฺจตาทีนํ อนุโลมวฺตุตฺติตาตี.	(๑๐) มีความประพฤติสมควรแก่ชุตฺตรมม มีความมักน้อยเป็นต้น.

[คาถาสรูป]

[๑] โสสานิกภฺยหิ มรณานุสตีปฺปภาวา

นิทฺทาคตมปิ น มุสฺสนติ ปมาทโทสา

ก็เพราะอำนาจแห่งมรณานุสตี (ระลึกถึงความแตกตายอยู่เนื่องๆ)
โทษอันจะพึงเกิดขึ้นเพราะความประมาททั้งหลาย ย่อมไม่ตกต้อง
โสสานิกิกษุผู้แม้แต่กลับไปแล้ว

สมปัสสโต จ กุณปานิ พหุณี ตสส
กามานุราควสคมปิ น โหติ จิตต์

อนึ่งเล่า จิตของเธอผู้เห็นซากศพมากเข้า ย่อมจะไม่ตกไปสู่อำนาจของ
กามราคะ.

สัเวคเมติ วิปูลัง น มหัง อูเปติ
สมมา อโถ ฆฎติ นิพพุติเมสमानิ

เธอจะเกิดสังเวชใหญ่ ไม่เข้าใกล้ความเมาเลย ทั้งพยายามจะหาแต่
ความดับ(ทุกข์) โดยทางที่ชอบ

โสสานิงกมิตินเณกคุณาวหุตตา
นิพพานนินนทเยน นิสเวิตพพนติ.

เพราะเหตุนั้น ภิกษุผู้มีใจน้อมไปสู่พระนิพพาน จึงควรเสพโสสานิงกคะ(นี้)
เพราะเป็นชุดงค์อันนำมาซึ่งคุณเป็นอนเนก แล.

อยู่ โสสานิงกคะ สมาทานวิธานปปเภทเภทานิสัสนณนา.

นี้เป็นคำพรรณนาการสมาทาน วิธี(ปฏิบัติ) ประเภท ความแตก และอานิสงส์ ในโสสานิงกคะ.

๑๒. ยถาสันถติกังคะ

[การสมาทานยถาสันถติกังคะ]

ยถาสนถติกังคะปิ “เสนาสนโลลุปปี ปฏิภิกขิยามิ ยถาสนถติกังคะ สมมาทียามิตี อิมสั อญญตรวจนเนน สมมาทินัน โหติ.

แม้ยถาสันถติกังคะ ก็เป็นอันสมาทานด้วยคำสองคำนี้ คำใดคำหนึ่งว่า

“เสนาสนโลลุปปี ปฏิภิกขิยามิ ข้าพเจ้างดความโลเลในเสนาสนะ.

ยถาสนถติกังคะ สมมาทียามิ ข้าพเจ้าสมาทานองค์ของภิกษุผู้มีการอยู่ในเสนาสนะตามที่ท่านจัดให้เป็นปกติ.” ดังนี้.

[วิธี(ปฏิบัติ)ในยถาสันถติกังคะ]

เตน ปน ยถาสนถติกังคะน ยทสส เสนาสนัง “อิทัง ดุยหัง ปาปณาตตีติ คาหิตัง โหติ เตเนว โตฏฐัพพัง. น อญญอ อญญาเปตพโพ.

ก็แล ยถาสันถติกังคะนั้น เสนาสนะใดที่เสนาสนคาหาปะกะชี้แจงให้ว่า “เสนาสนะนี้ได้แก่เธอ” ก็พึงยินดีด้วยเสนาสนะนั้น.

ไม่พึง(เลือก)ทำภิกษุอื่นให้ต้องย้าย(เสนาสนะ).

อิทมสส วิธานัง.

นี้เป็นวิธี(ปฏิบัติ) แห่งยถาสันถติกังคะ.

[ประเภทแห่งยถาสันถติกังคะ]

ปเภทโต ปน อยมปิ ติวโร โหติ.

ว่าโดยประเภท แม้ยถาสันถติกังคะนี้ก็มี ๓ พวก.

ตตล อุกกภูริ อุตตโน ปตตเสนาสน “ทุเรติ वा “อจจาสนเนติ वा
 “อมนุสสทิมชาติกาทีหิ อุปพุตุนติ वा “อุณหนติ वा “สีตุนติ वा ปุจฉิต्तु น ลภติ.
 มชฉิมโม ปุจฉิต्तु ลภติ คนตวา ปน โอลเกตุ น ลภติ.
 มุฑุโก คนตวา โอลเกตวา สจสส ต น รุจจติ อณญ คเหตุ ลภติ.

ใน ๓ พวกนั้น ผู้ถืออย่างอุกฤษฏ์ยอมไม่ได้เพื่อจะถามถึงเสนาสนะที่ได้แก่ตน ว่า “อยู่ไกล.” หรือว่า “อยู่ใกล้.”
 หรือว่า “อันตรายต่างๆ มีอมนุษย์และที่ขชาติเป็นต้นรบกวนไหม.” ว่า “ร้อนไหม.” หรือ “หนาวไหม.”
 ผู้ถืออย่างกลางถามได้ แต่ไปตรวจดูไม่ได้.
 ผู้ถืออย่างเพลา ไปตรวจดู ถ้าเสนาสนะที่แจกให้มันไม่พอใจเธอ ถือเอาเสนาสนะอื่นก็ได้^๑.

[ความแตกแห่งยถาสันตติกัจจะ]

อิมสั ปน ตินณมปิ เสนาสนโลลูปเป อุปปนนมตเต ชุตตงคั กิซชตีติ.

ก็แล ชุตตงคัของยถาสันตติกัจจะ ๓ พวกนี้ ย่อมแตกในเมื่อพอสักว่าความโลเลในเสนาสนะเกิดขึ้น.

ออยเมตถ เภโท.

นี่เป็นความแตกในยถาสันตติกัจจะนี้.

[อานิสงส์แห่งยถาสันตติกัจจะ]

อัย ปน อานิสโส.

ส่วนอานิสงส์ดังต่อไปนี้

(๑) “ยั ลหุธิ เตน ตุฎฐัพพนติ” วุตโตวาทกรณ.	(๑) ได้ทำตามโอวาทที่กล่าวไว้ว่า ยั ลหุธิ เตน ตุฎฐัพพนตี ได้สิ่งใดพึงยินดีด้วยสิ่งนั้น.
(๒) สพรหมจารีหิตเสิตา.	(๒) ใฝ่ประโยชน์เกื้อกูล แก่เพื่อนพรหมจารี (โดยไม่กวนให้ย้ายเสนาสนะ).
(๓) หีนปณัตตวิกุปปปริจจาโค.	(๓) เลิกความกำหนดว่าเลวประณิต.
(๔) อนุโรธวีโรธูปพาน.	(๔) ละความยินดียินร้ายได้.
(๕) อตริจฉตาย ทวารปีทหน.	(๕) ปิดประตูความตระการ.
(๖) อปปัจจตาทินิ อนุโลมวุตติตาทิ.	(๖) มีความประพฤติสมควรแก่ชุตตงคัธรรม มีความมักน้อยเป็นอาทิ.

๑ ถ้าถือเสนาสนะอื่นได้ จะช้อยยถาสันตติกะอย่างไร? ดังนี้แหละ มหาภูิกาท่านจึงช่วยแก้ว่า ที่ว่าไม่พอใจเธอนั้น มิใช่ไม่ชอบเพราะเป็นที่เลว แต่ไม่ชอบเพราะเห็นว่าเสนาสนะนั้นไม่เป็นสัปปายะต่อโรคของเธอ ถ้าเธออยู่ที่นั่นโรคของเธอจะกำเริบ จึงขอให้จัดเสนาสนะอื่นที่เป็นสัปปายะให้ใหม่ เพราะฉะนั้น เมื่อโรคไม่มี เลือกลงอย่างนั้นก็เป็นโลลูปปะ ชุตตงคัแตก.

[คาถาสรูป]

ยํ ลหุธิ เตน สนตุฎฐโฐ ยถาสนุถติโก ยติ
นิพพิกโป สุขํ เสติ ตินสนุถเรสุปี

นักพรตผู้เป็นยถาสันถติกะ เป็นผู้ยินดีด้วยเสนาสนะที่ตนได้
ไม่เลือก(ว่าดีแล้ว) ย่อมนอนเป็นสุข แม้ในที่อันลาดด้วยหญ้า

น โส รชชติ เสฎฐุมหิ. หีนํ ลหุธา น กุปติ.
พรหมจารินวเก หิเตน อนุกรมปติ

ในเสนาสนะอย่างดี เธอก็ไม่ติดใจ. ได้เสนาสนะที่เลวก็ไม่ขุ่นเคือง.
ช่วยเกื้อกูลเพื่อนพรหมจารีที่เป็นนวกะ(ให้ได้เสนาสนะอยู่)

ตสมา อริยตาจิณณํ มุนิปุงควณณิตํ
อนุยยุเขต เมธาวิ ยถาสนุถรามตนติ.

เพราะเหตุนี้ ภิกษุผู้มีเมธา พึงหมั่นประกอบความที่เป็นผู้ยินดีในเสนาสนะ
ตามที่ท่านจัดให้ อันเป็นอาจิณณวัตรแห่งหมู่พระอริยะ
เป็นวัตรที่พระมุนีเจ้าทรงสรรเสริญ แล.

อัย ยถาสนุถติงคเ สมาทานวิธานปุปภทเททานิสส์สวนณนา.

นี่เป็นคำพรรณนาการสมาทาน วิธี(ปฏิบัติ) ประเภท ความแก้ และอาณิสสในยถาสันถติงคเ.

๑๓. เนสัชชิกังคะ

[การสมาทานเนสัชชิกังคะ]

เนสัชชิกงคัมปิ “เสยยํ ปฏิกขิปามิ. เนสัชชิกงคํ สมာதியามิติ อิมสํ อญญตฺรวจเนน สมาทินนํ โหติ.

แม้เนสัชชิกังคะ ก็เป็นอันสมาทานด้วยคำสองคำนี้ คำใดคำหนึ่งว่า

“เสยยํ ปฏิกขิปามิ ข้าพเจ้างดการนอน.

เนสัชชิกงคํ สมาதியามิ ข้าพเจ้าสมาทานองค์ของภิกษุผู้มีการ(สำเร็จอิริยาบถ)อยู่ด้วยการนั่งเป็นปกติ.” ดังนี้.

[วิธี(ปฏิบัติ)ในเนสัชชิกังคะ]

เตน ปน เนสัชชิกเณ รตติยา ตีสุ ยาเมสุ เอกํ ยามํ อญฺญาย จงกมิตพฺพิ.

อิริยาปเลสุ หิ นิปชฺชิตูเมว น วฏฺฐติ.

ก็แล เนสัชชิกภิกษุ นั้น ใน ๓ ยามแห่งราตรี พึงลุกขึ้นจงกรมเสียาม ๑.

เพราะในอิริยาบถทั้งหลาย การนอนเท่านั้นไม่ควร.^๑

๑ ที่ต้องบอกวิธีปฏิบัติไว้เช่นนั้น อาจเกรงไปว่าจะมีภิกษุเนสัชชิกที่ถือชื่อเกินไป ไม่ยอมลุกขึ้นและเปลี่ยนอิริยาบถเอาเสียเลย ก็จะเกิดทุกข์เวทนาขึ้น ไม่สำเร็จประโยชน์.

อิทมสส วิธาน์.

นี่เป็นวธิี(ปฏิบัติ) แห่งเนนส์ชชกักงคะ.

[ประเภทแห่งเนนส์ชชกักงคะ]

ประเภทโต ปน **อยมปิ** ติวโร โทติ.

ว่าโดยประเภท แม้นเนนส์ชชกักงคะนี้มี ๓ จำพวก.

ตตถ อุกกฏฐสส เนว **อปสเสน** น **ทุสสปลลตติกา** น **อาโยคปิฏ** วมุฏติ.

มชณิมสส อิมสฺ ตีสฺ **ยงกิลจ** วมุฏติ.

มทุกสส **อปสเสน**ปิ **ทุสสปลลตติกา**ปิ **อาโยคปิฏ**ปิ **พิมโพหนมปิ** **ปญจโคปิ** **สตัดงโคปิ** วมุฏติ.

ใน ๓ พวกนั้น สำหรับผู้ถืออย่างอุกฤษ พนักอิง ผ้ารัดเช่า ผ้ารัดตัว ไม่ควรทั้งนั้น.

สำหรับผู้ถืออย่างกลาง ของ ๓ อย่างนั้น อย่างใดอย่างหนึ่งก็ใช้ได้.

สำหรับผู้ถืออย่างเพลา แม้นพนักอิง แม้นผ้ารัดเช่า ผ้ารัดตัว หมอน(อิง) แม้นเก้าอี้ปัญจังคะ เก้าอี้สตัดงคะ ก็ใช้ได้.

ปญจงโค นาม ปิฏฐืออปสเสน สทฐี กโต.

สตัดงโค นาม ปิฏฐืออปสเสน จ อุกโต ปสเสสฺ อปสเสนยหิ จ สทฐี กโต.

เก้าอี้ที่เขาทำมีพนักหลังด้วย ชื่อ ปัญจังคะ.

เก้าอี้ที่เขาทำมีพนักหลังและพนักทั้งสองข้างด้วย ชื่อ สตัดงคะ.

ตํ กิร ติปิฏกจูฬายตเถรสส^๑ **มนุสสา** อกิสฺ. **เถโร** อนาคามี [๑๑] หุตวา ปรีนัพพาย.

ได้ยินว่า คนทั้งหลายได้ทำเก้าอี้สตัดงคะนั้น(ถวาย)พระติปิฏกจูฬายเถระ.

พระเถระได้เป็นพระอนาคามี (ภายหลังสำเร็จพระอรหัต) แล้วปรีนัพพาน^๒.

[ความแตกแห่งเนนส์ชชกักงคะ]

อิมสฺ ปน ตินณมปิ เสยฺย กปปีตมตเต **ชุตงค** กิขชติติ.

ก็แล ชุตงคแห่งภิกษุเนนส์ชชกักงคะทั้ง ๓ พวกนี้ ย่อมแตกในขณะที่พอว่าสำเร็จการนอนลงไป.

๑ ม. มิฬายตเถรสส.

๒ เถโร อนาคามี หุตวา ปรีนัพพายี ท่านว่าไว้สั้นเท่านี้ ประโยคนี้มีปัญหาหลายประการ เช่น

ก. การแปล จะแปลตรงที่ไปว่า พระเถระเป็นพระอนาคามีแล้วปรีนัพพาน ก็ขัดความรู้สึกเต็มที่ ข้าพเจ้าจึงเติมความในวงเล็บว่า “(ภายหลังสำเร็จพระอรหัต)”.

ข. การที่ท่านอ้างอิงมาเป็นนิตินะเช่นนั้น จะให้เข้าใจว่าอะไร จะให้เข้าใจว่าท่านเป็นพระอนาคามีอยู่ก่อนแล้ว หรือว่านั่งเก้าอี้สตัดงคะแล้วจึงได้เป็น ถ้าท่านเป็นพระอนาคามีอยู่แล้ว ก็จะเป็นว่า อ้างท่านเป็นนิตินะเพื่อแสดงว่า การนั่งเก้าอี้สตัดงคะบำเพ็ญเนนส์ชชกักงคะนั้น ไม่เป็นการผิดแม้แต่ท่านพระอนาคามีท่านยังใช้ ถ้าท่านได้เป็นพระอนาคามีภายหลัง อ้างท่านมาเป็นนิตินะ ก็จะเป็นว่า เพื่อแสดงว่า การนั่งเก้าอี้สตัดงคะบำเพ็ญเนนส์ชชกักงคะ ทำให้เสื่อมเสียผลประการใด ดูแต่พระจูฬายเถระ ท่านยังนั่งเก้าอี้สตัดงคะบำเพ็ญเนนส์ชชกักงคะ จนได้สำเร็จพระอนาคามีผล มหาฎีกาดูเหมือนจะให้เข้าใจโดยประการหลังนี้ ท่านจึงกล่าวไว้ว่า เพื่อจะแก้ความคิดเห็นที่ว่า ผู้ถือเนนส์ชชกักงคะที่มีที่อิงข้างหลังตามสบายอย่างนั้น จะแปลกอะไรจากผู้ไม่ถือเล่า ดังนั้น ในวิสุทธรัตนคัมภีร์ ท่านจึงชักพระอภัยเถระมาเป็นนิตินะว่า เถโร อนาคามี หุตวา ปรีนัพพาย.

ค. บรรณเหตุอะไร คนทั้งหลายจึงทำเก้าอี้สตัดงคะถวายท่าน (แล้วท่านก็ยอมใช้) ไม่พบที่เล่าไว้ ก็ต้องสันนิษฐานเอาว่า เพราะท่านทพพพลภาพ นั่งตัวเปล่าไม่ไหว แต่ก็ยอมเลิกเนนส์ชชกักงคะ เขาจึงคิดทำเก้าอี้ถวายให้หนึ่งเป็นเนนส์ชชกักงคะอย่างเพลา เรื่องนี้มาเข้ากันได้พอดีกับเรื่องที่ว่าพระภิกษุฝรั่งสมัยนี้ (บางรูป) นั่งขัดสมาธิไม่ไหว ขอนั่งเก้าอี้ทำกรรมฐาน ท่านก็ว่าของท่านได้ผลดีเหมือนกัน.

อัยเมตถ เภโท.

นี่เป็นความแตกในเนสัชชิกังคะนี้.

[อานิสงส์แห่งเนสัชชิกังคะ]

อัย ปน อานิสิโส.

ส่วนอานิสงส์ดังต่อไปนี้ คือ

(๑) “เสยยสุขํ ปสฺสสุขํ มิทฺธสุขํ อนุยฺตุโต วิหริตีติ”
วุตฺตสฺส เจตฺโส วินิพฺนรฺสฺส อุปฺจฺเจทฺนํ.	(๑) ตัดเครื่องผูกพันใจที่กล่าวในบาลีว่า
“ภิกษุประกอบเนื่องๆ ซึ่งความสุขในการนอน
สุขในการเอกเขนก สุขในความหลับ.” ^๒ ดังนี้ เสียได้.
(๒) สพฺพกมฺมกฺุณฺณานํ โยคสฺปฺปายตฺตา.	(๒) มีความสะดวกในการประกอบกรรมฐานทั้งปวง.
(๓) ปาสาทิกอิริยาปถตา.	(๓) มีอิริยาบถน่าเลื่อมใส.
(๔) วิริยารมฺภานุกูลตา.	(๔) เป็นผู้เหมาะสมที่จะทำความเพียร.
(๕) สัมมาปฏิบัติตยา สมฺปพฺรุทฺทาตี.	(๕) สัมมาปฏิบัติเพิ่มพูนด้วยดี.

[คาถาสรูป]

อากุชิตวาน พลลنگก์	ปณิธาย อุขุํ ตนุํ
นิสีทฺนโต วิกรมเปตี	มารสฺส ทหฺยํ ยตี

เพราะเหตุที่นักพรตนั่งคู้บัลลังก์ ตั้งกายตรงนั่งอยู่ ย่อมยังหัวใจของมารให้
หวั่นไหว.

เสยยสุขํ มิทฺธสุขํ	หิตฺวา อารทฺธวิริโย
นิสฺซชฺชากริโต ภิกฺขุ	โสภยฺนโต ตโปวณฺํ
นिरามิสํ ปิตฺติสุขํ	ยสฺมา สมธิคฺจฺฉตี

ภิกษุผู้ละความสุขในการนอน สุขในความหลับ บรรเทาความเพียร
ยินดีการนั่ง ยังตโปวันให้งามอยู่ ย่อมได้ปิตติสุขอันปราศจากอามิส.

ตสฺมา สมฺนุญฺญเชยฺย	ธีโร เนสฺซชฺชิกํ วดนฺตี.
---------------------	--------------------------

เพราะเหตุนั้น ภิกษุผู้มีปัญญา จึงควรบำเพ็ญให้ดี ซึ่งเนสัชชิกพรตเทอญ.

อัย เนสฺซชฺชิกงฺเค สมฺมทาทนวิธานปฺปเภทเกทานิสฺสวณฺณนา.

นี่เป็นคำพรรณนาการสมาทาน วิธี(ปฏิบัติ) ประเภท ความแตก และอานิสงส์ ในเนสัชชิกังคะ.

๑ ม. มุ. ๑๒/๒๐๗.

๒ ม. มุ. ๑๒/๒๐๗.

อิทานิ

กุสลตติกโต เจว

ชุตาทินิ วิภาคโต

สมาสพยาสโต จาปี

วิญญาตพโพ วิจฉโยติ

อิมีสสา คาถาย วเสน วณณนา โหติ.

ต่อไปนี้เป็นคำพรรณนาตามบทบังคับแห่งคาถานี้ คือ

วิจฉัย ... ฟิงทราบ ... โดยกุสลติกะ โดยจำแนกศัพท์มีชุดศัพท์เป็นต้น

และ โดยย่อและโดยพิสดาร.

[วิจฉัยโดยกุสลติกะ]

ตตถ “กุสลตติกโตติ สพพาเนว ทิ ชุตงคานิ เสขปุกุชชนชินาสวานิ วเสน สिया กุสลานิ สिया อพยากทานิ. นตถิ ชุตงคัง อกุสลนติ.

ในบทเหล่านั้น บทว่า โดยกุสลติกะ ความว่า ก็ชุตงคทั้งหมด เป็นกุสลก็มี เป็นอภัยกฤตก็มี

เนื่องด้วยผู้รักษาที่เป็นพระเสขปุกุชชนและพระชินาสพ. (แต่)ชุตงคที่เป็นอกุสลไม่มี.

โย ปน วเทยย “ปาปิจโฉ อิจฉापโกโต อารณญโก [100] โหติเตอาทิวจนโต” “อกุสลมปิ ชุตงคนติ.

โส วตตพโพ “น มย ‘อกุสลจิตเตน อरणญเณ น วสตีติ วทาม ยสส ทิ อरणญเณ นิवासो, सो อารณญโก. सो จ ปापिजโฉ वा

ภเวยย อปปิजโฉ वा

ส่วนผู้ใดจะฟังกล่าวว่า “ชุตงคแม้เป็นอกุสลก็มี.” โดยพระบาลีมีอาทิว่า “ภิกษุมีความปรารถนาลามก อันความอยากครอบงำแล้ว เป็นอรัญญิกะ.”^๑ ดังนี้, ผู้นั้นควรถูกกล่าวว่า “เรามีได้พูดว่า ‘ภิกษุมีจิตเป็นอกุสล ย่อมไม่อยู่ป่า.’, ด้วยว่า ความอยู่ป่าของภิกษุใดมีอยู่ ภิกษุนั้นก็ชื่อว่า อรัญญิกะ, และอรัญญิกภิกษุนั้น ฟังเป็นผู้มีความปรารถนาลามกก็มี เป็นผู้มักน้อยก็มี,

อิมานิ ปน “เตน เตน สมาทาเนน ชุตกิลเสตตทา ชุตสส ภิกขุโน องคานิ

กิลเสชุนโต वा “ชุตนติ लठुठवठारि ण्णानि องคमेเตสนติ ชุตงคานิ.

อถวา ชุตานิ จ ตานิ ปฏิปทขนิทชุนโต องคานิ จ ปฏิปัตติยาตีปี ชุตงคานีตี วุตตี.

ก็ ชุตงคเหล่านี้เป็นองค์ของภิกษุผู้ชื่อว่า ชุตะ เพราะเป็นผู้กำจัดกิเลสด้วยการสมათานนั้นๆ.

อีกอย่างหนึ่ง ญาณอันได้ไฉน ว่า ชุตะ เพราะกำจัดกิเลส เป็นองค์ของคุณชาตเหล่านั้น เหตุนี้ คุณชาตเหล่านั้น จึงชื่อว่า ชุตงค.

อีกอย่างหนึ่ง การสมათานเป็นต้นเหล่านั้นชื่อว่า ชุตะ เพราะกำจัดกิเลสเป็นข้าศึก และชื่อว่า องค์ เพราะเป็นเครื่องปฏิบัติ.

แม้เพราะเหตุนี้ จึงชื่อว่า ชุตงค ดังนี้,

๑ อจ. ปณจก. ๒๒/๒๔๕.

๒ อจ. ปณจก. ๒๒/๒๔๕.

น จ อกุลเลน โภจิ รุโตะ นาม โหติ ยสเสตานิ **องคานิ** ภเวยฺยํ.
น จ **อกุลล** ภเวยฺยํ อนุตติ เยสํ ตํ “องคณติ กตฺวา “รุคตคณินติ วุจเจยฺยํ.
นาปิ **อกุลล** จีวรโลลูปปาทีนิ เจว นิหฺรฺนติ น ปฏิปตฺติยา จ องคํ โหติ.
ตสฺมา สุวุตตมิตํ “นตฺถิ อกุลล **รุคตคณติ**.

ใครๆ ซึ่งจะฟังมีรุคตคณินนั้น เป็นองค์ ได้ชื่อว่าเป็น รุคตะ (ผู้กำจัดกิเลสได้) ด้วยอกุลล หามีไม่ด้วย,
อกุลล ซึ่งจะฟังเป็นเหตุให้รุคตคณิน ได้ชื่อว่า รุคตคณิน เพราะทำอกุลลนั้นให้เป็นองค์ จะกำจัดกิเลสอะไรๆ ได้ ก็หาไม่ด้วย,
ทั้งอกุลลจะทำปฏิบัติปกปักรักษาโทษมีความละโมภในจิตรเป็นต้นก็ไม่ได้เลยด้วย, เป็นองค์แห่งความปฏิบัติก็ไม่ได้ด้วย,
เพราะเหตุนี้ คำว่า รุคตคณินเป็นอกุลลไม่มี นี้ จึงเป็นคำที่กล่าวดีแล้ว,

เยสฺมปิ กุสลตฺติกวินิมุตฺตํ **รุคตคณ**. เตสํ อตฺถโต **รุคตคณ** นตฺถิ.

ข้างฝ่ายรุคตคณินของภิกษุเหล่าใด พ้นไปจากกุสลติกะ. ว่าโดยความ(ที่แท้แล้ว) รุคตคณินของภิกษุเหล่านั้นก็ไม่มีนั่นเอง.

อสุนต์ กสฺส รุณฺนโต รุคตคณํ นาม ภวิสฺสตี. “รุคตคณ เสมาทาย วตตตีติ **วจนวิโรโร**ปิ จ เนสํ อาปชฺชตี.
ตสฺมา ตํ น คเหตุพฺพนติ.

สิ่งที่ไม่มี จักได้ชื่อว่าเป็นรุคตคณิน เพราะกำจัดอะไรกัน?

แม้ความผิดต่อพระบาลี (ให้)สมมาทานรุคตคณินทั้งหลายประพฤติ ก็จะต้องมาเอาแก่เธอทั้งหลายด้วย.
เพราะฉะนั้น คำของเธอทั้งหลายนั้น จึงไม่ควรถือเอาแล.^๑

อัย ตาว กุสลตฺติกโต วณฺณนา.

นี่เป็นคำพรรณนาโดยกุสลติกะเป็นอันดับแรก.

[วินิจฉัยโดยจำแนกรุคตคณิน]

“รุคตคณิน วิภาคโตติ **รุโตะ** เวทิตพฺโพ. **รุคตวาโท** เวทิตพฺโพ. **รุคตธมฺมา** เวทิตพฺพา.

รุคตคณิน เวทิตพฺพานิ “กสฺส **รุคตคเสวนา** สปปายาติ เวทิตพฺพา.

ในข้อว่า โดยจำแนกรุคตคณินเป็นต้น นั้น ฟังทราบรุคตะ. ฟังทราบว่ารุคตวาทะ. ฟังทราบรุคตธรรมทั้งหลาย.

ฟังทราบการเสพรุคตคณิน ว่า “เป็นสปปายะสำหรับใคร?”

[รุคตะ]

ตตฺถ “รุโตะติ รุคตคณินโส วา **ปุคฺคโล** กิเลสธฺนโน วา **ธมฺโม**.

ในบทเหล่านั้น บทว่า รุคตะ หมายถึงเอาบุคคลผู้มีกิเลสอันกำจัดแล้ว และ หมายถึงเอาธรรมอันเป็นเครื่องกำจัดกิเลส.

๑ มหาฐิกาท่านว่า หมายถึงคณะภิกษุวัดภักขีร์ ซึ่งมิว่าทะว่า รุคตคณิน นาม ปญฺญตฺติ อันรุคตคณินเป็นแต่บัญญัติ โดยปรมาตฺถแล้วไม่มีอะไร (คือไม่เป็นอกุลล ไม่มีกำจัดกิเลส ไม่จำเป็นต้องสมมาทาน)

[ชุตตวาทะ]

“ชุตตวาทิตี เอตถ ปน “อตถิ ชุตโต น ชุตตวาทิ. อตถิ [101] น ชุตโต ชุตตวาทิ. อตถิ เนว ชุตโต น ชุตตวาทิ. อตถิ ชุตโต เจว ชุตตวาทิ จ.

ส่วนในบทว่า ชุตตวาทะ พึงทราบว่าคุณคือคนเป็นชุตตะ แต่ไม่เป็นชุตตวาทะก็มี, บุคคลไม่เป็นชุตตะ แต่เป็นชุตตวาทะก็มี, บุคคลไม่เป็นทั้งชุตตะทั้งชุตตวาทะก็มี, บุคคลเป็นทั้งชุตตะทั้งชุตตวาทะก็มี.

ตตถ โย ชุตตเคน อตตโน กิเลสสุ นี ปรี ปน ชุตตเคน น โอวทิตี นานุสาสติ. พากุลตเถโร^๑ วีย อัย ชุตโต น ชุตตวาทิ.

ยถา. ตยิทํ อายสฺมา พากุโล ชุตโต น ชุตตวาทิตี.

ในบุคคล ๔ จำพวกนั้น บุคคลใดกำจัดกิเลสทั้งหลายของตนด้วยชุตตงค์ แต่ไม่แนะนำพร้าสอนผู้อื่นด้วยชุตตงค์ ดุจพระพากุลเถระ.

บุคคลนี้เป็นชุตตะ แต่ไม่เป็นชุตตวาทะ. ดังท่านกล่าวไว้ว่า ผู้ที่เป็นชุตตะ แต่ไม่เป็นชุตตวาทะนั้นนั้น คือท่านพากุลเถระ.

โย ปน น ชุตตเคน อตตโน กิเลสสุ นี เกวลํ อณฺเวย ชุตตเคน โอวทิตี อนุสาสติ. อุปนนทตเถโร วีย. อัย น ชุตโต ชุตตวาทิ.

ยถา. ตยิทํ อายสฺมา อุปนนโท สกยปุตโต น ชุตโต ชุตตวาทิตี.

ส่วนบุคคลใดไม่กำจัดกิเลสทั้งหลายของตนด้วยชุตตงค์ ได้แต่แนะนำพร้าสอนคนอื่น ๆ ด้วยชุตตงค์ ดุจพระอุปนันทเถระ.

บุคคลนี้ไม่เป็นชุตตะ แต่เป็นชุตตวาทะ. ดังท่านกล่าวไว้ว่า ผู้ที่ไม่เป็นชุตตะ แต่เป็นชุตตวาทะนั้นนั้น คือท่านอุปนันทสัททกบุตร.

โย อุกยวิปโน. โลหุทายิ วีย อัย เนว ชุตโต น ชุตตวาทิ.

ยถา. ตยิทํ อายสฺมา โลหุทายิ เนว ชุตโต น ชุตตวาทิตี.

บุคคลใดขาดไปทั้ง ๒ ทาง ดุจพระโลหุทายี. บุคคลนี้ไม่เป็นทั้งชุตตะทั้งชุตตวาทะ.

ดังท่านกล่าวไว้ว่า ผู้ที่ไม่เป็นทั้งชุตตะและชุตตวาทะนั้นนั้น คือ ท่านโลหุทายี.

โย ปน อุกยสมปนโน. รมมเสนาปติ วีย. อัย ชุตโต เจว ชุตตวาทิ จ.

ยถา. ตยิทํ อายสฺมา สาริปุตโต ชุตโต เจว ชุตตวาทิ จาติ.

ส่วนบุคคลใดถึงพร้อมทั้ง ๒ ทาง. ดุจพระธรรมเสนาบดี. บุคคลนี้เป็นทั้งชุตตะทั้งชุตตวาทะ.

ดังท่านกล่าวไว้ว่า ผู้ที่เป็นทั้งชุตตะทั้งชุตตวาทะนั้นนั้น คือ ท่านสารีบุตร ดังนี้.

[ชุตตธรรม]

“ชุตตมมา เวทิตพฺพาทิ

“อปฺปิจฉตา สนตฺตฺตฺตฺตา สลเสขตา ปวิเวกตา อิทมตฺติตาติ อิเม ชุตตจเจตนาถ ปรีวารกา ปญจ รมมา

“อปฺปิจฉเนว นิสฺสาธาตฺตาทิวจฺนโต” ชุตตมมา นาม.

ชื่อว่า พึงทราบชุตตธรรมทั้งหลาย นั้น มีวินิจฉัยว่า

ธรรม ๕ ประการ อันเป็นบริวารของชุตตเจตนาเหล่านี้ คือ อปฺปิจฉตา (ความมกน้อย) สนตฺตฺตฺตฺตา (ความสันโดษ)

สลเสขตา (ความปฏิบัติขุดเกลากิเลส) ปวิเวกตา (ความอยู่เยียบสงบ) อิทมตฺติตา (ความรู้ว่าสิ่งนี้มีประโยชน์)

ชื่อว่า ชุตตธรรม โดยพระบาลีว่า “(ภิกษุเป็นผู้อันอยู่ป่าเป็นปกติ) เพราะอาศัยความมกน้อยแล.” ดังนี้ เป็นต้น.^๓

๑ พากุลตเถโรตตี.

๒ ขุ. มหา. ๒๔/๒๘๕. อปฺปิจฉตถญฺเยว นิสฺสาธาตฺตฺตฺตา ทิสฺสตี.

๓ ขุ. มหา. ๒๔/๒๘๕. อปฺปิจฉตถญฺเยว นิสฺสาธา ... อิทมตฺติตถญฺเยว นิสฺสาธา อารญฺญโก โหตี ... ยถาสนตฺตโก โหตี.

ตตถ อปปัจจตถา จ สนตฺตญฺฐิตา จ อโลเก สลฺলেখตา จ ปวิเวกตา จ ทวีสุ รมฺเมสุ อนฺุปนฺติ อโลเก จ อโมเห จ อิทฺมตฺติตา ญฺาณเมว.

ในธรรมเหล่านี้ อปปัจจตถา และ สนตฺตญฺฐิตา นับเข้าในอโลเก.
สลฺলেখตา และ ปวิเวกตา นับเข้าในธรรมทั้ง ๒ คือ อโลเก และอโมเห
อิทฺมตฺติตา ได้แก่ถานนั่นเอง.

ตตถ อโลเกน ปฏิกฺเขปวตฺตสุ โลเก อโมเหเน เตเสว อาทินวปฏิจฺฉาทกั โมหิ ฐนาติ.

ในธรรมทั้ง ๒ (คืออโลเก และอโมเห) นั้น ภิกษุผู้ประพตฺตชฺดงค์
ยอมกำจัดความโลภในวัตถุที่ต้องห้ามทั้งหลายได้ด้วยอโลเก
กำจัดความหลงอันกำบังโทษในวัตถุที่ต้องห้ามเหล่านั้นนั้นแลได้ด้วยอโมเห.

อโลเกน จ อนฺุญฺญาตานิ ปฏิสฺสวณฺมุเขน ปวตฺตํ กามสุขานฺุโยคํ
อโมเหเน ชฺุตงฺคฺสุ [102] อตฺตสฺสเลฆฺมุเขน ปวตฺตํ อตฺตกิลฺมถานฺุโยคํ ฐนาติ

อนึ่ง ย่อมกำจัดกามสุขานฺุโยคอันเป็นไปทางเสพปัจจัยทั้งหลายที่ทรงอนุญาตเสียได้ด้วยอโลเก
กำจัดอตฺตกิลฺมถานฺุโยคอันเป็นไปทางเครื่องเคียดเกินไปในชฺุตงค์ทั้งหลายได้ด้วยอโมเห

ตสฺมา อิมํ ปญฺจ ชฺุตมฺมา “ชฺุตมฺมาติ เวทิตพฺพา.

เพราะเหตุนี้ ธรรม ๕ ประการนี้ พึงทราบว่าเป็นชุตธรรม.

[ชุตงคะ]

“ชฺุตงคานิ เวทิตพฺพานิตี เตรส ชฺุตงคานิ เวทิตพฺพานิ ปัสสุลิกงคํ ... เนสฺชชิกงคฺนติ.

ชื่อว่า พึงทราบชุตงคทั้งหลาย ความว่า พึงทราบชุตงค ๑๓ คือ ปังสุลิกงค ... เนสฺชชิกงค.

ตานิ อตฺถโต ลกฺขณาทีหิ จ วุตฺตนาเว.

ชุตงคเหล่านี้ได้กล่าวแล้ว ทั้งโดยอรรถและโดยปกิณณกะมีลักษณะเป็นต้น.

[ชุตงคเสวนา]

“กสฺส ชฺุตงคเสวนา สປายาติ รากจริตฺสส เจว โมหจริตฺสส จ.

ชื่อว่า การเสพชุตงคเป็นสປายะสำหรับใคร นั้น แก้วว่า การเสพชุตงคเป็นสປายะสำหรับคนรากจริต และคนโมหจริต.

กสฺมา. ชฺุตงคเสวนา หิ ทุกฺขาปฏฺิพทา เจว สลฺলেখวิหาโร จ.

ทุกฺขาปฏฺิพทญฺ นิสฺสาย ราโค วุสฺสมติ สลฺเลขํ นิสฺสาย อປมตฺตสฺส โมโห ปหฺยติ

เพราะเหตุไร? เพราะการเสพชุตงคเป็นทุกฺขาปฏฺิพทา (ปฏิบัติลำบาก) และเป็นสัลเลขวิหาร (อยู่อย่างเคร่ง).

อันราคะยอมสงบเพราะอาศัยทุกฺขาปฏฺิพทา. โมหะ ผู้ที่ไม่ประมาทยอมละได้เพราะอาศัยสัลเลขปฏิบัติ.

อารณญิงคกรุกขมุถิกงคปฏิเสวนา วา เอตถ โทสจริตสุสาปิ สบปายา.

ตตถปิ หิสส อสงฆฎฎิยามานสส วิหโรโต โทโสปิ วูปสมตติ.

อนึ่ง ในชุตตคฺเหล่านี้ การเสพอารัญญิกังคะและรุกขมุถิกังคะ เป็นสัปปายะ แม้แห่งคนโทสจริต.
ด้วยเมื่อคนโทสจริตนั้น แม้ไม่มีใครกระทบกระทั่ง อยู่ในป่าและโคนไม้ นั้น แม้โทสะก็ย่อมสงบแล.

อยู่ ชุตตาทีน วิภาคโต วรรณนา.

นี้เป็นคำพรรณนา โดยจำแนกศัพท์ มีชุตตศัพท์เป็นต้น.

[วินิจฉัยโดยย่อและโดยพิสดาร]

[วินิจฉัยโดยย่อ]

“สมาสพยาสโตติ

ชื่อว่า โดยย่อและโดยพิสดาร นั้น มีวินิจฉัยว่า

อิมานิ ปน ชุตตคานิ สมาสโต “ตีถิ สีสังคานิ ปณจ อสมภินนงคานิติ อฏฐเฐว โหนติ.

ก็ชุตตคฺเหล่านี้ โดยย่อมี ๘ เท่านั้น คือ “องค์เป็นประธาน ๓ องค์ที่ไม่ระคนกัน ๕.”

ตตถ สปทานจาริกงคํ เอกาสนิงคํ อพโภกาสิกงคฺนติ อิมานิ ตีถิ สีสังคานิ.

สปทานจาริกงคํ หิ รุกขนโต ปินชปาตติงคฺมปิ รุกขิสสตี.

เอกาสนิงคฺนจ รุกฺขโต, ปตตปิณชติงคฺจ ขลุปจฉาภตติงคฺนปิ สุรกฺขนียานิ ภวิสสนตี.

ในองค์เหล่านั้น องค์ ๓ นี้ คือ สปทานจาริกังคะ เอกาสนิกังคะ อพโภกาสิกังคะ เป็นองค์ประธาน.

ด้วยเมื่อรักษาสปทานจาริกังคะ ก็ต้องรักษาปิณชปาตติงคฺด้วย.

และเมื่อรักษาเอกาสนิกังคะ แม้ปตตปิณชติงคฺและขลุปจฉาภตติงคฺ ก็จักเป็นอันต้องรักษาอย่างดีด้วย.

อพโภกาสิกงคํ รุกฺขนตสส ก็ อตถิ รุกขมุถิกงคฺยถาสนถติงคฺเสสุ รุกฺขิตพฺพํ นาม.

อิตติ อิมานิ ตีถิ สีสังคานิ “อารณญิงคํ ปัสสุถิกงคํ เตจิวริกงคํ เนสชชิกงคํ โสสานิงคฺนติ อิมานิ ปณจ อสมภินนงคานิ จาติ
อฏฐเฐว โหนติ.

เมื่อรักษาอพโภกาสิกังคะ จะมีอะไรซึ่งว่าต้องรักษาในรุกขมุถิกังคะและยถาสนถติงคฺแล้ว.

ดังนี้ ชุตตคฺจึงเป็น ๘ เท่านั้น คือ องค์ประธาน ๓ นี้ และ

องค์ไม่ระคนกัน ๕ นี้ คือ “อารณญิกังคะ ปังสุถิกังคะ เตจิวริกังคะ เนสชชิกังคะ โสสานิกังคะ.

ปน “เทว จิวรปฏิสยุตตานิ ปณจ ปินชปาตปฏิสยุตตานิ ปณจ [103] เสนาสนปฏิสยุตตานิ เอกํ วิริยปฏิสยุตตนิ

เอวํ จตตาราว โหนติ. ตตถ เนสชชิกงคํ วิริยปฏิสยุตตํ.

โดยย่ออีกอย่างหนึ่ง เป็น ๔ ดังนี้ คือ “เนื่องด้วยจิวร ๒ เนื่องด้วยปิณชปาต ๕ เนื่องด้วยเสนาสนะ ๕ เนื่องด้วยวิริยะ ๑.

ใน ๔ อย่างนั้น เนสชชิกังคะเป็นองค์เนื่องด้วยวิริยะ.

อิตรานิ ปากฎาเนว.

นอกนั้น ชัดแล้วทั้งนั้น.

ปุณ **สหพาเนว** นิสสยวเสน เทว โหนติ “ปัจจยนิสสิตานิ ทวาทส วิริยนิสสิตํ เอกนติ.
เสวิตพพาเสวิตพพวเสนาปิ เทเวยว โหนติ.

โดยย่ออีกนัยหนึ่ง ชุตงค์ทั้งหมดนั้นเป็น ๒ โดยที่อาศัย คือ อาศัยปัจจย ๑๒ อาศัยวิริยะ ๑
แม้โดยจัดเป็นองค์ที่ควรเสพและไม่ควรเสพ ก็เป็น ๒ เหมือนกัน.

ยสส ทิ ชุตงค์ เสวนตสส กम्मภูฐานํ วฑฒติ เตน เสวิตพพานิ.

ยสส เสวโต หายติ เตน น เสวิตพพานิ.

ก็เมื่อภิกษุใดเสพชุตงค์อยู่ กรรมฐานเจริญขึ้น ภิกษุนั้นก็ควรเสพ.

เมื่อภิกษุใดเสพเข้า กรรมฐานเสื่อม ภิกษุนั้นก็ไม่ควรเสพ.

ยสส ปน เสวโตปิ อเสวโตปิ วฑฒเตว น หายติ เตนาปิ ปจฉิมิ ชนตํ อนุกมปนเตน เสวิตพพานิ.

ยสสาปิ เสวโตปิ อเสวโตปิ น วฑฒติ เตนาปิ เสวิตพพานิเยว อายตี วาสนตถายาติ.

อนึ่ง แม้ผู้ที่ถึงจะเสพไม่เสพ กรรมฐานก็คงเจริญ ไม่เสื่อม เมื่อ(คิด)อนุเคราะห์ประชุมชนภายหลัง ก็ควรเสพ.

แม้ผู้ที่ถึงจะเสพไม่เสพ กรรมฐานก็ไม่เจริญเล่า ก็ควรเสพเหมือนกัน เพื่อเป็นวาสนาต่อไป.

เอว เสวิตพพาเสวิตพพวเสน ทูวิธานิปี.

ชุตงค์เป็น ๒ ก็ได้ โดยจัดเป็นองค์ที่ควรเสพ และไม่ควรเสพ ดังนี้แล.

“สหพาเนว เจตนาวเสน เอกวิธานิ โหนติ เอกายเว ทิ **ชุตงคสมาทานเจตนาติ** อฏฐกถาสูปิ วุตตํ.

แม้ในอรรถกถาทั้งหลาย ก็กล่าว(ย่อ)ไว้ว่า

“ชุตงค์ทั้งปวงนั้น เป็นอย่างเดียว ด้วยอำนาจแห่งเจตนา เพราะเจตนาในการสมาทานชุตงค์เป็นอันเดียวเท่านั้น” ดังนี้.

“ยา เจตนา ตํ **ชุตงคนติ** วทนต์ติ.

บางอาจารย์ก็ว่าไว้ (ง่ายๆ) ว่า “เจตนาอันใด ชุตงค์อันนั้น” (ชุตงค์ก็คือเจตนา).

[วินิจฉัยโดยพิสดาร]

พยาสโต ปน “ภิกขุณิ เตรส ภิกขุณินิ อฏฐ สามเณรานํ ทวาทส สิกขมานาสามเณรินิ สตต อupasakopasikanā เทวติ
เทวจตตาสิส **ชุตงคานิ** โหนติ.

ส่วนโดยพิสดาร ชุตงค์เป็น ๔๒ คือ “สำหรับภิกษุ ๑๓ สำหรับภิกษุณี ๘ สำหรับสามเณร ๑๒
สำหรับสิกขมานาและสามเณรี ๗ สำหรับอุบาสกอุบาสิกา ๒.”

สเจ ทิ อพโภกาเส อารณญิงคสมปนฺนํ **สุสานํ** โหติ. เอโกปิ **ภิกขุ** เอกปฺพาเรน สพพชุตงคานิ ปริภุชิตุํ สกโกติ.

ก็ถ้าปาเข้าได้ลักษณะอารัญญิงคะ อยู่ในที่แจ้งไซ้. แม้ภิกษุรูปเดียวก็อาจบริโภคชุตงค์ได้หมดทุกข้อคราวเดียวกัน.^๑

ภิกขุณินิ ปน **อารณญิงคํ** **ขลุปัจฉาภตติกิงคํ** จ เทวปิ สิกขาปเทเนว ปฏิกขิตตานิ.

ส่วนภิกษุณี อารัญญิงคะและขลุปัจฉาภตติกิงคะทั้ง ๒ ข้อ ทรงห้ามไว้ด้วยสิกขาบทเดียว.

๑ เพราะเหตุที่ชุตงค์บางข้อขัดกัน เช่น รุกขมูลิกังคะ กับ อพโภกาสิกังคะ ต่างว่ารักษาอพโภกาสิกังคะอยู่ จะรักษารุกขมูลิกังคะไปพร้อมกันได้อย่างไร
มหาฐีกาท่านซึ่งขอให้ว่า คำสมาทานรุกขมูลิกังคะว่า ฉนฺนํ ปฏิกขิปามิ รุกขมูลิกังคํ สมายามิ เพราะฉะนั้น ชุตงค์ข้อนี้จะแตกก็เมื่อปล่อยให้อรุณขึ้น
ในที่มุงบงเท่านั้น หากอรุณขึ้นเมื่อเธอไปนั่งอยู่กลางแจ้ง ชุตงค์หาแตกไม่ รุกขมูลิกังคะ กับ อพโภกาสิกังคะ จึงเป็นอันรักษาไปด้วยกันได้ ดังนี้.

“อภโภกาสิกกังคะ รุกขมุสิกังคะ โสสานิกังคะ อิมานิ ตีณิ ทุปบริหารานิ. ภิกขุณียา ทิ ทุตติยกิ วิณา วสิตุ น วฏฏติ.

องค์ ๓ คือ “อภโภกาสิกกังคะ รุกขมุสิกังคะ โสสานิกังคะ” นี้ ภิกษุณีรักษายาก. เพราะการอยู่วันสหายย่อมไม่ควรแก่ภิกษุณี.

เอวรูเป จ ฐาเน สมานจณนทา ทุตติยิกา ทุลลภา. สเจปิ ลเภยย สัมภูฐวิหารโต [104] น มุจเจยย.

ก็แล ในที่เช่นนั้น หลิงสหายที่มีฉันทะเสมอกันหาได้ยาก. หากหาได้แล้ว ก็ไม่พ้นจากความอยู่คลุกคลีกัน.

เอว สติ, ยสสตาถาย ชุตตงคัง เสเวยย เสวสสา อตโถ น สมปะชเชยย.

เมื่อเป็นเช่นนั้น ภิกษุณีพึงเสพชุตตงคังเพื่อประโยชน์อันใด. ประโยชน์อันนั้นก็มิพึงสำเร็จแก่เธอเลย.

“เอว ปริภุชชิตุ อสกุณเวยยตาย ปญจ หาเปตวา ภิกขุณินิ อฏฐเฐว โหนตติ เวทิตพพานิ.

พึงทราบว่าเป็นเพราะความที่ไม่พึงอาจบริโภคอย่างนี้ ชุตตงคังสำหรับภิกษุณีทั้งหลายจึงลุดไปเสีย ๕ คงเหลือ ๘ เท่านั้น.

ยถาวุตเตสุ ปน ฐาเปตวา เตจิวริกังคะ เสสานิ ทวาทส สามเณรานิ สดต สิกขมานาสามเณรินิ เวทิตพพานิ.

อนึ่ง บรรดาชุตตงคังตามที่กล่าวแล้ว เว้นแต่จิวริกังคะเสีย ๑ ชุตตงคังที่เหลือ ๑๒ พึงทราบว่าเป็นองค์สำหรับสามเณร ๗ (ในชุตตงคัง ๘ ประการสำหรับภิกษุณีนั่นลดเสีย ๑ คือ เตจิวริกังคะชุตตงคัง) พึงทราบว่าเป็นองค์สำหรับสิกขามานาและสามเณรี.

อุปาสกอุปาสิกานัน ปน “เอกาสนิกังคะ ปตตปิณฑิกังคะ อิมานเว ปฏฐูปานิ เจว สกกา จ ปริภุชชิตุนติ เทว ชุตตงคานิติ.

ส่วนสำหรับอุปาสกอุปาสิกา มีชุตตงคัง ๒ เพราะชุตตงคัง คือ “เอกาสนิกังคะ ปตตปิณฑิกังคะ” นี้เท่านั้น เหมาะสมด้วย อาจบริโภคได้ด้วย ดังนี้

เอว พยาสโต เทวจตตาลีสิ โหนตติ.

โดยพิสดารชุตตงคังเป็น ๔๒ ด้วยประการฉะนี้แล

อัย สมาสพยาสโต วณณนา.

นี้เป็นคำพรรณนาโดยย่อและพิสดาร.

เอตตาวตา จ “สีเล ปติภุชชาน นโร สปะถโยติ อิมิสสา คากาย สีลสมาธิปะญญามุเขน เทสิเต วิสุทธีมคเค

เยหิ อปปิจจตาสนตุมภูฐิตาทีหิ कुणेहि วุตตูปการสส สีลสส โวทานิ โหติ เตส สัมปาทนต์ถ สมหาตพพชุตตงคกกา กลิตา โหติ.

ก็แล กล่าวด้วยชุตตงคัง อันเป็นวัตรที่ภิกษุควรสมทาน เพื่อยังคุณทั้งหลายมีความมักน้อยสันโดษเป็นต้น อันเป็นเครื่องผ่องแผ้วแห่งศีลมีประการดังกล่าวแล้วให้ถึงพร้อม

ในวิสุทธีมรรคที่ทรงแสดงโดยทางศีล สมาธิ ปัญญา ด้วยพระคาถาที่ขึ้นต้นว่า สีเล ปติภุชชาน นโร สปะถโยติ นี้ เป็นอันกล่าวแล้วด้วยถกามรรคเพียงเท่านั้น.

อิติ สาธุชนปามุชชตถาย กเต วิสุทธีมคเค ชุตตงคินิทเทโส นาม ทุตติโย ปริจเฉโธ.

ปริเฉทที่ ๒ ชื่อ ชุตตงคณิศร ในปกรณ์วิเสสชื่อวิสุทธีมรรค อันข้าพเจ้าทำเพื่อประโยชน์แก่ความปรารถนาแห่งสาธุชน ดังนี้.